

การวิเคราะห์โปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย
ที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาตามแนวคิดของบอยเอลล์และ
พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

นายสมศักดิ์ จัตตูปรพงษ์

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน ภาควิชานโยบาย การจัดการ และความเป็นผู้นำทางการศึกษา

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2547

ISBN 974-53-1021-2

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

AN ANALYSIS OF NON-FORMAL EDUCATION AND INFORMAL EDUCATION PROGRAM
ORGANIZED BY RELIGIOUS INSTITUTIONS ACCORDING TO BOYLE'S CONCEPT AND
THE NATIONAL EDUCATION ACT B.E.2542 (1999)

Mr. Somsak Jattupornpong

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy in Non-Formal Education
Department of Educational Policy, Management and Leadership

Faculty of Education

Chulalongkorn University

Academic Year 2004

ISBN 974-53-1021-2

หัวข้อวิทยานิพนธ์   การวิเคราะห์โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษา
ตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาตามแนวคิดของ
บอยเออลด์และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติพ.ศ. 2542

โดย   นายสมศักดิ์ จัตตูปรพงษ์

สาขาวิชา   การศึกษานอกระบบโรงเรียน

อาจารย์ที่ปรึกษา   ศาสตราจารย์ อุ่นตา นพคุณ

อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม   ดร. กล้า สมตระกูล

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาคุษฎีบัณฑิต

.....คณบดีคณะครุศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.พฤทธิ ศิริบรรณพิทักษ์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.อาชัญญา รัตนอุบล)

.....อาจารย์ที่ปรึกษา
(ศาสตราจารย์ อุ่นตา นพคุณ)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(ดร.กล้า สมตระกูล)

.....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.เกียรติวรรณ อมาตยกุล)

.....กรรมการ
(ดร.ปาน กิมปี)

สมศักดิ์ จัตตุพรพงษ์ : การวิเคราะห์โปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย
 ที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาตามแนวคิดของบอยเออล์และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ
 พ.ศ. 2542. (AN ANALYSIS OF NON-FORMAL EDUCATION AND INFORMAL EDUCATION
 PROGRAM ORGANIZED BY RELIGIOUS INSTITUTIONS ACCORDING TO BOYLE'S CONCEPT
 AND THE NATIONAL EDUCATION ACT B.E. 2542 [1999]) อ.ที่ปรึกษา : ศาสตราจารย์ ชุ่นตา นพคุณ,
 อ.ที่ปรึกษาร่วม ดร.กล้า สมตระกูล 268 หน้า. ISBN 974-53-1021-2

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาและวิเคราะห์สภาพและลักษณะการจัดโปรแกรมการศึกษานอก
 ระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในปัจจุบัน ตามแนวคิด 15 ข้อ ของ
 บอยเออล์ ซึ่งเน้น การจัดแบ่งประเภทของโปรแกรมการศึกษา เป็นโปรแกรมเชิงพัฒนา เชิงสถาบัน และเชิง
 สารสนเทศ ที่อาจใช้เป็นกระบวนการในการพัฒนา โปรแกรมการศึกษาของสถาบันศาสนาในอนาคต จำแนก
 เป็นสถาบันพระพุทธศาสนา สถาบันศาสนาอิสลาม และสถาบันคริสต์ศาสนา และภาพอนาคตที่พึงประสงค์
 ภาพอนาคตที่ไม่พึงประสงค์ ภาพที่เป็นไปได้มากที่สุด ของการจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนา ในปี
 พ.ศ.2562

การวิจัยดำเนินการเป็น 2 ระยะ ในระยะแรกเป็นการวิเคราะห์การจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบ
 และการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในปัจจุบัน ในพื้นที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑล
 โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงที่เป็นตัวแทนของสถาบันศาสนาแต่ละศาสนา รวมทั้งสิ้น 23 ท่าน และใช้
 เครื่องมือวิจัย คือ แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ และแบบสังเกต ในระยะที่สองเป็นวิจัยอนาคตด้วยเทคนิค
 EFR โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิแบบเจาะจง จำนวนทั้งสิ้น 18 ท่าน

ผลการวิจัย พบว่า แนวคิดการสร้างพื้นฐานทางปรัชญาในการจัดโปรแกรมการศึกษาของผู้จัดโปรแกรม
 การศึกษาในสถาบันพระพุทธรศาสนา นั้นเป็นปรัชญาทางพุทธศาสนา แต่เป็นศาสนธรรมที่แตกต่างกัน เนื่องจาก
 มีศาสนธรรมหลากหลายที่ใช้เป็นปรัชญาทางการศึกษาได้ ผู้จัดโปรแกรมการศึกษาในสถาบันศาสนาอิสลามมี
 ปรัชญาเดียวกันในการจัดโปรแกรมการศึกษา คือ การเรียนรู้ตั้งแต่เปลนอนจนถึงหลุมศพ และผู้จัดโปรแกรม
 การศึกษาในสถาบันคริสต์ศาสนา มีปรัชญาที่สอดคล้องกัน คือ การสร้างมนุษย์ที่มีความดีพร้อมตามหลัก
 คริสตธรรม สำหรับแนวคิดของบอยเออล์ในข้ออื่นๆ ต่อการจัดโปรแกรมการศึกษาของสถาบันศาสนาทั้ง 3
 ศาสนา ไม่มีความแตกต่าง และสถาบันศาสนาทั้ง 3 ศาสนา มีการจัดโปรแกรมเชิงสถาบันมากที่สุด

สำหรับภาพอนาคตทางดีในปี พ.ศ. 2562 ของการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตาม
 อัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา ผู้ทรงคุณวุฒิเห็นว่าจะมีการดำเนินการตามที่บัญญัติไว้ใน
 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 สถาบันศาสนาจะเป็นศูนย์กลางของชุมชน และสถาบันศาสนา
 จะมีส่วนร่วมมากต่อการจัดการศึกษา ส่วนภาพอนาคตในทางร้ายผู้ทรงคุณวุฒิเห็นว่าสถาบันศาสนาจะลด
 การจัดการศึกษาลง เนื่องจากคิดว่าไม่ใช่น้ำที่ ศาสนิกชนจะให้ความสำคัญต่อศาสนาหลง โดยเฉพาะ
 ศาสนาที่ไม่มีข้อบังคับที่เข้มงวด ส่วนภาพอนาคตที่เป็นไปได้มากที่สุดผู้ทรงคุณวุฒิเห็นว่าสถาบันศาสนา
 ยังคงจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย ที่จะมีการพัฒนาขึ้น และมีสัดส่วนของ
 การศึกษาตามอัธยาศัยเพิ่มขึ้น แต่ต้องได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากรัฐอย่างพอเพียง

ภาคิวิชา นโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา ลายมือชื่อนิสิต.....

สาขาวิชา การศึกษานอกระบบโรงเรียน

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....

ปีการศึกษา 2547

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

4384661027 : MAJOR NON-FORMAL EDUCATION

KEY WORD : NON-FORMAL EDUCATION PROGRAMS / ETHNOGRAPHIC FUTURE RESEARCH

SOMSAK JATTUPORNONG : AN ANALYSIS OF NON-FORMAL EDUCATION AND INFORMAL EDUCATION PROGRAM ORGANIZED BY RELIGIOUS INSTITUTIONS ACCORDING TO BOYLE'S CONCEPT AND THE NATIONAL EDUCATION ACT B.E. 2542 (1999) . DISSERTATION ADVISOR : PROFESSOR OONTA NOPAKUN, DISSERTATION CO-ADVISOR : KLA SOMTRAKOOL, Ph.D., 268 pp., ISBN 974-53-1021-2

The purposes of this study was to analysis Non-formal Education and Informal Education program organized by religious institutions in relation to the fifteen principles of Boyle's concept. According to Boyle, This study classified programs into three types. These are developmental institutional, and informative programs each of which was organized by Buddhist, Islamic and Christian religious institutions. The study shows thee alternative of Optimistic Realistic Scenario, Pessimistic Realistic Scenario and Most Probable Scenario on scenario education in B.E. 2562 (2019) by these religious institution.

There are two main phase of the study. For the first phase, the study showed the analysis of non-formal and informal education organized by religious educators in Bangkok Metropolitan and vicinity in the present by 23 purposive samples of people collected from each religious institution. Data were collected by a questionnaire, interviewing and observing. For the second phase, an Ethnographic Future Research (EFR) by purposive samples of 18 experts were designed to study future scenarios of Non-formal Education and Informal Education program of three religions with three scenarios in optimistic, pessimistic and the most realistic scenario in B.E. 2562 (2019)

The results of the first phase; due to the application of Dhamma, there were various Dhamma, applied to organizational education by Buddhist Institutions. Islamic Institutions have only one philosophy, that is education life-long, from birth to death. As for Christian Institutions, their philosophy is to create good human beings. According to Boyle's other concept of the program, all religious Institutions are not different. Most of them are institutional program.

The results of the second phase are as follows; the experts agreed that there would be non-formal and informal organized by religious institutions in according with the national Education Act B.E. 2542 (1999) in 2019. The religions institution would become community's center and more people would participate in education programs. For the Pessimistic Realistic Scenario, the religious institutes would think that educational programs are not their duty. For the Most Probable Scenario religious institution would still organize non-formal and informal education and the education programs would be developed and would progress more if the government provided sufficient assistances.

Department Educational Policy, Management and Leadership Student's signature .....

Field of Study Non-Formal Education

Advisor's signature .....

Academic year 2004

Co-advisor's signature .....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี จากความกรุณาอย่างยิ่งจากอาจารย์ที่ปรึกษา ศาสตราจารย์ อุ่นตา นพคุณ และอาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ดร.กล้า สมตระกูล ท่านทั้งสองมีแต่จะให้ ท่านได้กรุณาให้การดูแล ให้ความรู้ ให้การช่วยเหลือ ให้คำปรึกษา และให้การตรวจแก้ไขอย่างละเอียด ด้วยความเมตตาเอาใจใส่ต่อศิษย์เป็นอย่างมาก ขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่งไว้ ณ ที่นี้

ขอกราบขอบพระคุณคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ซึ่งประกอบด้วย รองศาสตราจารย์ ดร.อาชัญญา รัตนอุบล ศาสตราจารย์ อุ่นตา นพคุณ ดร.กล้า สมตระกูล รองศาสตราจารย์ ดร.เกียรติวรรณ อมาตยกุล และ ดร.ปาน กิมปี ที่ได้กรุณาตรวจงานวิจัย พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะอันมีคุณค่ายิ่ง ก่อรูปไปด้วยความเมตตาและองค์ความรู้ที่ช่วยเสริมให้วิทยานิพนธ์มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณท่านอาจารย์ในภาควิชาการศึกษาออกโรงเรียนทุกท่าน ที่ได้กรุณาสอนสั่งอบรมฝึกฝนบ่มเพาะทั้งความรู้ ประสบการณ์ และคุณลักษณะที่ดีให้แก่ศิษย์ ทั้งยังให้ความช่วยเหลือและให้กำลังใจเป็นอย่างมาก ขอขอบคุณ บุคลากรในภาควิชา เพื่อร่วมงานทุกท่าน โดยเฉพาะ ดร.ฟ้าม่วย เรืองเลิศบุญ ที่ได้ให้การช่วยเหลือจนวิทยานิพนธ์สำเร็จลุล่วงได้เป็นอย่างดี

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ณ
บทที่ 1	
1. บทนำ.....	1
ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	7
คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย.....	7
ขอบเขตของการวิจัย.....	10
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	13
2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	15
ตอนที่ 1 การศึกษานอกระบบโรงเรียน.....	20
ตอนที่ 2 การศึกษาตามอัธยาศัย.....	25
ตอนที่ 3 การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบ.....	37
ตอนที่ 4 การจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนา.....	42
ตอนที่ 5 พระราชบัญญัติการศึกษากับการจัดการศึกษาโดยสถาบัน ศาสนา.....	48
ตอนที่ 6 การวิจัยอนาคต.....	52
ตอนที่ 7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	60
3. วิธีการดำเนินการวิจัย.....	66
วิธีดำเนินการวิจัย.....	68
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	70
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	72
การตรวจสอบข้อมูล.....	74
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	75

สารบัญ

	หน้า
4. ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	76
ตอนที่ 1 สภาพปัจจุบันและลักษณะการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา...	80
ตอนที่ 2 การวิเคราะห์แนวคิดในการพัฒนาโปรแกรมการจัดการศึกษานอก ระบบโรงเรียนและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยในปัจจุบัน ที่ ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา จำแนกตามพระพุทธศาสนา ศาสนาอิสลาม และคริสต์ ศาสนา ในกรุงเทพมหานครและ ปริมณฑล ตามแนวคิดของ บอยเฮอล์	99
ตอนที่ 3 การวิเคราะห์องค์ประกอบสำคัญ 6 องค์ประกอบ ของการพัฒนา โปรแกรมตามแนวคิดของบอยเฮอล์ในการจัดการศึกษาการจัด การศึกษานอกระบบโรงเรียนและการจัดการศึกษาตาม อัธยาศัย ในแต่ละรูปแบบที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาใน ปัจจุบัน จำแนกตามพระพุทธศาสนา ศาสนาอิสลาม และ คริสต์ศาสนา.....	112
ตอนที่ 4 การวิเคราะห์ประเภทของโปรแกรมตามแนวคิดของบอยเฮอล์ใน การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการจัดการศึกษาตาม อัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในปัจจุบัน ประกอบด้วยรูปแบบเชิงพัฒนา รูปแบบเชิงสถาบัน และ รูปแบบเชิงสารสนเทศ.....	130
ตอนที่ 5 การวิเคราะห์ขั้นตอนของโปรแกรมตามแนวคิดของบอยเฮอล์ใน การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการจัดการศึกษาตาม อัธยาศัยในแต่ละรูปแบบ ที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา ในการ วางโปรแกรมการจัดการศึกษาในปัจจุบัน จำแนกตาม พระพุทธศาสนา ศาสนาอิสลาม และศาสนาคริสต์ ใน กรุงเทพมหานครและปริมณฑลศึกษาเอกสารเกี่ยวกับการจัด การศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา.....	139

สารบัญ

หน้า

ตอนที่ 6 ภาพอนาคตของการจัดการศึกษาตามแนวคิดของบอยเออร์ลด์ และ ตามแนวคิดพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ใน การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการจัดการศึกษาตาม อัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา	145
.....	
5. สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	179
สรุปผลการวิจัย.....	179
อภิปรายผล.....	192
ข้อเสนอแนะ.....	194
รายการอ้างอิง.....	198
ภาคผนวก.....	208
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	268

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1	แสดงการเปรียบเทียบประเภทของโปรแกรมตามแนวคิดของ Boyle.....39
ตารางที่ 2	จำนวนสถาบันศาสนาในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล.....67
ตารางที่ 3	รายละเอียดจำนวนกลุ่มตัวอย่างในแต่ละจังหวัด.....69
ตารางที่ 4	รายละเอียดผู้ให้ข้อมูลการจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนา.....80
ตารางที่ 5	แสดงการเปรียบเทียบประเภทของโปรแกรมการศึกษา.....116
ตารางที่ 6	การแจกแจงองค์ประกอบของโปรแกรมเชิงสถาบันของสถาบันพระพุทธศาสนา 118
ตารางที่ 7	การแจกแจงองค์ประกอบของโปรแกรมเชิงสารสนเทศของสถาบันพระพุทธศาสนา 120
ตารางที่ 8	การแจกแจงองค์ประกอบของโปรแกรมเชิงพัฒนาของสถาบันพระพุทธศาสนา..... 122
ตารางที่ 9	การแจกแจงองค์ประกอบของโปรแกรมเชิงสถาบันของสถาบันศาสนาอิสลาม.....124
ตารางที่ 10	การแจกแจงองค์ประกอบของโปรแกรมเชิงสารสนเทศของสถาบันศาสนาอิสลาม...125
ตารางที่ 11	การแจกแจงองค์ประกอบของโปรแกรมเชิงสถาบันของสถาบันคริสต์ศาสนา 127
ตารางที่ 12	การแจกแจงองค์ประกอบของโปรแกรมเชิงสารสนเทศของสถาบันคริสต์ศาสนา ...128
ตารางที่ 13	การแจกแจงองค์ประกอบของโปรแกรมเชิงพัฒนาของสถาบันคริสต์ศาสนา 129
ตารางที่ 14	แสดงการประมวลผลจากแบบสอบถามความคิดเห็น.....165
ตารางที่ 15	แสดงลำดับที่ของความคิดเห็นต่อแนวคิดของบอยเออร์.....166

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพ

	หน้า
แผนภาพที่ 1	ปรัชญากับจุดมุ่งหมาย.....6
แผนภาพที่ 2	กรอบแนวคิดในการวิจัย 67
แผนภาพที่ 3	ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยขอ.....79

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การศาสนา และการศึกษา มีความเกี่ยวข้องกันและสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดมาแต่โบราณกาลทั้งประเทศทางตะวันตกและตะวันออก สถานที่เริ่มในการศึกษา ก็คือ วัด (ดวงเดือน พิศาลบุตร, 2512) การจัดการศึกษาในอดีตมีจุดเริ่มจากสถาบันศาสนาหรือองค์กรศาสนา โดยการเรียนการสอนที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนานั้น เริ่มแรกเป็นการจัดการศึกษาในรูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบ เมื่อมีวิทยาการที่เจริญขึ้นจึงพัฒนาการจัดการศึกษาเป็นการศึกษาในระบบ สำหรับพระพุทธศาสนา วัดคือสถานศึกษาของชาวบ้านในสมัยก่อน ใครปรารถนาที่จะเล่าเรียนก็ต้องไปวัด โดยจะไปเป็นศิษย์วัด บวชเณรหรือบวชพระ แล้วแต่กรณี จนเป็นประเพณีสำคัญของไทยที่ชายไทยมักจะบวชเมื่ออายุครบ 20 ปี เหตุผลสำคัญของการบวชคือ การบวชเรียน วัดจึงเป็นแหล่งสำคัญในการศึกษา ดังนั้นจึงมีการสร้างวัดโดยพระเจ้าแผ่นดิน เจ้านาย ข้าราชการและชาวบ้าน ซึ่งเป็นการสนับสนุนการศึกษาของประเทศทั้งทางตรงและทางอ้อม (ศุภร ศรีแสน, 2527) การเรียนการสอนของไทยสมัยก่อนเป็นแบบไตรภาค คือ อ่าน เขียน และเลข ซึ่งเป็นแบบที่เริ่มต้นกันในทุกๆ แห่ง และลักษณะการเรียนของลูกชาวบ้านทั่วไป มุ่งเพื่อใช้ในชีวิตรประจำวัน เพราะผู้ชายไทยส่วนมากหลังจากเรียนหนังสือในวัดก็จะสึกออกไปทำนา ทำสวน ค้าขายเหมือนบรรพบุรุษ สำหรับบุตรขุนนางหลังจากบวชเรียนแล้ว ก็จะออกไปทำราชการเหมือนบิดา (ดีเค. วัลยาจ, 2509 อ้างใน ศุภร ศรีแสน, 2527)

ในส่วนของศาสนาอิสลามก็เช่นเดียวกัน เยาวชนไทยมุสลิมมีการศึกษาที่เน้นหนักไปในด้านศาสนาอิสลามและภาษาอาหรับมาแต่สมัยโบราณ โดยสถานศึกษาที่ใช้เป็นสถานที่ศึกษา คือ มัสยิด ปอเนอะ หรือ บาไล ซึ่งบาไล หมายถึงเพิงเล็กๆ มีลักษณะคล้ายร้านขายของเล็กๆ ที่พบเห็นโดยทั่วไปในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ อาจจะถูกกอยู่ในหมู่บ้านหรือใกล้ๆ มัสยิดก็ได้ โดยการสอนในบาไลจะสอนกันในตอนเช้า ตั้งแต่เวลาประมาณ 7.00-9.00 น. ผู้สอนศาสนาในบาไลนี้เรียกว่า โต๊ะบาไล (รุ่ง แก้วแดง, 2511) ศาสนาอิสลามมีวิสัยทัศน์ทางการศึกษา โดยให้มีการดำเนินไปตลอดชีวิต กล่าวคือ ชีวิตทั้งชีวิตจะต้องกอบปรีย์ด้วยการศึกษาทั้งสิ้น การศึกษาเพื่อให้เข้าใจแล้วนำมาใช้ในการดำเนินชีวิต มิใช่เป็นการศึกษาเพียงเพื่อรู้ เพื่อถกเถียงในลักษณะของอภิธรรม แต่ต้องนำมาสู่การปฏิบัติเป็นปรีชาธรรม ตามคำกล่าวของท่านรَسُول ว่า “พวกท่านจงศึกษาตั้งแต่อยู่ในเปลจนถึงหลุมฝัง” (วินัย สะมะฮูน, 2543)

สำหรับคริสต์ศาสนาก็เช่นกันที่การศึกษาเริ่มจากสถาบันศาสนา การจัดการศึกษาของสถาบันคริสต์ศาสนาในประเทศไทย เริ่มเกิดขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แห่งกรุงศรีอยุธยา โดยบาทหลวงฝรั่งเศสของคณะโรมันคาทอลิกที่เข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนา ได้จัดตั้งสามเณรลัย (Seminary) ในปี พ.ศ. 2208 ซึ่งเป็นการศึกษาที่เน้นเฉพาะคนหนุ่มที่มุ่งเป็นนักบวช โดยใช้ภาษาลาตินเป็นภาษากลาง การจัดการเรียนการสอนไม่ได้เป็นการเรียนการสอนวิชาสามัญ ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีมิชชันนารีของคริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์เข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนา และนำเอาวิทยาการตะวันตกด้านต่างๆ เข้ามาถ่ายทอดในสังคมไทยผ่านการศึกษาที่เป็นรูปแบบและไม่มีรูปแบบ โดยมีการจัดการศึกษาในสถาบันศาสนาเช่นกัน (ประดิษฐ์ เกกิจรังษุณี และสิริเลิศ กระแสชัย, 2543)

นับแต่ปลายปี พ.ศ. 2430 เป็นต้นมา ประเทศไทยได้มีการจัดการศึกษาในรูปแบบการศึกษาในระบบมากขึ้นบทบาทของวัดจึงลดลง ศูนย์กลางการเรียนการสอนเปลี่ยนจากวัดมาเป็น โรงเรียนนับแต่นั้นเป็นต้นมา ซึ่งนับเป็นการปฏิรูปการศึกษาครั้งแรกของประเทศไทย (สิปปนนท์ เกตุทัต, 2545) บทบาทของสถาบันศาสนาที่ลดความสำคัญลง ทำให้เยาวชนออกห่างจากสถาบันศาสนา ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในระบบการศึกษาของไทยภายใต้ระบบความคิดใหม่ที่เน้นกระบวนการเรียนการสอนมุ่งให้ผู้เรียนคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็นนั่น คือสภาพของเด็กและเยาวชนไทยมีความเก่งขึ้น กล่าวคือเด็กทำได้มากกว่าเด็กไทยสมัยก่อน ทำให้เด็กและเยาวชนไทยที่มีทักษะการคิดในเชิงวิทยาศาสตร์มากกว่าการคิดในเชิงคุณธรรม เด็กไทยจึงมีลักษณะเก่งแต่วิชาการ แต่อ่อนคุณธรรมและจริยธรรม (พระมหาบุญเพียร ปุณฺณวิริโย, 2544) ซึ่งสอดคล้องกับการวิเคราะห์ภัยคุกคามของมัสยิดกมาลูลิสลามโดยเสวนีย์ จิตต์หมวด (2544) ที่เห็นว่ากระแสโลกาภิวัตน์ที่มาพร้อมด้วยระบบทุนนิยม วัตถุนิยม และวัฒนธรรมจากต่างประเทศเป็นสิ่งที่บีบและขัดกับวัฒนธรรมของศาสนาอิสลาม และเป็นเช่นเดียวกับข้อค้นพบของ ปรีชา เมธาวัชรภาคย์ (2544) ที่พบว่ากระแสสังคมวัตถุนิยมมีผลกระทบต่อศาสนิกชนโดยทั่วไป และเป็นสิ่งที่สังเกตว่าฆราวาสจำนวนไม่น้อยที่ละทิ้งความเชื่อและไม่สนใจปฏิบัติศาสนกิจ และเยาวชนได้รับผลกระทบจากสังคมบริโภคนิยมและวัตถุนิยมที่ยึดถือเงินตราเป็นพระเจ้า ซึ่งทำให้เยาวชนไม่สามารถค้นพบและแบ่งปันพระพรที่พระเป็นเจ้าประทานให้ ปัญหาข้างต้นเป็นปัญหาทางสังคมที่จะมีผลต่อประชาชนไทยในอนาคต ซึ่ง เกษม วัฒนชัย (2547) ได้สรุปว่าสังคมไทยมีโรคทางสังคม โรคทางศีลธรรมที่กำลังเผชิญอยู่ 7 โรค คือ 1) ความยากจนข้นแค้น ก่อให้เกิดปัญหาในด้านสุขภาพกาย มีภาวะการขาดอาหาร และเครียด ส่งผลให้จิตใจย่ำแย่ 2) โรคอ้วน เป็นผลมาจากการลอกเลียนการใช้ชีวิตแบบชาวตะวันตก กินเหลือเพื่อไม่ถูกสุขลักษณะ 3) โรคว่าเหวและการถูกแยกตัวจากสังคม พบว่า จากการสำรวจขนาด ครอบครัวของคนไทยที่เล็กลงเรื่อยๆ และจากเดิม สังคมเต็มไปด้วยเด็กกำพร้า ปัจจุบันเต็ม

ไปด้วย คนแก่กำพวด เนื่องจากวิถีชีวิตของคนไทยเริ่มไม่เอาเครื่องยาดี ทำให้ความอบอุ่นและมั่นคงในครอบครัวขาดหายไป 4) โรคที่ทำขึ้นเอง ได้แก่อุบัติเหตุที่ดูได้จากสถิติการเสียชีวิตในเทศกาลต่างๆ การฆ่าตัวตาย ซึ่งพบสถิติวัยรุ่นฆ่าตัวตายสูงขึ้นในทุกขณะ การฆ่าคนอื่นที่จะมีหลากหลายรูปแบบมากขึ้น 5) โรคสำล่อนทางเพศ ที่มีอัตราโรคสูงขึ้น โดยดูได้จากข่าวพ่อบช่มขืนลูก หรือลูกช่มขืนแม่ โดยในหลายกรณีการช่มขืนมักตามมาด้วยการฆ่าและติดโรคทางเพศสัมพันธ์ ทำให้อายุเฉลี่ยของคนไทยสั้นลง เกิดการตั้งครรภ์ในวัยเด็ก ส่งผลให้เกิดการทำแท้ง เอาทารกไปทิ้ง กลายเป็นปัญหาศีลธรรม 6) โรคสิ่งแวดล้อม อาหาร อากาศ และน้ำมีสิ่งเป็นพิษเจือปน การไร้ความปลอดภัยในสถานที่ต่างๆ 7) การเสพติดที่มีตั้งแต่บุหรี่ยาเสพติดและการพนัน ซึ่งขณะนี้มีการทำเป็นอุตสาหกรรมใหญ่โต ซึ่งโรคทางสังคม และโรคทางศีลธรรม ดังกล่าวสถาบันต่างๆ เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันชุมชน สถาบันศาสนา ควรผนึกกำลังกันแก้ปัญหา

จะเห็นได้ว่าสถาบันศาสนาเป็นสถาบันหนึ่งที่มีความสำคัญในการช่วยแก้ปัญหาทางสังคมและปัญหาศีลธรรม ซึ่งภาครัฐก็เห็นความสำคัญดังกล่าว เนื่องจากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ในมาตรา 12 บัญญัติให้สถาบันมีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพราะสถาบันศาสนาเป็นตัวจักรสำคัญในการพัฒนาเยาวชนไทยให้เป็นคนดี ซึ่งสอดคล้องกับบทบัญญัติในมาตรา 6 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษา ที่บัญญัติให้การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ด้วยเหตุที่สถาบันศาสนา เป็นสถาบันหลักที่สำคัญของประเทศไทย ช่วยทำให้ประเทศมีความสงบและมั่นคง และศาสนาแต่ละศาสนามุ่งสั่งสอนให้ทุกคนเป็นคนดีและอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในสังคม (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2533) ดังนั้น สถาบันศาสนาจะเป็นสถาบันที่สำคัญสถาบันหนึ่งในอนาคตที่จะมีส่วนสำคัญในการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับ รุ่ง แก้วแดง (กรมการศาสนา, 2545) ที่กล่าวว่า “ในอนาคตหน่วยที่สำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนา คือ วัด เพราะว่าโดยกฎหมายการศึกษาแห่งชาตินั้น อนาคตของวัดจะมีลักษณะเป็นสามส่วนซึ่งสอดคล้องกับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ คือ 1) วัด กลับมาใหม่ทำหน้าที่เป็นโรงเรียน เพราะวัดคือโรงเรียน 2) วัด คือ ศูนย์การเรียน 3) วัด คือ แหล่งการเรียนรู้ เพราะฉะนั้นการพัฒนาคนให้มีความรู้คู่คุณธรรม ตามรัฐธรรมนูญและพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาตินั้น เปิดโอกาสเป็นอย่างมากให้วัดและสถาบันศาสนา” นอกเหนือจากสถาบันพระพุทธศาสนาที่เป็นสถาบันหนึ่งที่ได้รับการรับรองจากกรมการศาสนาแล้ว ยังมีสถาบันศาสนาที่ได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการจากกรมศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ อีก 4 ศาสนา คือ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู คริสต์ศาสนา ศาสนาอิสลาม และศาสนาซิกข์ (นันทสาร สีสลับ, 2544) โดยสถาบันศาสนาที่สำคัญสามอันดับแรกตามจำนวน ศาสนิกชน คือ 1) สถาบันพระพุทธศาสนา 2) สถาบันศาสนาอิสลาม และ 3) สถาบัน

คริสต์ศาสนา (กรมศาสนา, 2545) ซึ่งสถาบันศาสนาต่างๆ ในฐานะที่เป็นสถานศึกษา จะจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาความรู้ความเข้าใจในเรื่องของศาสนา และพัฒนาศักยภาพของศาสนิกชนใน รูปแบบต่างๆ รวมทั้งการจัดการศึกษาที่สามารถดำเนินการได้ 3 รูปแบบ คือ ในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 15

การจัดการศึกษานอกโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย ได้มีบัญญัติไว้ในมาตรา 15 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 โดยบัญญัติถึงการจัดการศึกษานอกโรงเรียนว่าเป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและ หลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละแห่ง นอกจากนี้ยังบัญญัติถึงการศึกษาตามอัธยาศัยว่าเป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อ หรือแหล่งความรู้อื่นๆ

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ให้เหตุผลในการประกาศใช้ไว้หลายประการ ซึ่งเหตุผลสำคัญประการหนึ่งก็คือ การปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม โดยมีการสนับสนุนการค้นคว้าวิจัยในศิลปวิทยาการต่างๆ ดังนั้น การจัดการศึกษาที่หมายถึง กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตด้วยการผสมผสานระหว่างการศึกษาระบบ การศึกษานอกโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัยที่สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่อง ภายใต้หลักการในการจัดการศึกษาที่บัญญัติไว้ในมาตรา 8 ว่า “ต้องเป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน โดยให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ภายใต้การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง”

ดังนั้นพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 จะเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในอนาคตต่อการจัดการศึกษานอกโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา และเป็นส่วนหนึ่งในการปฏิรูปการศึกษา ซึ่ง สิบปนนท์ เกตุทัต (2545) ให้ความเห็นในเรื่องการปฏิรูปการศึกษาว่า เป็นเรื่องที่มีความสำคัญยิ่งต่ออนาคตของประเทศ เพราะการปฏิรูปการศึกษา คือ การปรับทั้งระบบกระบวนการของระบบการเรียนรู้ การคิดของบุคคลและสังคม เกี่ยวกับตนเอง สิ่งที่มีมนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น สิ่งแวดล้อม และธรรมชาติ เพื่อพัฒนาสร้างสรรค์ความรู้ใหม่และสิ่งใหม่ให้ผสมผสานได้กับมรดกทางวัฒนธรรมในอดีต อันจะเป็น

ประโยชน์ต่อชีวิตและสังคม ทั้งในปัจจุบันและอนาคต โดยมุ่งให้มีสันติกับตนเองกับสังคม กับเพื่อนร่วมโลก และกับธรรมชาติ ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ฉะนั้นแนวคิดตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 จึงเป็นแนวคิดที่สำคัญต่อการวิจัยอนาคต เนื่องจากมีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงในการจัดการศึกษา และการปฏิรูปการศึกษาในอนาคต

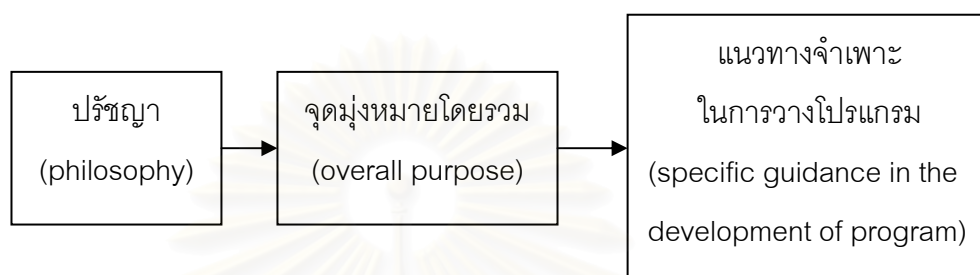
ในอดีตวัดคือสถานศึกษาของชาวบ้านในสมัยก่อน ใครปรารถนาที่จะเล่าเรียนก็ต้องไปวัด โดยจะไปเป็นศิษย์วัด บวชเณรหรือบวชพระ แล้วแต่กรณี จนเป็นประเพณีสำคัญของไทยที่ชายไทยมักจะบวชเมื่ออายุครบ 20 ปี เหตุผลสำคัญของการบวชคือ การบวชเรียน วัดจึงเป็นแหล่งสำคัญในการศึกษา (ศุภร ศรีแสน, 2527) แต่การจัดการเรียนการสอนจะเป็นการจัดโดยไม่มีแบบแผนเป็นไปตามความสะดวกของพระสงฆ์ ไม่มีหลักการและทฤษฎีในการจัดการศึกษาแต่อย่างใด และเป็นแนวทางการจัดการศึกษาของสถาบันพระพุทธศาสนาที่สืบต่อมาจนถึงยุคปัจจุบันที่ไม่มีกรอบหรือทฤษฎีในการจัดการศึกษา ซึ่งจะไม่สอดคล้องต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก ที่มีปัจจัยหลากหลายที่มีผลกระทบต่อจัดการศึกษา ซึ่งถ้าการจัดการศึกษาของสถาบันศาสนาได้ค้นหากรอบแนวคิดหรือทฤษฎีที่จะมาสนับสนุนน่าจะช่วยให้การจัดการศึกษามีประสิทธิภาพขึ้น โดยเฉพาะแนวคิดที่ครอบคลุมเรื่องต่างๆ ที่จะมีส่วนช่วยให้การจัดการศึกษาบรรลุวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษา ซึ่งแนวคิดของบอยเฮอส์เป็นแนวคิดหนึ่งที่มีกรอบแนวคิดซึ่งครอบคลุมปัจจัยต่างๆ ที่จะมีผลต่อการจัดการศึกษา โดยเฉพาะการจัดการศึกษาในระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย ที่แบ่งประเภทของโปรแกรมการศึกษาเป็น โปรแกรมเชิงพัฒนา เชิงสถาบัน และเชิงสารสนเทศ ที่มีขั้นตอนซึ่งสามารถนำมาเป็นแบบอย่างในการพัฒนาการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยของสถาบันศาสนาได้

นอกจากนี้ การจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในสถาบันศาสนานั้น ได้มีการจัดมาตั้งแต่อดีต แต่สถาบันศาสนาต่างๆ ไม่ได้มีการบันทึกการพัฒนาโปรแกรมการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย ที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการในการพัฒนาโปรแกรมแต่อย่างใด ในขณะที่นักการศึกษานอกระบบในต่างประเทศได้สร้างกรอบการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบไว้อย่างหลากหลาย เช่น แนวคิดในการพัฒนาโปรแกรมของ Rosemary S. Caffarella Edgar J. Boone Patrick G. Boyle หรือ Paulo Freire ซึ่งส่วนใหญ่จะมีกรอบในการพัฒนาโปรแกรมที่แบ่งเป็นระบบได้ 3 ระบบ คือ 1) ระบบการวางแผน (Planing) 2) ระบบการสร้างและการนำโปรแกรมไปปฏิบัติ (Design and Implementations) และ 3) ระบบการประเมินผลและความรับผิดชอบในการรายงานผล (Evaluation and Accountability) (อุ๋นตา นพคุณ, 2546) และจากข้อสรุปของอุ๋นตา นพคุณ (2546) กล่าวถึงโปรแกรมการศึกษานอกระบบมีความหลากหลายที่ตอบสนองต่อความต้องการและปัญหา

ของประชาชนที่มีสภาพแวดล้อมและบริบทแตกต่างกัน โดยนักการศึกษาในกระบวนการในประเทศตะวันตกส่วนใหญ่เน้นให้ผู้เรียนร่วมมือกับนักพัฒนาโปรแกรมมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ขณะที่บอยเออร์ลเป็นนักการศึกษาในกระบวนการที่ให้ความสำคัญต่อปรัชญาการศึกษา ดังที่ ชัยฤทธิ์ โภธิสุวรรณ (2543) ได้พัฒนาความสำคัญของปรัชญาจากแนวคิดของบอยเออร์ล ดังแผนภาพที่ 1

แผนภาพที่ 1 ปรัชญากับจุดมุ่งหมาย

สถาบันและองค์กรการศึกษานอกกระบวนการต้องกำหนดปรัชญา เพื่อแสดงทิศทางที่ชัดเจน ปรัชญาสามารถแยกย่อยหรือตีความเป็นชุดของข้อตกลงเบื้องต้น หรือความเชื่อเบื้องต้น (assumption) ซึ่งข้อตกลงเบื้องต้นเป็นสิ่งที่องค์กรยอมรับและถือปฏิบัติ โดยนัยสามารถแสดงทิศทางที่จำเพาะ (specific) เป็นแนวทางให้กับการวางโครงการ (ชัยฤทธิ์ โภธิสุวรรณ, 2543) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Pratt (1998) ที่เห็นว่าความเชื่อจะเป็นสิ่งชี้้นำหรือกำหนดเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ และนำไปสู่การกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอน ดังนั้นการเลือกแนวคิดในการจัดโปรแกรมการศึกษาของบอยเออร์ลที่ให้ความสำคัญต่อปรัชญาจึงมีความสอดคล้องกับการจัดการศึกษาของสถาบันศาสนา ที่มีความเชื่อและปรัชญาของแต่ละศาสนา นอกจากนี้ในแนวคิดของบอยเออร์ลยังให้ความสำคัญต่อกฎหมายที่จะมีผลต่อการจัดโปรแกรมทางการศึกษา ซึ่งเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับการจัดการศึกษาในอนาคตของไทยที่จะมีกฎหมายลูก และระเบียบต่างๆ ที่จะกำหนดให้สถาบันศาสนาเป็นสถาบันหนึ่งในการจัดการศึกษา

ดังนั้นการศึกษาวิจัยนี้ จึงเป็นการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษานอกกระบวนการเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา เพื่อให้ได้แนวคิดต่างๆ ในการดำเนินงานจัดการศึกษานอกกระบวนการและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยของสถาบันพระพุทธศาสนา สถาบันศาสนาอิสลาม และสถาบันคริสต์ศาสนา ซึ่งเป็นสถาบันศาสนาที่มีศาสนิกชนมากสามอันดับแรก

สำหรับการศึกษาภาพอนาคตนั้นเป็นการศึกษาที่ใช้แนวความคิดของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เนื่องจากมีบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนา เพื่อให้ได้ภาพอนาคตที่เป็นไปได้มากที่สุด ภาพอนาคตทางร้าย และภาพอนาคตทางดี ซึ่งจะเป็นข้อมูลที่สามารถใช้เพื่อกำหนดนโยบายในการดำเนินการ

จัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนา และใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมสนับสนุนการจัดการศึกษา โดย รัฐบาล

จากเหตุผลความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญของสถาบันศาสนาที่จะมีส่วนสำคัญต่อการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่จะสร้างคนดีให้แก่สังคม โดยเป็นแนวคิดในการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในปัจจุบันเพื่อให้ทราบถึงปรัชญาในการจัดโปรแกรมการศึกษา แนวทางในการวิเคราะห์สถานการณ์ของปัญหาและความต้องการ ระดับการมีส่วนร่วมของผู้เรียนต่อการจัดโปรแกรมการศึกษา การกำหนดวัตถุประสงค์ของโปรแกรม ข้อจำกัดด้านต่างๆ ของสถาบัน การจัดทำแผนการเรียนการสอน การประชาสัมพันธ์ และการประเมินผลโปรแกรม ประเภทของโปรแกรมที่สถาบันศาสนาดำเนินการ และภาพอนาคตที่เป็นไปได้มากที่สุด ภาพอนาคตในทางร้าย และภาพอนาคตในทางดี ของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาตามแนวคิดของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์สภาพและลักษณะการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในปัจจุบัน (มกราคม 2547 – มีนาคม 2548) จำแนกตามพระพุทธศาสนา ศาสนาอิสลาม และคริสต์ศาสนา
2. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์แนวคิดหลักของการวางโปรแกรมตามแนวคิดของบอยเฮอส์ในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในปัจจุบันตามแนวคิดของบอยเฮอส์ จำแนกตามพระพุทธศาสนา ศาสนาอิสลาม และคริสต์ศาสนา
3. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ประเภทของโปรแกรมการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในปัจจุบันตามแนวคิดของบอยเฮอส์และตามลักษณะการจำแนกองค์ประกอบ 6 องค์ประกอบ เป็นโปรแกรมเชิงพัฒนา โปรแกรมเชิงสถาบันและโปรแกรมเชิงสารสนเทศ จำแนกตามพระพุทธศาสนา ศาสนาอิสลาม และคริสต์ศาสนา
4. เพื่อศึกษาภาพอนาคตการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา จำแนกตามพระพุทธศาสนา ศาสนาอิสลาม และคริสต์ศาสนา โดยการวิจัยอนาคตด้วยเทคนิคการวิจัยอนาคตแบบ EFR ที่จำแนกภาพอนาคตในทางดี ภาพ

อนาคตทางร้ายและภาพอนาคตทางที่เป็นไปได้มากที่สุด ตามแนวคิดพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

ศาสนา หมายถึง คำสั่งสอนซึ่งเป็นสัจธรรม ที่บัญญัติไว้อย่างชัดเจนเพื่อให้สังคมมีระเบียบ โดยมีบุคคลที่ทำหน้าที่เผยแพร่คำสั่งสอนเหล่านั้นให้ศาสนิกชนได้รับรู้และเข้าใจซึ่งได้แก่ พระพุทธศาสนา ศาสนาอิสลาม และคริสต์ศาสนา

สถาบันศาสนา หมายถึง โครงสร้างทางสังคมประเภทหนึ่งที่มีหน้าที่สำคัญในการให้ความรู้เกี่ยวกับศาสนา มีการพัฒนาความรู้ความเข้าใจที่ถ่องแท้ของศาสนิกชน และมีกิจกรรมต่างๆ ที่ศาสนานั้นรับผิดชอบเพื่อสังคม มีองค์ประกอบสำคัญ 5 องค์ประกอบ คือ 1) มีศาสดา 2) มีคัมภีร์ศาสนา 3) มีนักบวชหรือผู้ทำหน้าที่เผยแพร่ศาสนา 4) มีศาสนสถานประกอบด้วย วัด มัสยิดและโบสถ์คริสต์ และ 5) มีสัญลักษณ์ประจำศาสนา

พระพุทธศาสนา หมายถึง ศาสนาที่มีพระพุทธเจ้าเป็นศาสดา มีธรรมะที่เป็นความจริงสากลซึ่งเป็นข้อความคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า รวมทั้งพระธรรมวินัยที่รวบรวมจดจารึกเป็นลายลักษณ์อักษร เรียกว่า พระไตรปิฎก มีนักบวชผู้สละเหย้าเรือนหรือการครองชีวิตอย่างคฤหัสถ์ อุทิศตนเพื่อศาสนาเรียกว่า พระสงฆ์ ทำหน้าที่ถ่ายทอดเนื้อหาของศาสนา ศาสนาสถาน คือ วัด และมีพระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ของศาสนา

ศาสนาอิสลาม หมายถึง ศาสนาที่มีอาบู คัสซิม หรือโมฮัมเหม็ด อิบเป็น หรือพระมะหะมัด เป็นพระศาสดา โดยมีคำสั่งสอนสำคัญ คือ ไม่มีพระเจ้าอื่นใด นอกจากพระอัลลอฮ์ และมนุษย์ผู้ประพฤติในสิ่งเลวร้ายต่างๆ จะถูกตัดสินในวันสิ้นโลก การสวดมนต์ภาวนาจะนำไปสู่สวรรค์ โดยมีคัมภีร์อัลกุรอาน เป็นคัมภีร์ศาสนา ไม่มีนักบวช ผู้ถ่ายทอดเนื้อหาของศาสนา โดยอิหม่าม คอเต็บ และบิหลัน ศาสนสถานคือมัสยิด มีพระจันทร์เสี้ยวและดาวห้าแฉกเป็นสัญลักษณ์ของศาสนา

คริสต์ศาสนา หมายถึง ศาสนาที่ถือว่าพระเยซูคริสต์เป็นผู้ก่อตั้งโดยสืบทอดมาจากศาสนายิว มีคัมภีร์ศาสนาที่เป็นข้อความคำสั่งสอนของพระเยซูคริสต์จดจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรเรียกว่า ไบเบิล มีนักบวชผู้สละเหย้าเรือนหรือการครองชีวิตอย่างคฤหัสถ์อุทิศตนเพื่อศาสนา

เรียกว่า บาทหลวง หรือ ศาสนาจารย์ ทำหน้าที่ถ่ายทอดเนื้อหาของศาสนา โดยศาสนสถาน คือ โบสถ์ มีไม้กางเขนเป็นสัญลักษณ์ประจำศาสนา ประกอบด้วยนิกายคาทอลิกและโปรเตสแตนต์

การศึกษานอกระบบ หมายถึง กิจกรรมหรือโครงการใดๆ ที่สถาบันหรือกลุ่มองค์กรต่างๆ ในสังคมจัดขึ้น โดยมีเจตนาและวัตถุประสงค์ที่จะให้การเรียนรู้แก่ประชากรที่สามารถกำหนดเป้าหมายได้ เพื่อตอบสนองของความต้องการ ความสนใจของผู้เรียนและปัญหาของผู้เรียนและชุมชน เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลา ของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและ หลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

การศึกษาตามอัธยาศัย หมายถึง เป็นกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตของบุคคลแต่ละบุคคลตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และโอกาส ที่ไม่มีระเบียบแบบแผนที่เป็นระบบ ด้วยวิธีการเรียนรู้ที่หลากหลายที่เหมาะสมกับตนเองจากแหล่งเรียนรู้ต่างๆ กัน เช่น จากบุคคล สังคม สภาพแวดล้อม วัฒนธรรมและการปฏิบัติศาสนกิจ สื่อ หรือแหล่งความรู้อื่นๆ รวมทั้งการแลกเปลี่ยนสารสนเทศระหว่างกัน เพื่อการแก้ปัญหาหรือพัฒนาคุณภาพชีวิตของตน

โปรแกรม หมายถึง การจัดวางกิจกรรมอย่างมีระบบ ตั้งแต่การวิเคราะห์ความต้องการ การวางแผน การสอน การประเมินผลและการประชาสัมพันธ์โปรแกรม ซึ่งมีวิธีการทำงานเป็นขั้นตอน

โปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยของบอยเฮลล์ หมายถึง การวางแผน การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การประเมินผลและการรายงานผล ประกอบด้วย แนวคิด สำคัญในการจัดโปรแกรม 15 ข้อ ประเภทของโปรแกรม 3 ประเภท องค์ประกอบสำคัญ 6 ข้อ

โปรแกรมเชิงพัฒนา หมายถึง โปรแกรมตามแนวคิดของบอยเฮลล์ที่กำหนดเป้าหมาย และความต้องการที่ให้ความสำคัญต่อชุมชน มุ่งใช้ทรัพยากรและการดำเนินการเพื่อตอบสนอง ความต้องการและแก้ไขปัญหาพร้อมกับประชาชนกลุ่มเป้าหมาย โดยชุมชนหรือกลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมสำคัญในการจัดวางโปรแกรม กิจกรรมของโปรแกรมเชิงพัฒนาส่วนใหญ่เป็นการพัฒนา ชุมชน และการศึกษาผู้ใหญ่ โดยมีกิจกรรมทางการศึกษาที่หลากหลาย

โปรแกรมเชิงสถาบัน หมายถึง โปรแกรมตามแนวคิดของบอยเอลด์ที่เน้นเป้าหมายการให้ความรู้ทางวิชาการแก่กลุ่มเป้าหมาย มีกิจกรรมทางการศึกษาที่แตกต่างกันตามกลุ่มเป้าหมาย ส่วนใหญ่จะมีการดำเนินการของกิจกรรมในลักษณะเป็นการฝึกอบรมและการศึกษาผู้ใหญ่เป็นสำคัญ

โปรแกรมเชิงสารสนเทศ หมายถึง โปรแกรมตามแนวคิดของบอยเอลด์ที่มีลักษณะของการรับส่งข้อมูลระหว่างสถาบันกับกลุ่มเป้าหมาย มีลักษณะอย่างการศึกษาตามอัธยาศัย อาจเป็นการเสนอบทความทางสื่อสารมวลชน บริการตอบคำถามทางโทรศัพท์ หรือให้คำปรึกษารายบุคคล กลุ่มเป้าหมายมักจะร่วมกิจกรรมเป็นครั้งคราว ตามหัวข้อที่ต้องการ

กรุงเทพมหานคร หมายถึง จังหวัดที่เป็นเมืองหลวงของประเทศไทยและมีการปกครองท้องถิ่นลักษณะพิเศษที่เรียกว่า มหานคร เป็นศูนย์กลางทางด้านการศึกษา การคมนาคมขนส่ง การค้าพาณิชย์ การสื่อสาร มีชื่อเต็มว่า กรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์มหินทรายุธยามหาดิลกภพนพรัตน์ราชธานีบุรีรมย์อุดมราชนิเวศน์มหาสถานอมรพิมานอวตารสถิตสภกษัตริย์วิษณุกรรมประสิทธิ์

ปริมณฑล หมายถึง จังหวัดที่มีพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เชื่อมต่อกับกรุงเทพมหานคร ประกอบด้วยจังหวัดสมุทรปราการ จังหวัดปทุมธานี จังหวัดนนทบุรี จังหวัดนครปฐม และจังหวัดสมุทรสาคร

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ในการวิจัยครั้งนี้ ประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยแบ่งออกเป็น 2 ส่วนตามขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

1.1 กลุ่มประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิเคราะห์โปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในปัจจุบัน มีดังนี้

ประชากร ได้แก่ สถาบันศาสนาทั้ง 3 ศาสนา ที่ตั้งอยู่ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล จำนวนทั้งสิ้น 1,884 แห่ง จำแนกเป็นพระพุทธศาสนา (วัด) จำนวน 1,391 แห่ง ศาสนาอิสลาม (มัสยิด) จำนวน 221 แห่ง และคริสต์ศาสนา (โบสถ์) จำนวน 272 แห่ง (ข้อมูลปี 2544 จากกรมการศาสนาและสำนักงานศึกษาธิการจังหวัด)

กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ สถาบันศาสนาทั้ง 3 ศาสนาที่ตั้งอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร และปริมณฑลจำนวนทั้งสิ้น 23 แห่ง จำแนกเป็นสถาบัน พระพุทธศาสนา (วัด) จำนวน 8 แห่ง สถาบันศาสนาอิสลาม (มัสยิด) จำนวน 7 แห่ง และสถาบันคริสต์ศาสนา (โบสถ์) จำนวน 8 แห่ง จำแนกเป็น คริสต์ศาสนานิกายคาทอลิก จำนวน 4 แห่ง และคริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ จำนวน 4 แห่ง ที่ได้มาจากการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามเกณฑ์ที่ได้กำหนดไว้คือ

1.1.1 สถาบันพระพุทธศาสนา ได้แก่ วัดที่มีเจ้าอาวาสวัดดำรงตำแหน่งเป็น เจ้าคณะจังหวัด

1.1.2 สถาบันศาสนาอิสลาม ได้แก่ สัปบุรุษของมัสยิดภายในจังหวัดที่ทำหน้าที่ เป็นประธานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด

1.1.3 สถาบันคริสต์ศาสนา แบ่งออกเป็น 2 นิกาย ได้แก่ นิกายโรมันคาทอลิก และนิกายโปรเตสแตนต์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) นิกายโรมันคาทอลิก คือ วัดคาทอลิกทั้งในกรุงเทพมหานครและ ปริมณฑล ที่เป็นวัดที่มีศาสนิกชนมากที่สุดและน้อยที่สุด จำนวน 2 แห่ง และคณะนักบวชชาย และ นักบวชหญิงที่มีการให้การศึกษาในเรื่องของอาชีพ จำนวน 2 แห่ง

2) นิกายโปรเตสแตนต์ คือ คริสต์จักรที่เป็นตัวแทนขององค์กรหลัก 4 องค์กร ของนิกายโปรเตสแตนต์ทั้งในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล จำนวน 4 แห่ง

ผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ คณะบุคคลหรือปัจเจกบุคคลที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการ ดำเนินการเกี่ยวกับโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จำนวน 23 คน จำแนกเป็นพระพุทธศาสนา (เจ้าคณะจังหวัดและหรือผู้ที่ได้รับมอบหมาย) จำนวน 8 คน ศาสนา อิสลาม (ประธานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดหรือผู้ที่ได้รับมอบหมาย) จำนวน 7 คน และคริสต์ศาสนา (บาทหลวงหรือศาสนาจารย์หรือศิษยาภิบาลหรือหัวหน้าคณะนักบวชหรือมีชื่อ เรียกเป็นอย่างอื่น) จำนวน 8 คน จำแนกเป็น คริสต์ศาสนานิกายคาทอลิก จำนวน 4 คน และ คริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ จำนวน 4 คน

1.2 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในวิเคราะห์โปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตาม อัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในอนาคต ได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 18 คน ที่ได้มาจากการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามเกณฑ์ที่ได้กำหนดไว้

2. ขอบเขตของเนื้อหาการวิจัย

2.1 การศึกษาและวิเคราะห์การวางโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษา ตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา จำแนกตามพระพุทธศาสนา ศาสนาอิสลามและ

คริสต์ศาสนา ตามแนวคิดของบอยเออร์ส ประกอบด้วย หลักการจัดโปรแกรม 15 ข้อ ประเภทของโปรแกรม 3 ประเภท องค์ประกอบของการจัดโปรแกรม 6 ข้อ ที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน (มกราคม 2547 ถึง มีนาคม 2548) เพื่อให้ทราบสภาพการดำเนินการของสถาบันศาสนาในการจัดโปรแกรมการศึกษา ที่แบ่งประเภทเป็นโปรแกรมเชิงพัฒนา เชิงสถาบัน และเชิงสารสนเทศ โดยเป็นการศึกษาโปรแกรมการศึกษานอกระบบ ตัวอย่างเช่น การฝึกอาชีพ พระปริยัติธรรม แผนกธรรม – บาลี ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ธรรมศึกษา โรงเรียนวิเวการศึกษา (Sunday School) ศูนย์อบรมศาสนาอิสลามและจริยธรรมประจำมัสยิด เป็นต้น และโปรแกรมการศึกษาตามอัธยาศัย ตัวอย่างเช่น การเทศนา การเผยแพร่ศาสนธรรมด้วยสื่อต่างๆ การปฏิบัติศาสนกิจ เป็นต้น

2.2 การศึกษาภาพอนาคตในปี พ.ศ. 2562 ของการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาตามแนวคิดพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 โดยการวิจัยอนาคตด้วยเทคนิคการวิจัยอนาคตแบบ EFR เพื่อให้ได้ภาพอนาคต 3 ภาพ คือ ภาพอนาคตทางดี ภาพอนาคตทางร้ายและภาพอนาคตที่เป็นไปได้มากที่สุด ซึ่งเป็นภาพอนาคต อนาคตจาก พ.ศ. 2542 คือ 20 ปี ซึ่งเป็นระยะปานกลางของการวิจัยอนาคต และเป็นระยะที่เหมาะสมต่อการศึกษาเพื่อกำหนดแผนพัฒนา

ประโยชน์ที่ได้จากการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยแบ่งประโยชน์จากการวิจัยออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

1. ประโยชน์ทางวิชาการ

1.1 ได้องค์ความรู้ในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยของสถาบันศาสนา 3 ศาสนา คือ พระพุทธศาสนา ศาสนาอิสลาม และคริสต์ศาสนา ตามแนวคิดของบอยเออร์ส

1.2 ได้ภาพอนาคตเกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยของสถาบันศาสนา 3 ศาสนา คือ พระพุทธศาสนา ศาสนาอิสลาม และคริสต์ศาสนา

2. ประโยชน์ในการนำไปประยุกต์ใช้

2.1 เป็นข้อมูลพื้นฐานให้รัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในการกำหนดนโยบาย เกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยของสถาบันศาสนา 3 ศาสนา คือ พระพุทธศาสนา ศาสนาอิสลาม และคริสต์ศาสนา

2.2 เป็นแนวทางในการดำเนินการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตาม อัธยาศัยของสถาบันศาสนา 3 ศาสนา คือ พระพุทธศาสนา ศาสนาอิสลาม และคริสต์ศาสนา ได้ อย่างเหมาะสมและสามารถพัฒนาบุคคลกลุ่มเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล

2.3 เป็นแนวทางให้สถาบันอื่นนอกเหนือจากสถาบันศาสนาที่จะเข้ามามีส่วนร่วม ในการดำเนินการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ตามแนวพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์โปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาตามแนวคิดของบอยเฮลล์และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542” ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแบ่งเป็น 7 ตอน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตอนที่ 1 การศึกษานอกระบบ

1. ความหมายของการศึกษานอกระบบ
2. ปรัชญาทางการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษานอกโรงเรียน
3. หลักการในการจัดการศึกษานอกระบบ
4. ลักษณะของการจัดการศึกษานอกระบบ
5. ประเภทการจัดการศึกษานอกระบบ

ตอนที่ 2 การศึกษาตามอัธยาศัย

1. ความหมายของการศึกษาตามอัธยาศัย
2. หลักการในการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย
3. สาเหตุที่ต้องมีการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย
4. การจัดตั้งศูนย์การส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย
5. ความแตกต่างระหว่างการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

ตอนที่ 3 การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบ

1. ความหมายของโปรแกรม
2. หลักการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบ
3. วัตถุประสงค์ในการพัฒนาโปรแกรม
4. ประเภทของโปรแกรมการศึกษานอกระบบ
5. กระบวนการพัฒนาหรือขั้นตอนการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบ
6. การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยตามแนวคิดของบอยเฮลล์

ตอนที่ 4 การจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนา

1. การจัดการศึกษาโดยสถาบันพระพุทธศาสนา

2. การจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนาอิสลาม

3. การจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนาคริสต์

ตอนที่ 5 การจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

ตอนที่ 6 การวิจัยอนาคต (Ethnographic Future Research : EFR)

ตอนที่ 7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย โดยสถาบันศาสนา

ตอนที่ 1 การศึกษานอกระบบ

1. ความหมายของการศึกษานอกระบบ

การจัดการศึกษานอกระบบเป็นการจัดการศึกษาที่จัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียน ไม่ว่าจะการศึกษานั้นจะจัดขึ้นโดยเฉพาะหรือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่น เพื่อมุ่งให้ผู้จักแก้ปัญหา ฝึกอาชีพ หรือพัฒนาความรู้เฉพาะอย่างตามความต้องการและความสนใจของกลุ่มเป้าหมาย โดยเป็นการจัดที่ยืดหยุ่นทางการศึกษาเป็นแนวทางการดำเนินงาน ซึ่งนักการศึกษาได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการศึกษานอกระบบไว้ต่างกักันดังนี้

ฟิลิป คูมส์ (Philip Coombs, 1974) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการศึกษานอกระบบว่าเป็นกิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นนอกระบบโรงเรียน และอาจจะเป็นกิจกรรมหลักหรือกิจกรรมย่อยของสถาบันและหน่วยงานต่างๆ ทั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ที่จะตอบสนองความต้องการ และความสนใจทางการศึกษาของผู้เรียน

โกวิท วรพิพัฒน์ (อ้างใน ศุภร ศรีแสน, 2521) ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบว่า หมายถึง ประสบการณ์และกิจกรรมที่จัดนอกระบบการศึกษาในโรงเรียนภาคปกติ เพื่อส่งเสริมความรู้ความสามารถทั้งในด้านความรู้ทั่วไปและวิชาชีพให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดี มีสัมมาชีพและทำหน้าที่พลเมืองให้ดีขึ้น

ปฐุม นิคมานนท์ (2522) ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบไว้ว่า หมายถึง กิจกรรมที่สังคมสนใจจัดขึ้นเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาโดยเฉพาะ นอกเหนือจากการเรียนตามปกติในโรงเรียน กิจกรรมดังกล่าวอาจจัดเป็นกิจกรรมเฉพาะ หรือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่นใด ทั้งนี้ เพื่อมุ่งหวังสนองความต้องการด้านการเรียนรู้ตามแต่ละบุคคลจะสนใจ

อุ้นตา นพคุณ (2523) ให้ความหมายการศึกษานอกระบบว่าเป็นกิจกรรมหรือโครงการใดๆ ที่สถาบันต่างๆ ในสังคมจัดขึ้น โดยมีเจตนาและวัตถุประสงค์ที่จะให้การเรียนรู้แก่ประชากรที่สามารถกำหนดเป้าหมายได้ ผู้รับการศึกษาเองก็มีเจตนา และวัตถุประสงค์ในการที่จะเรียนรู้

กิจกรรมดังกล่าวจะจัดให้แก่ประชากรทุกเพศ ทุกวัย ทุกชุมชน และทุกระดับการศึกษา เพื่อให้บุคคลดังกล่าวมีความรู้ ทักษะ และทัศนคติ ค่านิยมที่ดี กิจกรรมทางการศึกษาที่เรียกว่า เป็น การศึกษานอกระบบจะต้องจัดขึ้น ในระยะเวลาอันสั้น หลักสูตรยืดหยุ่น ประหยัด และตอบสนองความต้องการ ความสนใจของผู้เรียนและปัญหาของผู้เรียนและของชุมชน

รัตนา พุ่มไพศาล (2528) ได้ให้ความหมายการศึกษานอกระบบว่า เป็นการศึกษาสำหรับผู้ ที่ขาดโอกาสที่จะศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนภาคปกติเป็นการศึกษาที่จัดให้กับประชาชน เขาจะ ได้ศึกษาเล่าเรียนสิ่งต่างๆ ตามที่เขาต้องการเรียน

สุวัฒน์ วัฒนวงษ์ (2529) ได้ให้ความหมายการศึกษานอกระบบว่า เป็นกิจกรรมทาง การศึกษาใดๆ ที่จัดขึ้นอย่างมีระบบ แต่จัดขึ้นนอกเหนือระบบโรงเรียนภาคปกติ ทั้งนี้ไม่ว่าจะแยก ออกเป็นกิจกรรมหนึ่งต่างหาก หรือเป็นส่วนสำคัญของกิจกรรมหลักก็ตาม โดยมีความมุ่งหมายที่ จะให้บริการต่อประชากรให้ได้รับการเรียนรู้ทั้งเยาวชนและผู้ใหญ่

สุนทร สุนันท์ชัย (2532) ได้ให้ความหมายว่า การศึกษานอกระบบ หมายถึงกิจกรรม ทางการศึกษาที่จัดขึ้นนอกระบบโรงเรียน ไม่ว่าจะดำเนินการโดยเอกเทศหรือเป็นส่วนประกอบ สำคัญของกิจกรรมอื่น โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้บริการแก่กลุ่มผู้เรียนทุกเพศทุกวัย

สุรกุล เจนอบรม (2533) ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบว่า การศึกษานอก ระบบเป็นกิจกรรมการศึกษาที่มีรูปแบบไม่แน่นอน จัดขึ้นตามความเหมาะสมและความต้องการ ของผู้เรียน โดยยึดแนวคิด “การศึกษา คือ ชีวิต ชีวิต คือ การศึกษา” มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้รู้จักใช้ ความคิด รู้จักตัดสินใจ รู้จักเรียนรู้ เน้นการพัฒนาความเป็นมนุษย์ของผู้เรียน ให้เสรีภาพและ ความรับผิดชอบแก่ผู้เรียนที่จะกำหนดทางเลือก ความสนใจและแนวการดำเนินชีวิตของตนเอง พยายามให้ผู้เรียนพึ่งตนเอง มองเห็นความสามารถที่มีอยู่ในตนเอง เน้นแนวทางในการประพฤติ ปฏิบัติอันจะเป็นการเสริมให้รู้จักการคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น จากลักษณะดังกล่าวนี้ แสดง ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การศึกษานอกระบบเน้นการสร้างค่านิยมให้กับผู้เรียน เพื่อให้มีแนวทาง เลือกประพฤติปฏิบัติด้วยตนเอง ซึ่งนักการศึกษานอกระบบทุกคนจะต้องตระหนักและยอมรับว่า ในการตัดสินใจหรือเลือกทางปฏิบัติจำเป็นต้องมีมาตรฐานการส่วนตัวที่เป็นมาตรฐาน และมาตรการ เหล่านี้จะหาได้จาก “ค่านิยม” ซึ่งเป็นหลักยึดที่สำคัญเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมการแสดงออก และมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิต

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2538) ได้ให้ความหมายการศึกษานอกระบบว่า เป็น การศึกษาที่มุ่งจัดให้กลุ่มเป้าหมายได้พัฒนาชีวิตและสังคม โดยมีหลักการจัดการศึกษาเพื่อให้ เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต จึงเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ที่ยังขาดโอกาสพลาดหรือขาด โอกาสทางการศึกษาในระบบโรงเรียน ได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้ ฝึกทักษะ ปลูกฝังเจตคติที่ จำเป็นในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ อีกทั้งสามารถปรับตัวให้ทันกับความ

เปลี่ยนแปลงของวิทยาการที่เจริญก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วได้อย่างมีความสุขตามควรแก่
อัตรภาพ

ประชุมสุข อาชาอรัง (อ้างถึงใน อุดม เขยกีวงศ์, 2541) ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบว่า หมายถึงกิจกรรมทางการศึกษาที่ไม่มีรูปแบบโครงสร้างแน่นอน เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นโดยไม่เลือกวัย ไม่เลือกเพศ ไม่เลือกวรรณะ ไม่เลือกภูมิหลังและสติปัญญา ความสามารถหรือความถนัดครอบคลุมถึงการศึกษที่ไม่มีพิธีรีตองด้วย เป็นการศึกษาที่เปิดโอกาสให้กับทุกคนในสังคมจัดการศึกษาได้ทั้งในและนอกระบบโรงเรียน นับเป็นวิชาการศึกษาที่สอดคล้องกับสังคมประชาธิปไตยอย่างยิ่ง

อาชัญญา รัตนอุบล (2542) ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบว่า หมายถึงกิจกรรมทางการศึกษา และมวลประสบการณ์ความรู้ใดๆ ก็ตามที่ได้จัดขึ้นโดยบุคคล หน่วยงาน และสถาบันต่างๆ ในสังคม โดยมุ่งจัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียนภาคปกติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาความรู้ ความสามารถ ทักษะและทัศนคติที่พึงประสงค์ ของกลุ่มเป้าหมายต่างๆ ในสังคมโดยยึดหลักการที่ว่า กิจกรรมการศึกษานอกระบบนั้นๆ จะสนองต่อความต้องการ ความสนใจและประยุกต์ใช้แก้ปัญหาให้แก่กลุ่มเป้าหมายนั้นได้ด้วย

สุมาลี สังข์ศรี (2545) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบว่า หมายถึง การศึกษานอกระบบเป็นกิจกรรมทางการศึกษาทุกรูปแบบที่จัดให้บริการแก่ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ซึ่งอาจจะ เป็นเด็กก่อนวัยเรียน เด็กในวัยเรียนซึ่งได้ศึกษาในระบบโรงเรียนระดับหนึ่ง แต่ไม่มีโอกาสได้ศึกษาต่อ หรืออาจจะเป็นผู้ใหญ่วัยทำงาน หรือผู้สูงอายุซึ่งพลาดโอกาสศึกษาเล่าเรียนเมื่ออยู่ในวัยเรียน ด้วยสาเหตุต่างๆ การศึกษาดังกล่าวนี้จัดให้ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ไม่มีการจำกัดพื้นฐาน การศึกษา อาชีพ ประสบการณ์หรือความสนใจ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะให้ผู้เรียนได้รับความรู้ทั้งในด้านการจะเป็นพื้นฐานแก่การดำรงชีวิต การอ่าน การเขียน การคิดคำนวณเบื้องต้น ความรู้ทางด้านทักษะในการประกอบอาชีพ ตลอดจนความรู้และข่าวสารข้อมูลที่เป็นปัจจุบันในด้านต่างๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต และปรับตัวเข้ากับสภาพสังคมสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง อยู่ตลอดเวลา

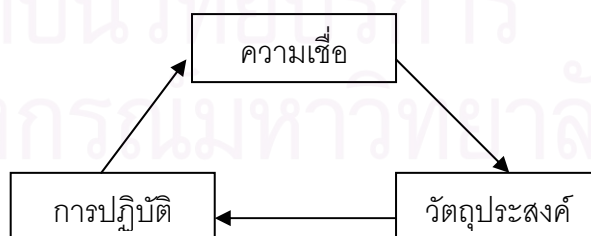
พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ได้บัญญัติความหมายของการจัดการศึกษานอกระบบว่า หมายถึง การศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบวิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

ฉะนั้นการศึกษานอกระบบ หมายถึง กิจกรรมหรือโครงการใดๆ ที่สถาบันหรือกลุ่มองค์กรต่างๆ ในสังคมจัดขึ้น โดยมีเจตนาและวัตถุประสงค์ที่จะให้การเรียนรู้แก่ประชากรที่

สามารถกำหนดเป้าหมายได้ เพื่อตอบสนองความต้องการ ความสนใจของผู้เรียนและปัญหาของผู้เรียนและของชุมชน เป็นการศึกษามีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบวิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

2. ปรัชญาทางการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษานอกระบบ

ปรัชญาการศึกษาเป็นสิ่งสำคัญยิ่งต่อการจัดการศึกษาทั้งในระบบโรงเรียนและการจัดการศึกษานอกระบบ เพราะปรัชญาจะเป็นพื้นฐานความคิด ความเชื่อ (Belief) ของบุคคลที่จัดการศึกษาเพื่อนำไปเป็นแนวทางในการดำเนินการจัดการศึกษา การเลือกใช้กลวิธีการสอนที่หลากหลาย วิธีการวัดและประเมินผลที่เหมาะสมเพื่อให้ผู้เรียนบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับ Boyle(1981) ที่ว่า “ความเชื่อในปรัชญานั้นมีอิทธิพลอย่างมากในการปฏิบัติ” สอดคล้องกับ อีเลียส และ เมอร์เรียม (Elias and Merriam, 1984 อ้างใน ชัยฤทธิ์ โภธิสุวรรณ, 2544) ที่กล่าวว่า “ทฤษฎีที่ไม่มีมีการปฏิบัติจริง คือ อุดมการณ์อันว่างเปล่าและการกระทำที่ปราศจากพื้นฐานความคิดไตร่ตรองทางปรัชญาเป็นการกระทำที่เลื่อนลอย...” สอดคล้องกับ แพรทท์ (Pratt, 1998 อ้างใน ชัยฤทธิ์ โภธิสุวรรณ, 2544) แสดงความคิดเห็นที่สนับสนุนความสัมพันธ์ของปรัชญากับการปฏิบัติ โดยมีความคิดพื้นฐานที่เชื่อว่า การสอนผู้เรียนในการศึกษานอกระบบนั้น ผู้สอนจะมีกระบวนการสอนและความเชื่อ (belief) เกี่ยวกับการจัดศึกษาต่างกัน ความเชื่อจะเป็นสิ่งชี้แนะหรือกำหนดเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ (intentions) แล้วผู้สอนจึงเลือกที่จะสอนหรือดำเนินกิจกรรม (actions) ทางการศึกษานอกระบบอย่างสอดคล้องกับความเชื่อและตอบสนองวัตถุประสงค์หรือนำไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยสามารถแสดงความสัมพันธ์ได้ดังรูป

นักวิชาการศึกษาไทยหลายท่านก็มีความเห็นที่สอดคล้องถึงความสำคัญของปรัชญาที่จะเป็นตัวกำหนดการปฏิบัติ เช่น อุ่นตา นพคุณ (2527) มีความเห็นว่า สำหรับนักการศึกษานอกระบบแล้ว ปรัชญาการศึกษาจะมีประโยชน์ต่อการปฏิบัติงานเพราะนักการศึกษานอกระบบที่เป็นผู้ชำนาญการ (professionals) แตกต่างจากพวกสมัครเล่นในประเด็นที่สำคัญคือ นอกจาก

จะต้องเป็นบุคคลที่รู้ว่าตนนั้นสมควรจะปฏิบัติงานอย่างไรให้มีประสิทธิภาพแล้ว จะต้องเป็นบุคคลที่ให้คำอธิบายได้ว่า ตนนั้นมีหลักการและเหตุผลอะไรจึงได้กระทำการไปเช่นนั้น โดยปรัชญาการศึกษาจะมีหน้าที่ช่วยให้นักการศึกษาตอบคำถามว่า ทำไม (why) และเรื่องการวิเคราะห์ตัวแปรต่างๆ ในกระบวนการศึกษาโดยวิธีการหาเหตุผลและหลักการ เช่นเดียวกับ ศักดิ์ชัย นิรัญทวี (2541) ที่เห็นว่า ปรัชญาการศึกษาจะเป็นตัวกำหนดทิศทางของการจัดการศึกษา กำหนดทิศทางของการจัดการศึกษา กำหนดจุดมุ่งหมายและกิจกรรมต่างๆ ทางการศึกษา ในขณะที่เดียวกันปรัชญาการศึกษาจะเป็นหลักของเหตุผล เพื่อสร้างความสมเหตุสมผลและความชัดเจนให้แก่การจัดการศึกษา

อุ๋นตา นพคุณ (2546) ได้กล่าวเกี่ยวกับปรัชญาทางการศึกษาที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ การจัดการศึกษานอกระบบไว้ว่า “ปรัชญาการศึกษานอกระบบ เป็นสิ่งสำคัญที่เป็นพื้นฐานในการพัฒนาโปรแกรม เพราะนักพัฒนาโปรแกรมและองค์กรที่มีปรัชญาหรือความเชื่อถือที่แตกต่างกัน จะเลือกแหล่งข้อมูลและวิธีการปฏิบัติในการพัฒนาโปรแกรมที่แตกต่างกัน ปรัชญาทางการศึกษานอกระบบที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาโปรแกรมในปัจจุบันได้แก่ปรัชญาการศึกษานอกระบบ 5 สำนักคือ สำนักเสรีนิยม สำนักพิพัฒนาการ สำนักพฤติกรรมนิยม สำนักมนุษยนิยมและสำนักปฏิรูปนิยม ดังมีรายละเอียดดังนี้

1. ปรัชญาการศึกษานอกระบบสำนักเสรีนิยม (Liberal)

ความเชื่อพื้นฐานของปรัชญาสำนักเสรีนิยมคือความรู้คู่คุณธรรม ผู้ที่ได้รับการศึกษาอย่างสมบูรณ์จะต้องมีความรู้พร้อมทั้งมีจริยธรรม คุณธรรม นอกจากนี้ยังมีความเชื่อว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐที่มีเสรีภาพในตัวเองที่จะเลือกแนวทางต่างๆ ในการดำรงชีวิต แต่เสรีภาพของมนุษย์ควรมีพื้นฐานอยู่บนเหตุและผลและการเป็นอิสระเสรีจากความอคติ นอกจากนี้แล้ว ยังเชื่อว่าการศึกษามีหน้าที่ในการอนุรักษ์และสืบสานศิลปะ วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ของชาติและอารยธรรมของมนุษยชาติ

การเรียนการสอนของสำนักเสรีนิยมจะใช้วิธีการบรรยายประกอบการซักถามอภิปรายระหว่างผู้เรียนและผู้สอน ระหว่างผู้เรียนเอง การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองและอ่านทบทวนเนื้อหา เพื่อการอภิปรายแสดงเหตุผลอย่างแตกฉาน เพราะสำนักเสรีนิยมเชื่อว่าบุคคลควรเห็นคุณค่าขององค์ความรู้และถ้ามีการพัฒนาปัญญาที่ดีแล้ว บุคคลนั้นจะสามารถประยุกต์ความรู้ไปใช้ได้อย่างกว้างขวาง

โปรแกรมการศึกษานอกระบบที่นำปรัชญาสำนักเสรีนิยมมาใช้คือการศึกษาทั่วไป การศึกษาวิชาสามัญหรือการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน โครงการรณรงค์ให้รู้หนังสือ ห้องสมุดประชาชน การศึกษาต่อเนื่องในเรื่องดนตรี ศิลปะ ปรัชญา ประวัติศาสตร์ ศาสนา ความเชื่อ วัฒนธรรม ฯลฯ

2. ปรัชญาการศึกษาของระบบสำนักพิพัฒนาการ (Progressive)

ปรัชญาการศึกษาของระบบสำนักพิพัฒนาการมีความเชื่อพื้นฐานที่สำคัญ คือการให้ความสำคัญด้านความแตกต่างของผู้เรียน ดังนั้นการศึกษาจึงควรให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง การเรียนรู้และการศึกษาควรตอบสนองความต้องการและปัญหาของผู้เรียน วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีความสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ดังนั้นระเบียบวิธีการทางวิทยาศาสตร์ควรนำมาใช้ในการแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตที่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในสังคม การศึกษาไม่ใช่การศึกษาเพื่อพัฒนาตนเอง แต่จะต้องเป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาตนเอง และพัฒนาสังคม

โปรแกรมการศึกษานอกระบบที่นำปรัชญาการศึกษาสำนักพิพัฒนาการนิยมนำมาใช้จะเป็นโปรแกรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต โปรแกรมทางการศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษาต่อเนื่อง อาชีวศึกษา การศึกษาเพื่อพัฒนาประชาธิปไตย ฯลฯ การเรียนการสอนจะใช้วิธีการวิเคราะห์ความต้องการและปัญหาของผู้เรียน การให้ผู้เรียนเข้ามามีส่วนร่วมกับกิจกรรมและขั้นตอนต่างๆของโปรแกรม

3. ปรัชญาการศึกษาสำนักพฤติกรรมนิยม (Behaviorist)

ปรัชญาการศึกษาของระบบสำนักพฤติกรรมนิยม มีความเชื่อว่าผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ ถ้าผู้เรียนปฏิบัติด้วยตนเอง ดังนั้นการศึกษาประเภทการพัฒนาทักษะ ความสามารถของผู้เรียน จะมีการกำหนดวัตถุประสงค์ของโปรแกรมเป็นวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมและการประเมินผลที่อิงเกณฑ์ นอกจากนี้การศึกษานอกระบบที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ศึกษาด้วยตนเอง หรือโปรแกรมการศึกษาที่ให้ผู้เรียนใช้การชี้นำตนเอง (Self-Directed Learning) ด้วยชุดวิชา เครื่องคอมพิวเตอร์ การเรียนทางไกล ฯลฯ เรียกได้ว่ามีส่วนเป็นการศึกษานอกระบบแบบพฤติกรรมนิยม

4. ปรัชญาการศึกษาสำนักมนุษยนิยม (Humanist)

ปรัชญาการศึกษาของระบบสำนักมนุษยนิยม จะให้ความสำคัญที่ผู้เรียน เน้นการพัฒนาผู้เรียนในทุกๆด้าน โดยเฉพาะเรื่องอารมณ์ ความรู้สึก การเห็นคุณค่าในตนเอง (Self Esteem) การให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียน โดยการศึกษาของระบบได้นำหลักการทางมนุษยนิยมมาใช้ในการศึกษาผู้ใหญ่ และการพัฒนาโปรแกรม ดังตัวอย่างด้านการสร้างบรรยากาศในการจัดการศึกษา การส่งเสริมให้ผู้เรียนเข้ามามีบทบาทในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

5. ปรัชญาการศึกษาสำนักปฏิรูปนิยม (Radical)

ปรัชญาการศึกษาของระบบสำนักปฏิรูปนิยม มีความเชื่อว่าการศึกษาเป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงสังคม ด้วยวิธีการสอนแบบมโนธรรมสำนึก (Conscientization) ของผู้เรียน เพื่อให้หลุดพ้นจากวัฒนธรรมเจียบ และการเรียนการสอนแบบท่องจำโดยไม่มีการคิดไตร่ตรอง

การเรียนการสอนตามปรัชญานี้ได้แก่การสอนให้รู้หนังสือ และต่อมาได้นำมาใช้อย่างแพร่หลายเกี่ยวกับโปรแกรมการพัฒนาคุณภาพชีวิตในชุมชนที่ต้องการจะทำให้ชุมชนเข้มแข็ง เช่น การเสริมสร้างอำนาจสตรีเป็นต้น นักพัฒนาโปรแกรมที่จะนำปรัชญาปฏิรูปนิยมมาใช้ควรจะต้องเป็นผู้ที่ต้องการให้เกิดการกระทำในสังคม (Social Action) และมีความชำนาญในการสอนที่เป็นการวิพากษ์วิจารณ์และบริบทของชุมชนที่มีความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างในทางสังคมวิทยา

3. หลักการในการจัดการศึกษานอกระบบ

การจัดการศึกษานอกระบบ มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาขีดความสามารถของประชาชนในประเทศมาโดยตลอด ซึ่งเป็นการพัฒนาทั้งความรู้พื้นฐานและทักษะอาชีพเพื่อความเจริญก้าวหน้าในการดำเนินชีวิต แต่เนื่องจากปัจจุบันได้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่างๆทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และอื่นๆ ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบ จะต้องแสวงหาและพัฒนานวัตกรรมจัดการศึกษา เพื่อตอบสนองตามความต้องการของผู้เรียน ที่เป็นกลุ่มเป้าหมายต่างๆในสังคม ให้พัฒนาความรู้ความสามารถที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยเหตุนี้เอง การจัดการศึกษานอกระบบจึงเป็นโอกาสอีกทางหนึ่งที่กำลังได้รับความสนใจจากสังคมและองค์กรต่างๆ เพราะจะช่วยพัฒนาขีดความสามารถของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของตนเองได้ เพื่อส่งผลกระทบต่อพัฒนาและเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการพัฒนาประเทศได้เป็นอย่างดี

นักวิชาการต่างๆได้กล่าวไว้เกี่ยวกับหลักการ และเหตุผลของการจัดการศึกษานอกระบบไว้ ดังนี้

สุมาลี สังข์ศรี (2539) การจัดการศึกษานอกระบบมีหลักการและเหตุผลดังต่อไปนี้

1. ความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา การศึกษานอกระบบ เป็นการจัดบริการทางการศึกษาเพื่อให้โอกาสแก่ผู้ที่พลาดโอกาสทางการศึกษาและผู้ด้อยโอกาสโดยไม่มีข้อจำกัดด้านเพศ วัย พื้นฐานการศึกษา อาชีพ ความสนใจ ฐานะทางเศรษฐกิจ ความห่างไกล ฯลฯ ให้ได้มีโอกาสทางการศึกษาอย่างเท่าเทียมกัน
2. การกระจายโอกาสทางการศึกษา การศึกษานอกระบบจะต้องใช้วิธีการต่างๆ เพื่อกระจายโอกาสทางการศึกษาไปสู่กลุ่มเป้าหมายให้ครอบคลุมทั่วถึง ไม่ว่าจะอยู่ในชนบทหรือห่างไกล
3. ส่งเสริมการศึกษาที่เป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยหน่วยงานที่จัดควรส่งเสริมให้มีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง เมื่อผู้เรียนมีความพร้อมเมื่อใดสามารถศึกษาหาความรู้ได้ตลอดเวลาสามารถศึกษาหาความรู้ได้ทุกช่วงชีวิต

4. ความยืดหยุ่นในกฎเกณฑ์และระเบียบต่างๆ การศึกษานอกระบบจะไม่เคร่งครัดในระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆเหมือนการศึกษาในระบบโรงเรียน เช่น เกณฑ์ด้านอายุ พื้นฐานความรู้ เป็นต้น

5. สนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย การศึกษานอกระบบจะต้องสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย กิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนแต่ละกิจกรรมควรจะจัดขึ้นหลังจากการสำรวจความต้องการของกลุ่มเป้าหมายแล้ว ซึ่งกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่มก็มีความต้องการไม่เหมือนกัน กิจกรรมก็ควรให้แตกต่างกันไป

6. สัมพันธ์กับสภาพการดำเนินชีวิต เนื้อหาของกิจกรรมและหลักสูตรของกิจกรรมการศึกษานอกระบบควรมีความยืดหยุ่นและหลากหลาย คือนอกจากจะมีกิจกรรมหลายประเภทหลายสาขาแล้ว เนื้อหาหลักสูตรในแต่ละวิชาควรจะต้องยืดหยุ่นให้สอดคล้องกับสภาพสังคมแต่ละท้องถิ่น

7. มีความหลากหลายในรูปแบบ รูปแบบการศึกษานอกระบบนั้นควรมีหลากหลายรูปแบบ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเลือกเรียนได้ตามความสะดวก เช่นอาจจะมีรูปแบบที่มีผู้สอนและผู้เรียนเต็มเวลา รูปแบบที่สอนบางเวลาและเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ทำงาน บางแบบอาจจะเรียนด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปหรือจากสื่อการสอนต่างๆ

8. การจัดการเรียนการสอนคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยจะต้องคำนึงถึงความหลากหลาย และความแตกต่างของผู้เรียนเป็นอย่างมาก กลุ่มเป้าหมายของการศึกษานอกระบบ ประกอบด้วยบุคคลที่มีความหลากหลายในด้านต่างๆ ทั้งเพศ วัย อาชีพ ทัศนคติ ความสนใจ ฯลฯ ดังนั้นผู้สอนจะต้องตระหนักถึงความแตกต่างเหล่านี้ และพยายามหาวิธีการสอนที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย โดยให้อิสระผู้เรียนให้เรียนตามความสามารถ ตามเวลาที่สะดวก

9. ผู้สอนหรือผู้ที่ให้ความรู้ ไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นครูหรืออาจารย์จากสถาบันการศึกษา โดยอาจจะเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญจากหน่วยงานต่างๆจากสถานประกอบการ บุคคลในท้องถิ่น พระ หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

10. ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์และการแก้ปัญหา กิจกรรมการศึกษานอกระบบควรจะพัฒนากลุ่มเป้าหมายให้เป็นผู้คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น ฝึกให้ผู้เรียนรู้จักวิเคราะห์ปัญหาที่ประสบ รู้จักหาวิธีในการแก้ปัญหา ทดลองแก้ปัญหา และถ้าวิธีการดังกล่าวแก้ปัญหาไม่ได้ ก็จะกลับมาตั้งต้นหาวิธีการแก้ปัญหาอื่นๆ มาทดลองจนกระทั่งแก้ปัญหาได้ลุล่วง

11. นำผลการศึกษาในปัจจุบัน การจัดการศึกษานอกระบบจะต้องให้ผู้เรียนนำสิ่งที่เรียนรู้ไปปรับใช้ในทันทีทันใด เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่เป็นผู้ประกอบอาชีพและมีภาระต่อการทำงานหากิน พวกเขาจะไม่มีเวลาจะมาเรียนเพื่อสะสมความรู้เข้าไว้หลายๆปี จึงจะนำไปใช้

เหมือนนักเรียนในโรงเรียน เขาต้องการที่จะเรียนเพื่อจะนำความรู้ไปปรับใช้ในการทำงาน เพื่อปรับใช้ในชีวิตประจำวันในทันทีทันใด

12. ความยืดหยุ่นในเรื่องเวลาและสถานที่เรียน การศึกษานอกระบบจะต้องอำนวยความสะดวกแก่กลุ่มเป้าหมาย ในเรื่องเวลาและสถานที่ เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีภาระรับผิดชอบต่อการงานต่อครอบครัวแล้ว ฉะนั้นเวลาที่มาเรียนก็ย่อมจะหาได้ยาก ดังนั้นการเรียนการสอนจะจัดตามสถานที่ต่างๆ ตามความสะดวกของผู้เรียน เช่น ที่บ้านผู้เรียน วัด ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน และที่อื่นๆ อีกทั้งเวลาเรียนควรจะต้องให้เหมาะสมกับช่วงเวลาว่างของกลุ่มเป้าหมาย

อุ๋นตา นพคุณ (2523) กล่าวถึงหลักการของศึกษานอกระบบ ดังนี้

1. ประชากรของประเทศคือทรัพยากรที่มีศักยภาพ บุคคลทุกคนมีพลังและศักยภาพ ซ่อนเร้นอยู่ มีพลังการเป็นผู้นำ ความนึกคิด และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ถ้าหากพลังซ่อนเร้นเหล่านี้ ได้รับการพัฒนา ได้รับการส่งเสริมจะเกิดแก่ตัวบุคคลและสังคม บุคคลโดยทั่วไปที่ไม่ติดปกติมีความสามารถในการเรียนรู้ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและทัศนคติ มีความสามารถที่จะใคร่ครวญ ตัดสินปัญหาต่างๆ และมีความสามารถที่จะพัฒนาตนเองและสังคมได้

2. ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน การจัดการศึกษานอกระบบจะต้องให้บุคคลเป็นอิสระ เป็นผู้ที่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ไม่ใช่ ผู้ที่คอยให้ผู้อื่นอุ้มชูอยู่ตลอดเวลา ถ้าหากบุคคลไม่เรียนรู้ที่จะพึ่งตนเอง มีอิสระภาพที่แท้จริง เขาก็จะกลายเป็นผู้คิดไม่เป็น ไม่มีความสามารถ ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง

3. ความต้องการที่แท้จริง โครงการต่างๆ จะต้องเป็นงานหรือโครงการที่ประชาชนต้องการอย่างแท้จริง นอกจากนี้แล้วบุคคลแต่ละคนก็มีความแตกต่างกันมาก บางคนมีการติดต่อกับบุคคลและชุมชนอื่น ส่วนบางคนและบางชุมชนมีความเบียดเบียนดั้งเดิมที่ไม่มีการติดต่อกับภายนอกมากนัก ตลอดจนระดับความเป็นอยู่ สภาพภูมิหลังทางสังคม เศรษฐกิจ และระดับการศึกษาต่างกันอย่างมาก ความต้องการของบุคคลย่อมจะมีความแตกต่างกัน

4. ความคิดริเริ่ม ตามที่กล่าวมาแล้วว่า การศึกษานอกระบบต้องยึดเอาความต้องการที่แท้จริงของประชาชนเป็นหลักของการดำเนินงาน แต่ไม่ใช่เพียงเท่านั้น โครงการควรจะเป็นสิ่งที่เขาได้คิดสร้างขึ้นมา อันเกิดจากการลงทุนด้านกำลังความคิด แรงงาน และความสามารถของตัวเอง เมื่อสิ่งที่เกิดขึ้นจากความคิดริเริ่มของเขาแล้ว เขาย่อมรู้สึกหวงแหน ทะนุถนอม ภาคภูมิใจ และเห็นประโยชน์โครงการที่เขาได้คิดริเริ่มขึ้นมา

5. ใช้ทรัพยากรภายในชุมชน การศึกษานอกระบบเป็นงานที่จะต้องใช้ทรัพยากรของชาวบ้านหรือทรัพยากรภายในชุมชนนั้นๆ ให้มากที่สุด โดยพยายามดัดแปลงแก้ไข และใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในทางที่ประหยัดและมีประสิทธิภาพมากที่สุด

6. วิธีดำเนินการที่มีพื้นฐานของหลักประชาธิปไตย การดำเนินงานการศึกษาจากระบบต้องยึดหลักประชาธิปไตย ไม่คำนึงถึงความแตกต่างในเรื่องฐานะ เพศ หรือวัย ไม่มีการทำงานแต่เฉพาะกลุ่ม เฉพาะพวก ทุกคนในชุมชนจะต้องมีสิทธิมีเสียงเท่าเทียมกัน

7. ปฏิบัติงานร่วมกับผู้นำท้องถิ่น ผู้นำในท้องถิ่นในหลายชุมชน เป็นผู้ที่ประชาชนเคารพนับถือไว้วางใจ และเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิด และการตัดสินใจของประชาชน และบางครั้งก็เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ความรู้ที่จะให้แก่ประชาชนได้ ฉะนั้นจึงมีแนวคิดที่จะดึงผู้นำท้องถิ่นให้เข้ามาร่วมในกิจกรรมต่างๆ ด้วย

8. ส่งเสริมวัฒนธรรมและจริยธรรมในการดำเนินงาน การศึกษาเป็นการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม หรือมรดกทางสังคมอย่างหนึ่ง จึงมีความมุ่งหมายที่จะส่งเสริมและให้การศึกษาที่สอดคล้องกับความเชื่อของชุมชน และวัฒนธรรมประจำท้องถิ่น

9. ความเป็นธรรมในการศึกษา มนุษย์ไม่ว่าจะยากจนหรือมั่งมี ไม่ว่าจะเป็ชายหญิง ผู้ใหญ่ หรือเด็ก ควรได้สิทธิเท่าเทียมกันที่จะรับการศึกษา การศึกษานอกระบบจะไม่มีการกีดขวางหรือให้อิทธิสิทธิแก่บุคคลในบางกลุ่มเท่านั้น ที่จะเข้าร่วมกิจกรรมหาความรู้ และพัฒนาทักษะของเขา การศึกษานอกระบบจะให้ความเป็นธรรมในการศึกษาแก่ประชาชนทั่วไป ไม่เลือกเพศหรือวัย ไม่เลือกท้องที่หรือชุมชน

10. ให้การศึกษาเด็กและผู้ใหญ่พร้อมๆ กัน การศึกษาของเด็กและผู้ใหญ่นั้น สามารถจัดขึ้นได้พร้อมกัน ลักษณะที่จะสนับสนุนส่งเสริมซึ่งกันและกัน ครอบครัวที่มีการศึกษาดีย่อมสร้างบรรยากาศที่ทำให้เด็กเจริญเติบโตและมีพัฒนาการ เด็กจะเรียนรู้ดีขึ้นถ้าหากผู้ใหญ่เรียนรู้ไปด้วย

11. การศึกษาที่สัมพันธ์กับชีวิตประจำวัน การศึกษาที่จะสัมพันธ์กับชีวิตของผู้เรียนจะต้องมีรากฐานอยู่ในเรื่องปัญหาและการแสวงหาวิธีแก้ปัญหาต่างๆ ประชาชนย่อมจะรู้ว่าชุมชนที่ตนอยู่นั้นมีปัญหาอะไรบ้าง เพราะฉะนั้นเนื้อหาวิชาที่สอนควรจะให้สัมพันธ์กับปัญหาในชีวิตประจำวันของประชาชน และวิธีที่เขาอาจนำไปใช้เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว

12. การศึกษาโดยการลงมือปฏิบัติ การลงมือปฏิบัติย่อมเป็นการเรียนรู้ที่ดีที่สุดอีกวิธีหนึ่ง การเรียนแต่ในด้านเนื้อหาวิชาหรือภาคทฤษฎีย่อมทำได้ แต่เด็กจะขาดประสบการณ์และอาจไม่เข้าใจปัญหาต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ การลงมือปฏิบัติทำกิจกรรมจะช่วยให้เขาได้รับประสบการณ์ และความรู้ที่แท้จริง

13. ให้การศึกษาในเรื่องที่อยู่ในขีดความสามารถ และระดับการศึกษาของประชาชน มนุษย์เราถ้าหากเรียนรู้และสามารถบรรลุเป้าหมายสิ่งที่เขาต้องการแล้ว ย่อมจะเกิดความเชื่อมั่นในตัวของเขาเองยิ่งขึ้น เกิดความศรัทธาในการศึกษา ดังนั้นการศึกษานอกระบบต้องให้

ความรู้และการฝึกอบรมในเรื่องที่ประชาชนสามารถจะเรียนรู้ได้ อยู่ในขีดความสามารถและระดับการศึกษาของเขา

14. การศึกษาที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและปัญหาของบุคคล การศึกษานอกระบบจะต้องให้ความสำคัญในเรื่องสภาพแวดล้อมและปัญหาที่แตกต่างกันของบุคคลและชุมชน การศึกษานอกระบบจึงต้องมีความยืดหยุ่น ที่สัมพันธ์กับชีวิตในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันไป

ชัยฤทธิ์ โพธิสุวรรณ (2544) กล่าวถึงหลักการศึกษาผู้ใหญ่หรือการศึกษานอกระบบตามปรัชญาการศึกษา ดังนี้

1. การศึกษานอกระบบเชิงเสรีนิยม มุ่งเน้นการสร้างความสำเร็จทางทฤษฎีและแนวคิดรวบยอดมากกว่ามุ่งการถ่ายทอด หรือสะสมความรู้เชิงข้อเท็จจริงและการเสริมสร้างทักษะความชำนาญทางเทคนิค เป็นการเรียนที่ผู้เรียนได้พูดคุยและแลกเปลี่ยนความรู้และความคิดเห็นที่อาจเรียกว่าวิพากษ์วิธี (the dialectic) เนื่องจากเมื่อบุคคลแลกเปลี่ยนความเห็น จะเป็นโอกาสที่บุคคลได้ทำความเข้าใจอย่างละเอียดชัดเจนในเนื้อหาและความหมายที่แท้จริงของแนวคิดและทฤษฎี และยังมีโอกาสสังเคราะห์เป็นความรู้ในแนวทางของตนเอง

2. การศึกษานอกระบบเชิงพัฒนาการ หลักการพื้นฐานของการศึกษาผู้ใหญ่หรือการศึกษานอกระบบเชิงพัฒนาการจะมุ่งเน้น (1) การศึกษาเป็นกระบวนการตลาดชีวิต (2) เป็นกระบวนการที่มีผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ให้ความสำคัญต่อความต้องการของผู้เรียน (3) วิธีการศึกษามุ่งการเรียนรู้จากประสบการณ์โดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์หรือการทดลอง (4) ผู้เรียนและผู้สอนสัมพันธ์ในลักษณะเท่าเทียมกันในแง่การเรียนรู้ และ (5) เนื้อหาของการศึกษาคควรเกี่ยวข้องกับปัญหาของผู้เรียน

3. การศึกษานอกระบบเชิงพฤติกรรมนิยม เป็นการจัดการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนมีทักษะความสามารถในการประกอบอาชีพเพื่อให้ดำรงชีวิตในสังคมได้ เป็นการนำความสามารถหรือสมรรถนะ (competency) ในการปฏิบัติงานในอาชีพ มาเป็นกรอบหรือพื้นฐานในการวางแผนเนื้อหาและกิจกรรมการเรียนการสอน รวมทั้งสภาพแวดล้อม เงื่อนไข และสิ่งเร้าเพื่อให้ผู้เรียนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม มีความสามารถ ทักษะ และสมรรถนะที่ทำให้งานในอาชีพดำเนินไปได้ อย่างมีประสิทธิภาพ

4. การศึกษานอกระบบเชิงมนุษยนิยม เป็นการจัดการศึกษาภายใต้ความเชื่อว่ามีมนุษย์ที่ดี ต้องการพัฒนาศักยภาพ มีความรับผิดชอบและเป็นอิสระ ผู้เรียนจึงสามารถค้นหาความต้องการและความสนใจของตนเองได้ สามารถรับผิดชอบในกระบวนการเรียนรู้ที่ตนเองเลือก ผู้สอนเป็นผู้สร้างสภาพเอื้อการเรียนรู้ ผู้สอนสามารถเป็นผู้ร่วมเรียนในกระบวนการเรียนรู้ ผู้สอนและผู้เรียนสามารถเรียนรู้จากกันและกัน

5. การศึกษานอกระบบเชิงปฏิรูปนิยม เป็นการจัดการศึกษาที่ใช้กระบวนการพูดคุย แลกเปลี่ยนความเห็น ให้เสรีภาพในการคิด ให้การศึกษาโดยยกประเด็นปัญหามาร่วมกันคิด ร่วมแก้ไข ผู้เรียนต้องร่วมคิดประเด็นปัญหาที่จะใช้ศึกษาร่วมกับผู้สอนเพื่อให้ได้ปัญหาที่แท้จริง ผู้เรียนและผู้สอนเท่าเทียมกันในการแสดงความคิดเห็น ผู้สอนมีฐานะเป็นผู้เรียนด้วย ผู้สอนสามารถให้ข้อสังเกต ข้อควรพิจารณาได้ ตราบที่ให้อิสระแก่ผู้เรียนในการคิด

โดยสรุปแล้วหลักการจัดการศึกษานอกระบบ จะต้องเป็นการจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นให้ สอดคล้องต่อความต้องการของผู้เรียน มีวิธีการที่หลากหลายเหมาะสมต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน เพื่อโอกาสในการเรียนรู้ของผู้เรียน และมีกระบวนการเรียนการสอนที่หลากหลายตามปรัชญาทางการศึกษา

4. ลักษณะของการจัดการศึกษานอกระบบ

การจัดการศึกษานอกระบบ เป็นการจัดการศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางในการ เรียนรู้ โดยมีโปรแกรมการศึกษาที่จัดให้มุ่งสนองต่อความต้องการ ความสนใจและความ พร้อมของผู้เรียนแต่ละคนหรือกลุ่มบุคคล เพื่อให้บุคคลได้มีโอกาสในการพัฒนา เพิ่มพูน ความสามารถของตนเองอย่างต่อเนื่อง

นักวิชาการต่างๆได้กล่าวถึงลักษณะการจัดการศึกษานอกระบบไว้ดังนี้

อุ๋นตา นพคุณ (2523) ได้นำเสนอวิธีการหรือลักษณะของการเรียนการสอนของ การศึกษานอกระบบ ไว้ดังนี้

1. สถานที่ในการศึกษาไม่จำกัดอยู่แต่ภายในชั้นเรียน การเรียนการสอนอาจดำเนินไป ในชุมชน เช่น การเรียนการสอนในห้องเรียน ในไร่ นา ฯลฯ

2. วิทยากรอาจเป็นบุคคลผู้มีคุณวุฒิ และความชำนาญในชุมชน โดยมีต้องมีวุฒิปัตร หรือปริญญาบัตร

3. วิธีการให้การศึกษา อาจแบ่งได้ตามรูปแบบและสื่อต่างๆตามความเหมาะสมของ สภาพแวดล้อมในการเรียนรู้ โดยพิจารณาตัวผู้เรียน และลักษณะของเนื้อหาวิชา เช่น

3.1 การถ่ายทอดความรู้ตามลักษณะการติดต่อ อาจทำได้หลายวิธี ซึ่งผู้ให้ การศึกษาอาจจะเลือกใช้วิธีหนึ่ง ตามแต่ที่จะเห็นเหมาะสม เช่น

3.1.1 ติดต่อเป็นรายบุคคลในลักษณะของการไปเยี่ยมที่บ้าน ติดต่อทางจดหมาย

3.1.2 ติดต่อเป็นกลุ่มในรูปของการประชุม สัมมนา การปรึกษา การสาธิต

3.1.3 การอภิปราย การศึกษานอกสถานที่ การฝึกอบรม ปาฐกถา

3.1.4 ติดต่อกันเป็นจำนวนมากในรูปของการใช้ป้ายประกาศ ใช้เอกสาร สารสาร จดหมายเวียน การโฆษณา การจัดนิทรรศการ การจัดภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์ ห้องสมุด

3.2 การใช้สื่อการเรียนการสอน

3.2.1 การเขียนในรูปของเอกสาร จดหมาย จดหมายข่าว หนังสือพิมพ์ คู่มือ ป้ายโฆษณา ฯลฯ

3.2.2 การพูด ในรูปของการสนทนา การประชุมสัมมนา การอภิปรายกลุ่ม การเยี่ยมเยียน

3.3 การใช้อุปกรณ์โสตทัศนศึกษา ในรูปของการฉายภาพยนตร์ โทรทัศน์ วิทยุ ชุดการเรียนการสอน การใช้หุ่นหรือแบบจำลอง

ทองอยู่ แก้วไทรยะ (2544) ได้กล่าวถึงลักษณะการจัดการศึกษานอกระบบไว้ว่า

1. ผู้เรียน ผู้เรียนในการศึกษานอกระบบไม่มีการกำหนดเกณฑ์อายุเหมือนกับ การศึกษาในระบบโรงเรียน การเรียนขึ้นอยู่กับความสมัครใจของผู้เรียนเป็นสำคัญ ไม่มีการบังคับ ผู้เรียนทุกเพศทุกวัยและทุกวุฒิ สามารถสมัครเรียนตามความต้องการและความสนใจของตนเอง ที่มีต่อวิชานั้นๆ

2. ผู้สอน ผู้สอนและบุคลากรทางการศึกษานอกระบบอาจจะเป็นครูผู้สอนที่มีความรู้ ความชำนาญและความเชี่ยวชาญในวิชาที่สอนโดยตรงหรือเป็นผู้ที่มีประสบการณ์จากการ ประกอบอาชีพของตนมาเป็นวิทยากรและอาสาสมัคร

3. หลักสูตรและเนื้อหาวิชา หลักสูตรและเนื้อหาวิชานอกระบบยืดหยุ่นได้มาก เนื้อหา สามารถปรับตามท้องถิ่นและความสนใจของผู้เรียน โดยหลักสูตรจะสร้างจากความสนใจและ ความต้องการของผู้เรียน ที่มุ่งจะนำไปใช้ประโยชน์ตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้

4. รูปแบบการจัด การจัดการศึกษานอกระบบไม่มีรูปแบบแน่นอน รูปแบบการจัดจะ แตกต่างกันไป เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายตามวัตถุประสงค์ของผู้จัดและผู้รับบริการ

5. การเรียนการสอน วิธีการเรียนการสอนของการศึกษานอกระบบมีแตกต่างกันออกไป ตามความเหมาะสม บางครั้งจะจัดการเรียนการสอนเป็นชั้นเรียน แต่บางครั้งไม่เป็นชั้นเรียน แต่ จัดในรูปกลุ่ม พบปะสนทนา การสาธิต การฝึกอบรม การศึกษาทางไกล ฯลฯ

6. สถานที่ สถานที่จัดให้บริการการศึกษานอกระบบจะกระจาย เปลี่ยนแปลงและ โยกย้ายไปตามสถานที่ที่อำนวยให้ และเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น เช่นอาจจะจัดที่ศาลาวัด ชั้น เรียนของโรงเรียนภาคปกติ ศูนย์อนามัย ห้องสมุดประชาชน ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน สนาม กีฬา ไร่รมไม้ ฯลฯ

7. ระยะเวลา ขึ้นอยู่กับชนิดและลักษณะของวิชา รวมทั้งความสนใจของผู้เรียน

8. หน่วยงานและสถาบันที่รับผิดชอบ หน่วยงานและสถาบันที่รับผิดชอบการศึกษานอกระบบ มีทั้งภาครัฐบาลและภาคเอกชน รวมทั้งสถาบันทางการศึกษาต่างๆ

9. การรับรองความสามารถและคุณวุฒิ การศึกษานอกระบบมักจะมีการประเมินผลในระยะสั้นๆ วุฒิบัตรหรือประกาศนียบัตรที่ได้ไม่ถือเป็นเรื่องที่สำคัญมากนัก เพราะมิได้มีการกำหนดว่ามีความรู้ความสามารถอยู่ในมาตรฐานระดับใด ของมาตรฐานการเรียนภาคปกติ (ยกเว้นการเรียนตามหลักสูตรการศึกษานอกระบบสายสามัญ ซึ่งมีศักดิ์และสิทธิ์เท่ากับผู้เรียนตามหลักสูตรในโรงเรียนทุกประการ)

10. ความยืดหยุ่นของการจัดโครงการต่างๆของการศึกษานอกระบบจัดขึ้นเพื่อสนองความต้องการของผู้เรียนเป็นสำคัญ วัน เวลา สถานที่ หลักสูตร วิธีการสอน การประเมินผล ฯลฯ จึงมีความยืดหยุ่นได้มาก

โดยสรุปแล้วลักษณะของการศึกษานอกระบบ จะเป็นการจัดการศึกษาที่มีลักษณะยืดหยุ่น ในเรื่องต่างๆ ทั้งด้านการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา เนื้อหา ระยะเวลา การวัดและประเมินผล ไม่เน้นวุฒิบัตร โดยจะเป็นการจัดการศึกษาที่มีความหลากหลายและสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน

5. ประเภทการจัดการศึกษานอกระบบ

นักวิชาการต่างๆ ได้จำแนกประเภทการศึกษานอกระบบไว้ดังนี้

ฟิลิป คูมส์ (Philip Coombs, 1974) ได้จำแนกประเภทการศึกษานอกระบบออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. การศึกษาพื้นฐาน เป็นการจัดให้ประชาชนในชนบทอ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็น นอกจากนั้นยังมีความเข้าใจเบื้องต้นด้านวิทยาศาสตร์และสิ่งแวดล้อม

2. การศึกษาเพื่อปรับปรุงชีวิตครอบครัว เป็นการเสริมความรู้ ทักษะและเจตคติในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของครอบครัว เช่น เรื่องสุขภาพอนามัย โภชนาการ การดูแลบ้านเรือน การเลี้ยงดูเด็ก การซ่อมแซมบ้านเรือน การวางแผนครอบครัว

3. การศึกษาเพื่อปรับปรุงชุมชน เป็นการพัฒนาประชาชนให้สามารถปรับปรุงชุมชนของตนได้ ประชาชนสามารถปกครองตนเองได้ ใ้รู้เรื่องสหกรณ์ การจัดทำโครงการของชุมชนได้

4. การศึกษาเพื่อการอาชีพ เป็นการพัฒนาความรู้ ทักษะ กิจกรรมที่ให้ประชาชนมีอาชีพ รายได้ เพื่อความเป็นอยู่ที่ดี

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2545) ได้แบ่งการศึกษานอกระบบเป็น 4 ประเภทดังนี้

1. การศึกษาพื้นฐาน ครอบคลุมเนื้อหาสาระตั้งแต่การส่งเสริมการรู้หนังสือ การศึกษาในหลักสูตรเทียบเท่า การศึกษาขั้นพื้นฐาน และการศึกษาต่อเนื่องที่ตอบสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมายอย่างหลากหลาย รวมทั้งความรู้และทักษะทางด้านคอมพิวเตอร์

2. การศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ เพื่อพัฒนาความรู้ความสามารถ และทักษะในการประกอบอาชีพของบุคคล เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจชุมชน ฝึกทักษะอาชีพเข้าสู่อาชีพและการพัฒนาอาชีพ โดยบูรณาการกับวิถีชีวิต

3. การศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะชีวิต เป็นการพัฒนาทักษะพื้นฐานของบุคคลเพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคม บูรณาการองค์ความรู้และกระบวนการเรียนรู้ต่างๆ เข้าด้วยกัน เสริมสร้างความสามารถให้กับบุคคลตามความเหมาะสม

4. การศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชน เป็นการจัดการศึกษาที่บูรณาการความรู้และทักษะจากการศึกษาที่ผู้เรียนมีอยู่เข้าด้วยกัน โดยใช้ชุมชนเป็นฐานในการพัฒนาการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสังคมและชุมชนให้มีความเข้มแข็ง มีการพัฒนาที่ยั่งยืน

อุณา นพคุณ (2546) ได้แบ่งประเภทของการศึกษานอกระบบโดยจำแนกตามเกณฑ์ 5 ประการ ดังนี้

1. การจำแนกตามลักษณะของผู้รับบริการ (Clients) เป็นการจำแนกประเภทที่ได้รับค่านิยมมากที่สุดเช่น การศึกษานอกระบบสำหรับผู้สูงอายุ (Senior Citizen's Education) การศึกษานอกระบบเพื่อส่งเสริมสถานภาพสตรี การศึกษานอกระบบสำหรับเด็กเร่ร่อน การศึกษา ผู้ใหญ่ และการฝึกอบรมผู้นำเยาวชนในหมู่บ้าน ในการจำแนกการศึกษานอกระบบตามลักษณะของผู้รับบริการ สามารถจำแนกออกเป็น 5 กลุ่มย่อย คือ ตามวัย (Age) ตามอาชีพ (Occupation) ตามความสนใจ (Interest) ตามเพศ (Sex) และตามชาติพันธุ์ (Ethnic)

2. การจำแนกตามเนื้อหาสาระ (Content) ใช้เกณฑ์การจำแนกตามเนื้อหาสาระหรือวิชาการ เช่น การศึกษาสายสามัญอันประกอบด้วยวิชาต่างๆ การศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ การศึกษาเรื่องเพศศึกษา การศึกษาเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณวัตถุ การศึกษาเพื่อป้องกันยาเสพติดในชุมชน การศึกษาด้านอนามัยของผู้สูงอายุ ฯลฯ

3. การจำแนกตามวิธีการเรียนการสอน (Instructional Methods) โดยใช้เกณฑ์วิธีการเรียนการสอน เช่น การศึกษาทางดาวเทียม การศึกษาด้วยการเรียนในชั้นเรียน การเรียนทางไกล และด้วยตนเอง ตามหลักสูตรการศึกษาสามัญของกรมการศึกษานอกโรงเรียน นอกจากนี้แล้วการเรียนที่ใช้เครื่องอิเล็กทรอนิกส์ประเภทต่างๆ

4. การจำแนกตามปรัชญาแนวความคิดวัตถุประสงค์ (Philosophy, Concept, Objectives)

5. การจำแนกตามชุมชน (Community or Area)

ดังนั้นประเภทของการศึกษานอกระบบจะเป็นการแบ่งตามวัตถุประสงค์ และตามกลุ่มเป้าหมายซึ่งขึ้นอยู่กับจะใช้หลักเกณฑ์ใดในการแบ่งประเภทของการจัดการศึกษานอกระบบ

ตอนที่ 2 การศึกษาตามอัธยาศัย

1. ความหมายของการศึกษาตามอัธยาศัย

นักวิชาการต่างๆได้ให้ความหมายของการศึกษาตามอัธยาศัย ไว้ดังนี้

ฟิลิป คูมส์ (Philip Coombs , 1974) ให้ความหมายของการศึกษาตามอัธยาศัยว่า การศึกษาตามอัธยาศัย หมายถึงความถึงกระบวนการศึกษาตลอดชีวิตที่บุคคลได้รับและสะสมความรู้ ทักษะ ทักษะ ทักษะ และความเข้าใจจากประสบการณ์ในชีวิตประจำวันและสิ่งแวดล้อม อันได้แก่ครอบครัว การทำงาน และการเล่น จากแบบอย่างและทัศนคติของแต่ละครอบครัว เพื่อน การได้ท่องเที่ยว การอ่านหนังสือพิมพ์ การฟังวิทยุ หรือการดูทีวีทัศน์ หรือภาพยนตร์ โดยทั่วไปแล้ว การศึกษาแบบธรรมชาติวิสัย ไม่มีการจัดเป็นระบบ และไม่มีแบบแผน แต่มีความสำคัญอย่างมากในการเรียนรู้ ทั้งหมดของบุคคลแต่ละคน แม้แต่บุคคลที่ถือว่าตนนั้นเป็นผู้ได้รับการศึกษาจากการศึกษาในระบบโรงเรียนมาแล้ว

สุนทร สุนันท์ชัย (2532) การศึกษาตามอัธยาศัย หมายถึง การได้รับความรู้ ทักษะ เจตคติ จากประสบการณ์ประจำวันในครอบครัว ชุมชน จากการทำงาน การเล่น ห้างสมุด สื่อมวลชน และอื่น ๆ ในสภาพแวดล้อมของบุคคล

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2538) ได้ให้ความหมายของการศึกษาตามอัธยาศัยว่า หมายถึงการที่มนุษย์สามารถพัฒนาตนเอง สามารถแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของตน อันเนื่องจากการรู้จักใช้ประโยชน์จากมวลประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน โดยที่กระบวนการเหล่านี้ จะดำเนินสืบเนื่องกันไปตั้งแต่เกิดจนตาย

วิจิตร ศรีธำรง (อ้างในกรมการศึกษานอกโรงเรียน,2538) ได้กล่าวถึงการศึกษาตามอัธยาศัย ว่า การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นกระบวนการศึกษาตลอดชีวิต คือ ไม่ต้องอาศัยระบบใดๆ ทั้งสิ้น เป็นการศึกษาที่สร้างบุคลิกภาพ ทัศนคติ ค่านิยม และความรู้ต่างๆ จากประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน การศึกษาประเภทนี้ทำที่ไหน เมื่อใด ก็ย่อมได้ เป็นการเรียนรู้ด้วยตนเอง จากสิ่งที่อยู่รอบตัว จากสมาชิกครอบครัว จากการทำงาน ตลอดจนจนกระทั่งจากสื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ ภาพยนตร์ ฯลฯ การศึกษาตามอัธยาศัย จึงมีขอบเขตกว้างขวางกว่าการศึกษาทั้งในและนอกระบบโรงเรียน

ฉลองศรี พลโยธา (2544) กล่าวว่าการเรียนรู้ตามอัธยาศัยหมายถึง ขั้นตอนของการเรียนรู้ ซึ่งเกิดจากมวลประสบการณ์ที่ได้รับอันเนื่องมาจากความต้องการ ความสนใจ หรือ

ความพึงพอใจของแต่ละบุคคล เป็นกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตที่มนุษย์ได้รับด้วยวิธีการที่ไม่เป็นทางการเป็นการเรียนรู้ด้วยตนเองตามธรรมชาติวิสัยของมนุษย์ โดยเรียนรู้จากประสบการณ์ และสิ่งแวดล้อมทั้งที่มีผู้จัดหรือไม่มีผู้จัดก็ได้ หรือจัดโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม มีการวางแผนหรือไม่วางแผนก็ตาม สิ่งที่คุณจะเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมย่อมขึ้นอยู่กับว่าสภาพแวดล้อมนั้นมีคุณภาพทางการศึกษามากน้อยเพียงใด และบุคคลมีความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาสในการเรียนรู้มากน้อยเพียงใด การศึกษาเป็นเพียงกิจกรรมส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ (learning) ในวิถีชีวิตของมนุษย์

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายของการจัดการศึกษาตามอรรถาธิบายว่า หมายถึง การศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อ หรือแหล่งความรู้อื่นๆ

สรุป การศึกษาตามอรรถาธิบาย หมายถึง เป็นกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตของบุคคลแต่ละบุคคลตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และโอกาส ที่ไม่มีระเบียบแบบแผนที่เป็นระบบ ด้วยวิธีการเรียนรู้ที่หลากหลายที่เหมาะสมกับตนเองจากแหล่งเรียนรู้ต่างๆ กัน เช่น จากบุคคล สังคม สภาพแวดล้อม วัฒนธรรมและการปฏิบัติศาสนกิจ สื่อ หรือแหล่งความรู้อื่นๆ รวมทั้งการแลกเปลี่ยนสารสนเทศระหว่างกัน เพื่อการแก้ปัญหาหรือพัฒนาคุณภาพชีวิตของตน

2. หลักการจัดการจัดการศึกษาตามอรรถาธิบาย

ชัยยศ อิ่มสุวรรณ์ (2543) กล่าวถึงการจัดการศึกษาตามอรรถาธิบายว่าควรคำนึงถึงหลักการต่อไปนี้

1. การศึกษาตามอรรถาธิบายเป็นการศึกษาเพื่อตัวผู้เรียนเอง ขึ้นอยู่กับความสนใจใฝ่รู้ ความพอใจจะเรียนรู้ ผู้เรียนจึงเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้อย่างแท้จริง เพราะผู้เรียนเป็นผู้ตระหนักรู้เองว่าได้เรียนรู้หรือไม่ และผลการเรียนรู้นั้นเกิดประโยชน์อย่างไร
2. การศึกษาตามอรรถาธิบายเป็นวิถีชีวิต เป็นวัฒนธรรมของมนุษยชาติ เพราะมนุษย์จะเรียนรู้อยู่ตลอดเวลาทั้งที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ จะตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม แต่ไม่อาจปฏิเสธที่จะไม่เรียนรู้ไม่ได้ เพราะการศึกษาตามอรรถาธิบาย เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต
3. สังคมแห่งการเรียนรู้มักจะจัดบรรยากาศ สถานการณ์ ตลอดจนสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยให้บุคคลได้เรียนรู้ตามความสนใจ ตามความต้องการของตนเอง
4. การส่งเสริมให้บุคคลสามารถเข้าถึงการศึกษาตามอรรถาธิบาย จะต้องแพร่กระจายแหล่งเรียนรู้ให้มากขึ้น หลากหลายขึ้น ใกล้เคียงผู้เรียนขึ้น เพื่อให้สะดวกต่อการใช้บริการ บทบาทของ

นักการศึกษาตามอัธยาศัยจะต้องส่ง ประสานงาน กระตุ้นหน่วยงานทั้งภาครัฐ และภาคเอกชน ชุมชนต่าง ๆ ให้จัดแหล่งการเรียนรู้ให้มากขึ้น รวมทั้งให้คำแนะนำในการจัดการส่งเสริมมาตรฐาน

5. การส่งเสริมการเรียนรู้การศึกษาตามอัธยาศัย ควรจะส่งเสริมด้านการอ่าน การเขียน การพูด การฟัง ในระดับที่จะแสวงหาความรู้ได้ และสนับสนุนให้รู้จักการคิดวิเคราะห์เพื่อนำความรู้นั้นไปใช้ประโยชน์ให้ได้

3. สาเหตุที่ต้องมีการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย

จากความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย ดูเหมือนว่าเป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นเอง และมีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ บุคคลสามารถแสวงหาความรู้ และเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง แต่ในความเป็นจริงของสภาพปัจจุบัน ไม่ได้เป็นเช่นนั้น ยังมีตัวแปรที่เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการเรียนรู้ด้วยตนเองตามอัธยาศัย อยู่หลายประการด้วยกันคือ

1. ความเหลื่อมล้ำและไม่เท่ากันทางเศรษฐกิจ ทำให้บุคคลมีอำนาจในการบริโภคต่างกัน การลงทุนเพื่อการศึกษา การแสวงหาความรู้ด้วยตนเองแตกต่างกัน ผู้มีฐานะดีกว่า มีโอกาสมากกว่าที่จะจัดสรร องค์กรความรู้ และประสบการณ์ให้กับตนเองได้เท่าที่ต้องการ

2. ความเหลื่อมล้ำทางสังคม ทำให้สังคมเมือง มีโอกาสดีกว่า สังคมชนบท ในชุมชนเมือง มีระบบบริการ มีแหล่งความรู้ สภาพแวดล้อมเอื้อต่อการเรียนรู้ มีเทคโนโลยีสนับสนุนการเรียนรู้มากกว่าในสังคมชนบทโดยสิ้นเชิง ในขณะที่ข้อมูลข่าวสารและองค์ความรู้เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

3. ความแตกต่างกันในด้านทักษะความสามารถของบุคคล ประชาชนจำนวนมากยังมีการศึกษาต่ำ ขาดทักษะการแสวงหาความรู้ และการเรียนรู้ด้วยตนเอง อยู่ในครอบครัวชุมชนที่ด้อยการศึกษา ไม่มีประสบการณ์ในการทำงาน ทำให้ขาดโอกาสในการศึกษาเรียนรู้ที่เหมาะสม ในรูปแบบของการศึกษาตามอัธยาศัย

ดังนั้นเพื่อให้เกิดความเสมอภาคในสังคม บุคคลควรจะได้รับ การส่งเสริมให้ได้รับการศึกษาในหลายรูปแบบ สามารถแสวงหา ศึกษา และเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง ตลอดเวลาและทุกสถานที่ รัฐควรส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคคลได้เกิดการเรียนรู้ ตามความสามารถและความสนใจของ ผู้เรียนในแต่ละช่วงชีวิตตลอดไป

4. การจัดตั้งศูนย์การส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย

กระทรวงศึกษาธิการ ได้ประกาศจัดตั้ง “ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย” ขึ้นเมื่อวันที่ 6 พฤศจิกายน 2538 มีฐานะเป็นสถานศึกษา สังกัดกรมกมลศึกษา นอกโรงเรียน โดยให้มี

หน้าที่และความรับผิดชอบในการส่งเสริม สนับสนุน ประสานงาน ศึกษา วิเคราะห์ และพัฒนา รูปแบบ กิจกรรมการพัฒนาบุคลากร การยกย่อง การเทียบความรู้ รวมทั้งการดำเนินการ ส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัยร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้จากแหล่งความรู้ประเภทต่าง ๆ
  - 1.1 ห้องสมุดเคลื่อนที่
    - เรือห้องสมุดศูนย์การเรียนรู้เคลื่อนที่
    - เรือห้องสมุดเฉลิมพระเกียรติ
    - รถห้องสมุดศูนย์การเรียนรู้เคลื่อนที่
  - 1.2 การเรียนรู้ด้วยระบบคอมพิวเตอร์ออนไลน์ (Education Online)
  - 1.3 ศูนย์บริการการศึกษาตามอัธยาศัย
  - 1.4 ห้องสมุดประชาชน
  - 1.5 ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน

5. ความแตกต่างระหว่างการศึกษานอกระบบกับการศึกษาตามอัธยาศัย

อุ๋นตา นพคุณ (2523) กล่าวถึงความแตกต่างของการศึกษานอกระบบกับการศึกษาตามอัธยาศัยว่า มีความแตกต่างกันใน 2 ด้าน ดังนี้

1. ความแตกต่างในด้านวัตถุประสงค์

การศึกษานอกระบบแตกต่างจากการศึกษาตามอัธยาศัย คือในการจัดโครงการหรือกิจกรรมทางการศึกษานอกระบบ ทั้งผู้จัด และผู้รับมีวัตถุประสงค์หลักที่จะยอมรับว่าเป็นกิจกรรมที่ให้การศึกษา เช่นการจัดหลักสูตรฝึกอบรมตัดผม ผู้จัดก็ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ว่าจะให้การศึกษาในเรื่องการตัดผม ผู้รับการศึกษาหรือนักศึกษาก็มีวัตถุประสงค์ว่า กิจกรรมนี้จะเป็นการศึกษา เรื่องตัดผม เรียนแล้วจะมีความรู้นำไปประกอบอาชีพเป็นช่างตัดผมได้ แต่สำหรับการศึกษาตามอัธยาศัย วัตถุประสงค์หลักของกิจกรรมไม่ใช่เพื่อการศึกษาโดยตรง แต่เป็นผลพลอยได้ ตัวอย่างเช่น ชาวบ้านในกลุ่มสภากาแฟ มีวัตถุประสงค์คือมานั่งสนทนาในหมู่เพื่อนฝูง แต่ในการสนทนากัน ถ้าหากมีการสนทนาเรื่องข่าวสารการเมือง หรือได้รับความรู้ใหม่ ๆ ก็เรียกได้ว่าการเรียนรู้ตามอัธยาศัยขึ้น วัตถุประสงค์หลักของกลุ่มนี้ไม่ใช่จะมาศึกษาเรื่องการเมือง แต่มาเพื่อพบปะระหว่างเพื่อนฝูง แต่ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการสนทนานั้นกลับเป็นผลพลอยได้ ในทำนองเดียวกันหากเราไปชมภาพยนตร์ประวัติศาสตร์ วัตถุประสงค์หลักคือ เพื่อความบันเทิง แต่ถ้าหากในการชมภาพยนตร์ เราได้รับความรู้เชิงประวัติศาสตร์ ก็เรียกได้ว่าการเรียนรู้ตามอัธยาศัยขึ้น

2. ความแตกต่างในเรื่องประชากรที่เป็นเป้าหมาย

ในการจัดการศึกษานอกระบบ ผู้จัดจะทราบเป้าหมาย หรือประชากรที่จะเป็นผู้รับการศึกษา เช่น จะทราบว่า การจัดกิจกรรมนี้จัดขึ้นเพื่อกลุ่มสตรี กลุ่มเกษตรกร กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้ที่มีความรู้จบการศึกษาระดับประถม มัธยม ฯลฯ แต่สำหรับการศึกษาตามอัธยาศัยแล้ว เป้าหมายของประชาชนอาจจะกว้างขวาง ไม่มีการกำหนดกลุ่ม ไม่มีการกำหนดด้วย เพศ หรือระดับพื้นฐานความรู้ เช่น โครงการที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน หอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน จดหมายเวียน ป้ายโฆษณา ไปปลิว ฯลฯ

ตอนที่ 3 การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

1. ความหมายของโปรแกรมการศึกษา

คำว่าโปรแกรม (program) นั้น ตามคำแปลของ สอ เสถบุตร ใน New Model English - Thai Dictionary ให้ความหมายไว้ 4 ความหมาย คือ (1) บัญชีรายการ, รายการ, โปรแกรม, ระเบียบวาระ, สถิติบัตร (2) แผน (3) การแสดง และ (4) การวางวิธีการให้ (เครื่องคำนวณ) ทำงานเป็นขั้นๆ ซึ่งความหมายที่ใกล้เคียงกับแนวคิดของบอยเออร์ (Boyle) ก็คือความหมายที่ 4

บอยเออร์ (Boyle, 1981) ได้นิยามความหมายโปรแกรม (Program) ว่า สิ่งที่เกิดจากกิจกรรมการวางโปรแกรมที่นักการศึกษาผู้อาชีฟและผู้เรียนร่วมกันทำ กิจกรรมการวางโปรแกรมประกอบด้วย การวิเคราะห์ความต้องการ การวางแผน การสอน การประเมิน และการรายงาน แต่นักประเมินมักจะนำคำว่า "Program" และ "Project" มาใช้ในความหมายที่คาบเกี่ยวกัน ซึ่งตามความหมายจาก Webster's New Twentieth century Dictionary (1983) "Program" หมายถึง โครงร่างของงานที่จะกระทำ หรือการจัดเตรียมแผนการที่จะกระทำ หรือชุดของเหตุการณ์ที่รวบรวมไว้ ซึ่งรวมทั้งกิจกรรมทุกอย่างที่กระทำในค่ายหรือศูนย์ต่างๆ ส่วน "Project" หมายถึง จินตนาการหรือทิศทางของงานที่กระทำ ตลอดจนข้อเสนอหรือแผนงานที่จะดำเนินการ ซึ่งหมายรวมถึงงานที่แบ่งเป็นหน่วยย่อยๆ ของหน่วยงานขนาดใหญ่ด้วย นอกจากนี้ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้บัญญัติความหมายของคำว่า โปรแกรม "Program" หมายถึง ระเบียบการที่บอกถึงขั้นตอนของงานที่จะต้องทำตามลำดับ และบัญญัติความหมายของคำว่า โครงการ "Project" หมายถึง แผนหรือเค้าโครงตามที่กำหนดไว้ ซึ่งจะเห็นได้ว่าคำทั้งสองมีความหมายที่แตกต่างกัน (เยาวดี วิบูลย์ศิริ, 2539) ดังนั้นในการศึกษานี้จึงใช้คำว่า "โปรแกรม" แทน "โครงการ" ที่มีการใช้โดยทั่วไปเมื่อกกล่าวถึง "Program" ความหมายของโปรแกรมนอกจากที่กล่าวมาข้างต้นแล้วยังมีนักการศึกษาได้ให้ความหมายไว้อีกหลายท่าน เช่น

ไทเลอร์ (Tyler, 1983 อ้างในศิริมา กิตติบัณฑิต, 2544) ให้ความหมายของโปรแกรมว่า โครงร่างของงานที่จะกระทำหรือการจัดเตรียมแผนการที่จะทำ หรือชุดเหตุการณ์ที่รวบรวมไว้ ซึ่งรวมทั้งกิจกรรมทุกอย่างที่กระทำในค่ายหรือศูนย์ต่างๆ

นิตา ชูโต (2527) ให้ความหมายของโปรแกรมว่า หมายถึง แนวคิด แนวทาง กิจกรรม หรือผลรวมที่เกิดจากกิจกรรมที่ได้จัดวางไว้ในโปรแกรมนั้นๆ วางแนวคิด การจัดกิจกรรม หรือกลุ่มของกิจกรรมที่ดำเนินการอย่างมีระบบระเบียบ มีงบประมาณ และระยะเวลาดำเนินการ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

ชรอยเดอร์ (Waymne L. Shroeder, 1975 อ้างใน ศิริมา กิตติบัณฑิต, 2544) ให้ความหมายของโปรแกรกดังนี้

1. โปรแกรมเป็นกิจกรรมทั้งหมดที่เกี่ยวกับการศึกษานอกระบบของประเทศหนึ่งๆ
2. โปรแกรม หมายถึง กิจกรรมทั้งหมดที่เกี่ยวกับการศึกษานอกระบบที่จัดในองค์กรหนึ่งๆ
3. โปรแกรม หมายถึง กิจกรรมการศึกษานอกระบบที่จัดสำหรับประชาชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง
4. โปรแกรม หมายถึง กิจกรรมการศึกษานอกระบบเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่เปิดสอนหรือฝึกอบรมระยะสั้นๆ

สารีพันธุ์ ศุภวรรณ (2545) ได้ให้ความหมายของโปรแกรมไว้ หมายถึง การจัดการศึกษานอกระบบที่จัดเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่จัดอย่างมีระบบ ตั้งแต่การวิเคราะห์ความต้องการ การจัดกิจกรรม การประเมินผล

สรุปได้ว่า โปรแกรมหมายถึง การจัดวางกิจกรรมอย่างมีระบบ ตั้งแต่การวิเคราะห์ความต้องการ การวางแผน การสอน การประเมินผลและการประชาสัมพันธ์โปรแกรม ซึ่งมีวิธีการทำงานเป็นขั้นตอน

2. หลักการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบ

โปรแกรมการศึกษานอกระบบมีความหลากหลายและจัดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการและปัญหาของกลุ่มเป้าหมาย และมีนักการศึกษานอกระบบหลายท่านกำหนดแนวทางในการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบขึ้น ดังเช่น

บอยเออร์ (Boyle, 1981) ได้เสนอหลักการ 15 ข้อ ที่ควรพิจารณาเพื่อเป็นพื้นฐานในการดำเนินการโปรแกรมการศึกษานอกระบบ ดังนี้

1. การสร้างพื้นฐานทางปรัชญาในการจัดโปรแกรม (Philosophical Basic for Programming) การวิเคราะห์ความเชื่อของผู้จัดโปรแกรมเป็นสิ่งที่สำคัญอันเป็นพื้นฐานในการ

จัดทำโปรแกรมแม้จะเป็นสิ่งที่กระทำไม่ถนัดนัก ความเชื่อมีอิทธิพลอย่างมากในการเลือกวิธีปฏิบัติในขั้นตอนของการวางโปรแกรมตั้งแต่การเลือกแหล่งข้อมูลและวิธีวิเคราะห์ต่างกัน ปัญหาและสาเหตุซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นผู้ที่มีความเชื่อและปรัชญาต่างกัน จะเลือกแหล่งข้อมูลและวิธีวิเคราะห์ต่างกัน ความแตกต่างตามความเชื่อเชิงปรัชญามีผลในทุกขั้นตอนจนกระทั่งขั้นตอนสุดท้ายคือการประเมินโปรแกรมและการรายงานความสำเร็จของโปรแกรม

2. การวิเคราะห์สถานการณ์ของปัญหาและความต้องการ (Situational Analysis of Problems and needs) การวิเคราะห์สถานการณ์ของปัญหา และความต้องการเป็นกระบวนการที่สำคัญมากในการจัดทำโปรแกรม เนื่องจากขั้นตอนนี้จะนำไปสู่การกำหนดเป้าหมายและ วัตถุประสงค์ของโปรแกรม การวิเคราะห์สถานการณ์ เป็นการศึกษา วิเคราะห์ แปลความ พิจารณาสถานการณ์เกี่ยวกับกลุ่มบุคคลเป้าหมายและชุมชน จุดเริ่มต้นของกระบวนการจัดทำโปรแกรมมักเริ่มจากสถานการณ์ที่คลุมเครือ อาจกำหนดความต้องการที่ชัดเจนยังไม่ได้ หรือแม้มีการกำหนดความต้องการได้แต่ก็อาจเป็นความต้องการที่ไม่ใช่ความต้องการที่แท้จริง จึงยังต้องนำมาวิเคราะห์เลือกและจัดลำดับความสำคัญตามสภาพความสามารถและทรัพยากรที่มีอยู่ รวมทั้งตรวจสอบแหล่งข้อมูลที่จะนำมากำหนดเป็นวัตถุประสงค์

3. การมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดทำโปรแกรมของกลุ่มบุคคลเป้าหมาย (involvement of potential clientele) ผู้จัดทำหรือผู้กำหนดโปรแกรมการศึกษานอกระบบต้องตัดสินใจในรายละเอียดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม เช่น ใครบ้างมีส่วนร่วม ควรมีส่วนร่วมอย่างไร มากน้อยแค่ไหน นำมาใช้ในการวิเคราะห์ลึกซึ้งเท่าใด ให้น้ำหนักความสำคัญแค่ไหน การตัดสินใจดังกล่าวมีผลต่อการเลือกกิจกรรมต่างๆ ในกระบวนการมีส่วนร่วมรูปแบบของโปรแกรมและวัตถุประสงค์ของการมีส่วนร่วมของบุคคลเป้าหมายเป็นปัจจัยที่สำคัญต้องพิจารณาประกอบด้วย

4. ระดับความรู้ ปัญญา สถานะภาพสังคมของกลุ่มบุคคลที่จะมีส่วนร่วม (levels of intellectual and social development of potential clientele) กิจกรรมในโปรแกรมการศึกษานอกระบบเป็นกิจกรรมที่มีเป้าหมายให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ควรเน้นที่ผู้เรียนในสภาพชีวิตจริงและผู้เรียนเป็นผู้กระทำเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และรับผิดชอบในการเรียนรู้ของตนเอง ดังนั้นนักการศึกษานอกระบบต้องให้ความสำคัญในประเด็นความแตกต่างระหว่างบุคคล ดังนั้นผู้จัดโปรแกรมจึงควรให้ความสำคัญกับความแตกต่างระหว่างบุคคลของกลุ่มคนที่ จะเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการจัดทำโปรแกรม ความแตกต่างระหว่างบุคคลอาจเป็นทั้งปัจจัยในเชิงบวก และปัจจัยเชิงลบได้ทั้งสิ้น ผู้จัดทำโปรแกรมจึงต้องพิจารณาอย่างถี่ถ้วนในการตัดสินใจเลือกอย่างเหมาะสมที่สุด

5. แหล่งข้อมูลเพื่อการศึกษากำหนดวัตถุประสงค์ (sources to investigate and analyze in determining program objectives)

ผู้จัดโปรแกรมควรพยายามใช้ประโยชน์ให้มากที่สุด จากแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย ยิ่งจำนวนแหล่งข้อมูลมากและหลากหลายเท่าไร ก็ยิ่งช่วยให้การกำหนดวัตถุประสงค์ได้ตรงกับสภาพปัญหาและความต้องการ มีความเป็นไปได้สูงมากเท่านั้น แหล่งข้อมูลที่นิยม คือ ผู้เรียนหรือประชาชนที่ร่วมโปรแกรมนั้นเอง ชุมชน สภาพเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมของผู้เรียนและความรู้ที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหา

รูปแบบของโปรแกรมมีส่วนในการพิจารณาเลือกชนิดของข้อมูลและแหล่งของข้อมูล การกำหนดวัตถุประสงค์ของโปรแกรมเชิงพัฒนาจำต้องยืดหยุ่น เปลี่ยนแปลงตามแหล่งของข้อมูลซึ่งทำให้วัตถุประสงค์ต้องมีการเปลี่ยนทิศทางตามไปด้วย ตามที่กล่าวมาแล้วที่ว่า โปรแกรมเชิงพัฒนามักเริ่มสภาพการณ์ที่คลุมเครือ ดังนั้นในการศึกษาแหล่งข้อมูลเบื้องต้น อาจกำหนดวัตถุประสงค์ไว้ระดับหนึ่ง แต่เมื่อการการศึกษาแหล่งข้อมูลและการดำเนินงานของกลุ่มเป้าหมายคืบหน้าไป ระดับความต้องการอาจพัฒนาลึกซึ้งมากขึ้น อาจทำให้ต้องเปลี่ยนแปลงแหล่งข้อมูลในภายหลัง

6. ข้อจำกัดในด้านบุคคลและสถาบัน (institution and individual constraints) ในการวางโปรแกรมการศึกษาผู้ใหญ่ ควรตระหนักในข้อจำกัดทั้งด้านบุคคลและด้านสถาบัน ข้อจำกัดเหล่านี้อาจปรากฏให้เห็นชัดเจนบ้าง มีอยู่แต่อาจไม่เห็นชัดเจนบ้าง ข้อจำกัดเหล่านี้ประกอบด้วย 1) ปรวิญญาเกี่ยวกับการวางโปรแกรมของสถาบันที่อาจเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ด้านประเด็นเนื้อหาในกลุ่มเป้าหมายบางกลุ่ม 2) ทรัพยากรเงินและวัสดุที่อาจไม่เพียงพอสำหรับกลุ่มที่มีระดับสังคมเศรษฐกิจต่ำบางกลุ่ม 3) ความเชื่อบางชนิดของบุคคลภายนอก ผู้สนับสนุนทรัพยากรในการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา 4) ความเชื่อเกี่ยวกับการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาของผู้บริหารโปรแกรม 5) ความเชื่อของบุคคลเป้าหมายและของชุมชน 6) ความเชื่อของผู้รับผิดชอบการวางโปรแกรมในการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา ข้อจำกัดเหล่านี้อาจหลีกเลี่ยงได้ถ้ามีการจัดการที่ดี ที่สำคัญผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดโปรแกรมต้องตระหนักในความสำคัญของข้อจำกัดดังกล่าว และยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการวางโปรแกรม

7. เกณฑ์สำหรับจัดลำดับความสำคัญ (criteria for establishing program priorities) ผู้จัดโปรแกรมมีโอกาสเผชิญกับความต้องการที่หลากหลายและมีความจำเป็นด้วยกันทั้งสิ้น แต่อาจมีข้อจำกัดเรื่องเวลาและทรัพยากร การตัดสินใจเลือกจึงเป็นสิ่งที่ยาก การจัดลำดับความสำคัญเป็นกระบวนการที่ช่วยในการตัดสินใจขั้นต้นของการจัดลำดับความสำคัญ คือกำหนดเกณฑ์กลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมในการกำหนดเกณฑ์ เพื่อให้การตัดสินใจและจัดลำดับความสำคัญเป็นที่ยอมรับและสมเหตุสมผลตามสภาพการณ์จริง

8. ความยืดหยุ่นของแผนโปรแกรม (degree of flexibility of planned programs)

ความยืดหยุ่นและความสามารถเปลี่ยนแปลงได้เป็นหลักสำคัญของกรวางโปรแกรม การประเมินอย่างต่อเนื่องช่วยให้มีการปรับปรุงทิศทางของโปรแกรมให้สอดคล้องกับสภาพความจริงทั้งในด้านทรัพยากรและปัญหา

9. การได้รับความเห็นชอบเชิงกฎหมายและการสนับสนุนจากอำนาจที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ (legitimation and support with formal and informal power situation)

ในหลายขั้นตอนของกระบวนการจัดโปรแกรมที่จำเป็นต้องเกิดการยอมรับและเห็นชอบเชิงกฎหมายและการสนับสนุนจากแหล่งอำนาจทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ตัวอย่างเช่น ในขั้นที่วางโปรแกรมและเจ้าหน้าที่เข้าไปศึกษากลุ่มเป้าหมาย หรือในขั้นที่องค์กรที่รับผิดชอบโปรแกรมเข้าไปในชุมชน

ชุมชนและองค์กรท้องถิ่นมีบทบาทและอำนาจที่จะปฏิเสธหรือยอมรับและสนับสนุนกระบวนการวางโปรแกรมทุกขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มศึกษาสภาพการณ์จนกระทั่งประเมินโปรแกรม ผู้จัดโปรแกรมและเจ้าหน้าที่โปรแกรมพึงสังวรในประเด็นนี้ ซึ่งมีความละเอียดอ่อนเป็นอันมาก องค์กรท้องถิ่นที่มีหน้าที่ให้ความเห็นชอบเชิงกฎหมายอาจมีหลายองค์กรและหลายระดับ ผู้จัดโปรแกรมต้องศึกษาให้ชัดเจนล่วงหน้า การได้รับความเห็นชอบเชิงกฎหมายและการสนับสนุนจากแหล่งอำนาจในท้องถิ่นเป็นตัดกำหนดประสิทธิภาพและความสำเร็จของโปรแกรม

10. การเลือกและดำเนินการกิจกรรมการเรียนรู้ (selecting and organizing learning experiences)

ความหมายของการเรียนรู้ที่นิยมกว้างขวางมักสรุปว่าการเรียนรู้คือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม พฤติกรรมในความหมายนี้หมายรวมไปถึงการปฏิบัติ การคิดและการรู้สึก กรรมวิธีที่จะเลือกอันวยให้เกิดการเรียนรู้ก็จะสอดคล้องกับความเชื่อทางปรัชญา ตัวอย่างเช่น ตามความเชื่อของกลุ่มการศึกษาผู้ใหญ่เชิงเสรีนิยม (Liberal Adult Education) วิธีการเอื้อให้เกิดการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ คือ ผู้สอนเป็นผู้นำในการซักถามโต้ตอบ (dialectic) โดยผู้เรียนผู้ใหญ่ต้องอ่านทำความเข้าใจ คิด วิเคราะห์จากตำราที่ผู้สอนเป็นผู้แนะนำ ทั้งผู้เรียนและผู้สอนโดยใช้เหตุผลและความคิดกระบวนการนี้คาดหวังการเกิดปัญญา (intellectual) ในตัวผู้เรียน ผู้สอนต้องเป็นผู้รอบรู้ในสาขาที่แนะนำผู้เรียน ผู้สอนต้องศึกษาและคิดหาเหตุผลอยู่ตลอดเวลา ส่วนนักการศึกษาผู้ใหญ่ที่เชื่อในเชิงมนุษยนิยมที่เชื่อในศักยภาพของมนุษย์แต่ละบุคคล มนุษย์แต่ละคนจึงเป็นเอกลักษณ์ (unique) และมีความแตกต่างระหว่างบุคคล มนุษย์มีธรรมชาติที่รักดี ต้องการพัฒนา ผู้สอนจึงมีบทบาทในการสนับสนุน สร้างสภาพเอื้ออันวยให้ ผู้เรียนผู้ใหญ่รับผิดชอบในกระบวนการเรียนรู้ของตนเอง การเรียนรู้เป็นกระบวนการภายใน (internal process) ของแต่ละบุคคล

จากตัวอย่างข้างต้น ผู้จัดโปรแกรมจึงจำเป็นต้องตรวจสอบความเชื่อเชิงปรัชญาของตนเองและองค์กร สร้างเป็นกรอบความคิดเชิงปรัชญา แล้วจัดกิจกรรมการเรียนรู้ประสบการณ์ การเรียนรู้ (learning experience) ให้สอดคล้องกับความเชื่อเชิงปรัชญาในการจัดการศึกษานอกระบบและการเรียนรู้ของผู้ใหญ่

11. การเลือกรูปแบบของกิจกรรมการเรียนรู้ (identify instructional design)

ผู้จัดโปรแกรมยังต้องรับผิดชอบในการเลือกรูปแบบของกิจกรรมการเรียนรู้รวมทั้งเลือกวิธี (method) เทคนิค (technique) และเครื่องมือหรืออุปกรณ์ (device) ให้เหมาะสมกับเนื้อหา รูปแบบของกิจกรรม และผู้เรียนเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า ไม่มีวิธี เทคนิค และเครื่องมือใดที่ดีที่สุด การตัดสินใจเลือกใช้ควรใช้ข้อควรพิจารณาดังนี้คือ (1) วัตถุประสงค์ของการเรียน (2) ความสนใจและคุณลักษณะอื่นๆ ของผู้เรียนผู้ใหญ่ (3) ประสบการณ์เดิมของผู้เรียน (4) ความพร้อมของเครื่องมือและทรัพยากร และ (5) ความสนใจความถนัดของผู้จัดโปรแกรม ในบางกรณีข้อมูลทั้งห้าประการนี้อาจไม่สามารถหาได้ ผู้จัดโปรแกรมอาจต้องตัดสินใจบนพื้นฐานข้อมูลเท่าที่มี ที่สำคัญต้องพิจารณาความเชื่อเชิงปรัชญาในการจัดการศึกษาประกอบด้วย

12. การใช้ประโยชน์การประชาสัมพันธ์ (utilizing effective promotional priorities)

ในชุมชนและท้องถิ่น มีโปรแกรมจำนวนมากที่แข่งขันกันเพื่อรับการสนับสนุนในทุกด้านโปรแกรมศึกษานอกระบบแม้จะเป็นประโยชน์โดยตรงต่อชุมชน แต่จำเป็นต้องประชาสัมพันธ์ในทุกรูปแบบอย่างสม่ำเสมอ ตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จสิ้นโปรแกรม การประชาสัมพันธ์ทำให้บุคคล เป้าหมายและชุมชนมีความรู้สึกที่ดี ความเข้าใจอันดี รับทราบความก้าวหน้า ปัญหา และอุปสรรค รวมทั้งช่วยสร้างความร่วมมือของบุคคลเป้าหมายและชุมชน

13. การได้รับการสนับสนุนทรัพยากร (obtaining resources necessary to support the program)

บุคคลเป้าหมายของโปรแกรมศึกษานอกระบบในอนาคตมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้น การสนับสนุนทรัพยากรต่างๆ เช่น เงิน ความร่วมมือทางวิชาการ ทวีความจำเป็นมากขึ้นให้เพียงพอเพื่อความต่อเนื่องของโปรแกรมและคุณภาพของโปรแกรม ผู้จัดโปรแกรมควรเปิดโอกาสให้ผู้มีอิทธิพลในการตัดสินใจสนับสนุนทรัพยากรดังกล่าว เข้าร่วมในกระบวนการวางแผนโปรแกรม เพื่อความเข้าใจที่ดีและเพิ่มการยอมรับในโปรแกรกดังกล่าว

14. การประเมินประสิทธิภาพ ผลสำเร็จ ผลกระทบ (determining the effectiveness, result, and/or impact)

การประเมินโปรแกรมศึกษานอกระบบที่เหมาะสม และเชื่อถือได้เป็นสิ่งที่จะต้องดำเนินการประเมินโปรแกรมอย่างเป็นทางการและเป็นระบบอาจเป็นเรื่องสิ้นเปลือง ใช้ทั้งเวลาและแรงงาน

มากเช่นเดียวกัน แต่การประเมินอย่างไม่เป็นทางการก็อาจสร้างปัญหาเรื่องความไม่น่าเชื่อถือได้ ดังนั้นเป็นการยากที่ผู้จัดโปรแกรมต้องเลือกและตัดสินใจ

15. การประชาสัมพันธ์และรายงานผลโปรแกรม (communicating the value of the program to appropriate decision makers)

เมื่อเสร็จสิ้นการดำเนินงาน การรายงานผลสำเร็จของโปรแกรมให้ผู้สนับสนุนโปรแกรมทราบเป็นสิ่งที่ต้องกระทำ การรายงานควรแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของผลสำเร็จ รวมทั้งความเข้าใจในอุปสรรคและข้อจำกัดของโปรแกรม วิธีการรายงานมีหลากหลาย ตั้งแต่ชนิดอย่างไม่เป็นทางการ จนถึงลักษณะเป็นทางการในรูปผลการประเมินหรือวิจัยเต็มรูปแบบ

Caffarella (1994 อ้างถึงใน ชุ่นตา นพคุณ, 2546) ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบในการพัฒนาโปรแกรม ไว้ 11 ข้อ ดังนี้

1. การสร้างพื้นฐานสำหรับกระบวนการวางแผน (Establishing a Basis for The Planning Process)
2. การกำหนดแนวความคิดเกี่ยวกับโปรแกรม (Identifying Program Ideas)
3. การแยกแยะและลำดับความสำคัญ ความคิดเกี่ยวกับโปรแกรม (Sorting and Prioritizing Program Ideas)
4. การพัฒนาวัตถุประสงค์ของโปรแกรม (Developing Program Objective)
5. เตรียมการถ่ายโอนการเรียนรู้ (Preparing for the Transfer of Learning)
6. สร้างแผนงานการประเมินผล (Formulating Evaluation Plans)
7. กำหนดรูปแบบ ปฏิทิน และความต้องการของเจ้าหน้าที่ (Determining Formats, Schedules, and Staff Needs)
8. การเตรียมงบประมาณและการวางแผนเรื่องการตลาด (Preparing Budgets and Marketing Plans)
9. การสร้างแผนการเรียนการสอน (Designing Instructional Plans)
10. การประสานงานในการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ในการปฏิบัติโปรแกรมภาคสนาม (Coordinating, Facilitating and On-Site Event)
11. การประชาสัมพันธ์คุณค่าของโปรแกรม (Communicating the Value of the Program)

การเลือกแนวคิดการจัดโปรแกรมของบอยเชลล์ เนื่องจากเป็นแนวคิดที่จัดแบ่งประเภทของโปรแกรมทางการศึกษานอกระบบไว้ชัดเจนง่ายต่อการทำความเข้าใจ ในแต่ละประเภทของโปรแกรมมีกรอบความคิดที่ชัดเจนเป็นระบบ โปรแกรมทางการศึกษานอกระบบที่ดำเนินงานในประเทศไทยสามารถใช้แนวคิดนี้ในการแบ่งประเภท ซึ่งยังไม่มีงานศึกษาใดทำการวิจัยในเรื่องนี้

และแนวคิดในการพัฒนาโปรแกรมของของนักการศึกษา เช่น Rosemary S. Caffarella Edgar J. Boone หรือ Paulo Freire ส่วนใหญ่จะมีกรอบในการพัฒนาโปรแกรมที่แบ่งเป็นระบบได้ 3 ระบบ คือ 1) ระบบการวางแผน (Planing) 2) ระบบการสร้างและการนำไปปฏิบัติ (Design and Implementations) และ 3) ระบบการประเมินผลและความรับผิดชอบในการรายงานผล (Evaluation and Accountability) และเน้นให้ผู้เรียนร่วมมือกับนักพัฒนาโปรแกรมมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ (อუნตา นพคุณ, 2546) ขณะที่บอยเออส์เป็นนักศึกษานอกระบบที่เน้นปรัชญาการศึกษา ดังที่ชัยฤทธิ์ โพธิสุวรรณ (2543) สรุปว่า สถาบันและองค์กรการศึกษานอกระบบต้องกำหนดปรัชญา เพื่อแสดงทิศทางที่ชัดเจน ปรัชญาสามารถแยกย่อยหรือตีความเป็นชุดของข้อตกลงเบื้องต้นหรือความเชื่อเบื้องต้น (assumption) ซึ่งข้อตกลงเบื้องต้นเป็นสิ่งที่องค์กรยอมรับและถือปฏิบัติ โดยนัยสามารถแสดงทิศทางที่จำเพาะ (specific) เป็นแนวทางให้กับการวางแผนโปรแกรม ที่สอดคล้องกับการวิจัยครั้งนี้ที่เป็นการศึกษาในสถาบันศาสนาซึ่งมีปรัชญาทางศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินการในเรื่องต่างๆ

3. วัตถุประสงค์ของการพัฒนาโปรแกรม

Edgar J.Boone (1992 อ้างถึงในอუნตา นพคุณ, 2546) ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการพัฒนาโปรแกรม(Program's Objective) คือ

1. วัตถุประสงค์ในการสร้างกรอบความคิดเชิงเหตุผล เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางการศึกษาของผู้เรียน
2. วัตถุประสงค์ในการประสานงานกับฝ่ายประชาชนเพื่อร่วมมือกันในการวิเคราะห์และกำหนดความต้องการและปัญหาในการพัฒนาโปรแกรม
3. วัตถุประสงค์ในการส่งเสริมการปฏิบัติงานของนักศึกษานอกระบบ ในการเป็นผู้นำและผู้มีวิสัยทัศน์ในการพัฒนาชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี
4. วัตถุประสงค์ในการให้โอกาสองค์กรทางการศึกษานอกระบบ ได้แสดงบทบาทในการใช้การศึกษานอกระบบ เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาปัจจัยภายในแต่ละชุมชนให้มีประสิทธิภาพ ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของประชาชน

Rosemary S.Caffarella (1994 อ้างถึงในอუნตา นพคุณ, 2546) ได้กล่าวถึงเจตนารมณ์ของโปรแกรมคือการตอบสนองความต้องการของบุคคล กลุ่มบุคคล และชุมชน ใน 5 เรื่องดังต่อไปนี้

1. เพื่อส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าและการพัฒนาอย่างต่อเนื่องของบุคคล
2. เพื่อช่วยให้บุคคลและชุมชนสามารถแก้ปัญหาและเรื่องต่างๆของชีวิต
3. เพื่อเตรียมบุคคลสำหรับโอกาสในการทำงานในปัจจุบันและในอนาคต

4. เพื่อช่วยให้องค์กรต่างๆสามารถบรรลุเป้าหมายตามที่ได้กำหนดไว้และสามารถปรับองค์กรให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง

5. เพื่อเปิดโอกาสให้มีการตรวจสอบปัญหาและสถานการณ์ต่างๆในชุมชนและสังคม

4. ประเภทของโปรแกรม

บอยเออร์ (Boyle, 1981) ได้แบ่งประเภทของโปรแกรมไว้ เป็น 3 รูปแบบ ดังนี้

1. โปรแกรมเชิงพัฒนา (developmental program) รูปแบบโปรแกรมนี้มีความสำคัญมากขึ้นในภาวะที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วด้วยเหตุที่โครงการเชิงพัฒนาต้องศึกษาและระบุปัญหาของกลุ่มบุคคล ชุมชน เพื่อจัดกิจกรรมทางการศึกษานอกระบบเพื่อช่วยประชาชนแก้ไขปัญหาดังกล่าวในชุมชนของตนเอง ประชาชนต้องเรียนรู้เพื่อปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม ตนเอง และปัญหาที่ทยอยเกิดขึ้นตามมาอย่างไม่หยุดหย่อน ปัญหาของชุมชน ของบุคคล อาจเป็นบุตรหลานของคนในชุมชนเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ปัญหาเสพติดเป็นปัญหาใหญ่และที่สำคัญเป็นปัญหาที่ลุกลามทั้งในชุมชนและไปสู่ชุมชนอื่นได้อีกหรือแม้กระทั่งปัญหาเกี่ยวกับอาชีพและรายได้ซึ่งเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา รวมไปถึงปัญหาที่ทำกินซึ่งอาจเป็นปัญหาที่ต้องเกี่ยวข้องไปถึงระดับชาติ ปัญหาดังกล่าวอาจได้รับการแก้ไขโดยใช้โปรแกรมเชิงพัฒนาจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบให้แก่ประชาชนและชุมชน โครงการเชิงพัฒนามักเกิดในสถานการณ์ที่คลุมเครือ แม้ประชาชนยอมรับว่าเป็นปัญหาและต้องการแก้ไข แต่มักไม่สามารถระบุปัญหาและสาเหตุที่แท้จริงได้ชัดเจน หรือแม้กระทั่งยากที่จะจัดอันดับความสำคัญของปัญหาได้ เพียงแต่ทุกคนเห็นตรงกันว่าควรมีการเปลี่ยนแปลงให้ดีกว่าเดิม กลายเป็นหน้าที่ของผู้จัดโปรแกรมต้องตัดสินใจในกระบวนการที่จะให้ในการเริ่มต้นของการวิเคราะห์สถานการณ์เพื่อกำหนด วัตถุประสงค์ของโปรแกรม การวิเคราะห์สถานการณ์ต้องเปิดโอกาสให้กลุ่มคนที่อาจเกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบจากโปรแกรมเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่จุดเริ่มต้นของการวิเคราะห์ เนื่องจากการที่ประชาชนที่เกี่ยวข้องต้องตระหนักในปัญหา ร่วมลงมือแก้ไข และพึงพอใจผลของโปรแกรมเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จของโปรแกรมเชิงพัฒนานี้

2. โปรแกรมเชิงสถาบัน (Institution program) เป็นโปรแกรมที่มุ่งหมายให้เกิดการปรับปรุงและพัฒนาความสามารถพื้นฐานของบุคคล เช่น การคิด การสื่อสาร เป็นต้น โปรแกรมเชิงสถาบันเน้นการสอนเนื้อหาของวิทยาการ (Discipline) เพื่อการพัฒนาของบุคคลให้ก้าวหน้าพื้นฐานที่ใช้ประกอบการตัดสินใจในกระบวนการตัดสินใจ ในกระบวนการวางโปรแกรมเชิงสถาบันจะมีโครงสร้างและรูปแบบตามหลักวิชาการอย่างเคร่งครัดและมีวัตถุประสงค์จำเพาะชัดเจน นักพัฒนา ประชาชน ผู้ประกอบอาชีพต่างๆ อาจต้องเข้าร่วมโปรแกรมเชิงสถาบัน เพื่อเรียนรู้สิ่งใหม่ ให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี

โปรแกรมเชิงสถาบันต่างกับโปรแกรมเชิงพัฒนาที่กำหนดวัตถุประสงค์ของโปรแกรมโดยที่โปรแกรมเชิงพัฒนาที่กำหนดวัตถุประสงค์ตามความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย แต่โปรแกรมเชิงสถาบันกำหนดวัตถุประสงค์จากความรู้ในวิทยาการนั้นๆ และการประเมินโปรแกรมเชิงสถาบันมุ่งวัดที่ความรู้ ความชำนาญในเนื้อหา และมุ่งวัดการพัฒนาการส่วนบุคคล โปรแกรมเชิงสถาบันนี้มักเป็นส่วนในกระบวนการแก้ไขปัญหาใหญ่ในโปรแกรมเชิงพัฒนา

3. โปรแกรมเชิงสารสนเทศ (informational program) เป็นโปรแกรมที่มุ่งการแลกเปลี่ยนความรู้ข่าวสาร ระหว่างนักการศึกษาหรือผู้จัดโปรแกรมกับผู้เรียน ในลักษณะที่ผู้เรียนไปพบนักการศึกษาถามคำถามและได้รับคำตอบแล้วก็จากไป โปรแกรมเชิงสารสนเทศนี้พบในพิพิธภัณฑ์ สอนสัตว์ สถานที่ที่เป็นแหล่งวิชาการ สถานที่เหล่านี้มักมีนักวิชาการ ผู้รู้ คอยให้ความรู้ข่าวสาร และตอบคำถามแก่ผู้สนใจ

บอยเอลด์ (Boyle, 1981) ได้เสนอวิธีการจัดแบ่งประเภทของโปรแกรมการศึกษานอกระบบโดยอาศัยปัจจัยหลักดังนี้

1. เป้าหมายหลัก (Primary goal)
2. แหล่งที่มาของวัตถุประสงค์ (Source of objective)
3. การใช้ความรู้ (Use of knowledge)
4. ระดับการมีส่วนร่วมของผู้เรียน (Involvement of the learner)
5. บทบาทของผู้จัดโปรแกรม (Role of the programmer)
6. มาตรฐานของประสิทธิผล (Standards of effectiveness)

โดยปัจจัยหลักดังกล่าวใช้แบ่งประเภทของโปรแกรมซึ่งสามารถแสดงได้ ดังตารางที่ 1 (Boyle, 1981 อ้างถึงใน อุ่นตา นพคุณ, 2546)

ตารางที่ 1 แสดงการเปรียบเทียบประเภทของโปรแกรมตามแนวคิดของบอยเอลด์

ปัจจัย	ประเภทของโปรแกรม		
	โปรแกรมเชิงพัฒนา	โปรแกรมเชิงสถาบัน	โปรแกรมเชิงสารสนเทศ
เป้าหมายหลัก		ส่งเสริมความเจริญ	
	การกำหนดความ	งอกงามและพัฒนา	
	ต้องการและปัญหา	ความสามารถ ทักษะ	การแลกเปลี่ยนข้อมูล
	ของบุคคล กลุ่ม หรือ	ความรู้ สมรรถภาพ	สารสนเทศ
	ชุมชน	ขั้นพื้นฐานของบุคคล	

ปัจจัย	ประเภทของโปรแกรม		
	โปรแกรมเชิงพัฒนา	โปรแกรมเชิงสถาบัน	โปรแกรมเชิงสารสนเทศ
แหล่งที่มาของการกำหนดวัตถุประสงค์	พัฒนามาจากความต้องการหรือปัญหาของผู้รับบริการ	ส่วนใหญ่พัฒนามาจากความรู้ในศาสตร์และจากนักการศึกษา	พัฒนามาจากความรู้หรือข้อมูลใหม่ๆ ที่ได้มาจากผลงานการวิจัย กฎหมายใหม่หรือมาตรการใหม่ๆ
วิธีการใช้ความรู้	ความรู้ เนื้อหาสาระ เป็นวิธีการหรือเครื่องมือเพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่พึงประสงค์	โปรแกรมจะให้ความสำคัญว่าผู้เรียนได้รับเนื้อหาความรู้มากน้อยเพียงใด และวิธีการใดให้ความรู้ได้มากที่สุด	เป็นการถ่ายโอนเนื้อหาสาระไปให้ผู้เรียนเพื่อสามารถนำไปใช้ได้ทันที
ความเกี่ยวข้องของผู้เรียน	เกี่ยวข้องในการกำหนดความต้องการหรือปัญหา ขอบเขตและลักษณะของโปรแกรม เป็นผู้อำนวยความสะดวกให้กับผู้เรียนในกระบวนการเรียนรู้ทุกขั้นตอนตั้งแต่การกำหนดปัญหาจนถึงการประเมินผล บทบาทอื่นๆ เช่น ส่งเสริมให้กำลังใจ ดูแลความเรียบร้อยและรายงานผล	เกี่ยวข้องในการนำประสบการณ์จากการเรียนรู้ไปปฏิบัติ	ส่วนมากเกี่ยวข้องในฐานะผู้รับสารสนเทศ
บทบาทของนักพัฒนาโปรแกรม	ถ่ายทอดความรู้ทุกขั้นตอนตั้งแต่การกำหนดปัญหาจนถึงการประเมินผล บทบาทอื่นๆ เช่น ส่งเสริมให้กำลังใจ ดูแลความเรียบร้อยและรายงานผล	ถ่ายทอดความรู้ด้วยวิธีการเรียนการสอน	ให้คำตอบสำหรับคำถามเกี่ยวกับสารสนเทศต่างๆ
มาตรฐานเกี่ยวกับประสิทธิผล	เกณฑ์ประสิทธิผล คือ คุณภาพในการแก้ปัญหาและระดับของการแก้ปัญหาเป็นของบุคคล กลุ่ม และชุมชน	เกณฑ์ประสิทธิผล คือ ผู้เรียนมีความเชี่ยวชาญด้านเนื้อหาสาระหรือสมรรถภาพในด้านต่างๆ	เกณฑ์ประสิทธิผล คือ จำนวนประชาชนที่ได้รับสารสนเทศและปริมาณของสารสนเทศที่เผยแพร่

5. กระบวนการพัฒนาโปรแกรมหรือขั้นตอนการพัฒนาโปรแกรม

การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยนั้น นักพัฒนาโปรแกรมส่วนใหญ่จะกำหนดองค์ประกอบสำคัญไว้ 3 ส่วน คือ (1) การจัดทำแผน (Planning) (2) การออกแบบและดำเนินการ (Design and Implementation) (3) การตรวจสอบและประเมินผล (Evaluation and Accountability)

Boone (1985) ได้กำหนดการพัฒนาโปรแกรม ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 3 ส่วน คือ (1) การจัดทำแผน (Planning) (2) การออกแบบและดำเนินการ (Design and Implementation) (3) การตรวจสอบและประเมินผล (Evaluation and Accountability) โดยให้ความสำคัญต่อการจัดทำแผน ดังนี้ 1) แผนเป็นกรอบการดำเนินงานในอนาคต 2) แผนจะมีลักษณะเฉพาะของแผนที่เป็นการสนับสนุนการดำเนินงานเดิมมากกว่าการดำเนินงานใหม่ 3) แผนสามารถเพิ่มประสิทธิภาพต่อการศึกษานอกระบบในองค์กร 4) แผนสามารถกำหนดความต้องการ มีการดำเนินการเป็นขั้นตอนที่สรุปและวิเคราะห์จากประสบการณ์ 5) แผนเป็นการร่วมแรงร่วมใจของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่รองรับต่อผลกระทบต่างๆ

การพัฒนาโปรแกรมตามแนวคิดของ Boone ในแต่ละขั้นตอนจะมีข้อกำหนดต่างๆ ดังนี้

1. การกำหนดแผนมีข้อกำหนด 4 ข้อ คือ 1) การจัดทำแผนนั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงให้เข้าถึงแผนปฏิบัติการขององค์กร 2) การจัดทำแผนต้องมีการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างกันโดยการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้อง 3) การดำเนินงานในการจัดทำแผนต้องมีความเป็นประชาธิปไตย 4) ต้องมีวิธีการสื่อสารที่เป็นกระบวนการเพื่ออธิบายความเข้าใจระหว่างผู้เกี่ยวข้อง

2. การออกแบบและดำเนินการมีข้อกำหนด 8 ข้อ คือ 1) การดำเนินการตามแผนจะต้องตอบสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย 2) แผนจะเป็นพิมพ์เขียวในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเพื่อประโยชน์ขององค์กรในระยะยาว 3) แผนเป็นตัวกำหนดการจัดสรร การจัดรูปแบบ และการใช้ทรัพยากร 4) แผนเป็นตัวชี้แนะและกำหนดทิศทางในการตัดสินใจ 5) แผนเป็นการจัดเตรียมการใช้วัสดุอุปกรณ์อย่างเหมาะสม 6) การออกแบบการปฏิบัติเป็นการพัฒนาอย่างเป็นระบบ 7) แผนปฏิบัติต้องมีจุดมุ่งหมายสู่สาธารณะ 8) แผนและแผนปฏิบัตินั้นเป็นจัดเตรียมเพื่อกำหนดการพัฒนาบุคคล ให้มีประสิทธิภาพในการปฏิบัติ

3. การตรวจสอบและประเมินผล Boone ให้ความสำคัญในการติดตามและสนับสนุนกิจกรรมของผู้เรียนและผู้สอน เพื่อให้เกิดการยอมรับในกิจกรรม โดยระบบการติดตามจะมีลักษณะเหมือนการสื่อสารสองทางที่เชื่อมระหว่างนักการศึกษานอกระบบกับกลุ่ม การตรวจสอบและประเมินผลเป็นการสร้างความรับผิดชอบในการปฏิบัติอย่างแท้จริง การตรวจสอบ

ประเมินผลดำเนินการเพื่อให้ได้ข้อมูลข่าวสารจากการสังเกตกิจกรรมการเรียนการสอน ที่นำมาพิจารณาเพื่อปรับการตัดสินใจให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการวางโครงสร้างทรัพยากรบุคคล และอื่นๆ

บอยเออร์ (Boyle, 1981) ได้แสดงกระบวนการพัฒนาหรือขั้นตอนการดำเนินการของโปรแกรมไว้ดังนี้

1. กระบวนการพัฒนาโปรแกรมเชิงพัฒนา มี 8 ขั้นตอน

ขั้นที่ 1 กำหนดพื้นฐานสำหรับการพัฒนาโปรแกรม

ผู้พัฒนาโปรแกรม ควรมีความแน่ชัดในความเชื่อเชิงปรัชญาการศึกษาของระบบ เพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาโปรแกรม เป็นความเชื่อเกี่ยวกับการจัดการศึกษา ธรรมชาติของผู้เรียน ผู้สอน และกระบวนการพัฒนาโปรแกรม ซึ่งการวางนโยบายของโปรแกรมต้องเป็นที่เข้าใจอย่างชัดเจนในบรรดาผู้ที่เกี่ยวข้อง

ขั้นที่ 2 การวิเคราะห์สถานการณ์ของชุมชนและกลุ่มเป้าหมาย

ในขั้นตอนนี้เป็นการรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลในอดีต ปัจจุบันและอนาคต เพื่อทำความเข้าใจ สถานการณ์ ข้อมูลที่ควรสนใจอาจจะเป็นข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มเป้าหมายและชุมชน จากเอกสารของสถาบันที่เกี่ยวข้องจากเอกสารวิชาการ ข้อมูลจากแหล่งต่างๆ ประกอบกันช่วยให้เข้าใจชุมชนและกลุ่มเป้าหมายได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้อาจจะใช้วิธีพบปะกับกลุ่มเป้าหมายเพื่อเข้าใจปัญหา ความต้องการและความเป็นไปได้ของการพัฒนาโปรแกรม นอกจากนั้นควรศึกษาโปรแกรมของหน่วยงานขององค์กรอื่นที่ดำเนินการอยู่ เพื่อหลีกเลี่ยงความซ้ำซ้อน รวมทั้งศึกษาแหล่งทรัพยากร เช่น เงิน ความร่วมมือ อุปกรณ์ ว่าเพียงพอในการดำเนินการหรือไม่ ถ้าไม่เพียงพอควรหาเพิ่มเติม

ขั้นที่ 3 พิจารณาและกำหนดผลที่ต้องการจะให้เกิด

ในขั้นตอนนี้เป็นการกำหนดผลของสิ่งที่ต้องการจะให้เกิดจากการพัฒนาโปรแกรม โดยการกำหนดผลลัพธ์ที่ต้องการอย่างกว้างๆ ก่อน ซึ่งผลลัพธ์นี้จะต้องให้สอดคล้องกับสถานการณ์ หลังจากนั้นนำมากำหนดเป็นวัตถุประสงค์เฉพาะ ที่ระบุการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาที่ต้องการให้เกิดขึ้นในบุคคลเป้าหมายร่วมในโปรแกรม อันจะนำไปสู่ผลลัพธ์โดยรวม ที่สำคัญคือควรระบุให้ได้ว่าบุคคลผู้ร่วมโปรแกรมต้องเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาอย่างน้อยที่สุดในด้านความรู้ เจตคติ และด้านทักษะ เท่าใดหรืออาจจะระบุปริมาณเนื้อหาความรู้ที่ต้องการสอน โดยในการตรวจสอบควรตรวจสอบทั้งวัตถุประสงค์ทั่วไป และวัตถุประสงค์เฉพาะ ให้แน่ใจว่ามีลักษณะดังนี้คือ ต้องสอดคล้องกับผลการวิเคราะห์สถานการณ์ และประโยชน์ของโปรแกรมจะตกอยู่กับกลุ่มเป้าหมาย ผลลัพธ์และประโยชน์ดังกล่าวเกิดจากกิจกรรมของโปรแกรมที่วางไว้ และ

ผลลัพธ์เหล่านั้นแม้เป็นเป้าหมายกลางของกลุ่มแต่ก็ควรยอมรับและยืดหยุ่นตามความต้องการและความแตกต่างระหว่างบุคคล

ขั้นที่ 4 กำหนดแหล่งทรัพยากรและความสนับสนุน

ในขั้นตอนนี้ควรพิจารณาความเพียงพอของทรัพยากรด้านการเงิน กำลังคน อุปกรณ์ เครื่องมือและความพร้อมใช้ของทรัพยากรด้วย นอกจากนี้ยังควรกำหนดบุคคลที่มีความรู้สาขาต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาโปรแกรม รวมทั้งตรวจสอบว่าผู้นำของโปรแกรมมีเวลาเพียงพอที่จะอุทิศให้กับโปรแกรม ประเด็นนี้มีความสำคัญอย่างมาก หากมองข้ามอาจจะทำให้เกิดการสะดุดในขั้นตอนต่างๆ ได้

ขั้นที่ 5 การวางแผนการสอนและกิจกรรมการเรียนรู้

ขั้นตอนนี้เป็นการพิจารณาเลือกประสบการณ์การเรียนรู้ที่ผู้เรียนควรได้รับ เรียงตามลำดับของประสบการณ์การเรียนรู้โดยมีข้อมูลประกอบการพิจารณาคือภูมิหลังที่อาจจะแตกต่างกันของผู้เรียน เช่น ประสบการณ์เดิม ระดับการศึกษา สถานะทางสังคม เป็นต้น นอกจากนี้ควรพิจารณาการมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมายให้เหมาะสมกับลักษณะและภูมิหลังของกลุ่มเป้าหมาย พิจารณาเลือกวิธีการ แล้วจึงเลือกเทคนิคของกิจกรรม กำหนดอุปกรณ์ เครื่องมือตามความเหมาะสม และกำหนดบทบาทของคณะเจ้าหน้าที่ตามแผนการสอน

ขั้นที่ 6 แผนปฏิบัติการ

ขั้นตอนนี้ เป็นการเลือกกิจกรรมที่จะปฏิบัติ มีข้อควรพิจารณา 3 ประการคือ การกระตุ้นความสนใจให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้ที่จะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ต้องการและเป็นกิจกรรมเสริม (follow-up) โปรแกรมอย่างเพียงพอ เพื่อย้ำผลลัพธ์ให้มากขึ้น โดยดำเนินกิจกรรมในลักษณะที่มีความต่อเนื่องเพื่อประสิทธิภาพในการเรียนรู้ และรวมทั้งศึกษาปัญหาและอุปสรรค ปรับแผนการปฏิบัติตามความจำเป็น

ขั้นที่ 7 ความเชื่อถือได้ของโปรแกรม

ในระหว่างดำเนินการดำเนินการ การประเมินโปรแกรมในแง่มุมต่างๆ มีประโยชน์ต่อกระบวนการพัฒนาโปรแกรมตั้งแต่ต้นจนจบโปรแกรม ผู้จัดโปรแกรมควรจัดให้มีการประเมินในทุกขั้นตอน ซึ่งในการประเมินดังกล่าวจำเป็นต้องมีการเตรียมประเด็นและตัวชี้วัดซึ่งต้องรวบรวมเกณฑ์ที่ใช้ประกอบการพิจารณา เครื่องมือ และผู้รับผิดชอบในการรวบรวมข้อมูล ซึ่งรูปแบบและเทคนิคการประเมินขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย เช่น วัตถุประสงค์ของโปรแกรม หรือการใช้ประโยชน์ของผลการประเมิน หรือผู้รับผิดชอบการประเมิน เป็นต้น

ขั้นที่ 8 การรายงานผลลัพธ์และคุณค่าของโปรแกรม

ขั้นตอนนี้สามารถทำได้หลายรูปแบบขึ้นอยู่กับบุคคลที่จะรับรู้รายงานนี้ ซึ่งมีหลายระดับ ตั้งแต่ ประชาชน เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับโปรแกรม องค์กรที่เกี่ยวข้อง ผู้สนับสนุน

โปรแกรม ฯลฯ รูปแบบรายงานและเนื้อหาของรายงานเป็นได้ตั้งแต่แบบไม่เป็นทางการ รายกลุ่มในการประชุม จนถึงเป็นรูปแบบที่เป็นทางการ เป็นรายงานการวิจัยเต็มรูปแบบ นอกจากนั้นควรมีการติดตามผลภายหลัง อาจจะเป็นรายบุคคลหรือรายกลุ่มเพื่อยืนยันผลสำเร็จของโปรแกรม

2. กระบวนการพัฒนาโปรแกรมเชิงสถาบัน มี 5 ขั้นตอน ดังนี้

โปรแกรมเชิงสถาบัน มีรูปแบบเป็นทางการมากกว่าโปรแกรมเชิงพัฒนา ด้วยเหตุที่เป็นโปรแกรมที่ริเริ่มจากสถาบันผู้จัด การวิเคราะห์ความต้องการหรือเนื้อหาการดำเนินการตามหลักวิชาการหรือพื้นฐานทางองค์ความรู้ โปรแกรมประเภทเชิงสถาบันจำนวนมาก มีวัตถุประสงค์ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคลหรือพัฒนาความสามารถของปัจเจกบุคคล ดังนั้น องค์กรหรือสถาบันจะเป็นผู้พิจารณาว่าควรปรับปรุงหรือพัฒนาด้านปัญหา ด้านเจตคติ และด้านทักษะหรือสมรรถภาพได้อย่างรวดเร็วถูกต้อง

การที่โปรแกรมทางการศึกษานอกระบบประเภทสถาบันให้ความสำคัญในเรื่องการพัฒนาเชิงบุคคล จึงเน้นการวิเคราะห์ตัวผู้เรียนเป็นหลักมากกว่าการวิเคราะห์ในสถานการณ์ชุมชน ดังนั้นในการวางแผนความจำเป็นจึงอยู่ที่การเลือกเนื้อหาทางวิชาการที่เหมาะสม และการจัดให้มีความต่อเนื่อง (Continuity) การเรียงลำดับ (Sequence) และการผสมผสาน (Integration)

โปรแกรมเชิงสถาบันจะถูกนำมาใช้เกี่ยวกับการศึกษานอกระบบประเภทที่มีประกาศนียบัตร มีการรับรองผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษา การฝึกอบรมประจำการ ฯลฯ ขั้นตอนในการวางแผนโปรแกรมเชิงสถาบันมีดังนี้ คือ (อุ้นตา นพคุณ, 2546)

ขั้นตอนที่ 1 การกำหนดผู้รับบริการ

1. การกำหนดว่าใครจะเป็นกลุ่มผู้รับบริการ ถ้าหากกลุ่มดังกล่าวสังกัดสถาบัน องค์กร สมาคมวิชาชีพ หรือกลุ่มในชุมชน การประสานกับองค์กร และกลุ่มดังกล่าวจะช่วยให้ได้วัตถุประสงค์โปรแกรมกระจ่างขึ้น

2. ศึกษาวิเคราะห์ภูมิหลังของกลุ่มผู้รับบริการว่ามีความต้องการ คุณลักษณะ ความสามารถ ปัญหา ฯลฯ อะไรบ้าง

3. ศึกษาว่าหน่วยงานหรือองค์กรอื่นจัดโปรแกรมที่คล้ายคลึงกันหรือไม่เพื่อไม่ให้เกิดความซ้ำซ้อน

ขั้นตอนที่ 2 ระบุเนื้อหาวิชา

1. พยายามเปรียบเทียบระดับความสามารถของผู้เรียนกับเนื้อหาที่จะสอน ซึ่งอาจจะใช้วิธีการทดสอบก่อนการเรียนการสอน

2. ศึกษาประสบการณ์และภูมิหลังของกลุ่มผู้รับบริการในด้านการศึกษสถานภาพทางสังคม เศรษฐกิจ ประสบการณ์ เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในโปรแกรมต่างๆ ในหลายกรณี ข้อมูลดังกล่าวอาจจะหาได้จากผู้เข้าโปรแกรมก่อนลงทะเบียน

ขั้นตอนที่ 3 กำหนดการเรียนการสอน

ขั้นตอนที่ 4 การนำแผนการสอนไปปฏิบัติ

ขั้นตอนที่ 5 การประเมินผลโปรแกรม

3. กระบวนการพัฒนาโปรแกรมเชิงสารสนเทศ มี 3 ขั้นตอน ดังนี้

โปรแกรมการพัฒนาเชิงสารสนเทศ ให้ความสำคัญกับการแลกเปลี่ยนเนื้อหาความรู้ อย่างทันทีและทันสมัย ดังนั้นหน้าที่หลักของนักพัฒนาโปรแกรมคือการกำหนดว่าควรจัดเนื้อหาสารสนเทศที่ทันสมัยและทันเหตุการณ์ในเรื่องใดบ้าง และควรใช้วิธีการใดที่ดีที่สุดในการนำเสนอสารสนเทศเหล่านั้น การวางแผนโปรแกรมเชิงสารสนเทศคือการสำรวจและพิจารณาว่าเนื้อหาความรู้ที่องค์กรมีอยู่แล้วคืออะไรบ้าง มีสารสนเทศเนื้อหาอะไรบ้าง มีสารสนเทศเนื้อหาอะไรใหม่ๆ ที่ควรนำมาเพิ่มเติม ดังนั้นขั้นตอนการวางแผนโปรแกรมสารสนเทศคือ (อุ้นตา นพคุณ, 2546)

ขั้นตอนที่ 1 กำหนดเนื้อหา

1. โดยการพิจารณาเนื้อหาความรู้ที่มีอยู่และความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่ๆ หรือเนื้อหาของสารสนเทศที่ประชาชนร้องขอมา

2. การวางแผนประชาสัมพันธ์หรือแนวทางที่จะให้ประชาชนได้รับสารสนเทศ

ขั้นตอนที่ 2 การเผยแพร่ความรู้ข่าวสาร

ขั้นตอนที่ 3 การประเมินผลการเผยแพร่ความรู้

ตอนที่ 4 การจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนา

1. การจัดการศึกษาโดยสถาบันพระพุทธศาสนา

สถาบันพระพุทธศาสนา การศึกษาเป็นกิจกรรมของสถาบันพระพุทธศาสนาที่สำคัญอย่างหนึ่งในสังคมสงฆ์ เพราะการที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้มีวัดขึ้นมาก็เพื่อให้วัดนั้นเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ ให้พระสงฆ์ที่เข้ามาบวชได้ศึกษาเรียนรู้ ในสังคมไทยกิจกรรมการศึกษาของสถาบันพระพุทธศาสนาทำหน้าที่เป็นช่องทางการศึกษาของผู้ด้อยโอกาสในสังคม (พระมหาสมชาย เจริญผล, 2540) กิจกรรมต่างๆ ในสถาบันพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย การจัดตั้งหน่วยพุทธมามะกะผู้เยาว์ในวัด ในหมู่บ้าน ตำบล การจัดตั้งและดำเนินการโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ การจัดตั้งห้องสมุดในวัด การจัดตั้งโรงมหรสพทางวิญญูณ และกิจกรรมอื่นๆ ล้วน

เป็นกิจกรรมที่ชักนำเยาวชนและประชาชนให้ได้ศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนและสร้างสรรค์สังคมให้ดีขึ้น ซึ่งตัวอย่างสถาบันศาสนาที่ดำเนินกิจกรรมทางการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ได้แก่ วัดมหาธาตุฯ ที่เป็นศูนย์กลางโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์วิปัสสนา วัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี เป็นแหล่งฝึกอาชีพ และการศึกษาตามอัธยาศัย

2. การจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนาอิสลาม

สถาบันศาสนาอิสลาม สังคมอิสลามตั้งแต่ยุคต้นของการตั้งชุมชนอิสลามในประเทศไทยสิ่งแรกก็คือ การจัดให้มีที่เรียนที่สอนศาสนาสำหรับเยาวชนมุสลิมในชุมชนนั้นๆ ซึ่งได้ดำเนินการมาตลอดโดยเฉพาะมัสยิดที่มีอยู่ทั่วประเทศประมาณสามพันกว่าแห่ง มัสยิดเหล่านี้จะทำหน้าที่สอนอัลกุรอานและศาสนาอิสลามเบื้องต้นให้แก่เยาวชนในชุมชนนั้นๆ (วินัย สะมะฮุน, 2543) นอกจากนี้ยังมีความพยายามจัดตั้งโรงเรียนปอเนาะเพื่ออบรมสอนศาสนาให้กับศาสนิกชนโรงเรียนราษฎร์เพื่อสอนวิชาสามัญในถิ่นที่ไม่มีโรงเรียนของรัฐบาลหรือมีแต่ไม่เพียงพอกับความ ต้องการ โดยอาศัยเงินสนับสนุนจากกองทุนหรือมูลนิธิเป็นหลัก (เกียรติ บุญเจือ, 2541)

3. การจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนาคริสต์

สถาบันคริสต์ศาสนา สำหรับประเทศไทยมีนิกายหลักคือ นิกายโรมันคาทอลิก และนิกายโปรเตสแตนต์ กิจกรรมต่างๆของสถาบันศาสนาคริสต์นั้นมีอยู่อย่างหลากหลาย ได้แก่ การจัดการเรียนการสอนประเภทศิลปศึกษาและอาชีวศึกษา เช่น โรงเรียนดนตรีสากลมีผู้เรียน 42 คน ครู 5 คน(ปรีชา เมธาวุฒิสภาคย์, 2544) การส่งเสริมเยาวชนด้านสังคม เช่น ศูนย์ของบาทหลวงโจเซฟ ไมเออร์ ในชุมชนคลองเตยที่มีอยู่ประมาณ 30 แห่ง แต่ละแห่งมีเยาวชนประมาณ 100 คนเศษ นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมการให้ความรู้ในการป้องกันยาเสพติด การส่งเสริมและฟื้นฟูจิตตารมณ์พระบัญญัติประการ 4 ในผู้สูงอายุ ผู้ป่วยและผู้พิการ การจัดตั้งศูนย์ข้อมูลพระศาสนจักร เป็นต้น

ตอนที่ 5 การจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนาตามแนวคิดของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

จากในอดีตที่ผ่านมาสถาบันศาสนาโดยเฉพาะสถาบันศาสนาที่มีศาสนิกชนนับถืออยู่ในอันดับสูง ได้แก่ พระพุทธศาสนา ศาสนาอิสลาม และคริสต์ศาสนา นั้นมีบทบาทต่อการพัฒนา

ประเทศและสังคมเป็นอันมาก จนเป็นศูนย์รวมทางจิตใจและศูนย์กลางทางสังคม โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาในอดีตพระภิกษุจะทำหน้าที่เป็นทั้งครู/อาจารย์ในการอบรมสั่งสอน ลูกหลานของชาวบ้านในชุมชน เป็นหมอ เป็นที่ปรึกษาสารทุกข์สุกดิบ นอกจากนั้นยังมีฐานะ เป็นผู้นำในสังคมและเป็นที่พึ่งทางจิตใจให้ชุมชนอย่างแท้จริง (กิริติ บุญเจือ, 2541) ในส่วนของการเผยแผ่ศาสนาธรรมทุกศาสนามีคัมภีร์ศาสนาที่ประกอบด้วย พระไตรปิฎก อัลกุรอาน และไบเบิล ที่จะต้องสร้างความเข้าใจแก่ศาสนิกชนของตน ดังนั้นแต่ละศาสนาจึงต้องมีกิจกรรม เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในคัมภีร์ศาสนาซึ่งเป็นคำสอนของศาสดา ด้วยการเรียนการสอน ที่ประกอบด้วย การถ่ายทอดทางวาจา การหัดอ่าน หัดเขียน ซึ่งเป็นกระบวนการทางการศึกษา นอกกระบบที่ดำเนินสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน นอกเหนือจากการเรียนการสอนดังกล่าว สถาบัน ศาสนายังเป็นที่พำนักของผู้ยากไร้ ผู้ชรา และเยาวชน ซึ่งกิจกรรมต่างๆ ที่ดำเนินการโดย สถาบันศาสนาในปัจจุบันประกอบด้วย การศึกษาในระบบ การศึกษานอกกระบบ และการศึกษา ตามอัธยาศัย

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ได้บัญญัติความหมายของการศึกษานอกกระบบว่า เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งมีเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จ การศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของแต่ละกลุ่มบุคคล และบัญญัติความหมายของการศึกษาตามอัธยาศัยว่า เป็นการศึกษาที่ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สภาพแวดล้อม สื่อ หรือแหล่งความรู้อื่นๆ ซึ่งสถาบันศาสนาเป็นองค์กรหนึ่งที่สามารถจัดการศึกษาดังกล่าวได้ตามบทบัญญัติในมาตรา 9 (6) ที่บัญญัติเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของบุคคลและองค์กรต่างๆ ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น สำหรับในส่วนของสถาบันศาสนามี บทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานอกกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ดังนี้

มาตรา 14 กำหนดให้สถาบันศาสนาที่สนับสนุนหรือจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีสิทธิได้รับสิทธิประโยชน์ตามควรแก่กรณี ในด้านต่างๆ ดังนี้ การสนับสนุนจากรัฐให้มีความรู้ความสามารถในการอบรมเลี้ยงดูบุคคลซึ่งอยู่ในความดูแลรับผิดชอบ การรับเงินอุดหนุนจากรัฐ และการลดหย่อนหรือยกเว้นภาษี

มาตรา 18 กำหนดให้การจัดการศึกษาปฐมวัยสามารถจัดได้ในศูนย์พัฒนาเด็กก่อนเกณฑ์ของสถาบันศาสนา หรือศูนย์การเรียนที่เป็นสถาบันศาสนาหรือสถานที่ที่หน่วยงานจัดการศึกษานอกโรงเรียนดำเนินงาน หรือดำเนินการโดยหน่วยงานอื่นๆ

มาตรา 22 กำหนดให้การจัดการศึกษาอยู่ภายใต้หลักการว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้

มาตรา 23 บัญญัติให้การจัดการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม โดยกำหนดให้ต้องมีการบูรณาการความรู้ด้านต่างๆ ตามความเหมาะสม รวมทั้งความรู้ด้านศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย

มาตรา 25 รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบอย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพ

มาตรา 29 บัญญัติว่าสถาบันศาสนาสามารถดำเนินการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน

มาตรา 31 บัญญัติให้กระทรวงศึกษาธิการต้องให้การสนับสนุนทรัพยากรเพื่อการศึกษานอกจากนี้ยังบัญญัติไว้ในมาตรา 38 ให้สำนักงานการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เขตพื้นที่การศึกษาส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษาของสถาบันศาสนา โดยคณะกรรมการการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมเขตพื้นที่การศึกษาจะต้องมีผู้นำทางศาสนาเป็นกรรมการด้วย

มาตรา 53 บัญญัติให้ บุคลากรทางการศึกษาต้องมีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ โดยยกเว้น บุคลากรทางการศึกษาที่ดำเนินการสถานศึกษาในรูปศูนย์การเรียน

มาตรา 55 ให้มีกฎหมายว่าด้วยเงินเดือน ค่าตอบแทน สวัสดิการ และสิทธิประโยชน์ เกื้อกูลอื่น สำหรับบุคลากรทางการศึกษาเพื่อให้มีรายได้ที่เพียงพอและเหมาะสมกับฐานะทางสังคมและวิชาชีพ และกำหนดให้มีเงินกองทุนเพื่อจัดสรรเป็นเงินอุดหนุนงานริเริ่มสร้างสรรค์ทางการศึกษา

มาตรา 58 บัญญัติให้มีการระดมทรัพยากรและการลงทุนด้านงบประมาณ การเงินและทรัพย์สินจากสถาบันศาสนา และส่วนอื่นของสังคม หรือให้สถาบันศาสนาระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษโดยเป็นผู้จัดและมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ซึ่งการระดมทรัพยากรทางการศึกษา จะได้รับการสนับสนุน และการอุดหนุนจากรัฐ

มาตรา 63 รัฐต้องจัดสรรคลื่นความถี่ สื่อตัวนำและโครงสร้างพื้นฐานอื่นที่จำเป็นต่อการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ วิทยุโทรคมนาคม และการสื่อสารในรูปแบบอื่น เพื่อใช้ประโยชน์สำหรับศึกษานอกระบบ การศึกษาตามอัธยาศัย การทำนุบำรุงศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมตามความจำเป็น

มาตรา 64 รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการผลิต พัฒนาแบบเรียน ตำรา หนังสือทางวิชาการ สื่อสิ่งพิมพ์อื่น วัสดุอุปกรณ์และเทคโนโลยีเพื่อการศึกษ่อื่น

มาตรา 66 ผู้เรียนมีสิทธิได้รับการพัฒนาขีดความสามารถในการใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษาในโอกาสแรกที่ทำได้ เพื่อให้มีความรู้และทักษะเพียงพอที่จะใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษาในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

ดังนั้นการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาที่เป็นการดำเนินการมาแต่อดีต ควรจะมีการเปลี่ยนแปลงเมื่อมีการปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งเปิดโอกาสและให้การสนับสนุนการดำเนินการทางการศึกษาโดยสถาบันศาสนา จะส่งเสริมให้การดำเนินการจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนามีพัฒนาการยิ่งขึ้น

ตอนที่ 6 การวิจัยอนาคต (Ethnographic Future Research)

1. ความหมายของการวิจัยอนาคต

นักวิชาการต่างๆได้ให้ความหมายของการวิจัยอนาคตไว้ต่างๆ กันดังนี้

พันธุ์สุรย์ ลดาวัลย์ สิทธิณัฐ ประพทนิติสาร และโรเบิร์ต บี เท็กซ์เตอร์ (2527) ได้ให้ความหมายของการวิจัยอนาคตว่า เป็นการศึกษามีระบบแบบแผนเกี่ยวกับทางเลือกในอนาคตที่คนกลุ่มหนึ่งในสังคมหนึ่งคิดว่าเป็นไปได้หรือน่าจะเป็นไปได้ มโนทัศน์ พื้นฐานของการวิจัยอนาคตที่เรียกว่า 4 P's คือ

1. Projection การพยายามบรรยายสะท้อนถึงทางเลือกต่างๆ ที่อาจเป็นไปได้ในอนาคต การบรรยายรูปแบบของอนาคตต่าง ๆ นี้ นักอนาคตศาสตร์เรียกว่า การสร้างอนาคต (Scenario Building)

2. Preparation การเตรียมพร้อมที่จะเผชิญกับอนาคต เช่น การเตรียมยุทธวิธี (Strategy) และกลวิธี (Tactics) ที่จะดำเนินการให้บรรลุกับอนาคตที่พึงประสงค์ ในขณะที่เดียวกันก็พร้อมที่จะเผชิญกับอนาคตที่ไม่พึงประสงค์

3. Protection การคิดถึงทางเลือกต่าง ๆ ทำให้ตระหนักถึงโอกาสของการเกิดสภาพการณ์ที่ไม่พึงประสงค์ที่อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคต และช่วยให้สามารถหาทางป้องกันและกำจัดองค์ประกอบที่ก่อให้เกิดอนาคตที่ไม่พึงประสงค์ล่วงหน้าได้

4. Preservation เมื่อกำหนดอนาคตที่พึงประสงค์ก็หาทางรักษาหรือสงวนอนาคตที่ต้องการไว้ โดยการพยายามทำให้มันเกิดเป็นจริง

เทียนฉาย กิระนันท์ (2529) ให้ความหมายของการวิจัยอนาคตว่าเป็นการศึกษาเพื่อมองถึงเหตุการณ์หรือพฤติกรรมที่น่าจะเป็นไปได้ในอนาคต รวมถึงปฏิสัมพันธ์และผลกระทบในระหว่างเหตุการณ์หรือพฤติกรรมต่างๆ ที่น่าจะเกิดขึ้น

จุมพล พูลภัทรชีวิน (2530) ให้ความหมายของการวิจัยอนาคตว่า หมายถึง วิธีการศึกษาอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับแนวโน้มต่างๆ ที่เป็นทางเลือกของเรื่องที่กำลังศึกษา ที่คาดว่าจะเป็นไปได้ (Possible) หรือน่าจะเป็นไปได้ (Probable)

อนงค์นุช ภูยานนท์ (2544) ได้กล่าวไว้ว่า การวิจัยอนาคต เป็นการศึกษาอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับทางเลือกในอนาคต โดยมองถึงเหตุการณ์หรือพฤติกรรมต่าง ๆ ของเรื่องที่กำลังศึกษาที่คาดว่าจะ เป็นไปได้ หรือน่าจะเป็นไปได้ในอนาคต รวมถึงปฏิสัมพันธ์และผลกระทบในระหว่างเหตุการณ์หรือพฤติกรรมต่าง ๆ ที่น่าจะเกิดขึ้น

สรุป การวิจัยอนาคตเป็นการศึกษาที่มีระเบียบแบบแผนเกี่ยวกับองค์ประกอบในเรื่องที่ศึกษาในอนาคต ที่คนกลุ่มหนึ่งในสังคมที่เกี่ยวข้อง คิดว่าน่าจะเป็นไปได้ตามมโนทัศน์ของตน

2. จุดมุ่งหมายของการวิจัยอนาคต

นักวิชาการต่างๆ ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับจุดมุ่งหมายของการวิจัยอนาคต ดังนี้

พันธุ์สุรย์ ลดาวัลย์ ; สิทธิ ธีรัฐ ประพูนฤตินิตสาร และโรเบิร์ต บี เท็กซ์เตอร์ (2527) ได้กล่าวไว้ว่า การวิจัยอนาคตมีจุดมุ่งหมาย ดังนี้

1. เพื่อบรรยายทางเลือกในอนาคตที่เป็นไปได้ หรือน่าจะเป็นไปได้สำหรับประชากรกลุ่มหนึ่ง
2. เพื่อพิจารณาบททวนระดับความรู้หรือความไม่รู้ของเราเกี่ยวกับอนาคตที่เป็นไปได้
3. เพื่อชี้ให้เห็นถึงผลพาดพิงหรือผลอันอาจเกิดขึ้นจากอนาคตที่เป็นไปได้นั้น ๆ
4. เพื่อเตือนให้ทราบล่วงหน้าถึงอนาคตอันไม่พึงประสงค์ที่อาจเกิดขึ้นได้นั้น
5. ทำให้เข้าใจกฎเกณฑ์ของการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

โดยทั้งนี้จุดมุ่งหมายหลักของการวิจัยอนาคตมิใช่อยู่ที่การทำนายที่ถูกต้อง หากแต่อยู่ที่การสำรวจและศึกษาแนวโน้มที่เป็นไปได้หรือน่าจะเป็นไปได้ในเรื่องที่ศึกษาให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ทั้งที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ เพื่อหาทางทำให้แนวโน้มที่พึงประสงค์นั้นเกิดขึ้นและป้องกันหรือขจัดแนวโน้มที่ไม่พึงประสงค์ให้หมดไปหรือหาทางที่จะเผชิญกับแนวโน้มที่ไม่พึงประสงค์นั้นอย่างมีประสิทธิภาพ ถ้าหากว่ามันจะเกิดขึ้นจริงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นข้อมูลที่ได้จากการวิจัยอนาคตจะมีประโยชน์โดยตรงต่อการวางแผน การกำหนดนโยบาย การตัดสินใจ ตลอดจนไปจนถึงการกำหนดยุทธวิธี (Strategies) และกลวิธี (Tactics) ที่จะนำไปสู่การสร้างอนาคตที่พึงประสงค์ การป้องกันหรือขจัดอนาคตที่ไม่พึงประสงค์ (จุมพล พูลภัทรชีวิน , 2530)

3. ประเภทของการวิจัยอนาคต

การวิจัยอนาคตแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ เทคนิคการวิจัยอนาคตแบบเดลฟาย (Delphi Technique) เทคนิคการวิจัยอนาคตแบบ EFR และเทคนิคการวิจัยอนาคตแบบ EDFR มีรายละเอียด ดังนี้

1. เทคนิคการวิจัยแบบเดลฟาย (The Delphi Technique)

เดลฟายเป็นเทคนิคการทำนายที่พัฒนาขึ้นโดยนักคิดวิจัยของบริษัทแรนด์ (Rand Corporation) คือ เฮลเมอร์ (Helmer) ดาลกี (Dalkey) และเรสเชอร์ (Rescher) ในการใช้ข้อมูลจากความเห็นของผู้เชี่ยวชาญ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อใช้ในการทำนายหรือวางแผนสำหรับอนาคต ซึ่งได้เริ่มขึ้นอย่างเป็นทางการเป็นระบบในปี พ.ศ.2495 เทคนิคนี้ได้ถูกปกปิดเป็นความลับมาตลอด เนื่องจากเป็นเทคนิคที่ทางกองทัพอากาศอเมริกันใช้ในการศึกษาและวิจัยสิ่งต่าง ๆ เดลฟายเพิ่งมาเปิดเผยครั้งแรกในปี พ.ศ.2505 และในปัจจุบันเป็นเทคนิคการทำนายที่ได้รับความนิยมอย่างมากในเกือบทุกวงการ ไม่ว่าจะเป็นด้านธุรกิจ การเมือง การทหาร การเศรษฐกิจ การสาธารณสุข การศึกษา และด้านอื่น ๆ ในการนำไปปรับใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ต้องการใช้ความคิดเห็นหรือการตัดสินใจของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญให้เป็นประโยชน์ในงานด้านต่าง ๆ และนอกจากเดลฟายจะเป็นการคาดการณ์อนาคตแล้ว เดลฟายยังเป็นเทคนิคการสื่อสารระหว่างกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ช่วยให้ผู้เชี่ยวชาญแต่ละคนได้รับข่าวสารและแลกเปลี่ยนความเชี่ยวชาญระหว่างกันโดยไม่มีภาระเผชิญหน้ากันโดยตรง เช่นเดียวกับการระดมสมอง (Brain Storming) หรือการประชุมแบบอื่น ๆ (จุมพล พูลภัทรชีวิน, 2536 ; เกษม บุญอ่อน, 2522)

1.1 ความหมายของเทคนิคเดลฟาย

ซินิตา รัชพลเมือง (2541) กล่าวว่าไว้ว่า การวิจัยแบบเทคนิคเดลฟายเป็นเทคนิคการทำนายเหตุการณ์หรือความเป็นไปได้ในอนาคตโดยอาศัยฉันทามติหรือ Consensus ของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อสรุปอันน่าเชื่อถือในเรื่องใดเรื่องหนึ่งไม่ว่าจะเป็นข้อสรุปที่เป็นแนวคิดหรือเป็นการทำนายเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นหรือความเป็นไปได้ในอนาคต ข้อสรุปจากฉันทามตินี้จะสามารถนำมาใช้ประกอบการตัดสินใจด้านต่าง ๆ ได้ ทั้งในเชิงวิชาการและบริหาร

ประยูร ศรีประสานธน์ (2523) ให้ความหมายของเทคนิคเดลฟายว่าเป็น ขบวนการที่เสาะหาความคิดเห็นที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของกลุ่มคนเกี่ยวกับความเป็นไปได้ในอนาคต ในเรื่องเกี่ยวกับเวลา ปริมาณและ/หรือสภาพการณ์ที่ต้องการจะให้ เป็น โดยใช้วิธีการเสาะหาความคิดเห็นด้วยการใช้แบบสอบถามแทนการเรียกประชุม

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2530) ให้ความหมายของเทคนิคเดลฟายว่า เป็น ขบวนการที่รวบรวมความคิดเห็น หรือการตัดสินใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เกี่ยวกับอนาคตจากกลุ่ม

ผู้เชี่ยวชาญเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและมีความถูกต้องน่าเชื่อถือมากที่สุด โดยที่ผู้ทำวิจัยไม่ต้องนัดสมาชิกในกลุ่มผู้เชี่ยวชาญให้มาประชุมพบปะกัน แต่ขอร้องให้สมาชิกแต่ละคนแสดงความคิดเห็นหรือตัดสินใจปัญหาในรูปแบบของการตอบแบบสอบถาม ที่จะทำให้ผู้ทำการวิจัยสามารถระดมความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญแต่ละคนแสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระและไม่ตกอยู่ใต้อิทธิพลทางความคิดเห็นของผู้อื่นหรือเสียงส่วนใหญ่

สิริลักษณ์ จำเรียง (2527) ให้ความหมายของเทคนิคเดลฟายว่า เป็นวิธีการที่นำความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญมาใช้ประโยชน์อย่างมีระบบ เนื่องจากเป็นวิธีการผสมผสานความรู้และความสามารถที่แตกต่างกันของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ในการที่เป็นตัวแปรด้านปริมาณซึ่งยังเป็นสิ่งที่คลุมเครือไม่แน่นอน

ดังนั้น เทคนิคเดลฟายเป็นเทคนิคหนึ่งที่ใช้ในการวิจัย โดยมีหลักการสำคัญอยู่ที่การพยายามรวบรวมความคิดเห็นของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญให้มีความสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างมีระบบเพื่อไปใช้ประโยชน์ในกระบวนการตัดสินใจหรือสรุปในเรื่องใดเรื่องหนึ่งในการทำนายเกี่ยวกับอนาคต

1.2 ปัญหาที่ควรวิจัยด้วยเทคนิคเดลฟาย เทคนิคเดลฟายควรใช้เมื่อมีปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนี้

1.2.1 ปัญหาที่จะทำการวิจัยที่ไม่มีคำตอบที่ถูกต้องแน่นอน แต่สามารถวิจัยปัญหาได้จากการรวบรวมตัดสินใจแบบอัตวิสัย (Subjective Judgements) ของผู้ทรงคุณวุฒิในสาขานั้น ๆ

1.2.2 ปัญหาที่จะทำการวิจัยต้องการความคิดเห็นหลาย ๆ ด้านจากประสบการณ์หรือความรู้ความสามารถของผู้ทรงคุณวุฒิ

1.2.3 ผู้วิจัยไม่ต้องการให้ความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิแต่ละคนมีผลกระทบหรืออิทธิพลต่อการพิจารณาตัดสินใจปัญหานั้น ๆ

1.2.4 การพบปะเพื่อนัดประชุมของกลุ่มเป็นการไม่สะดวก เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์หรือเสียค่าใช้จ่ายและเวลามากเกินไป

1.2.5 เมื่อไม่ต้องการเปิดเผยรายชื่อบุคคลในกลุ่ม เพราะความคิดเห็นของบุคคลในกลุ่มเกี่ยวกับปัญหาที่วิจัยอาจมีความขัดแย้งกันอย่างรุนแรง

โดยสรุป ปัญหาที่ใช้ในการวิจัยด้วยเทคนิคเดลฟายส่วนมากมักจะเป็นเรื่อง เกี่ยวกับการวางแผน การหาหลักการ การทำนายอย่างกว้าง ๆ ในอนาคต ซึ่งไม่สามารถหาข้อมูล ตัวเลขที่แน่นอนมาใช้เพื่อแก้ปัญหาได้ (สมคิด โฉมไสว และคณะ, 2533)

1.3 ขั้นตอนการวิจัยแบบเดลฟาย มีดังนี้

1.3.1 การเลือกและกำหนดกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ (Panel Experts) ผู้วิจัยจะต้องหาวิธีและทำการคัดเลือกกลุ่มผู้เชี่ยวชาญที่เป็นบุคคลที่มองหรือคาดการณ์ได้อย่างชัดเจน ถูกต้องมากกว่าคนธรรมดาทั่วไป มีความรู้ ความสามารถ และความชำนาญในเรื่องที่จะศึกษาอย่างจริงจัง อาจเป็นผู้ที่ศึกษาเรื่องดังกล่าวมาเป็นเวลานาน เป็นผู้มีตำแหน่งหน้าที่รับผิดชอบ หรือมีประสบการณ์โดยตรงกับเรื่องที่ศึกษา ยินดีให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่และเห็นความสำคัญของการวิจัยเรื่องนั้นด้วย โดยปกติจำนวนจะประมาณตั้งแต่สิบกว่าคนขึ้นไป อาจถึงเป็นร้อย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายการวิจัย ธรรมชาติของปัญหาหรือความซับซ้อนของเรื่องที่ศึกษา จำนวนผู้เชี่ยวชาญที่มีอยู่จริง เวลา และงบประมาณ (จุมพล พูลภัทรชีวิน , 2536 ; สุธรรมจันทร์หอม, 2526 ; ชนิตา รักษ์พลเมือง, 2528) แต่จากผลการศึกษารายการวิจัยของ โทมัส ที แมคคิลแลน พบว่า จำนวนผู้เชี่ยวชาญตั้งแต่ 17 คนขึ้นไปมีอัตราการลดลงของความคลาดเคลื่อน (Error) น้อยมาก (เกษม บุญอ่อน, 2522)

1.3.2 กำหนดประเด็นแนวโน้มและสร้างเครื่องมือสำหรับการวิจัย โดยทั่วไปมักจะอยู่ในรูปของแบบสอบถามหรือการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง

1.3.3 ทำเดลฟายรอบที่หนึ่ง โดยการส่งแบบสอบถามไปให้ผู้เชี่ยวชาญหรือสัมภาษณ์ หรือทำการประชุมทางไกล (Tele-Conferencing) โดยผ่านระบบสื่อสารทางเครื่องมืออิเล็กทรอนิกส์ เช่น คอมพิวเตอร์ เป็นต้น โดยการขอให้ผู้เชี่ยวชาญแต่ละคนทำการคาดเดาเหตุการณ์ว่า ภายในเวลาที่กำหนดจะมีเหตุการณ์หรือแนวโน้มใดที่จะเกิดขึ้นบ้าง

1.3.4 รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับในรอบที่หนึ่ง

1.3.5 ทำเดลฟายรอบที่สอง โดยรอบนี้ผู้เชี่ยวชาญแต่ละท่านจะได้รับข้อมูลป้อนกลับเชิงสถิติ (Statistical Feedbacks) ที่เป็นกลุ่มโดยส่วนรวม เช่น ค่าร้อยละ ค่ามัธยฐาน (Median) และค่าพิสัยระหว่างควอไทล์ (Interquartile Range) ของกลุ่ม ผนวกด้วยคำตอบเดิมของตนเอง แล้วขอให้ผู้เชี่ยวชาญแต่ละคนพิจารณาตอบใหม่ (จุมพล พูลภัทรชีวิน, 2536) ซึ่งทั้งนี้ผู้เชี่ยวชาญอาจเปลี่ยนแปลงหรือยืนยันคำตอบของตนได้ แต่ถ้าคำตอบใดอยู่นอกค่าพิสัยระหว่างควอไทล์ ผู้เชี่ยวชาญจะถูกขอร้องให้แสดงเหตุผลประกอบด้วย (ชนิตา รักษ์พลเมือง, 2528) โดยปกติกระบวนการทำซ้ำ (Interactive Process) แบบนี้จะดำเนินต่อไปราวๆ สองหรือสามรอบ หรือจนกว่าจะได้คำตอบที่เป็นฉันทามติ (Consensus) ของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ จุดมุ่งหมายของการทำซ้ำดังกล่าวก็เพื่อที่จะกรอง (Refine) ความเชี่ยวชาญของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญนั่นเอง (จุมพล พูลภัทรชีวิน, 2536)

1.3.6 สรุปและอภิปรายผล โดยการเสนอแนวโน้มที่มีฉันทามติตามเกณฑ์ที่ตั้งไว้แล้วอภิปราย เสนอแนะจากผลการวิจัย (จุมพล พูลภัทรชีวิน, 2536)

2. เทคนิคการวิจัยอนาคตแบบ EFR

ผู้พัฒนาเทคนิคการวิจัยอนาคตแบบ EFR คือ โรเบิร์ต บี เทกซเตอร์ (Robert B. Textor) แห่งมหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ด สหรัฐอเมริกา เป็นเทคนิคที่พัฒนามาจากระเบียบวิจัยทางมานุษยวิทยาที่เรียกว่า “การวิจัยชาติพันธุ์วรรณา” (Ethnographic Research หรือ Ethnography)

2.1 ปัญหาที่ควรวิจัยด้วยเทคนิค EFR เนื่องจากเทคนิคการวิจัยแบบ EFR เป็นเทคนิคการวิจัยอนาคตเช่นเดียวกับเทคนิคเดลฟายจึงใช้กับปัญหาการวิจัยในลักษณะเดียวกัน (สมคิด โคมไสว และคณะ , 2533)

2.2 ขั้นตอนของการวิจัยแบบ EFR คือ

2.2.1 การกำหนดกลุ่มตัวอย่างโดยการเลือกกลุ่มตัวอย่างการวิจัยซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒินั้น ใช้วิธีการเช่นเดียวกับเทคนิคการวิจัยทั่วไป คือ อาจจะใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบที่เป็นไปตามโอกาสทางสถิติหรือแบบเจาะจงก็ได้ โดยเลือกให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ของเรื่องที่ศึกษาและด้วยเหตุผลที่เทคนิคนี้พัฒนาขึ้นมาจากการวิจัยทางมานุษยวิทยา ผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างการวิจัยจึงไม่จำเป็นต้องเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางใดทางหนึ่งโดยตรงแต่เป็นผู้เกี่ยวข้องในวัฒนธรรมหรือเป็นเจ้าของวัฒนธรรมนั้นก็เพียงพอแล้ว ส่วนจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยนั้นมีจำนวนมากก็ยิ่งดี (จุมพล พูลภัทรชีวิน, 2529 ; สมคิด โคมไสว และคณะ, 2533)

2.2.2 การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จากการที่ EFR เป็นเทคนิคการวิจัยที่พยายามจะดึงเอาอนาคตภาพและค่านิยมต่างๆ ที่เกี่ยวกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มประชากรที่ศึกษา การสัมภาษณ์จึงมีลักษณะเฉพาะกล่าวคือ

2.2.2.1 เป็นการสัมภาษณ์แบบเปิดและไม่ชี้นำ (Non-Directive, Open Ended)

2.2.2.2 เป็นแบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) โดยผู้วิจัยมีการเตรียมหัวข้อหรือประเด็นการสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้าประกอบเพื่อกันลืม แต่จะไม่มีลักษณะของการถามแบบชี้นำ หลักการสัมภาษณ์แบบ EFR นี้ถือว่าผู้ให้สัมภาษณ์เป็นผู้ควบคุมการสัมภาษณ์และมีอิสระในการสัมภาษณ์อย่างเต็มที่

2.2.2.3 ใช้เทคนิคการสรุปสะสม (Cumulative Summarization Technique) ซึ่งเป็นลักษณะของการสัมภาษณ์ที่เด่นและแตกต่างไปจากการสัมภาษณ์แบบอื่นคือ จะมีการแบ่งช่วงการสัมภาษณ์ออกเป็นช่วงๆ โดยอาจจะแบ่งตามหัวข้อที่สัมภาษณ์หรือตามช่วงเวลาที่เหมาะสม เช่น ทุก ๆ ประมาณ 10 นาที ผู้สัมภาษณ์จะสรุปการสัมภาษณ์จากบันทึกที่

จดไว้หรือจากเทปบันทึกเสียงให้ผู้สัมภาษณ์ฟังและขอให้ผู้สัมภาษณ์จะสรุปการสัมภาษณ์ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและแก้ไขการสัมภาษณ์ได้โดยจะทำเช่นนี้จนจบการสัมภาษณ์ เพื่อที่จะช่วยให้ผู้วิจัยมีความเชื่อมั่นเพิ่มขึ้นว่าข้อมูลที่ได้นั้นมีความน่าเชื่อถือคือ มีความตรง (Validity) และความเที่ยง (Reliability) ของข้อมูลเพิ่มขึ้น

2.2.3 สัมภาษณ์อนาคตภาพ 3 แบบ โดยปกติการสัมภาษณ์แบบ EFR นี้ จะประกอบไปด้วยอนาคตภาพที่เป็นทางเลือก (Alternative) 3 ภาพ และเรียงลำดับกันไป คือ

ภาพที่ 1 อนาคตภาพทางดี (Optimistic Realistic Scenario, O-R)

ภาพที่ 2 อนาคตภาพทางร้าย (Pessimistic Realistic Scenario, P-R)

ภาพที่ 3 อนาคตภาพที่เป็นไปได้มากที่สุด (Most Probable Scenario, M-P)

อนาคตภาพทั้ง 3 ภาพนี้ จะประกอบไปด้วยแนวโน้มในอนาคตที่ผู้สัมภาษณ์ คาดว่ามีโอกาสเกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงมีการใช้คำว่า Realistic กำกับไว้ทั้งในอนาคตภาพทางดีและอนาคตภาพทางร้าย เมื่อสัมภาษณ์ครบทั้ง 3 ภาพตามขั้นตอนเสร็จแล้ว ผู้สัมภาษณ์ อาจจะสรุปการสัมภาษณ์ให้ผู้สัมภาษณ์ฟังทั้งหมดอีกครั้งหนึ่ง และขอให้ผู้ให้สัมภาษณ์ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแก้ไขและ/หรือเพิ่มเติมคำสัมภาษณ์อีก แล้ววิเคราะห์หรือสังเคราะห์หาชั้นตามติ นำผลการสัมภาษณ์ มาวิเคราะห์/สังเคราะห์เพื่อหาชั้นตามติระหว่างกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์

2.2.4 เขียนอนาคตภาพ (Scenario Write-Up) นำแนวโน้มที่มีชั้นตามติ มาเขียนอนาคตซึ่งเป็นผลการวิจัย (จุมพล พูลภัทรชีวิน, 2530)

ตอนที่ 7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย โดยสถาบันศาสนาและการวิจัยอนาคต

1. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดของบอยเฮอล์

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับโปรแกรมการศึกษามีจำนวนไม่มากนัก โดยเฉพาะแนวคิดของบอยเฮอล์เท่าที่พบมีเพียงของศิริมา กิตติบัณฑิต

ศิริมา กิตติบัณฑิต (2544) ศึกษาเรื่องการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบตามแนวคิดของบอยเฮอล์ในสถานฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนหญิงบ้านปราณี ผลการศึกษาเป็นการสร้างโปรแกรมเรื่องเพศศึกษาสำหรับผู้เรียนหญิงโดยให้ผู้เรียนและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในดำเนินเนื้อหาและกิจกรรม และเป็นการศึกษาความรู้และความคิดต่อการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบ เรื่องเพศศึกษาสำหรับผู้เรียนหญิง ในสถานฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนหญิง บ้านปราณี ประชากรที่ศึกษาได้แก่ ผู้เรียนหญิง ที่มีอายุระหว่าง 10 – 15 ปี ที่อยู่ในสถาน

ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนหญิง บ้านปรานี เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลคือ แบบสอบถามความต้องการ แบบทดสอบความรู้ก่อนและหลังเข้าร่วมโปรแกรมการศึกษานอกระบบ เรื่องเพศศึกษา และแบบประเมินผลโปรแกรม โดยหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยพบว่า

1. ผู้เรียนและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง มีความต้องการการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบ ในด้านเนื้อหา และด้านรูปแบบกิจกรรม ส่วนใหญ่อยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะความต้องการเรียนรู้โรคที่ติดต่อทางเพศสัมพันธ์และเอดส์

2. ผลการเปรียบเทียบคะแนนจากแบบทดสอบก่อนและหลังเข้าร่วมโปรแกรมการศึกษานอกระบบมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ .05

ผลการประเมินผลการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบ เรื่องเพศศึกษาของผู้เรียนหญิง ด้านกิจกรรมส่วนใหญ่มีความพึงพอใจในระดับมาก ส่วนด้านความเหมาะสมของเนื้อหา กิจกรรม และเวลา วิทยากรที่ให้ความรู้ ความเหมาะสมของผู้ดำเนินการ และสื่ออุปกรณ์ที่ใช้ในกิจกรรมมีความน่าสนใจและเหมาะสม ผู้เรียนหญิงมีความพึงพอใจในระดับมากที่สุด

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนา

ในส่วนของงานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการศึกษาที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา มีดังนี้

พวงเพ็ญ สังขนันท์ (2536) ศึกษาปัญหาและความต้องการทางการศึกษานอกระบบของแม่ชีในพุทธศาสนา เขตภาคกลาง ผลการศึกษาพบว่า แม่ชีในพุทธศาสนามีปัญหาเกี่ยวกับการศึกษานอกระบบดังนี้ ปัญหาค่าใช้จ่ายในการลงทะเบียน ปัญหาไม่มีสถานศึกษาสำหรับแม่ชีในพุทธศาสนาโดยเฉพาะความไม่สะดวกในช่วงเวลาเรียนของสถานศึกษาที่จัดอยู่ในปัจจุบัน แม่ชีมีความต้องการทางการศึกษานอกระบบ เรียงตามลำดับดังนี้ การศึกษาพื้นฐาน การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนและสังคม การศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ และการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นอยู่ของครอบครัว

กิริติ บุญเจือ (2541) ศึกษาบทบาทสถาบันศาสนากับการศึกษา พบว่า การจัดการศึกษานอกระบบจะดำเนินการได้ก็ต่อเมื่อสถาบันศาสนาสามารถจัดระบบการศึกษาในระบบได้เป็นปกติแล้ว การศึกษานอกระบบก็จะตามมาโดยอัตโนมัติ นั่นคือ จะมีการเปิดสอนภาคค่ำ ภาคสมทบ และกวดวิชาตามความต้องการของประชาชนที่ไม่มีเวลาเข้าศึกษาในระบบได้ สำหรับการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยก็ได้มีสถาบันศาสนาจัดการอยู่บ้างแล้วตามกำลังและความศรัทธา เช่น การอบรมศาสนาและศีลธรรมตามศาสนสถานต่างๆ การสอนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ซึ่งมีการสอนวิชาต่างๆ ร่วมด้วยเป็นการล่อใจอยู่แล้ว เช่น ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์

เป็นต้น รวมถึงการฝึกฝนอาชีพในชุมชนแออัด และการสอนอาชีพให้ชาวเขา หากได้มีการส่งเสริม และจัดให้เป็นระบบมากขึ้น ก็จะช่วยพัฒนาความรู้และงานอาชีพของประชาชนได้อีกมาก เช่น จัดให้มีการอบรมหลักสูตรต่างๆ เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้สนใจได้เล่าเรียนต่อเนื่องเรื่อยไปจนตลอดชีพตามสายวิชาที่แต่ละคนถนัดและสนใจ

พรชูลี อาชวอำรุง (2541) ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาเยาวชน : ศึกษาเฉพาะกรณีศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสงฆ์ที่พึงประสงค์แตกต่างจากบทบาทในการรับรู้ โดยบทบาทที่รับรู้ปรากฏทั้งด้านปริยัติ ปฏิเวธ และปฏิบัติ โดยผลทางด้านปริยัติสูงสุด และปฏิเวธน้อยที่สุด และบทบาทที่ควรพัฒนามากที่สุดคือ บทบาทนักการศึกษาเพื่อการพัฒนาโดยเน้นเป้าหมายของการพัฒนาเยาวชนที่เข้ามาเรียนในศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โดยให้พระสงฆ์มีบทบาทหลักในการให้การศึกษา

วินัย สมะมะอุน (2543) ศึกษาเรื่องการจัดการศึกษาทางเลือกในรูปแบบศูนย์การเรียน โดยสถาบันศาสนาอิสลามในประเทศไทย พบว่า ศูนย์การเรียนโดยสถาบันศาสนาอิสลามจะเป็น ศูนย์การเรียนศาสนาอิสลามที่จัดการเรียนการสอน อัลกุรอานและความรู้ความเข้าใจศาสนาอิสลามเบื้องต้นโดยมัสยิด ทั้งที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียน โดยการจัดการศึกษานอกระบบจะต้องมีหลักสูตรที่ล้ากับหลักสูตรการศาสนาอิสลามพื้นฐานที่สามารถนำไปเทียบโอนได้กับการเรียนในกลุ่มวิชาศิลปวัฒนธรรมและศาสนาได้

อภิชัย บรรณเจตพร (2533) ศึกษาการศึกษาความรู้และเจตคติต่อการศึกษานอกระบบของผู้นำคริสตจักร ผู้บริหารองค์การคริสเตียน และอาจารย์สอนโรงเรียนพระคัมภีร์ในนิกายโปรเตสแตนต์ ในกรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาพบว่า 1) ผู้นำคริสตจักร ผู้บริหารองค์การคริสเตียน และอาจารย์สอนพระคัมภีร์ มีความรู้การศึกษานอกระบบโดยส่วนรวม ดังนี้ ผู้บริหารองค์การคริสเตียนมีความรู้สูงกว่าร้อยละ 50 ในขณะที่ผู้นำคริสตจักร และอาจารย์ผู้สอนพระคัมภีร์มีความรู้ต่ำกว่าร้อยละ 50 เมื่อเปรียบเทียบความรู้โดยส่วนรวมทั้ง 3 กลุ่ม พบว่า มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยผู้บริหารองค์การคริสเตียนมีความรู้มากกว่าทั้งผู้นำคริสตจักร และอาจารย์สอนพระคัมภีร์ 2) ผู้นำคริสตจักร ผู้บริหารองค์การคริสเตียนและอาจารย์สอนพระคัมภีร์ มีเจตคติโดยส่วนรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของเจตคติระหว่างทั้ง 3 กลุ่ม พบว่าไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ

ปรีชา เมธาวัชรภาคย์ (2544) กล่าวว่า การจัดการศึกษาของนิกายโรมันคาทอลิกนั้นได้มีการจัดการศึกษานอกระบบโดยสามารถจำแนกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. ประเภทการศึกษานอกระบบ

การจัดการศึกษานอกระบบโดยสถาบันศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกนั้นเป็นการจัดการเรียนการสอนประเภทศิลปศึกษาและอาชีพศึกษา ซึ่งปัจจุบันดำเนินการใน 2 โรงเรียน คือ

1) โรงเรียนดนตรีสากล มีผู้เรียน 42 คน ครู 5 คน และ 2) โรงเรียนพระกุมารเยซูวิทยา มีผู้เรียน 362 คน ครู 28 คน

2. ประเภทการศึกษาพิเศษ

การจัดการศึกษานอกระบบลักษณะพิเศษดำเนินการโดยโรงเรียนอาชีวศึกษามหาไถ่ พัทยา เป็นการจัดการศึกษาด้านการฝึกอาชีพให้แก่ผู้พิการทางร่างกายโดยในปีการศึกษา 2/2544 มีผู้เรียน 179 คน และครู 18 คน

การจัดการศึกษาตามอรรถาธิบายของสถาบันคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิกในประเทศไทยนั้น มีงานอภิบาลของสถาบันคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิกมีบทบาทที่เด่นชัดโดยมีกิจกรรม ดังนี้

การมีส่วนร่วมของฆราวาสและความมีสำนึกเป็นเจ้าของในพระศาสนาจักร เป็นการ จัดโครงสร้างให้สัตบุรุษได้มีส่วนร่วมในงานของพระศาสนา โดยดำเนินการ 1) จัดตั้งสภาวัด 2) จัดกิจกรรมเพื่อกระตุ้นเตือนฆราวาสให้สำนึกในหน้าที่ และความสำนึกเป็นเจ้าของพระศาสนาจักร 3) จัดตั้งสภาเพื่อฆราวาสในระดับสังฆมณฑล ระดับเขต และระดับวัด

การส่งเสริมเยาวชนด้านสังคม เนื่องจากสถาบันศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกเห็นว่า เยาวชนได้รับผลกระทบจากสังคมบริโภคนิยมและวัตถุนิยมที่ยึดถือเงินตราเป็นพระเจ้า ซึ่งทำให้เยาวชนไม่สามารถค้นพบและแบ่งปันพระพรที่พระเป็นเจ้าประทานให้ เขามีได้อุทิศตนให้ เพื่อเพื่อนมนุษย์ที่ยากไร้ จึงจำเป็นต้องส่งเสริมให้เยาวชนเข้าถึงแก่นของชีวิตคริสตชน และอุทิศตน เพื่อเพื่อนมนุษย์ที่ยากไร้ ตามพระพรที่ตนได้รับ จึงจัดกิจกรรมดังนี้ (1) ให้ทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กับเยาวชน นักเรียน นักศึกษา จัดโปรแกรมสัมผัสชีวิตผู้ยากไร้และศิษษาวิเคราะห์ผลกระทบ จากสังคมในเชิงบริโภคนิยม (2) จัดโปรแกรมปลูกจิตสำนึกให้เยาวชนค้นพบพระพรพิเศษของตน และภารกิจในการอุทิศตนเพื่อผู้ยากไร้ (3) จัดตั้งหน่วยงานเยาวชนอาสาสมัครเพื่อสังคม เพื่อให้ เยาวชนนักเรียน นักศึกษามีโอกาสอุทิศตนเพื่อผู้ยากไร้อย่างเป็นรูปธรรม (4) จัดหลักสูตรฝึกอบรม เยาวชนให้ตื่นตัวกับสังคมในประเด็นสำคัญๆ เช่น สิทธิมนุษยชนในโรงเรียน สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

การป้องกันยาเสพติด เนื่องจากสถาบันศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกเห็นว่า นักเรียน และเยาวชนมีสถิติติดยาเสพติดสูงขึ้น ซึ่งส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของชาติ ดังนั้นจึงได้มีการ จัดระบบการป้องกันและอบรมส่งเสริมให้เยาวชนรู้ถึงคุณค่าของชีวิตและโทษของยาเสพติด ดังนี้ (1) ผนวรงค์ตามนโยบายการศึกษา จัดกิจกรรมป้องกันและส่งเสริมผู้นำในการต่อต้านยาเสพติด (2) ให้ความรู้แก่นักเรียนและเยาวชนเรื่องยาเสพติด โดยขอความร่วมมือจากหน่วยงานและ องค์กรต่างๆ (3) ตั้งศูนย์บำบัดผู้ติดยาเสพติดของคาทอลิกตามวัด โรงเรียนและชุมชน เพื่อช่วย บำบัดทั้งร่างกายและจิตใจ พร้อมทั้งมีการติดตามผลอย่างต่อเนื่อง

สำหรับกรณีศึกษาในต่างประเทศคือ สิงคโปร์ ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์ พบว่าแนวคิดในการจัดการศึกษาของคาทอลิกในประเทศทั้งสามมีประเด็นสำคัญร่วมกัน 3 ประการ คือ (1) การจัดการศึกษาจะยึดหลักคุณธรรมตามหลักคำสอนคาทอลิก (2) การมีส่วนร่วมกับสังคม และ (3) การประยุกต์วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา (ปรีชา เมธาวัชรภาคย์, 2544)

สุจิต แสงวิโรจน์พัฒน์ (2544) ศึกษาเรื่องศาสนาและเทคโนโลยีสารสนเทศ : การศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนและทัศนคติการนำเทคโนโลยีสารสนเทศไปใช้ในการศึกษา และเผยแผ่หลักคำสอนของพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาและนักบวชในคริสต์ศาสนา ผลการศึกษาพบว่า การศึกษาหลักธรรมเป็นการฝึกอบรมกาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือ ความหลุดพ้น ด้วยหลักการของไตรสิกขา การเผยแผ่ธรรมเป็นการนำธรรมออกสู่ชุมชน เพื่ออนุเคราะห์โลก แบ่งปันประโยชน์ให้ผู้อื่น หลักการและวิธีการสำหรับผู้เผยแผ่ธรรมยึดหลักแห่งโอวาทปาติโมกข์เป็นแนวทางในการเผยแผ่หลักคำสอนในส่วนของคริสต์ศาสนา การศึกษาหลักธรรมคือการดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนของพระเยซูคริสต์ เพื่อเป้าหมายสูงสุดคือ หนทางสู่อาณาจักรของพระเจ้า ด้วยหลักแห่งความรัก การเผยแผ่ธรรม เป็นการเผยความจริงของพระเจ้า เพื่อมวลมนุษยชาติได้รับความรอด ผู้เผยแผ่ธรรมต้องมีจิตสำนึกและดำเนินชีวิตไปตามการดลใจของพระเจ้าเพื่อการประกาศพระวรสารแก่มนุษยชาติ ในส่วนของเทคโนโลยีสารสนเทศกลุ่มตัวอย่างให้การยอมรับและสนับสนุนการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศมาช่วยในการศึกษาหลักคำสอนและการเผยแผ่ศาสนา ซึ่งเป็นแนวทางเดียวกับการศึกษาตามอัครศาสน์

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้เทคนิค EFR

งานวิจัยที่ใช้เทคนิคการวิจัยอนาคตแบบ Ethnographic Future Research เป็นงานวิจัยที่มุ่งศึกษาภาพอนาคตที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตในอนาคต เพื่อสร้างภาพอนาคตสามประเภท ประกอบด้วย มโนภาพแห่งอนาคตในแง่ดี มโนภาพแห่งอนาคตในแง่ร้าย และมโนภาพแห่งอนาคตที่เป็นไปได้มากที่สุด ซึ่งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องประกอบด้วย

โรเบิร์ต บี. เท็กซ์เตอร์ (2535) ศึกษาวิจัยเรื่องทางสายกลางของสังคมไทยในอนาคต : เทคโนโลยีที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม การวิจัยนี้เป็นการสัมภาษณ์ ดร.สิปปนนท์ เกตุทัต เพื่อคาดการณ์การเปลี่ยนแปลงของไทยในระยะเวลาอีก 30 ปีข้างหน้า คือ จาก พ.ศ. 2533-2563 โดยมโนภาพแห่งอนาคตในแง่ดีครอบคลุมเนื้อหาในด้านต่างๆ ได้แก่ ประชากร เทคโนโลยีกับเศรษฐกิจ พลังงาน สิ่งแวดล้อมและนิเวศวิทยา การคมนาคมขนส่ง การ

ท่องเที่ยว ระบบข่าวสารข้อมูลการสื่อสาร การเมือง กฎหมาย และรัฐบาล โครงสร้างทางสังคม การศึกษา พุทธศาสนากับระบบความเชื่ออื่นๆ และเอกลักษณ์ไทย ในส่วนของมโนภาพแห่งอนาคตในแง่ร้ายให้รายละเอียดในประเด็น ทรัพยากรของประเทศ อันตรายจากภายนอกประเทศ สภาวะการสนองตอบทางการเมือง ตัวแปรสำคัญในภาพอนาคตในแง่ร้ายที่ประกอบด้วย ประชากร ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความเสื่อมโทรมทางศีลธรรม จรรยา การทุจริตประพฤติมิชอบในวงราชการกับผลที่ตามมา และในส่วนของมโนภาพแห่งอนาคตที่เป็นไปได้มากที่สุด ให้รายละเอียดในประเด็น สถานการณ์ภายนอกประเทศ สถานการณ์ภายในประเทศ และผู้นำทางการเมือง ซึ่งมีมโนภาพในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ได้กล่าวถึง มโนภาพภาพแห่งอนาคตในแง่ดีว่า เด็กไทยทุกคนควรได้รับการศึกษาถึงขั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เพื่อจะก้าวเข้าสู่การมีส่วนร่วมในการพัฒนาทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างเต็มรูปแบบและการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่อย่างรู้เท่าทัน โอกาสในการศึกษาเปิดกว้างมากขึ้น มีปัจจัยทางการศึกษาที่พร้อมสำหรับการศึกษาได้ตลอดชีวิตทั้งในระบบและนอกระบบ การศึกษาทางไกลในระดับอุดมศึกษาจะมีส่วนสำคัญในการผลิตพลเมืองไทยที่หลุดจากวังไกล มีความรอบรู้และการศึกษาที่ดี และสถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษาจะมีบทบาทสำคัญ 3 บทบาท คือ บทบาทในการสนองตอบความต้องการของสังคม บทบาทในการช่วยชี้นำสังคมในอนาคต และ บทบาทในการกระตุ้นให้เกิดความสำนึกทางสังคมและสร้างผู้นำที่ดีมีศีลธรรม

The ASEAN Scholars Group (1980) ได้วิจัยเรื่อง Alternative Futures for ASEAN : An Educational Perspective ที่เป็นการวิจัยโดยใช้เทคนิค EFR เกี่ยวกับภาพอนาคตทางการศึกษาของประเทศอาเซียน ในปี พ.ศ.2548 พบว่าการจัดการศึกษาของประเทศอาเซียนมีประเด็นที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. จะมีความต้องการของการศึกษาในแต่ละระดับเพิ่มขึ้น
2. จะมีข้อจำกัดในเรื่องความพร้อมของการจัดการศึกษาและความสามารถในการเข้าถึงการศึกษาของผู้เรียน
3. มีความไม่เสมอภาคในการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษาของผู้เรียนที่แตกต่างกลุ่มกัน เช่น ผู้เรียนในกลุ่มชุมชนเมือง ผู้เรียนในกลุ่มชุมชนชนบท ผู้เรียนในกลุ่มชนกลุ่มน้อย และผู้เรียนในกลุ่มยากจน
4. จะมีการขาดแคลนครูในบางสาขา เช่น คณิตศาสตร์ ภาษาอังกฤษ
5. จะมีปัญหาในเรื่องจำนวนครูที่มากเกินไปในสาขาสังคม สาขามนุษย์ศาสตร์
6. จะต้องมีการพัฒนาหลักสูตรที่สอดคล้องกับเป้าหมายหลักของชาติ
7. ครูยังคงมีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่าผู้ประกอบการวิชาชีพอื่น
8. ครูยังคงกระจุกตัวในโรงเรียนที่เป็นชุมชนเมือง

9. ต้นทุนหรือค่าใช้จ่ายทางการศึกษาจะเพิ่มขึ้น

10. คุณภาพของครูยังต่ำ เนื่องจากผู้เข้าศึกษาในสาขานี้ ไม่ได้มีความตั้งใจจริงและไม่ใช้กลุ่มเรียนดี

11. การบริหารจัดการด้านการศึกษายังคงไม่มีคุณภาพ

12. ปริมาณและคุณภาพของการศึกษายังไม่สมดุล

13. ผู้เรียนส่วนใหญ่ยังมีค่านิยมต่อปริญญาบัตรที่สูงเกินไป

และสามารถสรุปรูปแบบที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง (The most plausible model for change) ได้ดังนี้

1. เชื่อว่ามรดกทางวัฒนธรรม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาจะเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมากที่สุด

2. รัฐบาลที่ดีเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่เป็นไปได้ สิ่งสำคัญที่เกี่ยวข้องต่อการศึกษาในอนาคต (Implications for education)

1. ความเสมอภาคทางการศึกษา ในด้านต่างๆ ตรวจสอบได้ด้วยคำถาม ดังนี้

1.1 จะสามารถจัดหาทรัพยากรได้จากแหล่งใดบ้างให้พอเพียงต่อความต้องการของโรงเรียนและตอบสนองทั้งคุณภาพและปริมาณในการจัดการศึกษา

1.2 ทรัพยากร ศักยภาพของโรงเรียน ความเป็นอิสระหรือประชาธิปไตย และคุณภาพทางการศึกษา เป็นตัวกำหนดระบบการเรียนการสอนหรือไม่

1.3 ภายใต้ความเป็นอิสระเป้าหมายและการดำเนินการของโรงเรียนควรเป็นเช่นไร

1.4 ลักษณะครูที่พึงประสงค์ควรเป็นเช่นไร

1.5 จะจัดกระบวนการเรียนรู้ได้อย่างไรให้เหมาะสมต่อความแตกต่างในผลลัพธ์จากการศึกษา

2. เสถียรภาพทางการเมืองต่อการศึกษา คำนึงถึงประเด็นดังนี้

2.1 จะจัดการศึกษาโดยเฉพาะการศึกษาในระบบอย่างไร ที่จะเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ที่จะเข้าใจระบอบการปกครอง และหน้าที่ของประชาชน

2.2 ระดับและระบบการช่วยเหลือสนับสนุนจากรัฐควรเป็นอย่างไร จึงจะเหมาะสมต่อความจำเป็นเร่งด่วนของโรงเรียนในแต่ละพื้นที่

3. การศึกษากับผลผลิตทางเศรษฐกิจ

กรณีนี้ก็คือ การจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการกำลังแรงงานในทุกภาคธุรกิจควรเป็นเช่นไร

4. การศึกษาต่อระดับสถานะทางสังคมและคุณภาพชีวิต พิจารณาในประเด็นดังนี้

4.1 จะจัดการศึกษาที่มีกระบวนการเรียนการสอนอย่างไรที่จะคงคุณค่าความเป็นมนุษย์ด้วยความดีแทนการวัดคุณค่าด้วยวัตถุหรือมูลค่าของจำนวนเงิน คือจะสอนอย่างไรให้มีความสำนึกที่ดี เช่น การสอนให้ยึดความซื่อสัตย์ แต่ในความเป็นจริงในโลกปัจจุบันมนุษย์ขาดความซื่อสัตย์ในด้านต่างๆ อย่างมาก

4.2 การตั้งเป้าหมายการศึกษาที่ขัดแย้งต่อกระบวนการเรียนการสอน เช่น เป้าหมายต้องการให้มีการรักษาวัดธรรมท้องถิ่นไว้ แต่ในขณะที่การเรียนการสอนจำเป็นต้องใช้วัสดุอุปกรณ์ที่ทันสมัย ใช้สื่อต่างประเทศในการเรียนการสอน ซึ่งเป็นแนวทางที่ขัดแย้งอย่างชัดเจน

4.3 คุณค่าทางวัฒนธรรมประเพณีเดิมต่อคุณค่าของวัฒนธรรมใหม่ๆ จะมีสัดส่วนอย่างไร ใครควรจะเป็นผู้กำหนดความเหมาะสมในสองวัฒนธรรมนี้

4.4 ระดับการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศจะเป็นตัวกำหนดคุณภาพของการศึกษาได้หรือไม่

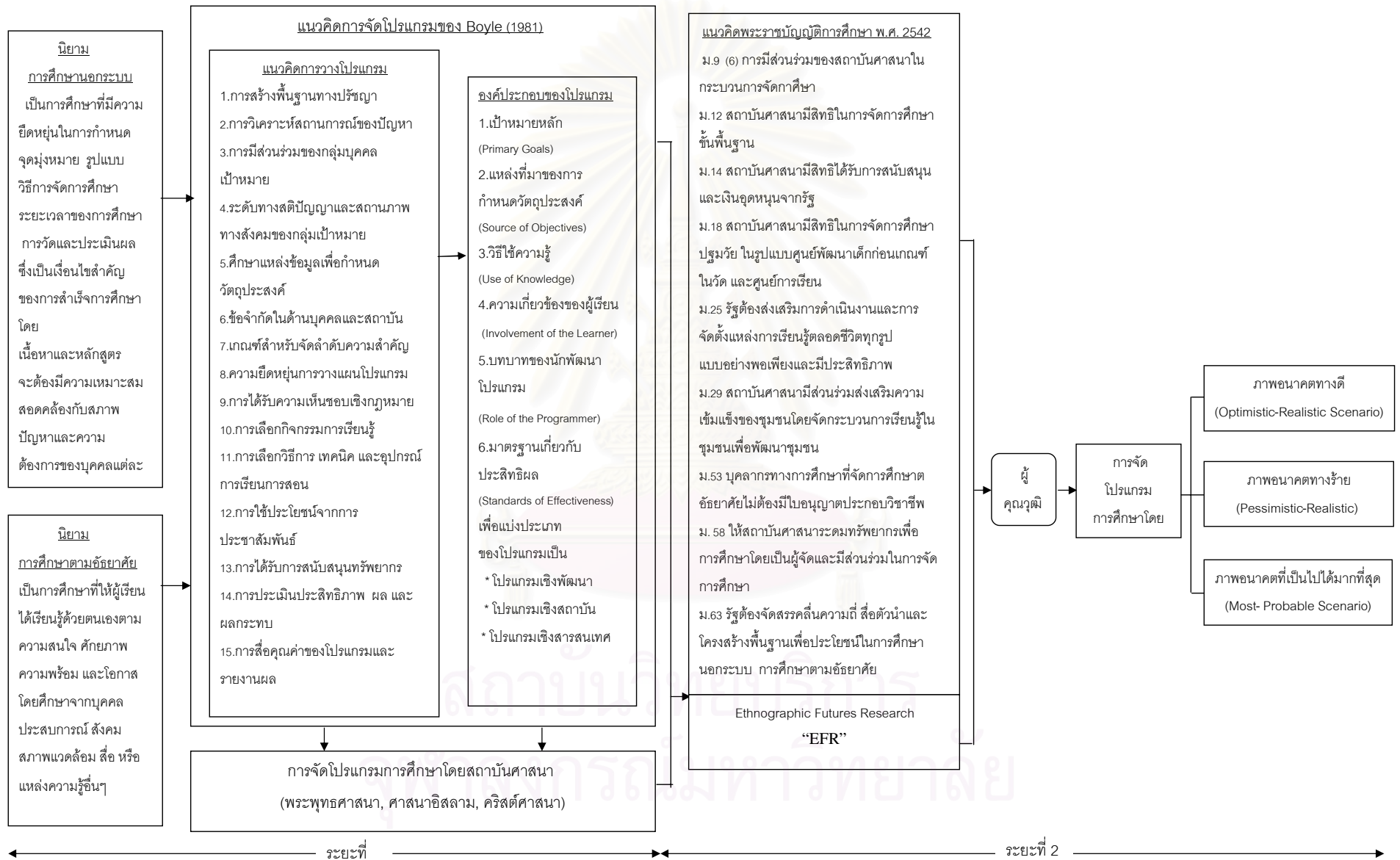
4.5 ความหมายของคุณภาพชีวิตควรจะมีความหมายอย่างไร จะอยู่ในมิติของความพอเพียงหรือในมิติของโลกอุตสาหกรรม

4.6 ขอบเขตของการจัดการศึกษาในเรื่องต่างๆ ควรเป็นอย่างไรจึงจะเป็นการจัดการศึกษาที่มีประสิทธิภาพ

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการวางโปรแกรมและการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พบว่า การศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวางโปรแกรมการศึกษานอกระบบตามแนวคิดของบอยเออล์ ยังไม่มีการนำมาเป็นแนวคิดในการศึกษาเกี่ยวกับการจัดวางโปรแกรมการศึกษาที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา จึงเห็นว่าควรมีการศึกษาวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์โปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาตามแนวคิดของบอยเออล์และตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

การวิจัยนี้ได้ใช้แนวคิดหลัก 2 แนวคิด คือ แนวคิดของบอยเออล์ในการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และแนวคิดในการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 จากข้อบัญญัติตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่ส่งผลต่อการปฏิรูปการศึกษาและมีผลให้สถาบันศาสนาได้รับการยอมรับในดำเนินการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในทิศทางที่เพิ่มขึ้น นำไปสู่การกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย โดยมีกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้

แผนภาพที่ 2 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์โปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาตามแนวคิดของบอยเฮลล์และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542” เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) ที่ใช้วิธีการทั้งวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งการวิจัยออกเป็น 2 ระยะ ประกอบด้วย

ระยะที่ 1 การวิเคราะห์โปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในปัจจุบัน

ระยะที่ 2 การศึกษาสภาพอนาคตของการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา

โดยการดำเนินการวิจัยทั้งสองระยะมีขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. การกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย
3. การสร้างเครื่องมือในการวิจัย
4. การเก็บรวบรวมข้อมูล
5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ระยะที่ 1 การวิเคราะห์โปรแกรมการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา

1.1 การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องต่อไปนี้

- 1) การศึกษานอกระบบ
- 2) การศึกษาตามอัธยาศัย
- 3) การพัฒนาโปรแกรมการศึกษาตามแนวคิดของบอยเฮลล์
- 4) พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505
- 5) พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535
- 6) พระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540
- 7) พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

8) ระเบียบกรมการศาสนาว่าด้วยศูนย์อบรมศาสนาอิสลามและจริยธรรมประจำมัสยิด พ.ศ. 2540

9) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นขั้นตอนศึกษาค้นคว้าและรวบรวมหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในประเทศไทย แต่ละสถาบันอันได้แก่ สถาบันพระพุทธศาสนา สถาบันศาสนาอิสลาม และสถาบันคริสต์ศาสนา เพื่อศึกษาถึงพัฒนาการของการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา ว่ามีโปรแกรมการศึกษาอะไรบ้างที่เป็นโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย อยู่ภายใต้กฎหมายระเบียบ หรือข้อบังคับตามพระราชบัญญัติและระเบียบฉบับใด มีการจัดโปรแกรมตามแนวคิดของบอยเอลล์หรือไม่อย่างไร เพื่อให้สามารถกำหนดกรอบคำถามในเครื่องมือการวิจัยระยะที่ 1

1.2 การกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ประกอบด้วยผู้มีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในแต่ละสถาบันศาสนา ซึ่งเป็นคณะบุคคลและปัจเจกบุคคล ได้แก่ สถาบันศาสนาทั้ง 3 ศาสนา ที่ตั้งอยู่ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ตามข้อมูลที่ได้จากกรมการศาสนา ในปี พ.ศ.2544 มีจำนวนทั้งสิ้น 1,884 แห่ง จำแนกเป็นพระพุทธศาสนา(วัด) จำนวน 1,391 แห่ง ศาสนาอิสลาม(มัสยิด)จำนวน 221 แห่ง และคริสต์ศาสนา(โบสถ์)จำนวน 272 แห่ง โดยมีรายละเอียดของแต่ละสถาบันศาสนาดังนี้

ตารางที่ 2 จำนวนสถาบันศาสนาในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลในปี 2544

จังหวัด	พระพุทธศาสนา (วัด)	ศาสนาอิสลาม (มัสยิด)	ศาสนาคริสต์ (โบสถ์)
กรุงเทพมหานคร	604	164	245
นนทบุรี	186	20	4
สมุทรปราการ	123	11	5
ปทุมธานี	173	25	4
นครปฐม	201	1	8
สมุทรสาคร	104	-	6
รวม	1391	221	272

ที่มา : กรมการศาสนาและสำนักงานศึกษาธิการจังหวัด

จำนวนกลุ่มตัวอย่างของการวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้แบบสัมภาษณ์หรือแบบสังเกตนั้น สุวิมล ว่องวานิช และ นางลักษณ์ วิรัชชัย (2546) กำหนดจำนวนผู้ให้ข้อมูลว่ามีจำนวน 1-30 คน ซึ่งการวิจัยนี้กำหนดกลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนของประชากรด้วยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 23 คน โดยมีหลักเกณฑ์ในการเลือกตัวอย่างดังนี้

1) สถาบันพระพุทธศาสนา ได้แก่ วัดที่มีเจ้าอาวาสวัดดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะจังหวัด และหรือ เจ้าอาวาสวัดที่มีการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่โดดเด่น

2) สถาบันศาสนาอิสลาม ได้แก่ สัมปยุตของมัสยิดภายในจังหวัดที่ทำหน้าที่เป็นประธานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด

3) สถาบันคริสต์ศาสนา แบ่งออกเป็น 2 นิกาย ได้แก่ นิกายโรมันคาทอลิกและนิกายโปรเตสแตนต์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.1) นิกายโรมันคาทอลิก คือวัดคาทอลิกทั้งในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ที่เป็นวัดที่มีศาสนิกชนมากที่สุดและวัดที่มีศาสนพิธีที่โดดเด่น จำนวน 2 แห่ง และคณะนักบวชชายและนักบวชหญิงที่มีการให้การศึกษาในเรื่องของอาชีพ จำนวน 2 แห่ง

3.2) นิกายโปรเตสแตนต์ คือ คริสตจักรทั้งในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล จำนวน 4 แห่ง ซึ่งเป็นตัวแทนองค์กรหลัก 4 องค์กรในนิกายโปรเตสแตนต์ ประกอบด้วย สภาคริสตจักรในประเทศไทย สหคริสเตียนแห่งประเทศไทย มูลนิธิคริสตจักรคณะแบปติสต์ และมูลนิธิคริสตจักรวันเสาร์แห่งประเทศไทย และเป็นคริสตจักรที่มีความโดดเด่นของแต่ละองค์กร ซึ่งส่วนมากจะมีคริสตจักรในกรุงเทพมหานครเป็นส่วนใหญ่

กลุ่มตัวอย่างกรณีของสถาบันพระพุทธศาสนา มีตัวแทนของแต่ละจังหวัดที่ชัดเจนคือวัดที่มีเจ้าคณะจังหวัด จึงกำหนดตัวอย่างเป็นวัดที่มีเจ้าคณะจังหวัดทั้ง 6 จังหวัด และวัดที่มีการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่โดดเด่นอีก 2 วัด สำหรับสถาบันศาสนาอิสลามก็เช่นเดียวกับสถาบันพระพุทธศาสนา ที่มีประธานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด จึงเลือกมัสยิดที่มีประธานอิสลามประจำจังหวัดเป็นอิมาม แต่จังหวัดสมุทรสาครไม่มีประชากรจึงเหลือกลุ่มตัวอย่างเพียง 7 ตัวอย่าง สถาบันคริสต์ศาสนาที่มีอยู่ 2 นิกาย โดยนิกายโปรเตสแตนต์มีองค์กรหลักที่ได้การรับรองโดยกรมการศาสนาจำนวน 4 องค์กร จึงเลือกตัวอย่างจำนวน 4 ตัวอย่างและนิกายโรมันคาทอลิกเลือกตัวอย่างในอัตราที่เท่ากันคือ 4 ตัวอย่างรวมเป็นตัวอย่างสำหรับสถาบันคริสต์ศาสนา 8 ตัวอย่าง จึงได้กลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 23 แห่ง จำแนกเป็นพระพุทธศาสนา(วัด)จำนวน 8 แห่ง ศาสนาอิสลาม(มัสยิด) จำนวน 7 แห่ง และคริสต์ศาสนา(โบสถ์) จำนวน 8 แห่ง จำแนกเป็น คริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก จำนวน 4 แห่ง และคริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ จำนวน 4 แห่ง

จากจำนวนตัวอย่างทั้งสิ้น 23 แห่ง ผู้ให้ข้อมูล คือ บุคคลที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการดำเนินการเกี่ยวกับโปรแกรมการศึกษาจากระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จำนวน 23 คน จำแนกเป็นพระพุทธศาสนา(เจ้าคณะจังหวัด และหรือเจ้าอาวาส และหรือผู้ที่ได้รับมอบหมาย) จำนวน 8 คน ศาสนาอิสลาม (ประธานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดหรือผู้ที่ได้รับมอบหมาย) จำนวน 7 คน และคริสต์ศาสนา (บาทหลวง หรือศาสนาจารย์หรือศิษยาภิบาลหรือหัวหน้าคณะนักบวชหรือมีชื่อเรียกเป็นอย่างอื่น) จำนวน 8 คน จำแนกเป็น คริสต์ศาสนิกายโรมันคาทอลิก จำนวน 4 คน และคริสต์ศาสนิกายโปรเตสแตนต์ จำนวน 4 คน รายละเอียดตามตารางที่ 3

ตารางที่ 3 รายละเอียดจำนวนกลุ่มตัวอย่างในแต่ละจังหวัด

จังหวัด	กลุ่มตัวอย่าง			
	พระพุทธศาสนา (วัด)	ศาสนาอิสลาม (มัสยิด)	คริสต์ ศาสนา (คริสตจักร/โบสถ์)	
			คาทอลิก	โปรเตสแตนต์
กรุงเทพฯ	3	3	2	3
นนทบุรี	1	1	-	-
สมุทรปราการ	1	1	-	1
ปทุมธานี	1	1	-	-
นครปฐม	1	1	2	-
สมุทรสาคร	1	-	-	-
รวม	8	7	4	4

1.3 การสร้างเครื่องมือในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยในระยะที่ 1 เป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้างที่ผู้วิจัยได้พัฒนาตามขั้นตอนต่อไปนี้

- 1) ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะเอกสารการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยตามแนวคิดของบอยเฮลล์
- 2) สร้างแบบสัมภาษณ์ที่เป็นฉบับร่าง ประกอบด้วยตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้สัมภาษณ์ จำนวน 5 ข้อ และตอนที่ 2 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย โดยเป็นคำถามที่สร้างขึ้นจากแนวคิดและองค์ประกอบของโปรแกรมตามแนวคิดของบอยเฮลล์จำนวน 20 ข้อ เป็นแบบสัมภาษณ์ที่มีลักษณะปลายเปิดและ

ไม่ชี้แนะ (Non-directive, open-ended) แล้วนำไปปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษา อาจารย์ที่ปรึกษา ร่วม เพื่อปรับปรุงแก้ไขในเบื้องต้นก่อนนำเสนอผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ

3) นำแบบสัมภาษณ์ไปให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ โดยผู้เชี่ยวชาญมีจำนวนทั้งสิ้น 9 ท่าน ประกอบด้วย ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาจากระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จำนวน 2 ท่าน ผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนาจำนวน 3 ท่าน ผู้เชี่ยวชาญด้านศาสนาอิสลามจำนวน 2 ท่าน และผู้เชี่ยวชาญด้านคริสต์ศาสนาจำนวน 2 ท่าน ดังรายนามในภาคผนวก ก

4) ปรับแก้แบบสัมภาษณ์ตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ อาจารย์ที่ปรึกษา และอาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

5) นำแบบสัมภาษณ์ไปทดลองใช้กับเจ้าอาวาสวัดในพระพุทธศาสนา อิหม่ามประจำมัสยิด และบาทหลวงที่เป็นเจ้าอาวาสวัดในคริสต์ศาสนา ในพื้นที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑล แล้วปรับปรุงสำนวนภาษาให้ถูกต้อง เหมาะสม เข้าใจง่าย โดยปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษา และอาจารย์ที่ปรึกษาร่วมเพื่อพิจารณาความถูกต้องก่อนนำไปใช้

ได้แบบสัมภาษณ์การจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่มีส่วนประกอบดังนี้

ตอนที่ 1 เป็นข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้สัมภาษณ์และโปรแกรมการศึกษาที่สถาบันศาสนาดำเนินการ จำนวน 6 ข้อ

ตอนที่ 2 เป็นการสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวคิดในการพัฒนาโปรแกรมการศึกษาตามแนวคิดของบอยเฮลล์ จำนวน 15 ข้อ

ตอนที่ 3 เป็นการสัมภาษณ์เกี่ยวกับขั้นตอนและองค์ประกอบสำคัญในการแจกแจงประเภทของโปรแกรมการศึกษา จำนวน 7 ข้อ

1.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ตามขั้นตอนดังนี้

1) ยื่นคำร้องถึงบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเพื่อทำหนังสือขอความร่วมมือในการจัดเก็บข้อมูลไปยังเจ้าอาวาสวัดในสถาบันพระพุทธศาสนาที่เป็นเจ้าคณะจังหวัด ประธานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด บาทหลวงเจ้าอาวาสวัดในสถาบันคริสต์ศาสนา เจ้าคณะนักบวชชาย ภาคนี้คณะนักบวชหญิง และศาสนาจารย์ประจำคริสตจักร รวมทั้งสิ้น 23 แห่ง

2) นำหนังสือขออนุญาตจากบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พร้อมด้วยแบบสัมภาษณ์ไปขอความอนุเคราะห์ต่อเจ้าอาวาสวัดในสถาบันพระพุทธศาสนาที่เป็นเจ้าคณะจังหวัด ประธานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด บาทหลวงเจ้าอาวาสวัดใน

สถาบันคริสต์ศาสนา เจ้าคณะนักบวชชาย อธิการบดีคณะนักบวชหญิง และศาสตราจารย์ประจำคริสตจักร ที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง เพื่อขอความร่วมมือในการสัมภาษณ์ พร้อมกับนัดหมายวันและเวลาในการสัมภาษณ์

3) ผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์ไปตามวัน เวลา และสถานที่ตามนัดหมายเพื่อทำการสัมภาษณ์ ซึ่งได้ทำการสัมภาษณ์ตั้งแต่ กรกฎาคม 2547 ถึง ตุลาคม 2547 โดยได้ขออนุญาตในการบันทึกเทป พร้อมทั้งการจดบันทึกในประเด็นสำคัญ

4) ผู้วิจัยดำเนินการถอดเทปคำให้การสัมภาษณ์

5) จัดส่งคำให้สัมภาษณ์ที่จัดพิมพ์เรียบร้อยแล้วให้แก่ผู้ให้สัมภาษณ์ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ให้สัมภาษณ์ เพื่อเป็นการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล

1.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ทั้งหมดมาการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) โดยใช้แนวทางของการวิเคราะห์ของสูกางค์ จันทวานิช (2531) ที่ใช้คำและประโยคหลักที่ได้จากการสัมภาษณ์มาจัดเข้าหมวดหมู่ และสรุปเป็นคำบรรยาย โดยมีขั้นตอนในการวิเคราะห์เนื้อหา มี 5 ขั้นตอน คือ

- 1) การกำหนดคำหลักและประโยคหลักเป็นหัวข้อที่จะทำการวิเคราะห์
- 2) การวางเค้าโครงของข้อมูล โดยแบ่งออกเป็นชนิด (Categories) เพื่อสะดวกในการวิเคราะห์
- 3) การคำนึงถึงบริบท (Context) ของผู้ให้สัมภาษณ์
- 4) วิเคราะห์เฉพาะเนื้อหา ที่ปรากฏในการให้สัมภาษณ์
- 5) สรุปใจความการสัมภาษณ์ ประกอบการวิเคราะห์ความถี่ของคำ เนื้อหา และประโยคหลัก

การวิเคราะห์เนื้อหาจากการสัมภาษณ์ตามวิธีการดังกล่าว ได้ผลการวิเคราะห์การจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่สามารถจำแนกเป็นโปรแกรมเชิงพัฒนา โปรแกรมเชิงสถาบัน และโปรแกรมเชิงสารสนเทศ โดยใช้ตารางวิเคราะห์โปรแกรมของบอยเชอล์

ระยะที่ 2 การจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในอนาคต

2.1 การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องต่อไปนี้

- 1) การศึกษานอกระบบ

- 2) การศึกษาตามอัธยาศัย
- 3) การวิจัยอนาคตด้วยเทคนิค Ethnographic Futures Research
- 4) การพัฒนาโปรแกรมการศึกษาตามแนวคิดของบอยเอลล์
- 5) พระราชบัญญัติคณะกรรมการฯ พ.ศ. 2505
- 6) พระราชบัญญัติคณะกรรมการฯ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535
- 7) พระราชบัญญัติการบริหารองค์การศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540
- 8) ระเบียบกรมการศาสนาว่าด้วยศูนย์อบรมศาสนาอิสลามและจริยธรรมประจำมัสยิด พ.ศ. 2540
- 9) พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542
- 10) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเอกสารต่างๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ทราบถึงกระบวนการในการดำเนินการวิจัยอนาคต ที่สอดคล้องกับการจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนา และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และใช้ในการกำหนดกรอบคำถามเพื่อการวิจัยอนาคต

2.2 การกำหนดกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

กลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในอนาคต ได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 18 คน ที่ได้มาจากการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งจำนวนของผู้ทรงคุณวุฒิเป็นไปตามหลักเกณฑ์ของ โทมัส ที แมคมิลแลน (Tomas T. Macmillan) (อ้างถึงใน ทศพร ศิริสัมพันธ์, 2539) ที่ได้ศึกษาวิจัยแล้วพบว่า จำนวนผู้ทรงคุณวุฒิจำนวนตั้งแต่ 17 คนขึ้นไป จะเป็นปริมาณกลุ่มตัวอย่างที่ให้ความคลาดเคลื่อนเพียง ≤ 0.02 และ จุมพล พูลภัทรชีวิน (2529) กำหนดว่ากลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิต้องเป็นผู้ที่รอบรู้อย่างดีหรือมีบทบาทสำคัญ และได้ศึกษาประเด็นศึกษาวิจัยมาเป็นเวลานาน คือเป็นคนที่มีความรู้สูงและมีความเป็นผู้นำทางประเด็นที่จะทำการศึกษาวิจัยนั้นๆ ยินดีให้คำตอบแบบสัมภาษณ์อย่างเต็มใจ และให้ความสำคัญแก่การวิจัยว่า จะเป็นตัวแปรคำตอบที่เกี่ยวข้องด้วยความเชื่อมั่นของข้อมูลที่ได้รับ จะเกิดประโยชน์ในการใช้ศึกษาความน่าจะเป็นไปได้สูงสุดหรือวิเคราะห์/สังเคราะห์แสดงภาพองค์รวมที่มีแนวโน้มที่มีความเป็นไปได้สูงสุดหรือพึงประสงค์มากที่สุด ผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์คุณสมบัติ เพื่อการติดต่อขอให้เป็นผู้ให้ข้อมูลที่เหมาะสมกับเรื่องที่ทำการวิจัย เป็นผู้ที่มีทักษะ ประสบการณ์ในเรื่องการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยโดยสถาบันศาสนา มีผลงานและความชำนาญการในเรื่องการศึกษาและศาสนา โดยมีเกณฑ์ที่ได้กำหนดไว้ ดังนี้

กลุ่มที่ 1 กลุ่มผู้กำหนดนโยบาย มีคุณสมบัติดังนี้

เป็นผู้บริหารระดับสูงในหน่วยงานที่เป็นฝ่ายเลขานุการสภาการศึกษา และหรือ กรรมการสภาการศึกษาที่เป็นกรรมการสภาการศึกษาที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในด้านการศึกษา และหรือ กรรมการสภาการศึกษาที่เป็นผู้แทนศาสนา และหรือ กรรมการสภาการศึกษาที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ ด้านการศาสนา และหรือ ผู้บริหารระดับสูงในสำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน และหรือ ผู้บริหารระดับสูงในกรมการศาสนา

กลุ่มที่ 2 กลุ่มนักวิชาการ มีคุณสมบัติดังนี้

เป็นอาจารย์ และหรือ นักวิชาการด้านการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในสถาบันระดับอุดมศึกษา ที่ผลงานวิชาการเกี่ยวกับการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ได้รับการเผยแพร่

กลุ่มตัวอย่าง เป็นการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามหลักเกณฑ์ที่กำหนด ได้กลุ่มตัวอย่างผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 18 คน แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม มีรายละเอียดดังนี้

กลุ่มที่ 1 กลุ่มผู้กำหนดนโยบาย จำนวน 15 คน/รูป ได้แก่ผู้บริหารระดับสูงขององค์การที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ประกอบด้วย สำนักงานส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม กรมการศาสนา สังกัดกระทรวงวัฒนธรรม สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา คณะกรรมการสภาการศึกษา และสำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน สำนักปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

กลุ่มที่ 2 กลุ่มนักวิชาการ จำนวน 3 คน ประกอบด้วยนักวิชาการทางการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา ที่ผลงานวิชาการเกี่ยวกับการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ได้รับการเผยแพร่

2.3 การสร้างเครื่องมือในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยในระยะที่ 2 เป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง และแบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวคิดการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ที่ผู้วิจัยได้พัฒนาตามขั้นตอนต่อไปนี้

1) ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะเอกสารการวิจัยด้วยเทคนิค Ethnographic Future Research (EFR) เพื่อกำหนดกรอบการวิจัยและเวลาในอนาคตที่เหมาะสมต่อการวิจัยอนาคต ซึ่งเป็นไปตามแนวทางของจุมพล พูลภัทรชีวิน (2530) เกี่ยวกับระยะเวลาที่เป็นระยะกลาง (middle range forecasting หรือ planing) คือระยะเวลามากกว่า 10 ปี แต่ไม่เกิน 20 ปี ที่เป็นช่วงเวลาที่นักอนาคตนิยมส่วนใหญ่มักใช้ศึกษาอนาคตของสังคม วัฒนธรรมของหน่วยงานหรือองค์การหนึ่งในช่วงเวลานี้ เพราะมีความเชื่อว่าการศึกษาระยะกลาง ถ้ามีผลออกมาอย่างใดอย่างหนึ่งและได้นำผลไปปฏิบัติอย่างจริงจัง น่าจะให้ผลรวดเร็ว

เป็นผลที่เกิดขึ้นในวงกว้างและมีผลกระทบที่หนักแน่น ดังนั้นการวิจัยครั้งนี้จึงเลือกใช้เวลานี้นานกว่าในขณะนี้ คืออนาคตภาพในปี พ.ศ. 2562

2) จัดทำเอกสารประกอบการสัมภาษณ์ที่มีบริบทในปัจจุบันประกอบด้วยบริบทของการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา บริบทด้านงบประมาณที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนการจัดการศึกษา บริบทด้านนโยบายรัฐบาล และกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษา และบริบทด้านประชากรและศาสนิกชน ซึ่งเป็นไปตามคู่มือที่ปรากฏใน โรเบิร์ต บี. เท็กซ์เตอร์ (2535) เพื่อเป็นเค้าโครงเบื้องต้นให้แก่ผู้ทรงคุณวุฒิในการสร้างภาพอนาคต

3) สร้างแบบสัมภาษณ์และแบบสอบถามเพื่อการวิจัยอนาคตฉบับร่างประกอบด้วย

3.1) สร้างแบบสัมภาษณ์ภาพอนาคตกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) เป็นคำถามปลายเปิดแบบไม่ชี้แนะ (Non-Directive, Open-Ended) จำนวน 9 ข้อ เป็นแบบสัมภาษณ์ในเรื่องที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในเรื่องกระบวนการเรียนรู้ มาตรฐานและบุคลากรทางการศึกษาที่มีบทบาทในการจัดการศึกษา รวมทั้งปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินการจัดการศึกษาของสถาบันศาสนา เพื่อให้ได้ภาพอนาคตในด้านดี ด้านร้าย และด้านที่เป็นไปได้

3.2) สร้างแบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวคิดของบอยเฮลด์และแนวคิดเกี่ยวกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่เป็นแนวคิดและองค์ประกอบในการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาได้แบบสอบถาม จำนวน 20 ข้อย่อย ที่เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ของ Likert แบ่งเป็น 5 ระดับ และระดับของการแปลค่ามีดังนี้

5	หมายถึง	เห็นด้วยมากที่สุด
4	หมายถึง	เห็นด้วยมาก
3	หมายถึง	เห็นด้วยปานกลาง
2	หมายถึง	เห็นด้วยน้อย
1	หมายถึง	เห็นด้วยน้อยที่สุด

4) นำแบบสัมภาษณ์ และแบบสอบถามเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญ เพื่อพิจารณาและให้ข้อเสนอแนะในการปรับแก้

5) ปรับแก้แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถามความคิดเห็นตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ อาจารย์ที่ปรึกษา และอาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ให้มีความถูกต้องในเรื่องสำนวนภาษา มีข้อความที่เหมาะสมและเข้าใจง่าย

ได้แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถามที่มีส่วนประกอบดังนี้

ส่วนที่ 1 เป็นแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในอนาคต แบ่งเป็น 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 เป็นข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้สัมภาษณ์ จำนวน 7 ข้อ

ตอนที่ 2 เป็นการสัมภาษณ์เกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในอนาคต จำนวน 9 ข้อ

ส่วนที่ 2 เป็นแบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวคิดการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยของบอยเฮอล์และแนวคิดตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 จำนวน 4 ข้อ (21 ข้อย่อย)

2.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ตามขั้นตอนดังนี้

1) ยื่นคำร้องถึงบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเพื่อทำหนังสือขอความร่วมมือในการจัดเก็บข้อมูลไปยังผู้ทรงคุณวุฒิ รวมทั้งสิ้น 18 ท่าน

2) นำหนังสือขออนุญาตจากบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พร้อมด้วยแบบสัมภาษณ์และแบบสอบถามไปขอความอนุเคราะห์ต่อผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง เพื่อขอความร่วมมือในการสัมภาษณ์และตอบแบบสอบถาม พร้อมกับนัดหมายวันและเวลาในการสัมภาษณ์

3) ผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์ไปตามวัน เวลา และสถานที่ตามนัดหมายเพื่อทำการสัมภาษณ์ ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์ระหว่าง เดือนมกราคม 2548 ถึง กุมภาพันธ์ 2548 โดยได้ขออนุญาตในการบันทึกเทป พร้อมทั้งการจดบันทึกในประเด็นสำคัญ และรับเอกสารแบบสอบถาม

4) ดำเนินการสัมภาษณ์โดยใช้เทคนิคสรุปสะสม (Cumulative Summarization Technique) ที่แบ่งการสัมภาษณ์ออกเป็นช่วงๆ ตามหัวข้อที่สัมภาษณ์ และมีการสรุปการสัมภาษณ์จากบันทึกที่จดไว้ให้ผู้สัมภาษณ์ฟัง และขอให้ผู้ให้สัมภาษณ์ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและแก้ไขการสัมภาษณ์ได้ เมื่อมีการสรุปที่ไม่ตรงกับกรให้สัมภาษณ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง

5) ผู้วิจัยดำเนินการถอดเทปคำให้การสัมภาษณ์ และจัดทำเป็นสรุปบรรยายเพื่อใช้เป็นข้อมูลในการวิเคราะห์

2.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

1) การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ เป็นการนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ทั้งหมดมาวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) โดยใช้แนวทางการวิเคราะห์ของ

สุภาวงศ์ จันทวานิช (2531) โดยใช้คำและประโยคหลักที่ได้จากการสัมภาษณ์มาจัดเข้าหมวดหมู่ เพื่อจัดทำสรุปคำบรรยาย โดยมีขั้นตอนในการวิเคราะห์เนื้อหา มี 5 ขั้นตอน คือ

- 1.1) การกำหนดคำหลักและประโยคหลักเป็นหัวข้อที่จะทำการวิเคราะห์
- 1.2) การวางเค้าโครงของข้อมูล โดยแบ่งออกเป็นชนิด (Categories)

เพื่อสะดวกในการวิเคราะห์

- 1.3) การคำนึงถึงบริบท (Context) ของผู้ให้สัมภาษณ์
- 1.4) วิเคราะห์เฉพาะเนื้อหา ที่ปรากฏในการให้สัมภาษณ์
- 1.5) สรุปใจความการสัมภาษณ์ ประกอบการวิเคราะห์ความถี่ของคำ

เนื้อหา และประโยคหลัก

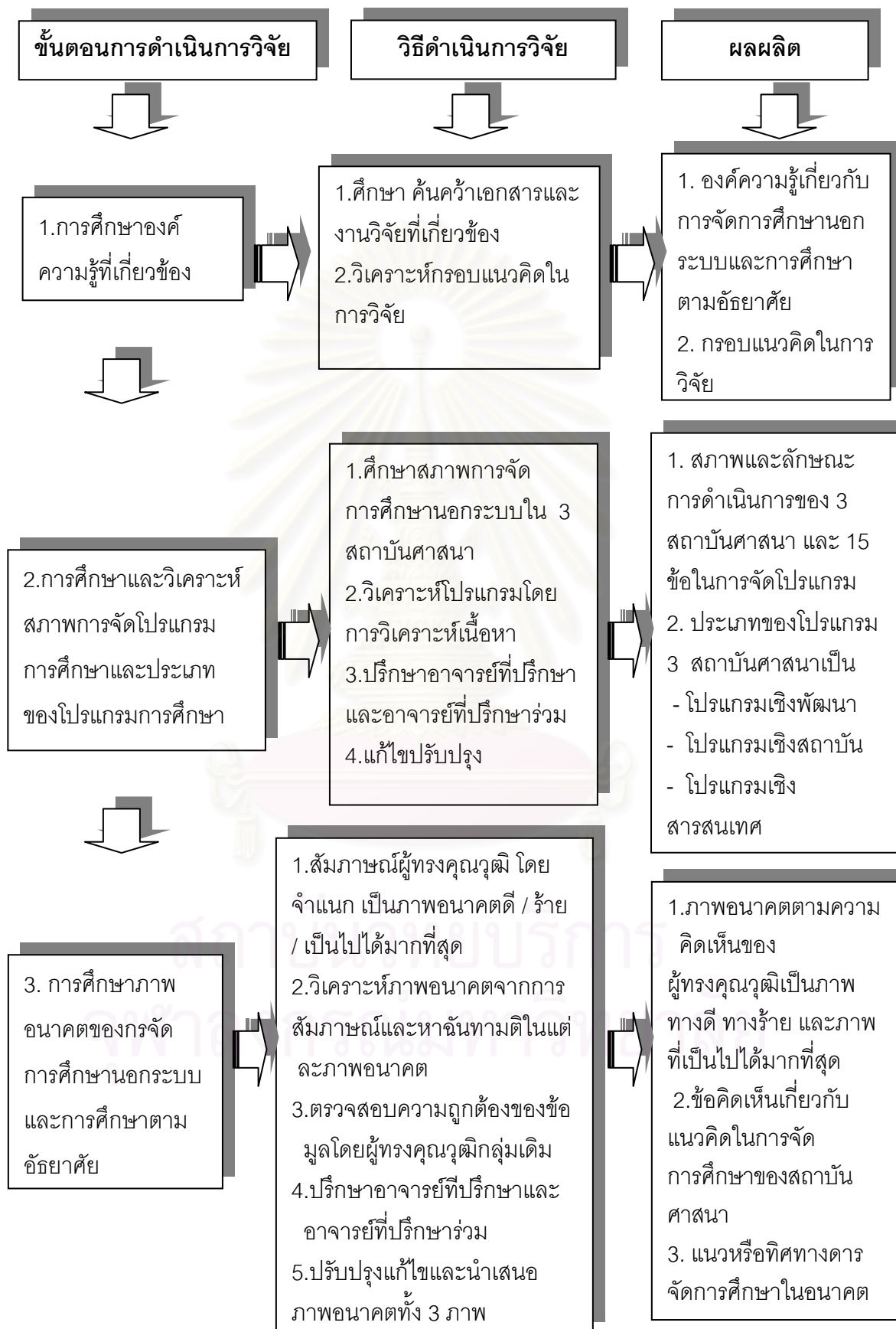
การวิเคราะห์เนื้อหาจากการสัมภาษณ์ตามวิธีการดังกล่าว ได้ผลการวิเคราะห์การจัด การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยภาคปอนาคตในปี พ.ศ. 2562 เป็นภาพในทางดี ทางร้าย และที่เป็นไปได้มากที่สุด

2) ข้อมูลจากแบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวคิดของบอยเชอร์และแนวคิด ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่จะมีผลต่อการจัดการศึกษาในอนาคตของ สถาบันศาสนา โดยใช้สถิติเพื่อการวิเคราะห์การวิจัยที่มุ่งบรรยายกลุ่มตัวอย่างคือ ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD) โดยใช้เกณฑ์ประมาณค่า 5 ช่วง (บุญชม ศรีสะอาด, 2545) ดังนี้

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่	4.51-5.00	หมายถึง	เห็นด้วยมากที่สุด
ค่าเฉลี่ยตั้งแต่	3.51-4.50	หมายถึง	เห็นด้วยมาก
ค่าเฉลี่ยตั้งแต่	2.51-3.50	หมายถึง	เห็นด้วยปานกลาง
ค่าเฉลี่ยตั้งแต่	1.51-2.50	หมายถึง	เห็นด้วยน้อย
ค่าเฉลี่ยตั้งแต่	1.00-1.50	หมายถึง	เห็นด้วยน้อยที่สุด

รายละเอียดจัดแผนภาพแสดงขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังนี้

แผนภาพที่ 3 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์โปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาแนวคิดของบอยเฮลล์ และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542” นี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์สภาพและลักษณะการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา และการดำเนินการนั้นมีแนวคิดในการจัดโปรแกรมอย่างไร เป็นไปตามแนวคิดการจัดโปรแกรมเช่นเดียวกับแนวคิดของบอยเฮลล์อย่างไรบ้าง มีโปรแกรมใดบ้างที่สามารถจัดแบ่งประเภทของโปรแกรมการศึกษา เป็นโปรแกรมเชิงพัฒนาเชิงสถาบัน หรือเชิงสารสนเทศ และมีองค์ประกอบสำคัญที่สามารถแยกแยะประเภทของโปรแกรมอย่างชัดเจนหรือไม่ และมีขั้นตอนในการดำเนินการโปรแกรมอย่างไรบ้าง โดยจำแนกตามศาสนาพุทธ ศาสนาอิสลาม และคริสต์ศาสนา ซึ่งจะนำเสนอผลการวิจัยเป็น 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 : ผลการวิจัยตามแบบสัมภาษณ์การวิเคราะห์โปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในปัจจุบัน ซึ่งเป็นการวิจัยระยะที่ 1 ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 : ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูล

ตอนที่ 2 : สภาพและลักษณะการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา จำแนกตามพระพุทธศาสนา ศาสนาอิสลาม และคริสต์ศาสนา

ตอนที่ 3 : ผลการวิเคราะห์แนวคิดของบอยเฮลล์เกี่ยวกับแนวคิดและองค์ประกอบในการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา (การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ตอนที่ 2)

ตอนที่ 4 : ผลการวิเคราะห์ประเภทของโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในปัจจุบัน (การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ตอนที่ 3)

ส่วนที่ 2 : เป็นการนำเสนอผลการวิจัยตามแบบสัมภาษณ์ระยะที่ 2 ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 : ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูล

ตอนที่ 2 : ผลการวิจัยสภาพอนาคตการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา จำแนกเป็นภาพอนาคตในทางดี ภาพอนาคตในทางร้าย และภาพอนาคตในทางที่เป็นไปได้ (การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ตอนที่ 2)

ตอนที่ 3 : ผลการวิจัยส่วนของความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวคิดการจัดโปรแกรมการศึกษาของบอยเออร์และแนวคิดเกี่ยวกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่เหมาะสมต่อโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา (การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามความคิดเห็น)

ตอนที่ 4 : แบบหรือทิศทางการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

ส่วนที่ 1 : ผลการวิจัยตามแบบสัมภาษณ์การวิเคราะห์โปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในปัจจุบัน ซึ่งเป็นการวิจัยระยะที่ 1 ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 : ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูลในส่วนของกรวิเคราะห์โปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในปัจจุบัน ประกอบด้วยผู้ให้ข้อมูลของสถาบันพระพุทธศาสนา สถาบันศาสนาอิสลาม และสถาบันคริสต์ศาสนา โดยมีรายละเอียดดังนี้

สถาบันพระพุทธศาสนา ผู้ให้ข้อมูล คือ ผู้แทนวัดในพื้นที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑล ประกอบด้วย จังหวัดนครปฐม จังหวัดนนทบุรี จังหวัดปทุมธานี จังหวัดสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรปราการ ได้แก่ เจ้าอาวาสวัดผู้เป็นเจ้าของคณะจังหวัดจำนวน 4 รูป เจ้าอาวาสวัดผู้เป็นรองเจ้าคณะจังหวัดที่เจ้าคณะจังหวัดมอบหมายให้เป็นผู้ให้ข้อมูลจำนวน 2 รูป และผู้ช่วยเจ้าอาวาสที่เจ้าอาวาสมอบหมายให้เป็นผู้ให้ข้อมูลจำนวน 2 รูป โดยมีอายุระหว่าง 38 ปี ถึง 80 ปี และมีอายุเฉลี่ย 60.4 ปี

สถาบันศาสนาอิสลาม ผู้ให้ข้อมูล คือ ผู้แทนของสถาบันศาสนาอิสลามในพื้นที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑล ประกอบด้วย จังหวัดนครปฐม จังหวัดนนทบุรี จังหวัดปทุมธานี จังหวัดสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรปราการ ได้แก่ ประธานอิสลามประจำจังหวัดจำนวน 3 ท่าน ผู้ที่ประธานอิสลามประจำจังหวัดมอบหมายให้เป็นผู้ให้ข้อมูลจำนวน 1 ท่าน และอิหม่ามประจำมัสยิดจำนวน 3 ท่าน โดยจังหวัดสมุทรสาครไม่มีมัสยิด ผู้ให้ข้อมูลมีอายุระหว่าง 41 ถึง 74 ปี และมีอายุเฉลี่ย 55.7 ปี

สถาบันคริสตศาสนา ผู้ให้ข้อมูล คือ ผู้แทนของสถาบันคริสตศาสนาในพื้นที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑล ประกอบด้วย จังหวัดนครปฐม จังหวัดนนทบุรี จังหวัดปทุมธานี จังหวัดสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรปราการ ได้แก่ ผู้แทนของสถาบันคริสตศาสนานิกายโรมันคาทอลิก คือ บาทหลวงซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัด 2 ท่าน เจ้าคณะนักบวชชาย 1 ท่าน และอธิการบดีคณะนักบวชหญิง 1 ท่าน ผู้แทนของสถาบันคริสตศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ ได้แก่ ศิษยาภิบาล 4 ท่าน ในแต่ละองค์กรหลัก คือ สมาคมคริสตจักรในประเทศไทย สหคริสเตียนแห่งประเทศไทย มูลนิธิคริสตจักรคณะแบปติสต์ มูลนิธิคริสตจักรวันเสาร์แห่งประเทศไทย รวมทั้งหมด 8 ท่าน มีอายุระหว่าง 32 ถึง 58 ปี และมีอายุเฉลี่ย 45.7 ปี ซึ่งสามารถแจกแจงรายละเอียดได้ตามตารางที่ 4

ตารางที่ 4 รายละเอียดผู้ให้ข้อมูลการจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนา

สถาบันศาสนา	ชาย	หญิง	รวม	อายุเฉลี่ย(ปี)
พระพุทธศาสนา	8	-	8	60
ศาสนาอิสลาม	7	-	7	55.7
คริสต์ศาสนา	7	1	8	45.7
รวม	22	1	23	53.8

ตอนที่ 2 : สภาพและลักษณะการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา จำแนกตามพระพุทธศาสนา ศาสนาอิสลาม และคริสต์ศาสนา

ผู้ให้ข้อมูลในแต่ละศาสนาจะใช้สรรพนามแทนดังนี้ สถาบันพระพุทธศาสนาแทนด้วย ภิกษุหนึ่ง ภิกษุสอง ภิกษุสาม ภิกษุสี่ ภิกษุห้า ภิกษุหก ภิกษุเจ็ด และภิกษุแปด สถาบันศาสนาอิสลามแทนด้วย อิหม่ามหนึ่ง อิหม่ามสอง อิหม่ามสาม อิหม่ามสี่ อิหม่ามห้า อิหม่ามหก และอิหม่ามเจ็ด สถาบันคริสตศาสนาแทนด้วยนักบวชหนึ่ง นักบวชสอง นักบวชสาม นักบวชสี่ นักบวชห้า นักบวชหก นักบวชเจ็ด และนักบวชแปด

1. การจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยโดยสถาบันพระพุทธศาสนา

สถาบันพระพุทธศาสนามีการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย โดยการจัดการศึกษานอกระบบที่ทุกวัดจัด ซึ่งจากการสังเกตพบว่าการเรียนการสอน

พระปริยัติธรรมแผนกธรรมที่เป็นพื้นฐานของพระพุทธศาสนาให้พระภิกษุและสามเณรในสังกัด มีการจัดให้เรียนในช่วงเช้าพรรษา จำนวนผู้เรียนจะเป็นพระภิกษุบวชใหม่ที่จำพรรษาในช่วงเช้าพรรษาเรียกว่าพระนวกะ ซึ่งจำนวนพระนวกะจะมากขึ้นอยู่กับวัดแต่ละวัด แต่โดยเฉลี่ยแล้ว จะมีวัดละประมาณ 10 รูป และเป็นการเรียนร่วมกับสามเณรซึ่งจะมีจำนวนไม่แตกต่างกัน นอกจากนี้การศึกษานอกระบบที่วัดดำเนินการจะเป็นพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ที่ในเขตพื้นที่ กรุงเทพมหานคร วัดส่วนใหญ่จะมีสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แต่สำหรับจังหวัดอื่นๆ จะเป็นสำนักเรียนประจำจังหวัด ซึ่งจะเปิดการเรียนการสอนประมาณปลายเดือนพฤษภาคม สำหรับการศึกษิตตามอธยาศัยจะเป็นกิจกรรมในด้านการเผยแผ่ศาสนธรรมด้วยการเทศนา พิธีกรรมทางศาสนา กิจกรรมในวันสำคัญต่างๆ การปฏิบัติธรรมและวิปัสสนาในวันพระ แต่การจัดการศึกษาอื่นๆ จะขึ้นอยู่กับความพร้อมของแต่ละวัด เช่น กรณีวัดของภิกษุหนึ่ง ที่เป็นซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ กรุงเทพมหานคร ได้ให้ข้อมูลว่า “วัดของอาตมาก็มีการจัดการศึกษาให้พระภิกษุ สามเณรเหมือนวัดอื่นๆ แต่ที่มีการดำเนินการพิเศษก็คือ การจัดทำซีดีรอม เพื่อใช้เป็นสื่อการเรียนการสอน โดยได้พัฒนาหลักสูตรนันทกรรมและธรรมศึกษาที่สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง” กรณีวัดในพื้นที่ กรุงเทพมหานคร อีกวัดหนึ่งจะเป็นวัดที่มีความโดดเด่นในการจัดโปรแกรมศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ซึ่งภิกษุหกได้ให้ข้อมูลว่า “ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นองค์กรทางพระพุทธศาสนาองค์กรหนึ่ง ที่พระสงฆ์จัดตั้งขึ้นมาเป็นการจัดการศึกษาสงเคราะห์นอกระบบโรงเรียน ให้การศึกษาอบรมแก่ประชาชน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเด็กและเยาวชนที่กำลังอยู่ในวัยเรียน เพื่อให้รู้จักใช้เวลาว่างจากวันหยุดเรียน เข้ามาศึกษาหาความรู้ ความเข้าใจ ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา น้อมนำไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ดำรงตนอยู่ในสังคมด้วยความสงบสุข และเป็นผู้ใหญ่ที่ดีมีคุณภาพในวันข้างหน้า” ในกรณีวัดในพื้นที่บริเวณทลจะมีการจัดการศึกษาที่ขึ้นอยู่กับความพร้อมของแต่ละวัดเช่นกัน และมีที่แตกต่างจากกรุงเทพมหานครก็คือ กรณีของโปรแกรมพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ที่จะมีนักเรียนเป็นของจังหวัดเพียงสำนักเรียนเดียวเรียกว่า “สำนักเรียนพระปริยัติธรรมประจำจังหวัด” ที่เป็นแหล่งที่พระภิกษุ สามเณรใช้เพื่อการเรียนรู้ เช่นคำกล่าวของภิกษุสองว่า “ในส่วนของ การจัดพระปริยัติธรรมในจังหวัดของอาตมาจะมีสำนักเรียนรวมของจังหวัด ให้ภิกษุ สามเณรจากทุกวัดในจังหวัดได้มาเรียนรวมกัน” ซึ่งจะต่างจากกรณีของกรุงเทพมหานครที่จะมีนักเรียนอยู่ในแต่ละวัดที่มีความพร้อม ในกรณีของการจัดโปรแกรมหรือค่ายอบรมคุณธรรมจริยธรรมก็เช่นกัน ขึ้นอยู่กับความพร้อม และความเหมาะสมต่อผู้เข้ารับการอบรมของแต่ละวัด เช่นที่ภิกษุสองกล่าวว่า “โครงการอบรมจริยธรรมจะจัดให้มีอย่างหลากหลายขึ้นอยู่กับความเหมาะสม อาจจะเป็น สามคืนสี่วัน สิบวัน เป็นต้น ซึ่งจะจัดในวัดที่มีความพร้อม สำหรับในจังหวัดของอาตมาก็มีจัดอยู่หลายวัด โดยเนื้อหาหลักสูตรก็จะเป็นการกำหนดโดยวัดที่จัดอบรม ซึ่งเน้นวิชาพื้นฐาน คือ ศีล สมาธิ ปัญญา การพัฒนาคุณภาพ

ชีวิต พัฒนาพฤติกรรม พัฒนาทางกาย วาจา ให้เรียบร้อย พัฒนาจิตใจให้มั่นคง” ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของภิกษุที่ว่า “การจัดค่ายพุทธบุตรจะจัดเฉพาะวัดที่มีความพร้อม โดยเฉพาะวัดที่มีสำนักปฏิบัติธรรม ซึ่งจะเป็นวัดที่มีความพร้อมในด้านที่พัก เนื้อหาจะประกอบด้วยภาคบรรยายที่เน้นคุณธรรมสู่จิตใจ บางวัดก็จะจัดหลักสูตรและกิจกรรมของตนเอง เนื้อหาส่วนใหญ่ก็จะเน้นให้เด็กได้เกิดคุณธรรมในด้านต่างๆ เช่น ความกตัญญู ความเพียร การปฏิบัติธรรม ศาสนพิธี การรับศีล วิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ” และในส่วนของโปรแกรมด้านวิชาชีพจะมีการดำเนินการอยู่บ้าง เช่นที่ภิกษุสามเณรให้ข้อมูลว่า “การให้ความรู้ด้านวิชาชีพก็จะมีบางวัด มีการฝึกอาชีพให้แก่พี่น้องประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับอาชีพการทำดอกไม้จันทน์ ตัดเย็บเสื้อผ้าบ้าง หรือกิจกรรมอย่างอื่นที่เป็นการเอื้อประโยชน์ต่อครอบครัวของชาวบ้าน แต่ปัจจุบันมีน้อยลงเนื่องจากมีโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ซึ่งทำให้การฝึกอาชีพในวัดน้อยลงมาก”

โดยสรุปวัดในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลมีการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยหลากหลายโปรแกรม มีทั้งโปรแกรมที่จำเป็นต้องจัดอยู่เป็นประจำและต้องจัดทุกวัด ซึ่งโปรแกรมการศึกษานอกระบบ ได้แก่ พระปริยัติธรรมแผนกธรรมที่เป็นโปรแกรมการศึกษาที่ทุกวัดจะต้องจัดขึ้นในช่วงเข้าพรรษา เพื่อให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร และโปรแกรมการศึกษานอกระบบที่จัดโดยขึ้นอยู่กับความพร้อมของแต่ละวัด ได้แก่ พระปริยัติธรรมแผนกบาลี โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ การบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน ค่ายอบรมคุณธรรมและจริยธรรม และการฝึกอาชีพ สำหรับโปรแกรมการศึกษานอกระบบที่จัดโดยวัดนั้น จะเป็นการเทศนาในพิธีกรรม และวันสำคัญต่างๆ การจัดวัดให้เป็นอุทยานการเรียนรู้ การเรียนรู้จากพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การเวียนเทียน การเรียนรู้ผ่านสื่อต่างๆ เช่น สื่อเอกสาร สิ่งพิมพ์ วิทยุชุมชน เสียงตามสาย เทปบันทึกเสียง วีดีทัศน์ การปฏิบัติธรรม และวิปัสสนากรรมฐานในศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำอำเภอ ศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำตำบล เป็นต้น นอกเหนือจากการดำเนินโดยเจ้าอาวาสวัดแล้ว สถาบันพระพุทธศาสนายังมีการดำเนินการในรูปของมูลนิธิที่หลากหลายเพื่อการเผยแผ่ศาสนาธรรม ทั้งทางวิทยุและโทรทัศน์

2. การจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยโดยสถาบันศาสนาอิสลาม

สถาบันศาสนาอิสลามในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล มีการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ดังนี้ กรณีมัศยิดของอิหม่ามหนึ่งกล่าวว่า “โปรแกรมการศึกษาของมัศยิดเราเป็นการให้ความรู้และปลูกฝังเยาวชนตั้งแต่อายุ 7 ขวบ ถึง 70 กว่า คือตั้งแต่เด็กถึงผู้ใหญ่ เพราะเป็นไปตามหลักของศาสนาอิสลามว่า การให้การศึกษานั้นต้องให้ความรู้ทุกอย่างในเปลถึงหลุมฝังศพ ฉะนั้นเราจึงไม่จำกัดอายุหรือระดับชั้นของการศึกษา ทุก

คนเรียนได้หมด โดยมีการแบ่งชั้นเรียนเป็นชั้นเด็กเล็กตั้งแต่ยังสะกดและอ่านอะไรไม่ออก จนกระทั่งอ่านคัมภีร์อัลกุรอานได้ โดยมีการสอนทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ ในวันเสาร์ และวันอาทิตย์ เวลา 9.00 ถึง 13.00 น. และยังจัดโปรแกรมสำหรับผู้นับถือศาสนาอิสลามใหม่ หรือผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามอยู่แล้ว แต่ต้องการมีความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้มากขึ้น ซึ่งกลุ่มนี้มีอายุตั้งแต่ 30 ปี ถึงประมาณ 80 ปี และเป็นโปรแกรมที่ดำเนินการมาแล้วอย่างต่อเนื่องเป็นปีที่สาม โดยจัดการอบรมในช่วง 9.00 ถึง 13.00 น. ในเสาร์และวันอาทิตย์” สำหรับโปรแกรมเกี่ยวกับอาชีพนั้น อีหม่ามหนึ่งกล่าวว่า “การอบรมอาชีวะเป็นการทำงานของกรรมการฝ่ายชุมชน ฝ่ายครอบครัวสัมพันธ์ ซึ่งจะเป็นการส่งเสริมทางอ้อมมากกว่า ไม่ได้ดำเนินการโดยตรงเนื่องจากมัสยิดยังมีบุคลากรไม่เพียงพอ” นอกจากนี้ยังมีการจัดค่ายอบรมศาสนาภาคฤดูร้อน สำหรับเยาวชนในภาคฤดูร้อนเป็นประจำทุกปี ซึ่งอีหม่ามหนึ่งให้ข้อมูลว่า “มัสยิดเรามีการจัดอบรมศาสนาภาคฤดูร้อนทุกปี เช่นในปี 2547 จัดระหว่างวันที่ 3 – 18 เมษายน 2547 รวม 15 วัน มีเยาวชนเข้าอบรมประมาณ 200 กว่าคน” สำหรับมัสยิดอื่นๆ ในพื้นที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑลก็มีการจัดโปรแกรมการศึกษาที่เรียกว่า “ศูนย์อบรมศาสนาอิสลามและจริยธรรมประจำมัสยิด” โดยทั่วไปแล้วจะจัดในเวลา 17.00 ถึง 19.00 น. ดังที่อีหม่ามสองให้ข้อมูลว่า “มัสยิดในพื้นที่จะจัดศูนย์ศึกษาอบรมศาสนาอิสลามและจริยธรรมประจำมัสยิด โดยจัดให้เด็กและเยาวชนในวันธรรมดา หลังจากเรียนในภาคปกติในระบบ โดยใช้เวลาเรียนประมาณ 1 ชั่วโมง” นอกจากนี้ยังให้ข้อมูลว่า “การให้ความรู้แก่ผู้ใหญ่จะมีการให้ความรู้หลังพิธีละหมาดในวันศุกร์” “สำหรับการฝึกอบรมในเรื่องอาชีวะจะเป็นหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลเป็นผู้รับผิดชอบ” สำหรับในเรื่องของเวลาที่จัดการเรียนการสอนให้กับเยาวชนนั้นจะมีที่จัดการเรียนการสอนในเวลาที่แตกต่างกันไป เช่น ข้อมูลจากอีหม่ามสาม กล่าวเกี่ยวกับเวลาในการเรียนการสอนว่า “มัสยิดที่ดูแลจะจัดการเรียนการสอนในวันจันทร์ถึงศุกร์ ตั้งแต่ 18.00 ถึง 20.00 น. และในวันเสาร์ อาทิตย์ ตั้งแต่เวลา 9.00 ถึง 16.00 น.” แต่มีมัสยิดที่ไม่ได้มีการจัดศูนย์อบรมศาสนาอิสลามและจริยธรรมประจำมัสยิดด้วยเช่นกัน นั่นคือ มัสยิดที่อีหม่ามเจ็ดรับผิดชอบ เนื่องจากเป็นมัสยิดที่จัดตั้งขึ้นใหม่ยังไม่มีความพร้อมในการจัดการเรียนการสอน

โดยสรุปแล้วข้อมูลที่ได้จากอีหม่ามและการสังเกต พบว่า ในพื้นที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑลจะมีการจัดโปรแกรมศึกษานอกระบบที่ชัดเจนคือ ศูนย์ศึกษาศาสนาอิสลามและจริยธรรมประจำมัสยิดซึ่งเกือบทุกมัสยิดมีการดำเนินการภายใต้การกำกับดูแลของอีหม่าม บางมัสยิดจะมีฝ่ายการศึกษาเป็นผู้รับผิดชอบอีกชั้นหนึ่ง ศูนย์ศึกษาศาสนาอิสลามและจริยธรรมประจำมัสยิดจะเป็นชั้นเรียนฟรีดูอินสำหรับเด็กและเยาวชน โดยจะมีเด็กและเยาวชนเข้าเรียนเฉลี่ยมัสยิดละ 40 คน ซึ่งมัสยิดที่ครูผู้สอนมีไม่เพียงพอจะมีการเรียนรู้ด้วยวิธีที่สอนน้องบ้างใน

บางครั้ง และบางมัสยิดมีการจัดชั้นเรียนในระดับชานาอี หรือระดับมัธยมทางศาสนาเพื่อสนองความต้องการของผู้เรียนที่ต้องการเรียนรู้ด้านศาสนา ศูนยศึกษาศาสนาอิสลามและจริยธรรม ประจำมัสยิดมีการกำหนดเวลาในการเรียนการสอนเป็นเวลาเย็นหรือวันหยุดเสาร์ อาทิตย์ ขึ้นอยู่กับมัสยิดแต่ละมัสยิดจะเป็นผู้กำหนดเวลาในการเรียนการสอน รวมทั้งการฝึกอ่านคัมภีร์อัลกุรอาน (กอรี) และบางมัสยิดจะมีการจัดชั้นเรียนให้แก่ผู้ใหญ่ในวันเสาร์หรืออาทิตย์ด้วย การจัดโปรแกรมค่ายอบรมศาสนาภาคฤดูร้อน ในส่วนของการฝึกอาซีหม์มัสยิดจะไม่มีการดำเนินการเอง แต่ถ้ากลุ่มสัปบุรุษใดมีความต้องการเรื่องอาซีพก็สามารถประสานให้อิหม่ามติดต่อผู้สอนให้ ซึ่งที่พบก็คือการสอนอาซีพการนวดแผนไทย ที่อิหม่ามประสานผู้สอนมาจัดสอนให้แก่กลุ่มสัปบุรุษที่สนใจ สำหรับโปรแกรมการศึกษาตามอัธยาศัย พบว่า บางมัสยิดได้จัดที่อ่านหนังสือไว้ในมัสยิด ที่เน้นเอกสารวิชาการเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม และคัมภีร์อัลกุรอาน นอกจากนี้จะมีการเทศน์เป็นประจำหลังพิธีละหมาดในวันศุกร์ โดยผู้ทำหน้าที่เทศน์จะเป็นคอเต็บ ซึ่งเป็นบทบาทที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 และการจัดโปรแกรมการศึกษาตามอัธยาศัยอื่นๆ จะเป็นการเผยแพร่ศาสนาผ่านสื่อต่างๆ เช่น เสียงตามสาย เทปบันทึกเสียง และวิทยุชุมชน การจัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาอิสลามแต่ไม่ใช่การดำเนินการโดยมัสยิดหรืออิหม่ามก็คือ รายการโทรทัศน์ วิทยุ ที่มีเนื้อหาในการเผยแพร่สาระธรรมมุสลิม

3. การจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยโดยสถาบันคริสต์ศาสนา

สถาบันคริสต์ศาสนาในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล มีการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยดังนี้ นิการยโปรเตสแตนต์ทั้ง 4 องค์กรประกอบด้วย สภาคริสตจักรในประเทศไทย สหกิจคริสเตียนแห่งประเทศไทย มูลนิธิคริสตจักรคณะแบ็บติสต์ มูลนิธิคริสตจักรวันเสาร์แห่งประเทศไทย มีการจัดโรงเรียนวันอาทิตย์ (Sunday School) ทุกคริสตจักร เช่น กรณีบาทหลวงหนึ่งกล่าวว่า “คริสตจักรมีการจัดการเรียนการสอนให้แก่คริสตชนของคริสตจักรที่มีการแบ่งกลุ่ม การแบ่งกลุ่มจะแบ่งตามความรู้ทางด้านจิตวิญญาณ ไม่ใช่ความรู้จากการเรียนรู้ในระบบที่เป็นความรู้ทางวิชาการในด้านต่างๆ แต่ถ้าผู้เรียนมีความรู้ทางวิชาการที่แตกต่างกันมาก ก็มีความจำเป็นที่จะต้องจัดให้อยู่กลุ่มเรียนคนละกลุ่ม นอกจากนี้ยังพิจารณาถึงวัยวุฒิที่เหมาะสมในแต่ละกลุ่มแต่ละชั้น โดยแต่ละชั้นของผู้เรียนที่แบ่งกลุ่มแล้ว ต้องมีผู้เรียนตั้งแต่ 5 คนขึ้นไป เพื่อให้เกิดการเรียนการสอนที่มีโอกาสแสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระและรับฟังความคิดเห็นของบุคคลอื่นในกลุ่ม ชั้นเรียน แต่ละชั้นมีหลักสูตรชั้นละ 3 เดือน ปัจจุบันชั้นเรียนมีทั้งหมด 5 ชั้น โดยจัดการเรียนการสอนทุกวันอาทิตย์ระหว่าง

เวลา 9.00 ถึง 10.00 น.” จะมีที่แตกต่างไปก็คือกรณีของมูลนิธิคริสตจักรวันเสาร์แห่งประเทศไทย ที่จัดการเรียนการสอนในวันเสาร์ ซึ่งนักบวชสอง ให้ข้อมูลว่า “คริสตจักรจะจัดการเรียนการสอนในวันเสาร์ระหว่างเวลา 9.00 ถึง 10.00 น. เรียกว่า โรงเรียนสะบาโต โดยใช้คู่มือที่มีเนื้อหาเดียวกันทั่วโลกแต่แปลเป็นภาษาไทย และมีการเรียนอย่างต่อเนื่องหลักสูตรละ 3 เดือน โดยแบ่งกลุ่มการเรียนรู้เป็นกลุ่มๆ” ในส่วนของนิกายโรมันคาทอลิกจะเป็นการเรียนการสอนแก่บุคคลทั่วไป หลังจากพิธีมิสซาซึ่งส่วนใหญ่จะไม่มีแบ่งกลุ่มของผู้เรียน และเรียนประมาณ 1 ชั่วโมง” ซึ่งนักบวชหกให้ข้อมูลว่า “การจัด Sunday School จะเปิดสอนให้แก่บุคคลทั่วไปที่ยังไม่ได้เป็นคริสต์ศาสนิกชน หลังจากทำพิธีมิสซาในโบสถ์โดยใช้เวลาเรียนประมาณ 1 ชั่วโมง ระหว่างเวลา 11.00 ถึง 12.00 น.” นอกเหนือจากการจัดการเรียนการสอนในรูปแบบของโรงเรียนวันอาทิตย์แล้ว การจัดการศึกษาเพื่ออาชีพจะมีเฉพาะบางแห่งเท่านั้น ซึ่งนักบวชห้าให้ข้อมูลว่า “การสอนในวันเสาร์เป็นบริการชุมชนในลักษณะสังเคราะห์ เรียกว่า ศูนย์คริสเตียนบริการ ซึ่งปัจจุบันเปิดการเรียนการสอนรวม 6 หลักสูตร ระยะเวลาแต่ละหลักสูตรประมาณ 2 เดือน ที่เป็นวิชาชีพคือ การตัดเย็บเสื้อผ้า ดอกไม้ประดิษฐ์ เทคนิคการแต่งหน้า และมีวิธีการที่ไม่ใช่อาชีพบางส่วน” บางแห่งก็กล่าวโดยชัดเจนว่าไม่มีการจัดโปรแกรมด้านอาชีพ ดังข้อมูลจากนักบวชสอง “การจัดกิจกรรมในเรื่องของอาชีพนั้น การดำเนินงานโดยคริสตจักรมีน้อยมาก จะเป็นการบริการด้านสังคมที่หน่วยงานส่วนกลางจะดำเนินการโดยตรงต่อกลุ่มเป้าหมาย ไม่ใช่การดำเนินการของคริสตจักร”

โดยสรุปจากการให้ข้อมูลของบาทหลวงและจากการสังเกต พบว่า สถาบันคริสตศาสนา จะมีการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบที่เด่นชัดในส่วนของนิกายโปรเตสแตนต์ ที่มีการจัดการเรียนการสอนโรงเรียนวันอาทิตย์หรือโรงเรียนรวีวารศึกษาเป็นประจำและสม่ำเสมอเนื่องตลอดมาทุกคริสตจักร โดยเป็นการเรียนการสอนในวันอาทิตย์ก่อนการนมัสการ แต่คริสตจักรของมูลนิธิคริสตจักรวันเสาร์แห่งประเทศไทยจะจัดการเรียนการสอนในวันเสาร์ก่อนนมัสการ และมีการแบ่งชั้นเรียนตามความเหมาะสมของแต่ละคริสตจักร ที่อย่างน้อยจะแบ่งเป็นชั้นเด็กและเยาวชน และชั้นผู้ใหญ่ และชั้นเรียนหนึ่งๆ จะมีผู้เรียนไม่เกินชั้นละ 30 คน สำหรับกรณีของสถาบันนิกายโรมันคาทอลิกมีการจัดโรงเรียนวันอาทิตย์ด้วยเช่นกัน แต่จะไม่มีแบ่งชั้นเรียนและเป็นการเรียนการสอนที่จัดขึ้นหลังพิธีมิสซาในช่วงเช้า บางแห่งจัดให้มีการเรียนการสอนในช่วงบ่าย ภายหลังจากการเรียนการสอนแล้ว สัตบุรุษหรือคริสตชนจะมีการรวมกลุ่มกันเองเพื่อทำกิจกรรมที่สนใจร่วมกัน เช่น เล่นดนตรี กิจกรรมนันทนาการสำหรับกลุ่มผู้สูงอายุ ซึ่งกลุ่มผู้สูงอายุในนิกายโรมันคาทอลิกยังมีการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบที่เป็นการให้ความรู้ที่สำคัญในเรื่องต่างๆ แก่ผู้สูงอายุด้วย โดยเป็นการดำเนินการของกลุ่มผู้สูงอายุที่ประสานกับบาทหลวงแต่ละแห่งในการติดต่อประสานสัตบุรุษผู้สูงอายุมาร่วมจัดกิจกรรมปี 2 ครั้ง นอกจากนี้ยังมีโปรแกรมการศึกษานอกระบบที่เป็นการฝึกอาชีพ เช่น การตัดเย็บเสื้อผ้า เสริมสวย ดอกไม้ประดิษฐ์ เป็น

ต้น ซึ่งโปรแกรมการศึกษานอกระบบที่เป็นการฝึกอาชีพมีการจัดทั้งสถาบันคริสตจักรในนิกายโปรเตสแตนต์ และสถาบันในนิกายโรมันคาทอลิก สำหรับการจัดโปรแกรมการศึกษาตามอัธยาศัยที่ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองตามความสนใจ ความพร้อม และโอกาสในการเรียนรู้ จะเป็นรับฟังการเทศน์ในระหว่างพิธีมิสซาจากบาทหลวง ศิษยาภิบาล หรือศาสนาจารย์ หรือการบรรยายพิเศษที่เป็นวิทยากรรับเชิญในเรื่องความรู้ต่างๆ การจัดการศึกษาตามอัธยาศัยอื่นๆ ซึ่งไม่ใช่การดำเนินการโดยวัดหรือคริสตจักร แต่เป็นการดำเนินการโดยสังฆมณฑล หรือ องค์การต่างๆ ในนิกายโปรเตสแตนต์ จะเป็นการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยผ่านสื่อต่างๆ เช่น สื่อเอกสาร สิ่งพิมพ์ วิทยุ และโทรทัศน์ เช่นเดียวกับศาสนาอื่นๆ

โปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันพระพุทธศาสนา สถาบันศาสนาอิสลาม และสถาบันคริสต์ศาสนา ที่กล่าวมาข้างต้น ได้ตรวจสอบกับนิยามและลักษณะของการจัดศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ดังปรากฏตัวอย่างในภาคผนวก จ. และสามารถสรุปโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาได้ดังตารางที่ 5

ตารางที่ 5 แสดงโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา

สถาบันศาสนา	โปรแกรมการศึกษานอกระบบ	โปรแกรมการศึกษาตามอัธยาศัย
พุทธ	<ul style="list-style-type: none"> - พระปริยัติธรรมแผนกธรรม - พระปริยัติธรรมแผนกบาลี - ศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ - การบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน - ค่ายอบรมคุณธรรมและจริยธรรม - การฝึกอาชีพ 	<ul style="list-style-type: none"> - การเทศนาในพิธีกรรม และวันสำคัญ - การจัดวัดให้เป็นอุทยานการเรียนรู้ - การเรียนรู้จากพิธีกรรมทางศาสนา การเรียนรู้ผ่านสื่อต่างๆ - การปฏิบัติธรรมและวิปัสสนากรรมฐานในศูนย์ปฏิบัติธรรม - การเผยแพร่ศาสนธรรม ทั้งทางวิทยุและโทรทัศน์
อิสลาม	<ul style="list-style-type: none"> - ศูนย์ศึกษาศาสนาอิสลามและจริยธรรมประจำมัสยิด - การศึกษาศาสนธรรมผู้ใหญ่ 	<ul style="list-style-type: none"> - ที่อ่านหนังสือไว้ในมัสยิด - การเทศน์เป็นประจำหลังพิธีละหมาดในวันศุกร์

สถาบัน ศาสนา	โปรแกรม การศึกษานอกระบบ	โปรแกรม การศึกษาตามอัธยาศัย
	<ul style="list-style-type: none"> - การฝึกอ่านคัมภีร์อัลกุรอาน(กอรี) - ค่ายอบรมศาสนาภาคฤดูร้อนสำหรับเยาวชน - การฝึกอาชีพ 	<ul style="list-style-type: none"> - การเรียนรู้ผ่านพิธีกรรมทางศาสนา - การเผยแพร่ศาสนาผ่านสื่อต่างๆ
คริสต์	<ul style="list-style-type: none"> - โรงเรียนวันอาทิตย์หรือโรงเรียนรวีวารศึกษา - การฝึกอาชีพ 	<ul style="list-style-type: none"> - การเทศน์ในระหว่างพิธีมิสซา หรือ พิธีนมัสการ - การเรียนรู้ผ่านพิธีกรรมทางศาสนา - การเผยแพร่ศาสนธรรมผ่านสื่อต่างๆ

ตอนที่ 3 : ผลการวิเคราะห์แนวคิดของบอยเออล์เกี่ยวกับแนวคิดและองค์ประกอบในการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา (การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ตอนที่ 2)

การจัดโปรแกรมทางการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยนั้นมีนักการศึกษาหลายท่านได้กำหนดขึ้นเพื่อเป็นกรอบในการศึกษา วิจัย ประเมินผล หรือ เป็นกรอบในการพัฒนาโปรแกรมการศึกษา ซึ่งในกรณีของบอยเออล์ได้กำหนดไว้ 15 ข้อ ซึ่งการวิจัยนี้ได้ใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ว่าการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา ได้มีการดำเนินการตามแนวคิดของบอยเออล์ในแต่ละองค์ประกอบมากน้อยเพียงใด โดยผลการวิจัยมีดังนี้

1. การสร้างพื้นฐานทางปรัชญาในการพัฒนาโปรแกรม

การวิเคราะห์ความเชื่อของผู้พัฒนาโปรแกรมเป็นสิ่งสำคัญ เนื่องจากความเชื่อหรือปรัชญาแนวคิดมีอิทธิพลอย่างมากในการเลือกวิธีปฏิบัติในขั้นตอนของการวางโปรแกรม ความเชื่อ ปรัชญา แนวคิดของนักพัฒนาโปรแกรมแต่ละคนที่แตกต่างกันจะส่งผลต่อการจัดโปรแกรม เช่น ในเรื่องของการเลือกวิธีการเรียนการสอน เทคนิคที่จะส่งเสริมให้ผู้เรียนพยายามศึกษาและเรียนรู้ด้วยตัวเองมากที่สุด การจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยโดยสถาบันศาสนา ผู้จัดโปรแกรมในแต่ละสถาบันศาสนามีพื้นฐานทางปรัชญาดังนี้

1.1 พระพุทธศาสนา

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลในสถาบันพระพุทธศาสนาได้ข้อมูลดังนี้ ภิภษุหนึ่ง กล่าวถึงปรัชญาของพระพุทธศาสนาว่า “ปรัชญาทางการศึกษาของตนตามพระพุทธศาสนา คือ ไตรสิกขา หมายถึง ข้อที่ต้องศึกษา ข้อที่ต้องปฏิบัติ ที่เป็นหลักการสำหรับการศึกษา คือ การฝึกรบม กาย วาจา จิตใจ และปัญญาให้บรรลุสู่จุดหมายคือนิพพาน หรือเรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ก็ได้” ซึ่งสอดคล้องกับ ภิภษุสองที่กล่าวว่า “หลักการสำคัญของพระพุทธศาสนาก็คือ สิกขา 3 คือศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งถือเป็นหลักเบื้องต้นของการศึกษา ศีลจะเป็นข้อที่ควรปฏิบัติ ของบุคคล ซึ่งจะเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการสร้างให้เป็นคนดี สมาธิคือ ความตั้งมั่นในจิต ปัญญา คือความรอบรู้ เข้าใจลึกซึ้ง” และยังสอดคล้องกับภิภษุสาม และภิภษุเจ็ดที่กล่าวว่า สิกขาคือ คำเดียวกับคำว่าศึกษา ดังนั้นปรัชญาทางการศึกษาก็คือไตรสิกขา” สำหรับภิภษุสี่ ให้ความเห็นว่าปรัชญาทางการศึกษาของพระพุทธศาสนาน่าจะเป็นอริยสัจสี่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค คือเป็นการศึกษาเพื่อการพ้นทุกข์ ทุกข์ หมายถึง ความทุกข์ที่พบ สมุทัย หมายถึงการหาเหตุแห่งทุกข์ นิโรธ หมายถึงความดับแห่งทุกข์ มรรค หมายถึง ข้อปฏิบัติเพื่อการดับทุกข์ ซึ่งสอดคล้องกับภิภษุหก ที่เห็นว่า “อริยสัจสี่ คือ การศึกษาเพื่อพ้นทุกข์ การศึกษาเพื่อความสุข” ในขณะที่ภิภษุห้า กล่าวถึงปรัชญาการศึกษาว่า “ในพระพุทธศาสนานั้นได้อาศัยหลักการการศึกษาที่ประกอบด้วย ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ หรือ อ่านออก (รู้) บอกได้ (สอนได้) และใช้เป็น (ปฏิบัติเป็น) ซึ่งก็คือ คันถุระ หมายถึงกิจการด้านการเล่าเรียน ที่พระเณรก็จะเรียนนักธรรม บาลี เขวชนทั่วไปก็เรียน ธรรมศึกษา” และภิภษุท่านสุดท้ายกล่าวว่า “ปรัชญาในการจัดการศึกษาจะยึดถือคำว่า ผู้ใคร่ใน ธรรมเป็นผู้เจริญ “ธมฺมกาโม ภวาทิ” สำหรับผู้เรียนก็ควรยึด สุ จิ ปุ ลิ ตามที่ปรากฏใน ประกาศนียบัตรของสงฆ์ที่จะมีคำว่า สุ จิ ปุ ลิ อยู่ 4 มุม”

โดยสรุปก็คือปรัชญาการศึกษาที่ผู้ให้ข้อมูลจำนวนครึ่งหนึ่งเห็นสอดคล้องกันว่าเป็นปรัชญาในการจัดการศึกษาของผู้จัดโปรแกรมการศึกษาในสถาบันพระพุทธศาสนา คือ ไตรสิกขา หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา และ ผู้ให้ข้อมูลจำนวน 2 ท่าน เห็นว่าปรัชญาการศึกษาที่ยึดถือในการจัดโปรแกรมการศึกษา คือ อริยสัจสี่ ซึ่งเป็นแนวทางแห่งการดับทุกข์ และผู้ให้ข้อมูลอีก ท่านหนึ่งยึดปรัชญา ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ และท่านสุดท้ายยึดปรัชญา สุ จิ ปุ ลิ ในการจัดโปรแกรมการศึกษา

1.2 สถาบันศาสนาอิสลาม

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลในสถาบันศาสนาอิสลาม ทั้งหมดให้ข้อมูลสอดคล้องกันว่า ในศาสนาอิสลามนั้นเน้นให้มีการศึกษาเรียนรู้ในเรื่องพระคัมภีร์อัลกุรอาน โดยต้องจัดการเรียนการสอนให้แก่บุคคลในความดูแลตั้งแต่เปลจนถึงหลุมศพ และเป็นความจำเป็นของชาวมุสลิมอย่างที่สุดในการเรียนรู้ข้อปฏิบัติในคัมภีร์อัลกุรอาน เช่น ที่อิหม่ามสอง กล่าวว่

“ปรัชญาของมุสลิม ข้อบังคับเริ่มแรกของมุสลิมนั้นจะต้องให้การเรียนการสอนเบื้องต้นต่อเด็ก เพื่อให้มีความรู้พื้นฐานทางศาสนาที่จำเป็น ซึ่งเบื้องต้นพ่อแม่จะต้องเป็นผู้ให้ความรู้ที่จำเป็นต่อบุตรในความดูแล” เช่นเดียวกับที่อิหม่ามฮามัด ให้ข้อมูลว่า “การศึกษาหาความรู้ด้านศาสนาเป็นกฎบังคับเฉพาะของมุสลิมทั้งชายหญิง ทุกคนเกิดมาก็ต้องเรียนแล้ว ถึงเด็กตัวเล็กๆ ก็ต้องเรียนแล้ว” โดยอิหม่ามฮามัดได้ให้ข้อมูลรายละเอียดเพิ่มเติมว่า “ปรัชญาในการจัดการศึกษา คือ การเรียนรู้ตั้งแต่เปลนอนจนถึงหลุมศพ และถือว่าเป็นความจำเป็นของมุสลิมอย่างที่สุด ตัวศาสดาของศาสนาอิสลามเองก็ได้รับมอบหมายจากอัลเลาะห์ ให้ทำหน้าที่ครูในการสอนคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่มุสลิมทั้งปวง สอนการดำรงชีพ คือให้สอนลูกหลานของท่านให้จับปลาให้เป็น ให้ขังปลาให้แน่น ให้ขี่ม้าให้เป็น ให้มีความสามารถเท่าทันในทุกๆ ด้าน” และอิหม่ามฮามัดได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาของอิสลามเพิ่มเติม ดังนี้ “อิสลามเป็นศาสนาที่ตระหนักในเรื่องของการศึกษามาก เช่น คัมภีร์อัลกุรอานมีอยู่ทั้งสิ้น 114 บท แบ่งเป็นวรรคได้ 6666 วรรค แต่บทแรกที่พระเจ้าประทานให้มะหะหมัดนั้นจะว่าด้วยการศึกษาคือ “อิกอเราะะ” “จงอ่าน” ปฐมโองการเลยคือ “จงอ่าน” ท่านศาสดาไม่เคยเรียนรู้มาก่อน จึงผ่านจากข้อครหาว่าเนื้อความในคัมภีร์เป็นเรื่องที่ท่านศาสดาเขียนขึ้นเอง แต่เมื่อไม่มีประวัติในการเรียนมาก่อนจึงเป็นข้อสนับสนุนให้เชื่อว่าเป็นดำรัสของพระเจ้าโดยแท้จริง ซึ่งท่านศาสดาได้กล่าวว่า การศึกษาเป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคน เนื้อหาที่สำคัญในพระคัมภีร์อัลกุรอานที่เกี่ยวกับการศึกษาที่สำคัญอีกบทหนึ่งก็คือ ท่านจงศึกษาตั้งแต่ในเปลจนถึงหลุมฝังศพ ซึ่งเป็นการศึกษาตลอดชีวิต และอีกบทที่กล่าวถึงการศึกษาก็คือ “สาวกทั้งหลายท่านจงไปศึกษาแม้จะใช้ระยะทางไกลถึงเมืองจีน” ผู้ใดประสงค์จะมีความสุขในโลกนี้ก็ต้องเรียนรู้เรื่องของโลกนี้ ผู้ใดประสงค์จะมีความสุขในโลกหน้าก็จงเรียนรู้ในเรื่องของโลกหน้า ผู้ใดประสงค์จะมีความสุขทั้งสองโลกก็ต้องเรียนรู้ทั้งสองด้านควบคู่กัน จึงเป็นอุดมการณ์ คำสอนที่เน้นสมดุลระหว่างโลกนี้และโลกหน้า”

ดังนั้นปรัชญาการศึกษาที่ผู้ให้ข้อมูลยึดเพื่อการจัดโปรแกรมการศึกษาในสถาบันศาสนาอิสลาม ผู้ให้ข้อมูลทุกท่านให้ข้อมูลที่สอดคล้องตรงกันว่า ปรัชญาการศึกษาที่ยึดเพื่อจัดโปรแกรมการศึกษา คือ การเรียนรู้เกิดขึ้นตั้งแต่เปลนอนจนถึงหลุมศพ เพราะศาสนาอิสลามให้ความสำคัญต่อการศึกษา มุสลิมจะต้องได้รับการเรียนรู้ตั้งแต่เกิดจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต ซึ่งเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต

1.3 สถาบันคริสต์ศาสนา

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลในสถาบันคริสต์ศาสนาพบว่า ปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของสถาบันคริสต์ศาสนามีหลากหลาย โดยนักบวชให้ข้อมูลว่า “ปรัชญาที่เกี่ยวกับการศึกษาโดยตรงนั้นไม่มี กล่าวคือในสถาบันคริสต์ศาสนาไม่มีการกล่าวถึงเรื่องของการ

เรียนการสอนโดยตรง ไม่ได้กล่าวถึงการเรียนหรือการอบรม แต่สำหรับนิกายโรมันคาทอลิกจะเน้นการเรียนการสอนเพื่อการดำรงชีวิต ในส่วนของการศึกษาของคาทอลิกส่วนใหญ่เป็นการศึกษาในระบบที่มีสัมมนาจะเป็นผู้รับผิดชอบดูแล โดยคาทอลิกเชื่อว่าโรงเรียนเป็นสนามแพร่ธรรม เป็นแหล่งเผยแพร่ความดี” กรณีของนักบวชหนึ่งกล่าวถึงปรัชญาการจัดการศึกษาของสถาบันศาสนาที่ตนรับผิดชอบว่า “อธิษฐาน รักพระธรรม นำวิญญูณ เป็นการนำความรักของพระเยซูสู่บุคคล โดยเป้าหมายในการเรียนการสอนก็เพื่อนำให้เชื่อในพระเจ้า” กรณีของนักบวชสอง ได้กล่าวถึงปรัชญาการศึกษาของสถาบันศาสนาที่รับผิดชอบว่า “การศึกษาทำให้เขาเหล่านั้นพบกับความลึกซึ้งแห่งความจริง ด้วยความรักและปรารถนาให้เกิดการศึกษาด้วยตนเอง เพื่อปรับปรุงชีวิตตามคำสอนบริสุทธิ์ให้เป็นผู้มีศรัทธา มีสันติสุข มีชีวิตที่มีคุณภาพที่แท้จริง” กรณีของนักบวชสาม กล่าวถึงปรัชญาการศึกษาว่า “ปรัชญาการศึกษาหรือการเรียนการสอนก็คือ การสอนให้รู้และเข้าใจในหลักคำสอนที่ถูกต้องตามพระคัมภีร์ โดยสามารถพัฒนาผู้เรียนให้เป็นผู้มีความรอบรู้สามารถพัฒนาตนเองเป็นผู้สอนสืบต่อไปในอนาคต เป็นการสั่งสอนให้บุคคลมีความรู้ความเข้าใจในพระคริสต์ให้ประกาศตนเป็นคริสตศาสนิกชน มนุษย์จะบำรุงชีวิตด้วยอาหารส่วนเดียวไม่ได้จะต้องบำรุงด้วยพระวจนะของพระเจ้า คริสตศาสนิกชนจะต้องแสวงหาความรู้ความเข้าใจพระธรรมของพระเจ้า ผู้ที่เริ่มมีความเชื่อในพระเจ้าเปรียบเสมือนทารก แม้จะมีความรู้ทางวิชาการมากก็ตาม แต่ความเชื่อทางจิตวิญญาณยังคงน้อย การสร้างเสริมความรู้ทางจิตวิญญาณจึงมีความจำเป็นเพื่อให้เกิดการเติบโตทางจิตวิญญาณ เติบโตทางจริยธรรมสามารถหลุดพ้นจากความผิดบาป” ซึ่งการเรียนการสอนที่เน้นให้ยึดหลักการของพระคัมภีร์เป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนยังสอดคล้องกับข้อมูลที่นักบวชเจ็ดให้ข้อมูล ความว่า “ปรัชญาการศึกษาเป็นการปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระเยซู ที่ให้สาวกประกาศสิ่งที่พระองค์สอน นำมนุษย์สู่หลักธรรมของพระคริสต์ ด้วยการรับเป็นศูนย์กลางในการนำคำสอนสู่มนุษย์” นอกจากนี้ยังมีแนวทางที่กล่าวถึงปรัชญาทางการศึกษาที่เป็นไปตามจิตตารมณ์ของสถาบันศาสนา เช่น กรณีของนักบวชห้า ที่กล่าวว่า “การจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนาเป็นไปตามจิตตารมณ์ของสถาบัน” ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลของนักบวชสี่ที่ว่า “การจัดการเรียนการสอนเป็นจิตตารมณ์ของสถาบัน ภายใต้ความเชื่อที่ว่าคนเพียงคนเดียวมีค่ามากกว่าโลกทั้งโลก การให้ความช่วยเหลือเพื่อให้เขาสามารถเดินได้ถูกต้องเป็นภาระที่ต้องกระทำ ซึ่งจิตตารมณ์ดังกล่าวนี้ได้มาจาก คำกล่าวของพระเยซูเกี่ยวกับนายศรีชุมพาลที่เป็นผู้ติดตามแกะที่พลัดหลงจากฝูงให้กลับมา”

โดยสรุปแล้วปรัชญาที่ผู้จัดโปรแกรมทางการศึกษายึดถือเพื่อจัดโปรแกรมทางการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันคริสต์ศาสนา เป็นพระวจนะที่กล่าวถึงความรักของพระเยซูที่มีต่อมนุษยชาติ ฉะนั้นผู้จัดโปรแกรมการศึกษาจะยึด

หลักการของพระคัมภีร์ในการช่วยเหลือมนุษย์ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างมีคุณค่าต่อไป และคริสตธรรมจะนำมนุษย์ให้รอดจากความผิดบาป ถือเป็นจิตตารมณ์ของสถาบันศาสนาแต่ละแห่ง

ภาพรวมของปรัชญาการศึกษาที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาจึงเป็นการพัฒนาบุคคลเพื่อเป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม สามารถดำรงตนในสังคมอย่างมีความสุข และการพัฒนาบุคคลโดยการเรียนการสอนนั้น ทุกศาสนาเชื่อว่าสามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องไม่ว่าบุคคลนั้นจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ ซึ่งสถาบันพระพุทธรศาสนาจะมีแนวทางในการเรียนรู้ด้วยการแก้ปัญหาตามหลักอริยสัจสี่ ที่ช่วยให้การดำเนินชีวิตเป็นไปโดยราบรื่นสามารถแก้ปัญหาที่ได้อุปการะ ในกรณีของสถาบันศาสนาคริสต์ที่ให้ความสำคัญต่อการศึกษาก็ด้วยความเชื่อว่าการศึกษาคือแหล่งแพร่ธรรม และธรรมจะนำคนให้เป็นคนดีของสังคมเพราะคัมภีร์เป็นเรื่องที่จะต้องเรียนรู้ตลอดชีวิต สำหรับสถาบันศาสนาอิสลามจะมีภาพที่ชัดเจนที่สุดของปรัชญาการศึกษาที่เป็นการศึกษาตลอดชีวิตอย่างเด่นชัด ด้วยคำกล่าวที่ว่า “การเรียนรู้เริ่มตั้งแต่เปลบนอนจนถึงหลุมศพ”

2. การวิเคราะห์สถานการณ์ของปัญหาและความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย

การวิเคราะห์สถานการณ์และความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย เพื่อช่วยให้กลุ่มเป้าหมายได้รับการแก้ไขปัญหาคือถูกต้อง บรรลุความต้องการและสามารถแก้ไขปัญหาคือแท้จริงของกลุ่มเป้าหมาย สามารถบรรลุในเรื่องที่จะก่อประโยชน์แก่ตัวของกลุ่มเป้าหมาย ได้โปรแกรมการศึกษาที่เหมาะสมต่อกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่ม

2.1 สถาบันพระพุทธรศาสนา

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลในสถาบันพระพุทธรศาสนา พบว่า การจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการจัดโปรแกรมการศึกษาที่มุ่งให้ทราบเนื้อหาของหลักธรรมทางพระพุทธรศาสนา เพื่อให้เข้าใจศาสนธรรม และการปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักการของพระพุทธรศาสนา โปรแกรมส่วนใหญ่จะดำเนินการจัดการศึกษาสืบต่อมาจากอดีต เช่น ปรัชยธรรมแผนกบาลี ปรัชยธรรมแผนกธรรมจึงไม่มีกรวิเคราะห์สถานการณ์ของปัญหาและความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย นอกจากนี้ยังมีสิ่งจูงใจให้เกิดความต้องการเรียน ซึ่งภิกษุสงฆ์กล่าวว่า “สำหรับสิ่งจูงใจในการสนับสนุนการศึกษา ก็จะเป็นปัจจัยช่วยเหลือแก่ผู้สอบผ่านเปรียญธรรมในแต่ละเปรียญ ซึ่งจะเป็นเงินของกองทุนต่างๆ โดยผู้สอบได้เปรียญ 9 ประโยค จะได้รับเงินสนับสนุนมากที่สุด” ซึ่งถ้าเป็นการจัดโปรแกรมตามความต้องการของกลุ่มเป้าหมายแล้วก็ไม่จำเป็นที่จะต้องมีสิ่งจูงใจในการศึกษา จึงสรุปได้ว่าไม่มีกรวิเคราะห์สถานการณ์ของปัญหาและความต้องการสำหรับโปรแกรมที่มุ่งให้ความรู้เรื่องของหลักธรรม แต่สำหรับกรณีของศูนย์พระพุทธรศาสนาวันอาทิตย์จะมีบ้างที่จะต้องมียุทธวิธีที่ดึงดูดความสนใจของกลุ่มเป้าหมาย

ในส่วนที่นอกเหนือจากการให้ความรู้ทางศาสนา ซึ่งภิกษุหนึ่งให้กล่าวว่า “การจัดพระพุทธรูปศาสนา วันอาทิตย์จะมีกิจกรรมอื่นๆ เพื่อจูงใจให้เยาวชนอยากเรียนรู้มากขึ้น เช่น นาฏศิลป์ ดนตรี เป็นต้น” และกรณีที่จัดการฝึกอาชีพ จะมีการวิเคราะห์ปัญหาความต้องการของกลุ่มเป้าหมายเพื่อ จัดโปรแกรมการศึกษาที่เหมาะสม โดยภิกษุอีกกล่าวว่า “การจัดให้มีการฝึกอาชีพในวัดของอาตมาก็เนื่องมาจาก ได้ไปเห็นว่ามีคนตกงานมาก จึงคิดตามหลักอริยสัจสี่เพื่อหาทางแก้ไขปัญหา จึง เกิดการฝึกอาชีพขึ้น”

โดยสรุปแล้วการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยโดย สถาบันพระพุทธรูปศาสนาในพื้นที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑลส่วนใหญ่แล้วไม่ได้วิเคราะห์ ปัญหาของกลุ่มเป้าหมายอย่างเป็นระบบ หรือมีแบบแผนในการวิเคราะห์สถานการณ์ของปัญหา และความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย

2.2 สถาบันศาสนาอิสลาม

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลในสถาบันศาสนาอิสลาม พบว่า จากปรัชญา เกี่ยวกับการศึกษาของศาสนาอิสลาม และด้วยข้อบังคับของพระราชบัญญัติการบริหารองค์กร ศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 ที่กำหนดไว้ชัดเจนในมาตรา 4 ว่า มัสยิดคือ สถานที่ซึ่งมุสลิมใช้ประกอบ ศาสนกิจโดยจะต้องมีการละหมาดวันศุกร์เป็นปกติ และเป็นสถานที่สอนศาสนาอิสลาม แต่จะมี บ้างในกรณีที่สัปบุรุษร้องขอให้มีการจัดการอบรมในบางเรื่อง เช่น กรณีของอิหม่ามหมก กล่าวว่า “มัสยิดที่รับผิดชอบ จะมีการจัดการอบรมในเรื่องอาชีพเมื่อมีแม่บ้านร้องขอ เช่น ได้เคยมีการร้อง ขอให้จัดอบรมเรื่องของการนวดแก่แม่บ้าน ก็ได้จัดหาวิทยากรมาให้ความรู้”

โดยสรุปแล้วสถาบันศาสนาอิสลามในพื้นที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑลไม่มี การวิเคราะห์ความต้องการของกลุ่มเป้าหมายอย่างมีระเบียบและแบบแผน

2.3 สถาบันคริสต์ศาสนา

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลในสถาบันคริสต์ศาสนา พบว่า ในการจัดโปรแกรม การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย กรณีของนักบวชสี่ที่ให้ข้อมูลว่า “จิตตารมณ์ ของสถาบันเป็นจิตตารมณ์ที่ให้ความช่วยเหลือแก่บุคคลด้อยโอกาส ซึ่งเป็นกลุ่มสตรีด้อยโอกาส โดยจัดวิชาชีพที่เหมาะสมให้” ซึ่งนับเป็นการวิเคราะห์ความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย เนื่อง จากเป็นการจัดการศึกษาเฉพาะกลุ่มเป้าหมายที่เจาะจงกลุ่มหนึ่งเท่านั้น แต่ก็เป็นการจัดโปรแกรม ตาม จิตตารมณ์ของสถาบัน และในกรณีของนักบวชห้า ให้ข้อมูลว่า “การจัดกิจกรรมการเรียน การสอนในเรื่องอาชีพ เป็นการจัดเพื่อสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมายทั่วไป และเป็นวิชาชีพ ทั่วไป ซึ่งหากไม่มีผู้เรียนในวิชาชีพใดก็จะเปลี่ยนแปลงวิชาชีพใหม่ที่คิดว่าเหมาะสม” กรณีทั้งสอง

นับว่าเป็นการจัดโปรแกรมที่สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายในระดับหนึ่ง แต่กรณีการจัดการศึกษาโรงเรียน วันอาทิตย์จะเป็นการจัดตามหลักการของศาสนาจึงไม่มีการวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมาย

โดยสรุปแล้วการจัดการศึกษาในพื้นที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑลของสถาบันคริสต์ศาสนาส่วนใหญ่ไม่มีการวิเคราะห์ความต้องการของกลุ่มเป้าหมายอย่างเป็นระบบที่ชัดเจน

ในภาพรวมสถาบันศาสนาทั้งสามสถาบันส่วนใหญ่ไม่มีการวิเคราะห์ความต้องการของกลุ่มเป้าหมายอย่างเป็นระบบ เช่น การสำรวจข้อมูล (survey) การสำรวจเหตุการณ์สำคัญยิ่งยวด (critical incident technique) แต่ก็มีสถาบันพระพุทธรศาสนาหนึ่งแห่ง และสถาบันคริสต์ศาสนา 2 แห่ง ซึ่งจัดโปรแกรมในเรื่องของอาชีพ ที่มีการวิเคราะห์ความต้องการของกลุ่มเป้าหมายในรูปแบบของการประเมินความต้องการจากข้อมูลที่ได้พบเห็นมาในอดีต และการจัดการศึกษาตามอรรถศาสตร์ที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาที่มุ่งการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับศาสนธรรม เป็นการดำเนินการตามบทบาทของบุคลากรทางการศึกษาของสถาบันศาสนา จึงไม่มีการวิเคราะห์ความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย

3. การมีส่วนร่วมของผู้รับบริการ

การให้กลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมในการพัฒนาโปรแกรม หมายถึง การส่งเสริมให้กลุ่มเป้าหมาย หรือบุคคลที่เกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาโปรแกรมกระบวนการของโปรแกรมและกิจกรรมต่างๆ ที่จะดำเนินการโดยสถาบันศาสนา

3.1 สถาบันพระพุทธรศาสนา

จากการสัมภาษณ์ พบว่า การมีส่วนร่วมในการพัฒนาโปรแกรมการศึกษาของกลุ่มเป้าหมายจะมีน้อย เนื่องจากเป้าหมายหลักของการจัดการศึกษาก็เพื่อการสร้างเสริมความรู้ด้านศาสนา ให้แก่พุทธศาสนิกชน และมักจะเป็นการพัฒนาโปรแกรมโดยข้อกำหนดของสถาบันพระพุทธรศาสนาเป็นส่วนใหญ่ คือ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ที่กำหนดบทบาทหน้าที่ของเจ้าอาวาสให้ต้องดำเนินการศาสนศึกษา การเผยแผ่ศาสนธรรม และการศึกษาสงเคราะห์ การจัดโปรแกรมจึงขึ้นอยู่กับผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาเป็นผู้ดำเนินการ ซึ่งผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ให้ความเห็นที่สอดคล้องในทิศทางเดียวกับ กรณีของภิกษุสาม ที่กล่าวว่า “กิจกรรมที่ดำเนินการในวัดของอาตมานั้น ผู้เรียนไม่ได้มีส่วนร่วมในการกำหนดการศึกษา ส่วนมากเป็นการกำหนดการศึกษาโดยครู อาจารย์ ที่กำหนดว่า จากนี้ถึงนี้จะเรียนอะไร ถือเป็นเรื่องของครูที่จะกำหนดแล้วแจ้งให้ผู้เรียนทราบว่าจะเรียนอะไรกันวันไหน” สำหรับกรณีของการมีส่วนร่วมก็น่าจะเป็นกรณีการฝึกอาชีพ ที่ภิกษุสี่ให้ข้อมูลว่า “การจัดโปรแกรมทางการศึกษาต่างในวัดของอาตมานั้น โครงการร่วมมือกับหน่วยงานจะเป็นโปรแกรมที่เปิดโอกาสกลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมมากที่สุดเนื่องจาก

เป็นการจัดที่สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย” ซึ่งการจัดโปรแกรมที่เป็นไปตามความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย นับเป็นการมีส่วนร่วมในระดับของการกำหนดโปรแกรมการศึกษา

โดยสรุปแล้วการจัดการศึกษาของสถาบันพระพุทธศาสนาในพื้นที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑล เป็นการดำเนินการที่ไม่เปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายได้มีส่วนร่วมในการจัดโปรแกรมการศึกษานั้นๆ

3.2 สถาบันศาสนาอิสลาม

จากการสัมภาษณ์ พบว่า การจัดศูนย์อบรมศาสนาอิสลามและจริยธรรมประจำมัสยิดจะต้องใช้หลักสูตรตามที่คณะกรรมการกลางรับรอง ซึ่งที่สำคัญมี 3 หลักสูตร คือ 1) หลักสูตรของสำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติ 2) หลักสูตรของสำนักงานพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เขตการศึกษา 2 และ 3) หลักสูตรของสมาคมครูสัมพันธ์ โดยทั้ง 3 หลักสูตร กำหนดเนื้อหาที่จำเป็นต่อมุสลิมในพื้นฐานของศาสนาอิสลามเรียกว่า “ฟิรดูอิน” โดยหลักสูตรที่ใช้ในพื้นที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑลก็คือหลักสูตรของสมาคมครูสัมพันธ์ ดังนั้นการมีส่วนร่วมของผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายจึงไม่มี เนื่องจากไม่สามารถจัดทำหลักสูตรใหม่ได้ ซึ่งผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดกล่าวสอดคล้องกันเช่นกรณีของอิหม่ามหนึ่ง กล่าวว่า “ศูนย์อบรมศาสนาอิสลามและจริยธรรมในมัสยิดนี้ใช้หลักสูตรของครูสัมพันธ์” และในกรณีของโปรแกรมการศึกษาอื่นกลุ่มเป้าหมายก็ไม่มีส่วนร่วม ดังคำกล่าวของ อิหม่ามสี่ ว่า “การมีส่วนร่วมของสัปบุรุษเป็นประเด็นปัญหา เพราะคนในสังคมให้ความสนใจในการศึกษาศาสนาน้อยลง อันเนื่องจากการเผยแพร่ที่ไม่น่าสนใจ ค่านิยมทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปสู่บริโภคนิยม วัตถุนิยม มีส่วนที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการศึกษาศาสนา ทำให้การเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการศาสนศึกษามีน้อย” หรือในกรณีของอิหม่ามหนึ่งก็เช่นกัน ที่กล่าวว่า “การกำหนดเนื้อหาหลักสูตรผู้ใหญ่มิได้มีส่วนร่วมแต่อย่างใด การกำหนดเนื้อหาการสอนเป็นหน้าที่ของคณะครู และคณะกรรมการมัสยิด ที่จะเป็นผู้กำหนดเนื้อหาการสอน”

โดยสรุปแล้วการมีส่วนร่วมของสัปบุรุษต่อการจัดกิจกรรมการศึกษาของสถาบันศาสนาอิสลามในพื้นที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑลในกรณีของการฝึกอาชีพจะมีส่วนร่วมในการเลือกอาชีพตามที่มุ่งหวัง แต่จะไม่มีส่วนร่วมในการจัดศูนย์ศึกษาศาสนาอิสลามและจริยธรรมประจำมัสยิด

3.3 สถาบันคริสต์ศาสนา

จากการสัมภาษณ์ พบว่า โดยส่วนใหญ่แล้วการมีส่วนร่วมในการพัฒนาโปรแกรมของกลุ่มเป้าหมายจะมีน้อย เนื่องจาก เป้าหมายหลักของการจัดการศึกษาก็เพื่อการสร้างเสริมความรู้ด้านศาสนา ให้แก่คริสตศาสนิกชน และมักจะเป็นการพัฒนาโปรแกรมโดยข้อกำหนดของสถาบันคริสต์ศาสนาเป็นส่วนใหญ่ การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมนั้นผู้เรียนจะมีส่วนร่วมในการเรียนการสอนที่ใช้กระบวนการอภิปรายในชั้นเรียน แต่กำหนดเนื้อหาของหลักสูตรในกิจกรรมปกตินั้นมีน้อย ในกรณีของหลักสูตรที่เห็นได้ชัดเจนก็คือ กรณีของนักบวชสอง ที่กล่าวว่า “หลักสูตรที่ใช้เป็นหลักสูตรที่ใช้กันทั่วโลก โดยจะมีการแปลเป็นภาษาต่างๆ รวมทั้งภาษาไทย” สำหรับกรณีของการมีส่วนร่วมในการเรียนการสอนที่มีอยู่บ้าง เช่น กรณีของ นักบวชเจ็ด ที่กล่าวว่า “เมื่อเนื้อหาเป็นเรื่องของคริสตธรรม การมีส่วนร่วมของผู้เรียนก็คือการตั้งข้อคำถามที่ตนสนใจเพื่อการอภิปรายกับผู้สอน” ซึ่งสอดคล้องกันกรณีของนักบวชสอง ที่กล่าวว่า “การเรียนการสอนในคริสตจักรมีลักษณะเป็น two way ที่ผู้สอนเปิดโอกาสให้มีการอภิปรายกันในชั้นเรียน” และสอดคล้องกับนักบวชสาม ว่า “การเรียนการสอนจะเป็นการอภิปรายกันในหัวข้อที่กำหนดตามคู่มือการศึกษา”

โดยสรุปแล้วการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยของสถาบันคริสต์ศาสนาในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล กลุ่มเป้าหมายไม่ได้มีส่วนร่วมในการจัดโปรแกรมแต่อย่างใด

4. การคำนึงถึงระดับความรู้ ปัญญา สถานะภาพทางสังคมของผู้เรียน

การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ควรให้ความสำคัญแก่ผู้เรียนมากกว่าผู้สอน กลุ่มเป้าหมายที่มีความแตกต่างกันจะมีการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน และเพื่อให้การเรียนการสอนประสบผลสำเร็จ การจัดแบ่งกลุ่มเป้าหมายตามระดับความรู้ สติปัญญา สถานะภาพทางสังคม จะช่วยให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพมากขึ้น

4.1 สถาบันพระพุทธรศาสนา

จากการสัมภาษณ์ พบว่า การจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย ในส่วนของศูนย์ศึกษาพระพุทธรศาสนาวันอาทิตย์มีการจัดแบ่งกลุ่มผู้เรียนมีการแบ่งชั้นโดยอิงการศึกษาในระบบ ดังนี้ โดยภิกษุหก ให้ข้อมูลว่า กรณีของศูนย์ศึกษาพระพุทธรศาสนาวันอาทิตย์ จะแบ่งชั้นดังนี้

- ชั้นต้น 3 ปี แบ่งเป็นชั้นพระพุทธรศาสนาปีที่ 1 – 3 รับนักเรียนตั้งแต่ ป.4 – ป.6
- ชั้นกลาง 3 ปี แบ่งเป็นชั้นพระพุทธรศาสนาปีที่ 4 – 6 รับนักเรียนตั้งแต่ ม.1-ม.3
- ชั้นสูง 3 ปี แบ่งเป็นชั้นพระพุทธรศาสนาสูงปีที่ 1 – 3 รับนักเรียนตั้งแต่ ม.4- ม.6”

ซึ่งสอดคล้องกับการให้ข้อมูลจากภิกษุสาม ภิกษุห้า ส่วนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม – บาลี จะจัดให้กับผู้ที่มีการศึกษาขั้นต่ำ ในระดับประถม 6 ซึ่งภิกษุห้าให้ข้อมูลว่า “นักธรรม บาลีจะจัดการศึกษากับผู้สำเร็จการศึกษาไม่ต่ำกว่า ประถมศึกษาปีที่ 6” สำหรับสถานภาพทางสังคมไม่ได้นำมาพิจารณา เช่น กรณีของภิกษุสอง กล่าวว่า “การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมจะให้ความสำคัญสนับสนุนช่วยเหลือแก่ผู้เรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี โดยมีการจัดเตรียมอุปกรณ์ และงบประมาณสนับสนุนจากเจ้าอาวาสวัดนั้นๆ ที่มีผู้เรียนบาลี” สำหรับการจัดการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนก็จะเป็นการจัดให้แก่ผู้เรียนที่เป็นเด็กและเยาวชนซึ่งเป็นการจัดให้กับกลุ่มเฉพาะกลุ่มหนึ่ง ดังคำกล่าวของภิกษุห้า ว่า “วัดในจังหวัดนนทบุรีที่มีความจะมีการจัดการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนให้แก่เด็กและเยาวชนในช่วงที่ปิดภาคเรียน” ในส่วนของการฝึกอาชีพจะจัดให้แก่ผู้ด้อยโอกาสไม่มีงานทำ ซึ่งในกรณีนี้ ภิกษุสี่ให้ข้อมูลว่า “การดำเนินการโครงการใดๆ จะคำนึงถึงสภาพและบริบทของกลุ่มเป้าหมาย” ในกรณีวัดของภิกษุสี่จะมีการจัดโปรแกรมการฝึกอาชีพที่จัดให้แก่กลุ่มด้อยโอกาส วิชาชีพที่เลือกจึงต้องเป็นวิชาชีพที่เหมาะสมต่อกลุ่มด้อยโอกาสดังกล่าว ซึ่งจะเป็นช่างไม้ ช่างเชื่อมโลหะ เป็นต้น

โดยสรุปแล้วการจัดการโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในพื้นที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑล จะมีการจัดโดยคำนึงระดับของความรู้ในบางโปรแกรม เช่น การบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนที่จัดให้เฉพาะเด็กและเยาวชน กรณีพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี ก็กำหนดเพียงเกณฑ์ขั้นต่ำของการศึกษาคือไม่ต่ำกว่าประถมหก สำหรับกรณีของการฝึกอาชีพจะมีการคำนึงกลุ่มเป้าหมาย และจัดการฝึกอาชีพที่เหมาะสมสอดคล้องต่อกลุ่มเป้าหมายดังกล่าว

4.2 สถาบันศาสนาอิสลาม

จากการสัมภาษณ์ พบว่า การจัดแบ่งกลุ่มผู้เรียนทั้งหมดจะยึดตามระบบการในระบบที่สอดคล้องกับหลักสูตรของสมาคมครูสัมพันธ์ ซึ่งทุกมัสยิดในพื้นที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑลจะแบ่งชั้นการเรียนเช่นเดียวกับการศึกษาในระบบ โดยอิหม่ามเจ็ดที่มีส่วนรับผิดชอบในการจัดทำหลักสูตรของครูสัมพันธ์ ให้ข้อมูลว่า “การจัดศูนย์อบรมศาสนาอิสลามและจริยธรรมประจำมัสยิดจะกำหนดชั้นเรียนตามการศึกษาภาคบังคับ โดยที่ผ่านมาการศึกษาภาคบังคับคือ 6 ปี ศูนย์ก็จะจัดชั้นเรียน 6 ปีสำหรับการศึกษาในระดับพัจดูอิน” ซึ่งอิหม่ามในมัสยิดอื่นๆ ก็ให้ข้อมูลที่สอดคล้องกัน สำหรับกรณีของการจัดการศึกษาให้แก่กลุ่มผู้ใหญ่นั้นไม่มีการแบ่งตามระดับความรู้ ปัญญา หรือสถานะทางสังคม ซึ่งมัสยิดที่ให้จัดโปรแกรมนี้คืออิหม่ามหนึ่ง ให้ข้อมูลว่า “มัสยิดมีการจัดโปรแกรมสำหรับผู้นับถือศาสนาอิสลามใหม่ หรือผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามอยู่แล้ว แต่ต้องการมีความรู้ ความเข้าใจอย่างถ่องแท้มากขึ้น ซึ่งกลุ่มนี้มีอายุตั้งแต่ 30 ปี ถึง

ประมาณ 80 ปี และเป็นโปรแกรมที่ดำเนินการมาแล้วอย่างต่อเนื่องเป็นปีที่สาม โดยจัดการอบรมในช่วง 9.00 ถึง 13.00 น. ในวันเสาร์และวันอาทิตย์” ซึ่งเป็นการจัดโปรแกรมที่ไม่มีการแบ่งกลุ่มตามระดับความรู้หรือปัญญา

โดยสรุปแล้วการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยของสถาบันศาสนาอิสลามในพื้นที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑล เป็นการจัดที่มีการแบ่งกลุ่มเฉพาะระดับของความรู้ในศูนย์ศึกษาศาสนาอิสลามและจริยธรรมประจำมัสยิดที่แบ่งระดับชั้นตามการศึกษาในระบบ สำหรับการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยจะไม่มีการแบ่งกลุ่ม

4.3 สถาบันคริสต์ศาสนา

จากการสัมภาษณ์ พบว่า โดยส่วนใหญ่แล้วการจัดแบ่งกลุ่มเป้าหมายตามระดับสติปัญญา มีการจัดแบ่งกลุ่มในส่วนของนิยายโปรเตสแตนต์ เช่น ชั้นเด็กอนุบาล ชั้นเด็กประถม กลาง ชั้นเด็กมัธยม ชั้นผู้เชื่อ 1 ชั้นผู้เชื่อ 2 ชั้นหลักข้อเชื่อ ชั้นอนุชน ชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นการแบ่งตามระดับความรู้ และปัญญา เป็นต้น เช่นกรณีของนักบวชหนึ่ง กล่าวว่า “กลุ่มเด็กจะเป็นการแบ่งตามอายุ โดยจัดเป็นชั้นเด็กเล็กที่มีอายุต่ำกว่า 8 ปี และชั้นอื่นๆ ตามจำนวน อายุ และพื้นฐานการศึกษาในชั้นสามัญมีทั้งสิ้น 6 ชั้น กลุ่มผู้ใหญ่ประกอบด้วย 1) กลุ่มเข้าใหม่หรือผู้สนใจในพระคริสต์ คือบุคคลทั่วไปที่มารับทราบพระคริสต์เป็นครั้งแรก 2) กลุ่มเชื่อใหม่ในพระคริสต์ คือบุคคลที่รับพระคริสต์แล้ว มีเนื้อหาเพื่อสร้างความเข้าใจที่มากขึ้นในพระคริสต์ สอนความบาป ความรอด สวรรค์นรก 3) กลุ่มเจริญขึ้นในพระคริสต์ คือกลุ่มบุคคลซึ่งจะเติบโตเป็นสาวกที่จะทำงานของพระเจ้าต่อไป 4) กลุ่มสร้างสาวกในพระคริสต์ คือกลุ่มที่จะสร้างให้เป็นผู้สอนต่อไป โดยจะเป็นกลุ่มตามบ้าน ที่ทำหน้าที่เผยแพร่ความเชื่อในพระคริสต์ โดยจะเป็นการปฏิบัติการเผยแพร่ในพื้นที่ที่บุคคลที่สมาชิกของกลุ่มอาศัยอยู่” ซึ่งสอดคล้องกับกรณีของ นักบวชสอง ที่ให้ข้อมูลว่า “จะมีการแบ่งกลุ่มถ้าจำนวนมากก็จะแบ่งกลุ่มมาก ผู้สอนจะไม่ใช้ศาสนาจารย์ทั้งหมด แต่จะเป็นสมาชิกที่มีความรู้ที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าหน้าที่ของคริสตจักร และครูผู้ทำหน้าที่ครูผู้สอน เป็นครูเยาวชน ครูสอนผู้ใหญ่ ครูประถม ครูอนุบาล เด็กเล็กก็จะมีคู่มือของเด็กเล็กซึ่งก็จะผลิตจากส่วนกลางเช่นกัน และชั้นอื่นๆ ก็จะมีคู่มือเพื่อการเรียนการสอนทุกชั้น โดยจะแบ่งเป็นคู่มือ เด็กเยาวชน และผู้ใหญ่ การแบ่งชั้นจะกำหนดด้วยปัจจัยทางด้านอายุเป็นสำคัญ อายุบางกลุ่มอาจเปลี่ยนแปลงได้ ขึ้นอยู่กับข้อกำหนดของแต่ละแห่ง ส่วนใหญ่แล้วจะขึ้นอยู่กับระบบโรงเรียนขนาดของโบสถ์ หรือจำนวนสมาชิกในโบสถ์นั้นๆ นอกจากนี้ยังอาจจะมีชั้นขยาย ซึ่งเป็นชั้นที่จะดูแล กลุ่มคนที่ปิดตัวไม่สูงถึงกับใคร แยกตัวเอง ไม่สามารถมาโบสถ์ได้เป็นประจำ คริสตจักรก็จะต้องเอาใจใส่ดูแลสนองต่อความต้องการของคนกลุ่มนี้ โดยการหาคู่มือศึกษาพระคัมภีร์ให้

เป็นต้น” แต่ในส่วนของนิกายโรมันคาทอลิกไม่มีการจัดแบ่งแต่อย่างใด สำหรับสถานภาพทางสังคมไม่มีการจัดแบ่งอย่างเด่นชัด

โดยสรุปสถาบันคริสต์ศาสนา นิกายโปรเตสแตนต์ที่จัดโรงเรียนวันอาทิตย์จะมีการแบ่งกลุ่มผู้เรียนตามระบบโรงเรียน แต่ในส่วนของโรมันคาทอลิกไม่มีการแบ่งกลุ่มของผู้เรียนแต่อย่างใด สำหรับการจัดการศึกษาตามอัครยาศัยจะไม่มีการกำหนดกลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจน และไม่ได้จัดเฉพาะกลุ่มใดกลุ่ม

5. ศึกษาแหล่งข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์และกำหนดวัตถุประสงค์

แหล่งข้อมูลที่นักพัฒนาโปรแกรมควรศึกษาและวิเคราะห์เพื่อกำหนดวัตถุประสงค์ของโปรแกรม คือ ตัวผู้รับบริการ สถานการณ์ปัจจุบันเกี่ยวกับสังคม หรือสภาพแวดล้อมทางสังคม และเศรษฐกิจของกลุ่มเป้าหมาย

5.1 สถาบันพระพุทธศาสนา

จากการสัมภาษณ์ พบว่า วัตถุประสงค์ของการจัดโปรแกรมเพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจในหลักพระพุทธธรรม และการปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธธรรมนั้น การจัดพระปริยัติธรรมแผนกธรรม –บาลี นักรธรรม และศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นการดำเนินการโปรแกรมที่สืบเนื่องมาจากอดีต จึงวิเคราะห์ว่าแหล่งข้อมูลเพื่อกำหนดวัตถุประสงค์ก็คือ สถาบันศาสนา พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และมติของมหาเถรสมาคม โดยภิกษุสามเณรกล่าวถึงแหล่งที่มาของวัตถุประสงค์ว่า “การจัดการศึกษาเป็นไปตามบทบาทหน้าที่ของเจ้าอาวาสที่จะต้องรับผิดชอบ การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ ซึ่งเป็นข้อกำหนดของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์และมติของมหาเถรสมาคม” หรือกรณีการจัดการศึกษาตามอัครยาศัยก็เช่นกัน จัดโดยมีวัตถุประสงค์ตามกำหนดของมหาเถรสมาคม ซึ่งภิกษุห้าให้ข้อมูลว่า “มติของมหาเถรสมาคมต้องการให้มีการเทศนาธรรมในกิจกรรมงานศพ” หรือในส่วนของกิจกรรมจริยธรรม คุณธรรมก็เช่นกันที่จัดโดยการขอความร่วมมือจากสำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ซึ่งภิกษุสองกล่าวว่า “การจัดอบรมจริยธรรมแก่ข้าราชการนั้น วัตถุประสงค์ในการจัดเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของสำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ” หรือกรณีของภิกษุแปด กล่าวว่า “การจัดกิจกรรมทางการศึกษาของวัดส่วนใหญ่เป็นการดำเนินการตามข้อบังคับของมหาเถรสมาคม และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์” สำหรับกรณีการฝึกอาชีพ แหล่งข้อมูลเพื่อกำหนดวัตถุประสงค์จะเกิดจากกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งภิกษุสี่ให้ข้อมูลว่า “การกำหนดวัตถุประสงค์เป็นการดำเนินการตามอริยสัจสี่เมื่อพบปัญหาที่เกิดแก่กลุ่มเป้าหมายที่เป็นคนจนไม่มีงานทำ”

โดยสรุปแล้วการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันพระพุทธศาสนาในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ส่วนใหญ่มีการกำหนดวัตถุประสงค์ของโปรแกรมจากแหล่งข้อมูลที่เป็นพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มติมหาเถรสมาคม และการดำเนินการสืบเนื่องมาแต่อดีต แต่ในกรณีของการฝึกอาชีพซึ่งเป็นโปรแกรมการศึกษานอกระบบผู้จัดโปรแกรมทางการศึกษาคำนึงถึงสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของกลุ่มเป้าหมาย

5.2 สถาบันศาสนาอิสลาม

จากการสัมภาษณ์ พบว่า แหล่งข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์และกำหนดวัตถุประสงค์ ที่สำคัญพระมหาคัมภีร์อันกุรอาน พระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 และระเบียบกรมการศาสนาว่าด้วยศูนย์อบรมศาสนาอิสลามและจริยธรรมประจำมัสยิด พ.ศ. 2540 เพราะวัตถุประสงค์สำคัญก็คือมุ่งให้เป็นคนดี ซึ่งอิหม่ามหกให้ข้อมูลว่า “วัตถุประสงค์ส่วนใหญ่มีเป้าหมายมาจากคำสอนของศาสนา ที่ต้องการจะสร้างบุคลากรของสังคมที่เป็นคนดีมีคุณภาพ คุณธรรม ซึ่งคุณธรรมสูงสุดคือการเคารพซึ่งกันและกัน ต้องทำดีเท่าที่สามารถจะทำได้ สำหรับความชั่วก็ให้ละ เลิก โดยเด็ดขาด เป็นการจัดการศึกษาตามหลักการของศาสนาอิสลามที่ให้มีการเรียนรู้ตั้งแต่เปลนอน จนถึงหลุมฝังศพ” ซึ่งสอดคล้องกับการให้ข้อมูลของอิหม่ามท่านอื่นๆทั้งหมด

โดยสรุปก็คือ แหล่งที่มาสำคัญของการกำหนดวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษานั้น มาจากหลักการของสถาบันศาสนาอิสลาม คือ เป็นการกำหนดวัตถุประสงค์ตามหลักการของศาสนาอิสลาม

5.3 สถาบันคริสต์ศาสนา

จากการสัมภาษณ์ พบว่า ส่วนใหญ่โปรแกรมโรงเรียนวันอาทิตย์ หรือรวีวารศึกษานั้นก็เพื่อการสร้างคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่ศาสนิกชน ซึ่งเป็นเป้าหมายของคริสต์ศาสนา แหล่งของข้อมูลเพื่อกำหนดวัตถุประสงค์ก็คือสถาบัน เช่นกรณีของนักบวชสอง กล่าวชัดเจนว่า “วัตถุประสงค์กำหนดสำนักงานใหญ่” หรืออย่างกรณีของนักบวชหนึ่งกล่าวสอดคล้องว่า “เป็นการดำเนินการตามพระ คริสตธรรมคัมภีร์” ซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลที่ไม่ได้เริ่มจากการวิเคราะห์ความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย เป็นแหล่งข้อมูลที่สอดคล้องกับโปรแกรมเชิงสถาบัน สำหรับกรณีของการฝึกอาชีพ แหล่งที่มาของวัตถุประสงค์มีทั้งส่วนที่เป็นจิตตารมณ์ของคณะนักบวช และจากกลุ่มเป้าหมาย เช่น นักบวชสี่ให้ข้อมูลว่า “การดำเนินการของคณะเป็นไปตามจิตตารมณ์ของคณะ และมุ่งแก้ปัญหาหากกลุ่มหญิงด้อยโอกาสด้วยการจัดกิจกรรมที่เหมาะสมในการเรียนรู้” ขณะที่นักบวชห้า กล่าวว่า “คริสตจักรของผมดำเนินการตามแนวทางของพระธรรมคัมภีร์และการฝึกอบรมเป็นการดำเนินการที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน”

โดยสรุปแล้วการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันคริสต์ศาสนาเป็นการดำเนินการที่ส่วนใหญ่จะมีแหล่งที่มาของการกำหนดวัตถุประสงค์เป็นหลักการความเชื่อของสถาบันคริสต์ศาสนา แต่กรณีของการฝึกอาชีพที่เป็นโปรแกรมการศึกษานอกระบบ แต่แหล่งที่มาของวัตถุประสงค์ที่สำคัญมาจากสถาบันคริสต์ศาสนา คือ จิตตารมณ์ของคณะนักบวช หรือจิตตารมณ์ของสถาบันคริสต์ศาสนา และแหล่งที่มาของวัตถุประสงค์บางส่วนมาจากการวิเคราะห์ข้อมูลความต้องการของกลุ่มเป้าหมายด้วย

ในภาพรวมของสถาบันศาสนาทั้งสามศาสนาส่วนใหญ่เน้นการจัดการเรียนการสอนนอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย ที่มีเนื้อหาของศาสนธรรมนั้น มุ่งหวังให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีต่อกลุ่มเป้าหมาย ดังนั้นแหล่งที่มาของวัตถุประสงค์จึงเป็นกฎ ระเบียบที่เกี่ยวข้อง และหลักการของแต่ละศาสนา หรือสถาบันศาสนาของแต่ละศาสนา

6. การยอมรับเรื่องข้อจำกัดเกี่ยวกับสถาบันและบุคคล

การพัฒนาโปรแกรม ผู้พัฒนาโปรแกรมควรยอมรับว่าสถาบันและบุคคลที่อาจทำให้โปรแกรมไม่สมบูรณ์ ตัวอย่างของข้อจำกัดได้แก่ 1) งบประมาณและทรัพยากร 2) ความเชื่อของผู้ให้การสนับสนุนทางการเงิน 3) ปัญหาความพร้อมของบุคลากร

6.1 สถาบันพระพุทธศาสนา

จากการสัมภาษณ์ พบว่า วัดแต่ละวัดที่ให้ข้อมูลทราบว่าวัดของตนมีข้อจำกัดทั้งด้านบุคลากรและงบประมาณ แต่ก็พยายามดำเนินการตามข้อจำกัดที่มีอยู่ และพยายามแก้ปัญหาถ้าเกิดข้อจำกัดขึ้น ซึ่งนักบวชสี กล่าวไว้ว่า “วัดรับรู้ว่ามีข้อจำกัดของวัดและบุคลากรแต่เห็นว่าไม่ใช่ปัญหา ขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการ” ซึ่งสอดคล้องกับภิกษุหนก ที่กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า “ข้อจำกัดที่ชัดเจนของวัดก็คือบารมีของเจ้าอาวาส ถ้าเจ้าอาวาสมีบารมีมากก็จะดำเนินการโครงการต่างๆ ได้อย่างคล่องตัวมีผู้สนับสนุน บารมีที่กล่าวมาอาจจะได้แก่ความสามารถในการเทศน์ ความเคารพนับถือในเรื่องเครื่องกลาง แต่เมื่อเจ้าอาวาสสิ้นก็จะมีเงินสนับสนุนในการดำเนินการด้านต่างๆ” แม้ว่าจะมีเงินงบประมาณสนับสนุนในการดำเนินการในเรื่องต่างๆ แต่ก็ไม่เพียงพอ ซึ่งภิกษุหนึ่งกล่าวสนับสนุนว่า “การจัดพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี การจัดศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ อะไรต่างๆ เหล่านี้ รัฐมีเงินอุดหนุนเป็นก้อนให้ แต่ก็ยังเป็นจำนวนเพียงเล็กน้อย วัดต้องระดมทุนจากการบริจาคเพิ่ม”

โดยสรุปผู้ให้ข้อมูลของสถาบันพระพุทธศาสนามีการวิเคราะห์ถึงข้อจำกัดของสถาบัน การจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจะเป็นการดำเนินการ

ภายใต้ข้อจำกัดดังกล่าว ซึ่งได้มีการวิเคราะห์แล้วว่าการดำเนินการสามารถเป็นไปได้ตามข้อจำกัดที่พบของสถาบันพระพุทธศาสนาแต่ละแห่ง

6.2 สถาบันศาสนาอิสลาม

จากการสัมภาษณ์ พบว่า ปัญหาส่วนใหญ่ของมัศยิดคือ งบประมาณ ทำให้แต่ละมัศยิดจะมีการจัดการระดมทุนเพื่อการจัดกิจกรรมต่างๆ และการระดมทุนนั้นจะเรียกว่า “งานน้ำชา” ซึ่งจะจัดหมุนเวียนกันไปในแต่ละมัศยิด ซึ่งอิหม่ามกล่าวถึงการระดมทุนว่า “มัศยิดที่ต้องการระดมทุนจะจัดงานน้ำชา โดยมีจุดหมายเวียนไปให้มัศยิดต่างเพื่อแจ้งให้ทราบว่าจะมีการจัดงานน้ำชา เพื่อเป็นการระดมทุน” แต่มัศยิดในเขตกรุงเทพฯ ที่เป็นตัวอย่างในการสัมภาษณ์ ที่ไม่มีปัญหาในเรื่องของงบประมาณ เนื่องจากมัศยิดมีอสังหาริมทรัพย์ที่สามารถเก็บดอกผลมาใช้ในกิจกรรมของมัศยิด ซึ่งอิหม่ามหนึ่งให้ข้อมูลในเรื่องนี้ว่า “ที่มัศยิดนี้ไม่มีปัญหาในเรื่องของงบประมาณในการดำเนินงาน เพราะมีรายได้จากการให้เช่าอาคาร และดอกผลจากจากทรัพย์สินอื่นๆ” ซึ่งสอดคล้องกับอิหม่ามที่กล่าวว่า “งบประมาณที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอนไม่พอเพียงจึงจะมีการจัดระดมทุนในลักษณะของงานน้ำชา เนื่องจากงบประมาณสนับสนุนจากรัฐมีน้อย และปัญหาบุคลากรก็จะเป็นปัญหาที่สืบเนื่องมาจากเรื่องของงบประมาณ เมื่อรายได้จากการทำหน้าที่สอนไม่แน่นอนก็ส่งผลกระทบต่อครู เนื่องจากครูต้องต้องทำงานเพื่อเลี้ยงตนเอง เมื่อรายได้จากการทำหน้าที่สอนไม่เพียงพอก็จำเป็นต้องไปหางานทำที่อื่น ทำให้ความต่อเนื่องของครูผู้สอนมี” ในแต่มัศยิดต่างๆ ก็ยอมรับว่าอาจจะปัญหาให้เรื่องข้อจำกัดเกี่ยวกับสถาบันดังกล่าว แต่ก็พยายามดำเนินการตามข้อจำกัดที่มีอยู่

โดยสรุปแล้ว ปัญหาข้อจำกัดของมัศยิด ส่วนใหญ่ก็คือ ครูผู้สอน เนื่องจากจะได้ค่าตอบแทนต่ำ บางคนจึงมีงานประจำทำอยู่แล้ว การมาสอนก็เพื่ออุทิศให้พระเจ้าเงินค่าตอบแทนครูนี้มีกรณีพิเศษของตัวอย่างที่สัมภาษณ์ คือ ประธานอิสลามประจำจังหวัดปทุมธานี ที่ได้ขอความสนับสนุนทางการเงินจากองค์กรบริหารส่วนตำบลให้ช่วยจ่ายค่าตอบแทนแก่ครูผู้สอนในมัศยิดต่างๆ ซึ่งได้รับการตอบรับด้วยดี

6.3 สถาบันคริสต์ศาสนา

จากการสัมภาษณ์ พบว่า ส่วนใหญ่วัดที่ให้สัมภาษณ์ยอมรับว่าอาจจะปัญหาในเรื่องข้อจำกัดเกี่ยวกับสถาบันและบุคคล ซึ่งข้อจำกัดของสถาบันคริสต์ศาสนา ได้แก่ ข้อจำกัดในเรื่องของสถานที่ บุคลากรและงบประมาณไม่เพียงพอ เป็นต้น แต่ก็พยายามดำเนินการตามข้อจำกัดที่มีอยู่ และพยายามแก้ปัญหาถ้าเกิดข้อจำกัดขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลจากนักบวชแปดที่กล่าวว่า “สถาบันมีการยอมรับในข้อจำกัดเรื่องของอุปกรณ์การเรียนการสอน” ขณะที่นักบวชสองกล่าวสนับสนุนในทิศทางเดียวกับคือ “การจัดกิจกรรมค้ำถึงข้อจำกัดในแต่ละคริสตจักร และ

ปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับข้อจำกัด” เช่นเดียวกับนักบวชห้า ที่กล่าวถึงเรื่องข้อจำกัดว่า “ผู้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมในวันเสาร์นั้นส่วนใหญ่เป็นอาสาสมัคร จึงมีปัญหาด้านบุคลากรบ้างในช่วง ช่วง ฝ่ายรับผิดชอบจึงต้องสร้างจิตสำนึกให้กลุ่มอาสาสมัครได้เข้าใจว่าเป็นการดำเนินการเพื่อพระเจ้า เป็นการบริการและให้ความช่วยเหลือแก่ชุมชน และสร้างความเชื่อใจแก่ผู้อาสาสมัครว่าการอาสาสมัครนั้นจะได้รับความช่วยเหลืออย่างเต็มกำลังจากคริสตจักร ในด้านต่างๆ เช่นการทำงานเป็นทีม “

โดยสรุปแล้วสถาบันคริสตศาสนายอมรับว่าในสถาบันของตนมีข้อจำกัดบางอย่าง เช่น สถานที่และบุคลากรไม่เพียงพอไม่เพียงพอ งบประมาณมีจำกัด แต่ได้มีการบริหารจัดการเพื่อไม่ให้ข้อจำกัดมีผลต่อประสิทธิภาพในการดำเนินงานจัดการศึกษา

ในภาพรวมทั้งสามศาสนาจะมีการยอมรับในเรื่องของข้อจำกัดของสถาบันและแต่ละแห่งทราบว่าข้อจำกัดอะไรบ้าง ซึ่งส่วนใหญ่ก็คือข้อจำกัดในเรื่องของงบประมาณ บุคลากร และสถานที่ ซึ่งแต่ละแห่งได้มีการดำเนินการภายใต้ข้อจำกัดดังกล่าว และพยายามดำเนินการให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดภายใต้ข้อจำกัดนั้นๆ

7. เกณฑ์ในการจัดลำดับความสำคัญ

การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบตามแนวคิดของ Boyle นั้น ให้ความสำคัญกับการจัดลำดับความสำคัญในเรื่องต่างๆ เนื่องจากนักพัฒนาโปรแกรมจะต้องตัดสินใจในการเลือกโปรแกรมที่ตอบสนองกลุ่มเป้าหมายด้วยข้อจำกัดที่สถาบันมี เช่น ทรัพยากรที่จำกัด

7.1 สถาบันพระพุทธศาสนา

จากการสัมภาษณ์ พบว่า การจะจัดโปรแกรมใดนั้นต้องคำนึงถึงจำนวนของกลุ่มเป้าหมายเป็นสำคัญ เพราะถ้าไม่มีผู้เรียนก็ไม่สามารถดำเนินการได้ พระปริยัติธรรมแผนกบาลีบางวัดจึงไม่มี เช่นเดียวกับศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ก็ไม่ได้ดำเนินการทุกวัด ซึ่งภิกษุสามเณรได้ให้ข้อมูลในเรื่องนี้ โดยกล่าวว่า “วัดบางวัดในจังหวัดที่อาตมาดูแลอยู่นั้นไม่ได้มีการจัดพระปริยัติธรรมแผนกบาลี เนื่องจากไม่มีความพร้อม” การจัดโปรแกรมการศึกษาที่สถาบันพระพุทธศาสนาจำเป็นต้องมีก็คือ พระปริยัติธรรมแผนกธรรม เพราะเป็นการจัดการศึกษาที่จำเป็นสำหรับภิกษุ สามเณร ซึ่งภิกษุสามเณรก็ได้ให้ข้อมูลในส่วนนี้ด้วยเช่นกัน ว่า “อย่างน้อยทุกวัดจะมีการจัดพระปริยัติธรรมแผนกธรรมให้แก่พระนวกะโดยเฉพาะในช่วงเช้าพรรษา” ขณะที่ภิกษุเจ็ดให้ความเห็นในเรื่องนี้ว่า “เป็นการจัดการเรียนรู้โดยยึดพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าและตามความดีงามของวัฒนธรรมไทย ถ้าเป็นพุทธศาสนิกชนที่อายุน้อยก็จะเป็นการศึกษาคัมภีร์ หรือ กิจในการเล่าเรียนจากตำราต่างๆ ถ้าเป็นผู้ใหญ่พ้นวัยเรียนหรือศาสนิกชนที่มีอายุมากขึ้น ก็

เป็นการอบรมทางด้านจิตใจ หรือวิปัสสนาธุระ ที่เป็นกิจด้านการบำเพ็ญภาวนา” ซึ่งทั้งคัมภีร์และวิปัสสนาธุระ นั้นเป็นหลักการทางพุทธธรรม

ดังนั้นเกณฑ์ในการจัดลำดับความสำคัญจึงขึ้นอยู่กับหลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่กำหนดให้ต้องมีการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบบางโปรแกรม ซึ่งได้การจัดพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ที่จำเป็นต้องจัดให้แก่พระนวกะและสามเณร และในกรณีของโปรแกรมการศึกษาตามอัธยาศัยที่จำเป็นต้องดำเนินการ เพราะเป็นบทบาทของคณะสงฆ์ตามเป็นข้อกำหนดของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ คือ การเผยแผ่ศาสนาธรรม และการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบบางโปรแกรม สถาบันศาสนาจะดำเนินการตามความพร้อมของแต่ละแห่ง นั่นคือลำดับความสำคัญที่สถาบันพระพุทธศาสนาคำนึงถึงในลำดับแรก คือ บทบาทหน้าที่ของคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

7.2 สถาบันศาสนาอิสลาม

จากการสัมภาษณ์ พบว่า ในส่วนของเกณฑ์การจัดลำดับความสำคัญในการจัดโปรแกรม นั้น ไม่มีเนื่องจากโปรแกรมการศึกษานอกระบบที่สำคัญของมัสยิดก็คือ การจัดศูนย์อบรมศาสนาอิสลามและจริยธรรมประจำมัสยิด ซึ่งทุกมัสยิดจะต้องจัดการศึกษาในระดับพหุคูณ และเป็นข้อมูลที่ดีมาผู้ให้ข้อมูลทุกท่านกล่าวตรงกัน ในหลักการของศาสนาที่ว่า “จะต้องมีการเรียนรู้ตั้งแต่เปลอนอนจนถึงหลุมศพ” มัสยิดส่วนใหญ่จึงไม่มีโปรแกรมการศึกษานอกระบบมาเปรียบเทียบ แม้ว่าจะมีโปรแกรมการศึกษานอกระบบที่เป็นการฝึกอาชีพในมัสยิดบางแห่ง แต่ลำดับความสำคัญจะเป็นการจัดการศึกษาพหุคูณ สำหรับการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยจะเป็นการดำเนินการตามบทบาทหน้าที่ที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม

โดยสรุป การจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยลำดับความสำคัญที่เป็นตัวกำหนดการดำเนินการก็คือ บทบาทหน้าที่ตามที่บัญญัติตามหลักการของศาสนาอิสลาม และพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม

7.3 สถาบันคริสต์ศาสนา

จากการสัมภาษณ์ พบว่า นักบวชผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ไม่มีการกำหนดเกณฑ์ในการจัดลำดับความสำคัญ เป็นการจัดตามหลักการของศาสนาหรือจิตตารมณ์ของคณะ จึงไม่มีโปรแกรมเปรียบเทียบเพื่อจัดลำดับความสำคัญ ดังคำกล่าวของนักบวชสองที่ว่า “แผนและกรอบการเรียนรู้ถูกกำหนดโดยสำนักงานใหญ่ คริสตจักรจึงไม่มีการกำหนดเกณฑ์ในการจัดลำดับความสำคัญและกิจกรรมหลักก็เป็นการจัดโรงเรียนสะบาโตหรือรวีวารศึกษา” หรือตามคำกล่าวของนักบวชสี่ ที่ว่า “ไม่ได้มีการกำหนดเกณฑ์อื่นนอกจากเป็นจิตตารมณ์ของคณะนักบวช” สอดคล้องกับนักบวชเจ็ด ที่กล่าวว่า “การจัดการเรียนรู้เป็นการให้ความรู้ด้านคริสต์ธรรมเพียง

อย่างเดียว จึงไม่มีกิจกรรมเปรียบเทียบเพื่อจัดลำดับความสำคัญ และไม่มีเกณฑ์ในเรื่องนี้” ดังนั้นเกณฑ์ในเรื่องนี้จึงไม่มี

โดยสรุปสถาบันคริสต์ศาสนาจะคำนึงถึงหลักการตามพระคัมภีร์และจิตตารมณ์ของสถาบันพระคริสต์ศาสนา ในการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและโปรแกรมการศึกษาตามอัธยาศัย

ในภาพรวมของทั้งสามศาสนาส่วนใหญ่จะไม่มีเกณฑ์ในการจัดลำดับความสำคัญของโปรแกรมการศึกษา แต่เป็นการดำเนินการตามหลักการและข้อกำหนดของแต่ละศาสนาเป็นลำดับแรก หรือเป็นการดำเนินการตามจิตตารมณ์ของสถาบัน สำหรับการจัดโปรแกรมที่นอกเหนือจากข้อกำหนดของศาสนา จะเป็นการดำเนินการตามความพร้อมของแต่ละสถาบัน

8. ระดับความยืดหยุ่นของการวางแผนโปรแกรม

ความยืดหยุ่นและความสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงได้เสมอเป็นหลักการที่สำคัญในการจัดและพัฒนาโปรแกรม การประเมินอย่างต่อเนื่องช่วยให้มีการปรับปรุงทิศทางของโปรแกรมให้สอดคล้องกับสภาพความจริง เนื่องจากการพยายามควบคุมทุกปัจจัยทุกขั้นตอนเป็นเรื่องยาก จึงทำให้โปรแกรมจะต้องมีความยืดหยุ่น

8.1 สถาบันพระพุทธศาสนา

จากการสัมภาษณ์ พบว่า เมื่อถามถึงการจัดทำแผนของโปรแกรมนั้น จะไม่มีการจัดทำแผนอย่างจริงจัง เช่นกรณีของภิกษุณี ที่กล่าวว่า “ไม่มีการจัดทำแผนตามหลักวิชาการ แต่การดำเนินการจะปรับเปลี่ยนได้ ถ้าการดำเนินการประสบปัญหา ซึ่งเป็นการดำเนินการตามแนวอริยสัจสี่” และแผนการดำเนินการถ้าจะมีการดำเนินการจะเป็นไปตามหลักสูตรที่ได้มีการกำหนดไว้แล้ว โดยนักบวชทก กล่าวว่า “แผนการดำเนินการในแต่ละวัดนั้นๆ สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสมตามความต้องการของผู้เรียนและผู้สอน” การจัดโปรแกรมจะมีการกำหนดกรอบระยะเวลาไว้แต่ก็สามารถเปลี่ยนแปลงได้ เช่นที่ภิกษุสามเณรให้ข้อมูลว่า “การจัดปริญัติธรรมแผนกธรรมจะจัดในช่วงเข้าพรรษาระยะเวลาประมาณ 3 เดือน โดยบาลีจะเริ่มเรียนประมาณเดือนพฤษภาคม และสอบประมาณเดือนมีนาคม” จึงเป็นการกำหนดแผนอย่างคร่าวๆ และสามารถเปลี่ยนแปลงการเรียนการสอนได้หรือมีความยืดหยุ่นในการเรียนการสอนพอสมควร

ฉะนั้นการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยในสถาบันพระพุทธศาสนา จะมีความยืดหยุ่นในเรื่องของแผนการดำเนินการอยู่ในระดับหนึ่ง

แผนการดำเนินการสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามความพร้อมของผู้เรียนและผู้สอน และสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามความพร้อมของสถาบัน

8.2 สถาบันศาสนาอิสลาม

จากการสัมภาษณ์ พบว่า เมื่อถามถึงการจัดทำแผนของโปรแกรมนั้น จะไม่มีการจัดทำแผนอย่างจริงจัง เป็นการดำเนินการที่สืบเนื่องมาจากอดีต และสามารถปรับเปลี่ยนการดำเนินการได้ตามความเหมาะสม ซึ่งขึ้นอยู่กับอิหฺมาและคณะกรรมการประจำมัสยิด ดังคำกล่าวของอิหฺมาหนึ่ง ที่ว่า “การเปลี่ยนแปลงก็คงมีอยู่ตลอดเวลา เพราะตั้งแต่รับตำแหน่งมา มีการเปลี่ยนแปลงทุกอาทิตย์ จะพยายามปรับปรุงเปลี่ยนแปลง แก้ไข อยู่เสมอ”

โดยสรุป การจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในสถาบันศาสนาอิสลามจะไม่ได้มีการกำหนดแผนอย่างจริงจัง จึงมีความยืดหยุ่นในปรับเปลี่ยนการดำเนินการโปรแกรม

8.3 สถาบันคริสต์ศาสนา

จากการสัมภาษณ์ พบว่า การจัดรวิวารศึกษาของสถาบันคริสต์ศาสนา มีการวางแผนการดำเนินการทุกสถาบัน มีการกำหนดระยะเวลาการเรียนการสอนในแต่ละหลักสูตร แต่การดำเนินการตามแผนเปิดโอกาสให้มีความยืดหยุ่นในการดำเนินการในบางด้าน เช่น การจัดการเรียนการสอน ระยะเวลาในการเรียนการสอน การประเมินผล โดยนักบวชทำให้ข้อมูลสนับสนุนว่า “คริสตจักรมีการกำหนดกรอบเป้าหมายหลักของแผนงาน เช่น ในปี 2547 นี้ กำหนดกรอบหลักว่า “พระธรรมนำชีวิต” นอกจากนี้จะมีการวางแผนระยะยาว 5 ปี ด้วยการวางแผนจะดำเนินการโดยคณะศิษยาภิบาล แต่การดำเนินการจริงก็มีการปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสม” เช่นเดียวกับนักบวชสองที่ให้ข้อมูลสนับสนุนว่า “แม้ว่าสำนักงานใหญ่จะกำหนดกรอบระยะเวลา และหลักสูตร แต่ศาสนาจารย์ที่รับผิดชอบโปรแกรมในแต่ละคริสตจักรมีอิสระในการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสม ต่อข้อจำกัดของคริสตจักรได้เสมอ จึงมีความยืดหยุ่นสูงในการดำเนินกิจกรรม” หรือ กรณีของ นักบวชหก กล่าวถึงแผนในการดำเนินการว่า “การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ขึ้นอยู่กับเจ้าอาวาสในแต่ละวัด ที่จะมีอิสระในการดำเนินการ โดยได้รับความเห็นชอบจากสภาอภิบาล เพื่อให้เกิดกำลังในการขับเคลื่อนจากศาสนิกชน บางวัดจะจัดทำแผนระยะ 3 เดือน ที่เป็นแผนกำหนดตัวบุคคลในการเผยแผ่ศาสนาธรรม”

โดยสรุปแล้วสถาบันคริสต์ศาสนาเป็นสถาบันที่มีการกำหนดแผนชัดเจนที่สุด แต่ก็มีความยืดหยุ่นที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามที่เห็นสมควร

ในภาพรวมของทั้งสามศาสนา ในเรื่องของความยืดหยุ่นในการวางแผนโปรแกรมในสถาบันศาสนาส่วนใหญ่มีระดับความยืดหยุ่นมาก โดยเฉพาะสถาบันพระพุทธศาสนาที่จะไม่มี

แผนในการดำเนินการที่ชัดเจน ซึ่งแสดงถึงระดับความยืดหยุ่นในระดับหนึ่ง แม้ในกรณีของสถาบันคริสต์ศาสนาที่มีการกำหนดแผนที่ชัดเจน ก็ยังมีการเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสมของแต่ละแห่งที่มีบริบทแตกต่างกัน

9. ความเห็นชอบเชิงกฎหมายและการสนับสนุนจากกลุ่มที่มีอำนาจอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ

ในการพัฒนาโปรแกรม การได้รับความเห็นชอบเชิงกฎหมายจากกลุ่มต่างๆ ที่มีอำนาจในชุมชนเป็นเรื่องที่สำคัญ แม้ว่าฝ่ายที่จะให้ความเห็นชอบเชิงกฎหมายจะไม่ได้ให้การสนับสนุนในกิจกรรมต่างๆ โดยตรง แต่ถ้ากิจกรรมไม่ได้รับความเห็นชอบเชิงกฎหมายจากกลุ่มที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ก็จะทำให้เกิดการขัดขวางการดำเนินการได้

9.1 สถาบันพระพุทธศาสนา

จากการสัมภาษณ์ พบว่า ประเด็นนี้ไม่มีปัญหาแต่อย่างใด เนื่องจากเป็นการดำเนินการที่เป็นไปตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และมติของมหาเถรสมาคม นอกจากนี้ยังได้รับการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

9.2 สถาบันศาสนาอิสลาม

จากการสัมภาษณ์ พบว่า ไม่เกิดปัญหากับองค์กรอำนาจในชุมชนแต่อย่างใด และเป็นการดำเนินการตามระเบียบแบบแผนทางกฎหมาย นอกจากนี้อิหม่ามสองยังให้ข้อมูลว่า “มัสยิดในพื้นที่ได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างดีจากองค์กรบริหารส่วนตำบล ในชุมชนมุสลิมที่องค์กรบริหารส่วนตำบลตั้งอยู่ โดยได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือด้านค่าตอบแทนครูผู้สอนในมัสยิด”

9.3 สถาบันคริสต์ศาสนา

จากการสัมภาษณ์ พบว่า การจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยของสถาบันคริสต์ศาสนา ได้รับการยอมรับจากบุคคลและองค์กรในพื้นที่ที่มีส่วนร่วมรับผิดชอบและให้การสนับสนุนเป็นอย่างดี

โดยภาพรวมทั้งสามศาสนา การจัดโปรแกรมโดยสถาบันศาสนาจะไม่มีปัญหาทางกฎหมายหรือการต่อต้านจากผู้มีอำนาจในชุมชน หรือผู้มีอำนาจในพื้นที่แต่อย่างใด ผู้นำชุมชนและผู้มีอำนาจในชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ที่สถาบันศาสนานั้นๆ ตั้งอยู่ ส่วนใหญ่จะนับถือศาสนานั้นๆ อยู่แล้ว ผู้นำชุมชนและผู้มีอำนาจในชุมชนจึงมีส่วนสนับสนุนการดำเนินงานของสถาบันศาสนานั้นๆ ในเรื่องต่างๆ และมักจะเป็นผู้ประสานระหว่างประชาชนในชุมชนกับสถาบันศาสนาในพื้นที่

10. การเลือกและจัดกิจกรรมเชิงประสบการณ์การเรียนรู้

การเรียนรู้ที่สำคัญประเภทหนึ่งคือการใช้ประสบการณ์ในการได้แบบแผนใหม่ทางพฤติกรรม ซึ่งพฤติกรรมหมายรวมถึง วิธีการคิด อารมณ์ ความรู้สึก และการกระทำต่างๆ การเรียนรู้ที่มีประสิทธิผลจึงเน้นการให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้ เช่น การให้ผู้เรียนสังเกต การฟัง การคิด การเขียน การซักถาม การอภิปราย เป็นต้น

10.1 สถาบันพระพุทธศาสนา

จากการสัมภาษณ์ พบว่า การจัดกิจกรรมมีทั้งการบรรยายและปฏิบัติ เช่นในกรณีของภิกษุณี กล่าวว่า “วัดของอาตมาจะเน้นการปฏิบัติเพื่อสร้างเสริมประสบการณ์และพัฒนาทักษะในการฝึกอาชีพ” เช่นเดียวกับกรณีของภิกษุหก ที่ให้ข้อมูลว่า “จะต้องมีกิจกรรมให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติ เป็นกิจกรรมเสริมหลักสูตร และกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์” เช่นเดียวกับกรณีของภิกษุห้า ที่กล่าวว่า “กรณีศูนย์ปฏิบัติธรรมจะเป็นการฝึกปฏิบัติเพื่อให้เกิดประสบการณ์ และปฏิบัติได้จริง ในกรณีศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ก็จะมีกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักการทางศาสนาเช่นกัน” หรือในกรณีของการเรียนการสอนในเรื่องของพระปริยัติธรรมแผนกบาลี การสร้างเสริมประสบการณ์การเรียนรู้ที่ดำเนินการจะเป็นเรื่องของการฝึกปฏิบัติเช่นกัน ซึ่งภิกษุสองได้ให้ข้อมูลว่า “การเรียนการสอนจะมีการให้ฝึกแปลภาษามคธเป็นไทย หรือแปลไทยเป็นมคธ” ดังนั้นการสร้างเสริมประสบการณ์การเรียนรู้ก็จะเป็นการฝึกปฏิบัติเป็นส่วนใหญ่

โดยสรุปแล้ว สถาบันพระพุทธศาสนา เน้นการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ ตามหลักการของศาสนธรรมที่ต้องมีทั้ง ปุญฺยติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ เพราะการปฏิบัติจะสร้างความรู้ความเข้าใจได้เป็นอย่างดี

10.2 สถาบันศาสนาอิสลาม

จากการสัมภาษณ์ พบว่า การเรียนการสอนนอกจากมีการบรรยายแล้วจะมีการฝึกปฏิบัติ ฝึกอ่าน ฝึกเขียน เพื่อให้ผู้เรียนได้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง หากมีปัญหาใดก็เปิดโอกาสให้ซักถาม ซึ่งเป็นแนวทางการเรียนการสอนที่เป็นเช่นเดียวกันในทุกศูนย์อบรมศาสนาอิสลามและจริยธรรมประจำมัสยิด ซึ่งอิหม่ามทั้งหมดที่ให้ข้อมูลกล่าวถึงการเรียนรู้ที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ตรงกันก็คือ “จะต้องมีการฝึกปฏิบัติเพื่อให้สามารถละหมาดได้ถูกต้องตามหลักศาสนา”

โดยสรุปก็คือจะมีการฝึกปฏิบัติโดยเฉพาะการละหมาด การหัดอ่านคัมภีร์อันนุรฮาน

10.3 สถาบันคริสต์ศาสนา

จากการสัมภาษณ์ พบว่า มีการจัดประสบการณ์เรียนรู้ที่เป็นทิศทางเดียวกัน คือ มีการอภิปรายโต้ตอบถึงความเข้าใจที่ถูกต้อง ตามเนื้อหาที่กำหนดไว้ในแต่ละบทเรียนสำหรับผู้เรียนที่เป็นผู้ใหญ่ เช่นที่นักบวชสองให้สัมภาษณ์ว่า “คริสตชนจะมีคู่มือศึกษาพระคัมภีร์โรงเรียนสะบาโตที่กำหนดวันและหัวข้อไว้ให้ศึกษาในแต่ละวัน คริสตชนก็จะศึกษาเรียนรู้ด้วยตัวเองตามประสบการณ์ที่ตนมี เมื่อถึงวันเสาร์ก็จะมาเรียนรู้ร่วมกัน โดยการอภิปรายกันในหัวข้อที่กำหนด โดยมีครูเป็นผู้สรุปและชี้แจงความถูกต้องตามพระคัมภีร์” ซึ่งเป็นเช่นเดียวกับคริสตจักรที่นักบวชหนึ่งรับผิดชอบที่มีการเรียนการสอนในลักษณะเดียวกัน “ผู้สอนจะเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในบทเรียนด้วยการอภิปรายแสดงความคิดเห็นได้โดยอิสระ” สำหรับการจัดรวีวารศึกษาให้เยาวชนจะเน้นการบรรยาย เนื่องจากประสบการณ์ที่น้อยของเยาวชน การบรรยายจึงเป็นวิธีการที่เหมาะสม สำหรับกรณีคริสตจักรของนักบวชห้า จะมีการขั้นตอนที่เด่นชัดในการเรียนรู้ โดยกล่าวถึงการเรียนรู้ของคริสตจักรว่า “ที่คริสตจักรจะมีการจัดกระบวนการเรียนรู้ว่า การมีส่วนร่วมของผู้เรียน จะมีการเรียนการสอน 4 ขั้นตอนสำคัญเป็นแบบเฉพาะของคริสตจักร ได้แก่ HOOK, BOOK, LOOK, TOOK, โดยแต่ละขั้นตอนมีความหมายดังนี้ HOOK คือเกี่ยวให้กลุ่มผู้เรียนเกิดความสนใจในการเรียนการสอน เป็นการนำเข้าสู่บทเรียน BOOK ก็คือการหาคำตอบจากพระคัมภีร์ในเรื่องที่เกี่ยวข้อง LOOK เป็นการตีความหมายในเรื่องที่ค้นหาจากคัมภีร์เพื่อสร้างความเข้าใจที่เพิ่มขึ้น TOOK (take) คือการนำเอาเรื่องที่ศึกษาไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เมื่อเริ่มสัปดาห์ใหม่ก็จะมีบทเรียนเรื่องที่ผ่านมาเมื่ออาทิตย์ที่ผ่านมาว่าได้มีการนำไปประยุกต์ใช้มากน้อยเพียงใด แล้วก็จะเริ่มขั้นตอนการเรียนการสอนใหม่ ส่วนการฝึกอาชีพจะเป็นการฝึกปฏิบัติ ซึ่งขึ้นอยู่กับเนื้อหาวิชา” ซึ่งจากคำกล่าวของนักบวชห้าจะเห็นการสร้างเสริมประสบการณ์ด้วยการส่งเสริมให้มีการนำความรู้ที่ได้ไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ที่เป็นแนวทางการสร้างเสริมประสบการณ์เช่นเดียวกับแนวคิดของบอยเอลด์

โดยสรุปการเลือกและการจัดกิจกรรมเชิงประสบการณ์การเรียนรู้ของสถาบันศาสนานั้น จะเป็นการอภิปรายโดยพื้นฐานประสบการณ์ของตน และได้รับการชี้แนะ ชี้แจงจากครูผู้สอนตามแนวทางของพระคัมภีร์ สำหรับในเรื่องของอาชีพจะเป็นการฝึกปฏิบัติ

ในภาพรวมของทั้งสามศาสนา การจัดประสบการณ์การเรียนรู้จะมีทั้งการอภิปราย และการฝึกปฏิบัติ โดยการอภิปรายจะเป็นการอภิปรายถึงหัวข้อที่กำหนดในบทเรียนตามประสบการณ์ของผู้เรียน ซึ่งจะได้รับคำแนะนำและสรุปตามหลักการของศาสนาโดยครูผู้สอน สำหรับการฝึกปฏิบัติจะเป็นกระบวนการเรียนรู้ทั้งในเนื้อหาศาสนา และวิชาชีพ

11. การเลือกวิธีการ เทคนิค และอุปกรณ์การเรียนการสอนอย่างเหมาะสม

ข้อกำหนดที่สำคัญต่อการเลือกวิธีการ เทคนิค และอุปกรณ์การเรียนการสอน ที่ควรพิจารณาประกอบด้วย 1) วัตถุประสงค์ของการเรียนการสอน 2) ความสนใจและคุณลักษณะอื่นๆ ของผู้เรียน 3) ประสบการณ์เดิมของผู้เรียน 4) ความพร้อมของเครื่องมือและทรัพยากร และ 5) ความสนใจ ความถนัดของผู้วางโปรแกรม

11.1 สถาบันพระพุทธศาสนา

จากการสัมภาษณ์ พบว่า มีความเห็นสอดคล้องกันในกรณีของพระปริยัติธรรม แผนกธรรม – บาลี และ ธรรมศึกษา ที่จะเป็นการการบรรยาย ท่องจำ ตามตอบ โดยมีเอกสารประกอบการเรียนการสอน รวมทั้งการฝึกปฏิบัติในบางเรื่อง โดยภิกษุสามก่กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า “ยังมี การเขียนบนกระดานอยู่ มีการท่องจำ ยังใช้การท่องจำ ยังใช้วิธีการอย่างเดิมอยู่ ยังรักษา ประเพณีเดิม ที่อาศัยความเข้าใจก็มีบ้าง เรื่องการท่องจำเราก็อ้างให้ท่องอยู่ เพราะถือว่าเป็นหลัก สำคัญ ถ้าหากว่าเราจำไม่ได้เราก็อ้างประโยชน์อะไรไม่ได้ อย่างเช่นการสวดมนต์ถ้าเราไม่ท่องก็ ไม่ได้ บางสูตรมันก็ต้องท่องจำให้ได้ ถ้าท่องจำไม่ได้เราจะทำอะไรไม่ได้ เหมือนกับเรียนทางโลกมี กฎหมายบางมาตราที่จะต้องท่องจำ ถ้าไม่ท่องเราก็จำไม่ได้ บางครั้งเราก็ต้องท่องจำเหมือนกัน” ซึ่งเป็นเช่นเดียวกับ ภิกษุหนึ่ง ภิกษุสอง ภิกษุสี่ ภิกษุห้า ภิกษุหก ภิกษุเจ็ด และภิกษุแปด ที่ให้ ข้อมูลสอดคล้องกันว่ายังใช้การบรรยายเป็นหลักในการเรียนรู้ โดยมี การฝึกปฏิบัติในบางเรื่อง และอุปกรณ์ที่ใช้ก็ยังคงเป็นกระดาน เอกสารประกอบ แผ่นใส วีดีทัศน์ หรืออื่นๆ ตามความพร้อม ของวัดนั้นๆ และการเตรียมการสอนของผู้สอน

โดยสรุปก็คือสถาบันพระพุทธศาสนาจะใช้การบรรยายเป็นแนวทางหลักในการ เรียนการสอน โดยอุปกรณ์หลักก็คือเอกสารประกอบการเรียนการสอน และกระดาน

11.2 สถาบันศาสนาอิสลาม

จากการสัมภาษณ์ พบว่า การบรรยายและการฝึกปฏิบัติเป็นแนวทางและอุปกรณ์ หลักที่ใช้อยู่ในสถาบันศาสนาอิสลาม เช่นข้อมูลที่อิหม่ามห้า ได้ให้ข้อมูลในเรื่องนี้ว่า “อุปกรณ์ ประกอบการเรียนการสอนส่วนใหญ่มีใช้น้อยจะใช้การเรียนการสอนแบบเดิมคือการบรรยาย การ ท่องจำ และฝึกปฏิบัติ โดยมีครูเป็นศูนย์กลาง” เช่นเดียวกับคำกล่าวของอิหม่ามสองที่ได้ให้ข้อมูล ว่า “การเรียนการสอนจะเป็นการบรรยายตามเอกสารประกอบการเรียนการสอน โดยมีกระดาน ดำเป็นอุปกรณ์หลัก สำหรับอุปกรณ์ประกอบการเรียนการสอนอื่นๆ จะขึ้นอยู่กับความพร้อมของ แต่ละมัสยิด” สำหรับการถามตอบ หรืออภิปรายจะมีบ้างเช่นกัน ดังคำกล่าวของอิหม่ามสามว่า “ถ้าผู้เรียนมีความสงสัยก็ให้ถาม มีข้อเสนอแนะอะไรสามารถบอกได้ สมมุติครูถามไปเค้ามี

ความเห็นอย่างนั้นะ ก็จะอธิบายโดยยึดอัลกุรอาน เป็นเอกสารหลักในการอธิบาย แต่โดยรวมแล้วการเรียนการสอนยังคงเป็นแบบดั้งเดิม คือการบรรยายโดยครู การให้หัดอ่าน หัดคัด”

โดยสรุปแล้วการเรียนการสอนของสถาบันศาสนาอิสลามจะยังคงใช้การบรรยาย การหัดเขียน การหัดอ่าน ที่เป็นวิธีการดั้งเดิม โดยอุปกรณ์ที่ใช้ในการเรียนการสอนจะเป็น กระดานดำ

11.3 สถาบันคริสต์ศาสนา

จากการสัมภาษณ์ พบว่า การบรรยายยังเป็นวิธีการเรียนการสอนที่ใช้กันอยู่ในแต่ละคริสตจักร ซึ่งนักบวชหนึ่งให้ข้อมูลว่า “การเรียนการสอนจะใช้การบรรยายและอธิบาย โดยใช้อุปกรณ์พื้นฐานในการเรียนการสอนคือ white board แผ่นใส และเอกสารคำถามคำตอบตามเนื้อหาที่กำหนด” สอดคล้องกับนักบวชสอง ที่กล่าวว่า “การเรียนการสอนจะเน้นการอธิบายระหว่างบุคคลในกลุ่มและครูผู้สอนในเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อในการเรียนรู้แต่ละครั้ง” ซึ่งสอดคล้องกับนักบวชแปดและนักบวชสาม โดยนักบวชสามให้ข้อมูลเพิ่มเติมในกรณีของเด็กเล็กว่า “สำหรับเด็กเล็กก็จะเป็นการเรียนการสอนในอีกลักษณะหนึ่ง จะใช้อุปกรณ์ประกอบมากขึ้น เช่น ภาพประกอบ ตุ๊กตา เพลง วีดิทัศน์ โดยอุปกรณ์การเรียนที่ใช้เพื่อการเรียนรู้จะขึ้นอยู่กับการพิจารณาความเหมาะสมของอุปกรณ์จากผู้สอน ที่จะพิจารณาถึงความจำเป็นมากน้อยของอุปกรณ์นั้นๆ และอุปกรณ์ประกอบการเรียนการสอนจะใช้สำหรับเด็กเล็กเท่านั้น โดยจะจัดสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเรียนรู้ สำหรับผู้ใหญ่ก็จะเป็นการบรรยาย” สำหรับกรณีของการฝึกอาชีพนักบวชสี่ที่ให้ข้อมูลว่า “การเรียนการสอนใช้การบรรยาย การทำให้อ่าน และการฝึกปฏิบัติ โดยใช้อุปกรณ์ที่เหมาะสมต่อการฝึกปฏิบัติในอาชีพนั้นๆ”

โดยสรุปสถาบันคริสต์ศาสนา ให้ข้อมูลที่สอดคล้องกันในกรณีของโรงเรียนวันอาทิตย์ หรือ โรงเรียนรวีวารศึกษา ที่ใช้การบรรยายและการอธิบายสำหรับผู้ใหญ่ การเปิดโอกาสให้มีการอธิบายระหว่างผู้เรียนและผู้สอน สำหรับเด็กก็เป็นการบรรยาย โดยจะมีการใช้อุปกรณ์ประกอบการเรียนการสอนบ้าง เช่น เอกสารประกอบการเรียนการสอน วีดิทัศน์ แผ่นภาพ ดนตรี และพยายามจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ บรรยาย ฝึกปฏิบัติ และแสดงให้อ่าน

ในภาพรวมทั้งสามศาสนาพบว่า การบรรยายจะเป็นวิธีการเรียนการสอนที่ใช้กันทั้งสามศาสนา โดยอุปกรณ์ที่ใช้เพื่อการเรียนการสอนจะเป็นกระดานดำ หรือ white board และเอกสารประกอบการเรียนการสอน

12. การใช้ประโยชน์จากการประชาสัมพันธ์

โปรแกรมทางการศึกษาต้องแข่งขันกันในการดึงดูดความสนใจ เพื่อให้ได้รับการสนับสนุนจากแหล่งต่างๆ การประชาสัมพันธ์จึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญ การประชาสัมพันธ์ที่ดีจึง

ต้องมีการวางแผนที่ดีเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ในการประชาสัมพันธ์ เป้าหมายการประชาสัมพันธ์ ลักษณะของสื่อที่จะใช้ การกำหนดเวลา การประชาสัมพันธ์ควรใช้วิธีการและเทคนิคที่หลากหลายเพื่อให้ข้อมูลถึงกลุ่มเป้าหมายได้มากที่สุด

12.1 สถาบันพระพุทธศาสนา

จากการสัมภาษณ์พบว่า ส่วนใหญ่ไม่มีการคำถึงบทบาทของการประชาสัมพันธ์ จึงขาดการวางแผนในเรื่องของการประชาสัมพันธ์ ซึ่งนักบวชสงฆ์ได้ให้ข้อมูลว่า “วัดของอาตมา จะใช้การติดประกาศ หรือแจ้งเป็นหนังสือไปยังหน่วยงานของกลุ่มเป้าหมาย วัดอื่นๆ ในจังหวัดนี้ ก็เช่นกัน ที่จะมีการสัมพันธ์ก็ด้วยการติดประกาศ หรือหากว่าวัดนั้นมีหอกระจายข่าวก็จะประกาศผ่านหอกระจายข่าว” ข้อมูลดังกล่าวสอดคล้องกับภิกษุห้าที่ให้ข้อมูลว่า “กิจกรรมของ สำนักปฏิบัติธรรมและกิจกรรมต่างๆ โดยมากจะเป็นการติดประกาศ แต่จะมีการประชาสัมพันธ์ที่พิเศษกว่าวัดอื่นๆ ก็คือ วัดมีมูลนิธิที่ประสานงานกับวัด ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์เพิ่มเติมในกิจกรรม ที่มูลนิธิประสานการดำเนินงานกับวัด โดยจะจัดทำเป็นจดหมายข่าวแจ้งสมาชิกของมูลนิธิให้ทราบถึงกิจกรรมนั้นๆ” การประชาสัมพันธ์ด้วยการติดประกาศนี้ เป็นการประชาสัมพันธ์โดยไม่มีแผนการประชาสัมพันธ์ใดๆ ดังกรณีของภิกษุสี่ที่กล่าวว่า “วัดอาตมาไม่มีการประชาสัมพันธ์ แต่การที่มีผู้รู้ว่าวัดของอาตมาดำเนินการในเรื่องใดบ้าง ก็ด้วยการรับกิจนิมนต์ของอาตมาไปเทศน์ หรือ บรรยายธรรมในแหล่งต่างๆ รวมทั้งทางวิทยุและโทรทัศน์ ทำให้เกิดการรับรู้โดยทั่วถึงว่าวัดของอาตมามีกิจกรรมอะไรบ้าง” และมีวัดหนึ่งทีกล่าวถึงการประชาสัมพันธ์ที่หลากหลาย โดยเป็นวัดของภิกษุเจ็ด ได้ให้ข้อมูลว่า “การประชาสัมพันธ์ กิจกรรมต่างๆ ที่ส่วนใหญ่กลุ่มเป้าหมายคือ นักเรียน และประชาชนทั่วไป จะใช้การประชาสัมพันธ์หลากหลาย ได้แก่ 1) แผ่นปลิว 2) การส่งหนังสือแจ้งไปสู่สถาบันของกลุ่มเป้าหมายโดยตรง 3) ใช้สถานีวิทยุท้องถิ่น วนป.8 4) วิทยุชุมชน 5) เคเบิลทีวี และ 6) หอกระจายข่าว ซึ่งเป็นหอกระจายเสียงที่อยู่ในวัด ซึ่งการใช้สื่อก็ใช้ตามความจำเป็นและสอดคล้องกับกิจกรรมที่วัดดำเนินการ”

โดยสรุปก็คือ แม้ว่าจะมีการประชาสัมพันธ์อยู่บ้างในบางวัด แต่ก็ไม่ได้มีแผนในเรื่องของการประชาสัมพันธ์อย่างชัดเจน ซึ่งอาจจะเป็นเพราะไม่ได้มุ่งหวังการสนับสนุนทางงบประมาณจากการประชาสัมพันธ์ และไม่มีการประเมินผลจากการประชาสัมพันธ์ว่าประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด

12.2 สถาบันศาสนาอิสลาม

จากการสัมภาษณ์ พบว่า การประชาสัมพันธ์ของมัสยิดที่ชัดเจนก็คือการใช้เสียงตามสาย ซึ่งข้อมูลที่ได้จากทุกมัสยิดกล่าวถึงการี่ใช้เสียงตามสายเหมือนกัน เช่น อิหม่าม

สามกล่าวว่ “มัสยิดมีการประชาสัมพันธ์โดยออกเสียงตามสาย ทุกมัสยิดทำเหมือนกัน ประกาศให้พ่อแม่ทราบ” ซึ่งสอดคล้องกับอิหม่ามลี ที่ให้ข้อมูลว่า “การประชาสัมพันธ์ของมัสยิดส่วนใหญ่จะเป็นเสียงตามสาย” นอกจากนี้การประชาสัมพันธ์จะดำเนินการในวันศุกร์ซึ่งเป็นวันที่สัปปุรุชจะมาทำละหมาดที่มัสยิดจึงเป็นโอกาสให้มีการการแจ้งข่าวสารต่างๆ ซึ่งอิหม่ามหกให้ข้อมูลในเรื่องนี้ว่า “ด้วยข้อกำหนดของศาสนาอิสลามที่กำหนดให้พ่อแม่ต้องมามัสยิดในวันศุกร์ ถ้าไม่สามารถพุดได้ว่าต้องตกรก จึงต้องมาละหมาดและฟังปาฐกถาธรรม ดังนั้นการประชาสัมพันธ์ก็จะเกิดขึ้นในวันศุกร์” แต่จะมีกรณีพิเศษบ้างดังเช่นกรณีของอิหม่ามห้า ให้ข้อมูลว่า “คณะกรรมการประจำมัสยิด อาจจะมีฝ่ายประชาสัมพันธ์เพื่อการดำเนินงานในเรื่องการประชาสัมพันธ์ของมัสยิดก็ได้ การประชาสัมพันธ์ก็จะผ่านฝ่ายประชาสัมพันธ์และเสียงตามสาย แต่ส่วนใหญ่ก็จะประชาสัมพันธ์ในวันศุกร์ที่มีสัปปุรุชมาทำละหมาด”

โดยสรุปแล้วการประชาสัมพันธ์ของมัสยิดส่วนใหญ่ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลจะเป็นการประชาสัมพันธ์ในวันศุกร์ที่สัปปุรุชจะมามัสยิดเป็นจำนวนมาก และการประชาสัมพันธ์ผ่านเสียงตามสายของมัสยิด

12.3 สถาบันคริสต์ศาสนา

จากการสัมภาษณ์ พบว่า จะมีการใช้การประชาสัมพันธ์อยู่บ้าง โดยนักบวชหนึ่งให้ข้อมูลว่า “มีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์กิจกรรมส่วนใหญ่ถ้าเป็นกิจกรรมภายในที่ดำเนินการโดยปกติ จะแจ้งให้ทราบในที่ประชุมสรรเสริญพระเจ้า เรียกว่าประกาศข่าว แต่กิจกรรมที่เป็นโอกาสพิเศษจะมีการเผยแพร่บ้างด้วยการปิดประกาศ เพื่อให้บุคคลทั่วไปได้ทราบ” ซึ่งการประกาศในระหว่างพิธีกรรมสรรเสริญพระเจ้านั้น นักบวชสองให้ข้อมูลที่สอดคล้องกันว่า “ในเรื่องของการประชาสัมพันธ์นั้นคริสตจักรไม่เน้นมากนัก แต่ก็มีมีการประชาสัมพันธ์ โดยมีการแจ้งกิจกรรมด้วยการประกาศในโบสถ์ถ้าเป็นกิจกรรมในระดับโบสถ์ แต่ถ้ามีกิจกรรมที่ดำเนินการโดยส่วนกลางและต้องการให้คริสตชนได้มีส่วนร่วม ก็จะแจ้งเป็นลายลักษณ์อักษรให้ศาสนาจารย์เป็นผู้ประกาศอีกต่อหนึ่ง และแต่ละคริสตจักรอาจจะมีจดหมายข่าวเป็นการแจ้งข้อมูลให้คริสตชนแต่ละแห่งทราบกำหนดการของคริสตจักร” ในเรื่องของจดหมายข่าวนั้นมีความสอดคล้องกันในอีกหลายแห่ง เช่นข้อมูลที่ได้จากนักบวชสามที่ว่า “จะมีการแจ้งข่าวในที่ประชุมใหญ่เวลาขอบคุณพระเจ้า มีการติดประกาศ และเอกสารในลักษณะของจดหมายข่าว” ในส่วนของผู้ให้ข้อมูลอื่นๆ ก็กล่าวว่เป็นการติดประกาศ และจดหมายข่าวเช่นกัน

โดยสรุปแล้วแม้ว่าจะให้ข้อมูลว่าไม่ได้เน้นประโยชน์จากการประชาสัมพันธ์ แต่สถาบันคริสต์ศาสนาก็มีการติดประกาศแจ้งกิจกรรมของวัด โบสถ์ หรือคริสตจักรเป็นส่วนใหญ่ และทำในแปดแห่งของผู้ให้ข้อมูลจะมีการจัดทำจดหมายข่าวเพื่อการเผยแพร่

13. การได้รับการสนับสนุนทางทรัพยากรสำหรับโปรแกรม

บุคคลเป้าหมายของโปรแกรมการศึกษาในอนาคตมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้น นักพัฒนาโปรแกรมจะต้องแสวงหาการสนับสนุนเพื่อให้สถาบันได้งบประมาณอย่างต่อเนื่องและเพียงพอ ผู้พัฒนาโปรแกรมต้องเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีอิทธิพลในการสนับสนุนโปรแกรมได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาโปรแกรม จะช่วยให้เกิดการยอมรับและเข้าใจโปรแกรมมากขึ้น

13.1 สถาบันพระพุทธศาสนา

จากการสัมภาษณ์ พบว่า งบประมาณส่วนใหญ่ที่ใช้ในการดำเนินการ คือ งบประมาณที่ได้รับจากเจ้าอาวาส ดังที่ภิกษุหนึ่งให้ข้อมูลว่า “เงินที่ใช้ในการดำเนินการจะได้รับการสนับสนุนจากเจ้าอาวาสเป็นส่วนใหญ่โดยเป็นเงินที่ได้จากการบริจาค และงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐ” เงินบริจาคที่วัดได้รับจะนำมาจัดตั้งเป็นมูลนิธิหรือกองทุนเพื่อนำดอกผลมาใช้จ่าย เช่น กรณีของวัดของภิกษุหนึ่ง ซึ่งให้ข้อมูลว่า “วัดจะมีมูลนิธิเรียกว่า กุศลนิธิ ที่ได้จากการบริจาคต่างๆ เช่น การบริจาคในการสวดธรรมชั้นนวกฎุมิ การบริจาคในการสวดธรรมสนามหลวง ซึ่งจะใช้เพื่อการนั้นๆ ตามวัตถุประสงค์ของผู้บริจาค สำหรับกรณีของพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์จะได้รับเงินสนับสนุนจากรัฐเป็นบางส่วน โดยจะมีเงินสนับสนุนจากเจ้าอาวาสวัดและเงินบริจาคจากพุทธศาสนิกชน” ซึ่งในเรื่องของการจัดตั้งมูลนิธินั้น ยังมีข้อมูลสนับสนุนจากภิกษุสองว่า “มูลนิธิจะได้รับเงินจากการระดมทุนจากเจ้าอาวาสวัดแต่ละวันภายในจังหวัด และเงินบริจาคจากศาสนิกชน เป็นมูลนิธิเพื่อการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมของสำนักเรียน” ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลจากภิกษุห้าซึ่งให้ข้อมูลว่า “คณะสงฆ์ในจังหวัดจะจัดตั้งมูลนิธิ โดยมีเจ้าคณะจังหวัดเป็นประธาน และนำดอกผลมาใช้สนับสนุนกิจกรรมต่างๆ” นอกจากนี้บางโปรแกรมจะเป็นค่าใช้จ่ายของกลุ่มเป้าหมายโดยตรงเช่นกรณีของค่ายคุณธรรม ซึ่งภิกษุห้าให้ข้อมูลว่า “งบประมาณค่ายผู้เข้าร่วมกิจกรรมจะมีการออกค่าใช้จ่ายบางส่วนเพื่อเป็นค่าอาหาร โดยค่าใช้จ่ายบางส่วนจะรับบริจาคจากพุทธศาสนิกชน” และมีกรณีพิเศษสำหรับภิกษุห้าที่ได้ทรัพยากรจากการขายเทปบรรยายธรรมอีกส่วนหนึ่งซึ่งมีจำนวนมากพอสมควร

โดยสรุปแล้วงบประมาณเพื่อการดำเนินการโปรแกรมทางการศึกษาของสถาบันพระพุทธศาสนา จะมีงบประมาณที่สำคัญจากสองแหล่งคือ งบประมาณจากเจ้าอาวาส ซึ่งมีวิธีการได้มาส่วนใหญ่จากการบริจาค หรือจากกรณีอื่นๆ เช่น การสร้างวัดถุ่มงคล หรือขายเทปบรรยายธรรม และเงินสนับสนุนจากงบประมาณภาครัฐ

13.2 สถาบันศาสนาอิสลาม

จากการสัมภาษณ์ พบว่า งบประมาณของมัสยิดเป็นเงินจากการบริจาค ซึ่งอิหม่ามห้าให้ข้อมูลในเรื่องการบริจาคของอิสลามว่า “การบริจาคหรือการจ่ายสะกาต หรือการ

บริจาคทานจะมีเกณฑ์ในการบริจาค คือจะมีการบริจาคร้อยละ 2.50 ของทรัพย์สินในรูปหนึ่งปีเต็มโดยทรัพย์สินอย่างน้อยมีมูลค่าไม่ต่ำกว่า 30,000 บาท และเป็นการบริจาคให้แก่บุคคลที่ขัดสน หรือยากจน” ซึ่งงบประมาณจากการบริจาคของสัปบุรุษอาจจะไม่เพียงพอ ดังนั้นจะมีการระดมทุนเป็นพิเศษ ซึ่งอิหม่ามทั้งหมดให้ข้อมูลเช่นเดียวกันว่า “เมื่องบประมาณไม่พอเพียงมัสนิดที่ขาดแคลนก็มีการระดมทุนด้วยการจัดงานน้ำชา” นอกจากนี้การบริหารจัดการของประธานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดแห่งหนึ่งมีการระดมทุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลได้อีกส่วนหนึ่ง โดยอิหม่ามสองให้ข้อมูลในเรื่องนี้ว่า “ประธานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดได้ขอความช่วยเหลือจาก อบต. ในการสนับสนุนการดำเนินการของมัสนิดในกรณีของศูนย์อบรมศาสนาอิสลามและจริยธรรมประจำมัสนิด ซึ่งก็ได้รับการตอบรับด้วยดีในการสนับสนุนค่าตอบแทนให้แก่ครูผู้สอนในมัสนิดที่อยู่ในพื้นที่ของ อบต. นั้น” ซึ่งทรัพยากรสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐยังมีงบประมาณจากกรมการศาสนา ซึ่งอิหม่ามที่ให้ข้อมูลกล่าวตรงกันว่าเป็นงบประมาณส่วนน้อยและไม่พอเพียง นอกจากนี้มัสนิดบางแห่งที่เป็นมัสนิดเก่าแก่ จะมีอสังหาริมทรัพย์ที่จะให้ดอกผลเป็นทุนต่อการดำเนินงานมัสนิดได้ ซึ่งมีมัสนิดสองแห่งที่เป็นตัวอย่างของการวิจัยที่ไม่ต้องพึ่งเงินจากการบริจาค ซึ่งอิหม่ามหนึ่งให้ข้อมูลในเรื่องนี้ว่า “มัสนิดมีรายได้หลักจากทรัพย์สินของมัสนิด คณะกรรมการประจำมัสนิดเป็นผู้บริหารทรัพย์สินที่มีอยู่ให้เกิดดอกผลและใช้ดอกผลนี้เพื่อการดำเนินการของมัสนิด” เช่นเดียวกับมัสนิดอีกแห่งหนึ่งที่อิหม่ามสามให้ข้อมูลว่า “เรามีรายได้เดือนหนึ่งประมาณเจ็ดแปดหมื่นบาทจากหอพักของมัสนิด เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ เป็นค่าจ้างครู ค่าน้ำ ค่าไฟ จะไม่ไปรบกวนเด็กเลย”

โดยสรุปแล้วงบประมาณที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอนของมัสนิดจะเป็นเงินที่ได้จากการบริจาค และการระดมทุนทรัพย์เป็นครั้งคราวด้วยการจัดงานน้ำชา

13.3 สถาบันคริสต์ศาสนา

จากการสัมภาษณ์ พบว่า ทรัพยากรที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอนได้จากเงินบริจาคของคริสตชน ซึ่งนักบวชหนึ่งให้ข้อมูลในเรื่องนี้ว่า “ทรัพยากรที่ใช้ในคริสตจักรเป็นเงินบริจาคจากคริสตชนของคริสตจักรเป็นส่วนใหญ่ ส่วนอื่นๆ ก็มีบ้างที่ได้รับจากมิชชันนารี” ซึ่งสอดคล้องกับนักบวชสองที่ให้ข้อมูลว่า “การสนับสนุนทางการเงินจะได้รับการบริจาคของคริสตชน และมีงบประมาณสนับสนุนจากส่วนกลาง” โดยนักบวชหนึ่งได้ให้ข้อมูลในเรื่องหลักเกณฑ์ของการบริจาคว่า “การบริจาคของคริสตชนในคริสตจักรนั้นคริสตชนจะบริจาคในสัดส่วนร้อยละ 10 ของรายได้ที่คริสตชนผู้นั้นได้รับ แต่บางท่านอาจจะบริจากรายได้ก่อนแรกที่ได้รับทั้งหมดให้กับคริสตจักรก็มี ขึ้นอยู่กับทัศนคติการบริจาคของแต่ละคน โดยแต่ละบุคคลจะมีสัญญาการถวายเงินของตนเอง” ซึ่งหลักเกณฑ์ในการบริจาคทรัพย์ก็สอดคล้องกับข้อมูลที่นักบวชสามให้ข้อมูลว่า

“งบประมาณที่ใช้ในการดำเนินการจะเป็นเงินบริจาค เพราะคริสเตียนมีหลักในการบริจาคว่า รายได้ที่ได้รับมาจะบริจาคให้คริสตจักรในอัตราร้อยละ 10 ของรายได้ที่บุคคลนั้นได้รับ” แต่จะมีกรณีพิเศษในสถาบันหนึ่งที่ได้รับเงินสนับสนุนจากต่างประเทศ ซึ่งนักบวชสี่ให้ข้อมูลในเรื่องนี้ว่า “งบประมาณการดำเนินการของสถาบัน จะเป็นการขอทุนจากต่างประเทศ โดยได้รับการสนับสนุนจากองค์กรศาสนาประเทศเนเธอร์แลนด์ และผู้เรียนในสถาบันจะต้องมีส่วนในการช่วยเหลือตัวเอง คือต้องทำงานเพื่อให้เกิดรายได้บ้าง เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายส่วนตัว และเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดหาอุปกรณ์การเรียนการสอน”

โดยสรุปแล้วสถาบันคริสต์ศาสนาจะได้ทรัพยากรเพื่อการดำเนินกิจกรรมของสถาบันจากเงินบริจาคเป็นส่วนใหญ่

14. การประเมินประสิทธิภาพ ผล และผลกระทบ

แนวคิดนี้มุ่งให้เกิดการประเมินที่เหมาะสมที่สุดเพื่อให้โปรแกรมมีประสิทธิภาพ โดยมีข้อควรพิจารณา ดังนี้ 1) ประสิทธิภาพ หมายถึงการปฏิบัติงานได้ผลมากน้อยเพียงใด บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ สามารถหลีกเลี่ยงสิ่งที่จะส่งผลกระทบต่อไม่ตีได้หรือไม่ 2) คุณภาพ และความเหมาะสม หมายถึงประสบการณ์เรียนรู้หรือไม่ เหมาะสมสำหรับผู้เรียนหรือไม่ 3) การติดต่อกับผู้รับบริการ หมายถึง มีการติดต่อกับผู้รับบริการได้มากหรือน้อย ผู้รับบริการส่วนใหญ่คือใคร มีผู้รับบริการอย่างกว้างขวางจากทุกเพศทุกวัย ทุกกลุ่มรายได้หรือไม่ 4) ความสำคัญ หมายถึง โปรแกรมมีความสำคัญต่อผู้รับบริการ สังคม และเป้าประสงค์ของการศึกษานอกระบบหรือไม่

14.1 สถาบันพระพุทธรศาสนา

จากการสัมภาษณ์ พบว่า การประเมินการเรียนรู้จะมีอยู่สองส่วน คือส่วนที่เป็น การประเมินโปรแกรมการศึกษาที่มีระยะเวลาของโปรแกรมมากกว่า 1 เดือน และส่วนที่เป็น โปรแกรมที่มีระยะเวลาดำเนินการต่ำกว่า 1 เดือน ซึ่งจะมีการประเมินที่แตกต่างกัน ในส่วนของโปรแกรม การศึกษาระยะสั้น ศึกษาระยะสั้น ศึกษาระยะสั้น ได้ให้ข้อมูลว่า “การอบรมคุณธรรมและ จริยธรรมไม่ได้ประเมินผลว่า สอนได้ ทำได้ จะประเมินเพียงว่าการเข้าอบรมครบถ้วนตามเวลา ก็จะมีใบรับรองหรือเกียรติบัตร ให้” ซึ่งสอดคล้องกับภิกษุสี่ที่กล่าวว่า “จะประเมินโดยการสังเกตพฤติกรรมเป็นหลัก ว่า กลุ่มเป้าหมายที่ได้เรียนรู้ไปนั้นสามารถนำความรู้ไปใช้แก้ปัญหาของตนได้หรือไม่” สำหรับ โปรแกรมการศึกษาระยะยาวภิกษุสามที่ให้ข้อมูลว่า “เราไม่ได้มีการประเมินในเรื่องการเรียนการสอนว่าผู้ที่ได้รับการศึกษาไปแล้วจะได้รับผลประโยชน์อย่างไร แต่ในส่วนของปรีชาธรรมแผนก ธรรม-บาลี จะมีการสอบวัดความรู้ปีละครั้ง” สำหรับภิกษุสี่ศึกษาพระพุทธรศาสนาวันอาทิตย์

ภิกษุหกให้ข้อมูลว่า “กรณีพระพุทธศาสนาวนอาทิติยจะมีการสอบวัดความรู้ ประเมินพฤติกรรม ประเมินจากรายงาน และการปฏิบัติ”

โดยสรุปสถาบันพระพุทธศาสนาจะมีการประเมินผลโปรแกรมดังนี้ พระปริยัติธรรม แผนกธรรม-บาลี ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวนอาทิติยจะใช้แบบทดสอบเพื่อการประเมิน แต่สำหรับโปรแกรมอื่นๆ เน้นการประเมินพฤติกรรม สำหรับผลสำเร็จของโปรแกรมสามารถประเมินได้จากจำนวนของกลุ่มเป้าหมายที่เพิ่มขึ้นในแต่ละโปรแกรม ซึ่งโปรแกรมส่วนใหญ่จะมีจำนวนเพิ่มขึ้นในการประเมินผลกระทบไม่ได้มีการประเมินที่ชัดเจน แต่จะมีการแสดงความคิดเห็นจากผู้ปกครอง ต่อการจัดโปรแกรมการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนที่กล่าวถึงบุตรหลานของตนที่มีความประพฤติที่ดีขึ้นเป็นส่วนใหญ่

14.2 สถาบันศาสนาอิสลาม

จากการสัมภาษณ์ พบว่า ความเข้มข้นของการประเมินแตกต่างกัน ดังที่อิหม่ามหนึ่งให้ข้อมูลว่า “ฝ่ายการศึกษาจะมีการประเมินทุกเดือน เป็นการทั้งผู้สอนและผู้เรียน ด้วยแบบสอบถามต่างๆ เรื่องที่ประเมินก็จะหลากหลาย ตั้งแต่การเรียนการสอน การบริหารจัดการ การประเมินครูผู้สอน การประเมินเรื่องโภชนาการ คือจะมีการประเมินทุกอย่างเท่าที่จะทำได้ และในขั้นสุดท้ายก็จะเป็นการสอบตามหลักเกณฑ์ของคุรุ่มซัมพันธ์ที่จะมีการจัดสอบตามศูนย์สอบที่กำหนด” การประเมินที่ค่อนข้างเข้มข้นยังมีในมัศยิดที่อิหม่ามสามารถรับผิดชอบ โดยให้ข้อมูลว่า “การเรียนการสอนจะมีการประเมินทุกเดือน ประเมินทั้งครูและผู้เรียน โดยการประเมินผู้เรียนจะจัดทำเป็นข้อสอบที่มีทั้งข้อเขียนและการเลือกตอบเพื่อตรวจสอบผลการเรียนทุกเดือน เพื่อให้พร้อมต่อการสอบเลื่อนขั้นในเดือนเมษายนตามหลักสูตรของคุรุ่มซัมพันธ์” ในขณะที่บางแห่งจะมีการประเมินที่ไม่เข้มข้นนัก เช่นกรณีของมัศยิดการดูและของอิหม่ามห้า ที่กล่าวว่า “การประเมินผลจะไม่มีกรกระทำเป็นเอกสารที่ชัดเจน ไม่มีข้อกำหนดหลักเกณฑ์การประเมินอย่างไร แต่เน้นการประเมินในภาคปฏิบัติ เช่น การสอนให้อ่านคัมภีร์อัลกุรอาน ก็จะทดสอบว่าอาจถูกต้องขนาดไหน สำหรับวิธีการปฏิบัติในการละหมาด ก็จะตรวจสอบว่าผู้เรียนสามารถปฏิบัติได้ถูกต้องมากน้อยเพียงใด สำหรับการเลื่อนขั้นจะมีการสอบประเมินเดือนเมษายน ของทุกปี การเรียนการสอนส่วนใหญ่จะเริ่มเรียนพร้อมกับการศึกษาในระบบ เมื่อสำเร็จการศึกษาฟัจดูอินก็จะมีใบประกาศรับรองจากนายกสมาคมคุรุ่มซัมพันธ์ และจุฬาราชมนตรี” ซึ่งจะสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากอิหม่ามสี่ที่ว่า “การประเมินผู้สอน ก็มีกรประเมินบ้าง สำหรับการประเมินผู้เรียนก็จะเป็นการสอบข้อเขียนตามแบบของสมาคมคุรุ่มซัมพันธ์” โดยรายละเอียดเกี่ยวกับคุรุ่มซัมพันธ์นั้น อิหม่ามหกให้ข้อมูลว่า “สมาคมคุรุ่มซัมพันธ์จะดูแลด้านการศึกษาของมุสลิมทั่วประเทศ ยกเว้นจังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาส โดยจัดทำหลักสูตรตามหลักการของศาสนาอิสลาม สมาคม

ครูสัมพันธจัดแบ่งหน่วยการบริหารออกเป็น 9 เขตการศึกษา มี 73 หน่วยสอบ แต่ละหน่วยสอบจะต้องมี ผู้เข้าสอบไม่น้อยกว่า 200 คน ในแต่ละปีจะมีผู้เข้าสอบประมาณ 70,000 คน ครูสัมพันธจะประเมินจากการสอบในอัตราร้อยละ 60 ของคะแนนรวม โดยให้อิสระกับมัธยมแต่ละมัธยมในการรับผิดชอบคะแนนร้อยละ 40 ที่เป็นคะแนนเก็บ และในส่วนของมัธยมที่รับผิดชอบจะมีการประเมินด้วยการปฏิบัติศาสนกิจที่ถูกต้องตามหลักการของศาสนาประกอบด้วย”

โดยสรุปแล้วการประเมินของสถาบันศาสนาอิสลาม จะมีการประเมินที่แบ่งออกเป็นสองส่วนคือส่วนของมัธยมที่จะรับผิดชอบคะแนนร้อยละ 40 ที่จะมีการประเมินพฤติกรรม เพื่อให้ผู้เรียนอ่านอัลกุรอานได้ ปฏิบัติละหมาดได้ โดยจะมีการสอบด้วยบางส่วน และในส่วนที่สองเป็นการประเมินด้วยการสอบตามหลักสูตรของครูสัมพันธที่จะเป็นคะแนนในส่วนที่เหลือร้อยละ 60 เมื่อรวมคะแนนทั้งสองส่วนแล้วผ่านจึงจะได้เลื่อนชั้น

14.3 สถาบันคริสต์ศาสนา

จากการสัมภาษณ์ พบว่า มีการประเมินหลากหลายระดับ เช่นกรณีของข้อมูลของนักบวชหนึ่งได้กล่าวถึงการประเมินว่า “มีการประเมินผลตามเป้าหมายมาตรฐานประสิทธิผล 2 ประการคือ 1) การสร้างคริสตชนเพิ่ม โดยสาวกจะต้องเป็นผู้เผยแพร่หรือแจ้งข่าวให้บุคคลที่ยังไม่มีความเชื่อในพระเจ้า ได้มีความเชื่อในพระเจ้า การประเมินผลก็คือ จำนวนของผู้เชื่อใหม่ กรณีนี้เป็นไปตามความเชื่อที่ว่า เมื่อตนถึงความรอดแล้วจะต้องนำบุคคลอื่นให้รอดด้วย 2) การเป็นคริสเตียนที่ดี ต้องเป็นคนดีของสังคม ปฏิบัติถูกต้องตามหลักคริสตธรรมและกฎหมาย” ในการประเมินบางครั้งก็มีการสอบข้อเขียนประกอบด้วย เช่นกรณีของนักบวชสาม ที่ให้ข้อมูลว่า “การประเมินเพื่อการเลื่อนชั้น จะใช้วิธีการประเมินด้วยการสอบข้อเขียนโดยผู้สอน มีการประเมินเรื่องเวลาเรียน การประเมินพฤติกรรมจากครูผู้สอน ครูผู้สอนจะตรวจสอบความเข้าใจที่ลึกซึ้งในหลักคริสตธรรม แต่การประเมินไม่เข้มข้นนัก ในบางชั้นจะไม่มีสอบโดยเฉพาะผู้เรียนที่เป็นกลุ่มผู้ใหญ่” แต่ในส่วนของผู้ให้ข้อมูลอื่นๆ พบว่าจะไม่มีการประเมินด้วยการสอบ เช่นกรณีของนักบวชสองที่กล่าวในเรื่องการประเมินว่า “การประเมินเบื้องต้น คือ การสังเกตผู้เรียนด้วยศาสนาจารย์หรือผู้สอน ว่าผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจมากน้อยเพียงใดด้วยการอภิปรายร่วมกัน มีพฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรเท่านั้น การเรียนรู้ของคริสตจักรจะเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต จึงมีหลักสูตรต่อเนื่องในเนื้อหาของคริสตธรรมที่จะพัฒนาคริสตชนได้ต่อไป จึงไม่เน้นการประเมินเพื่อการเลื่อนชั้นแต่อย่างใด” ซึ่งสอดคล้องกับการประเมินที่นักบวชสาม นักบวชห้า นักบวชหก และนักบวชแปด ที่เน้นการประเมินความรู้ความเข้าใจต่อคริสตธรรมเป็นหลัก สำหรับในส่วนของ การฝึกอาชีพ ในกรณีของนักบวชสี่ กล่าวว่า “การประเมินในระหว่างการเรียนจะเป็นการตรวจสอบว่าสามารถปฏิบัติได้ตามหลักสูตรหรือไม่ และมีการติดตามประเมินผลและตรวจเยี่ยม

ผู้ที่สำเร็จหลักสูตรว่าได้นำไปใช้ปฏิบัติมากน้อยเพียงใด” ในขณะที่นักบวชทำให้ข้อมูลการประเมินในเรื่องของอาชีพที่จัดโดยคริสตจักรว่า “ความสำเร็จของโปรแกรมจะประเมินจากจำนวนผู้เรียนที่เรียนครบระยะเวลาตามหลักสูตรว่ามีมากน้อยเพียงใด”

โดยสรุปแล้วการประเมินผลการเรียนการสอนของสถาบันคริสตศาสนา เน้นการประเมินความเปลี่ยนแปลงของคริสชนในด้านของพฤติกรรม การรับรู้และความเข้าใจในเนื้อหาของคริสตธรรม เพื่อให้เป็นคนดีของสังคม

ในภาพรวมของทั้งสามศาสนาการประเมินผลโปรแกรมจะมีความแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของโปรแกรม ถ้าเป็นโปรแกรมระยะยาวที่มีหลักสูตรชัดเจน จะมีการประเมินผลด้วยการสอบ ขณะที่โปรแกรมที่เน้นการเรียนรู้อันเนื้อหาของศาสนธรรม โดยทั่วไปจะเป็นการประเมินพฤติกรรม ขณะที่โปรแกรมในเรื่องของอาชีพจะประเมินได้จากความสามารถในการปฏิบัติและบางแห่งมีการติดตามประเมินผลผู้เรียนภายหลังสำเร็จการศึกษา ในประเด็นการนำไปประกอบอาชีพได้จริง

15. การสื่อคุณค่าของโปรแกรมให้ผู้ที่มีหน้าที่ต้องตัดสินใจ

เมื่อเสร็จสิ้นการดำเนินงานโปรแกรม การรายงานผลสำเร็จของโปรแกรมให้ผู้สนับสนุนโครงการทราบเป็นสิ่งที่ต้องกระทำ ดังนั้น ผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการตัดสินใจอนุมัติงบประมาณควรได้รับรายงานเรื่องคุณค่าและข้อจำกัดของโปรแกรม

15.1 สถาบันพระพุทธรศาสนา

จากการสัมภาษณ์ พบว่า จะเป็นการรายงานตามระบบที่ไม่ได้มุ่งการสื่อคุณค่าของโปรแกรม ซึ่งภิกษุสองให้ข้อมูลดังนี้ “การรายงานผลการดำเนินการเป็นไปตามระเบียบของกรมการศาสนาตามที่กำหนด เช่นการรายงานจำนวนผู้เข้าสอบนักธรรม บาลี จำนวนผู้สอบผ่านในแต่ละระดับมีเท่าใด ในส่วนของกิจกรรมอื่นๆ มักจะไม่ได้มีการรายงานแต่อย่างใด” ซึ่งสอดคล้องกับภิกษุอีกที่ให้ข้อมูลว่า “การรายงานส่วนใหญ่จะเป็นการรายงานต่อกรมการศาสนาที่มักจะเป็นเรื่องที่มีคำสั่งให้ดำเนินการตามมติของมหาเถรสมาคม” สำหรับโรงเรียนพระพุทธรศาสนาวันอาทิตย์แต่ละโรงเรียนก็จะรายงานจำนวนของผู้เรียนต่อสำนักงานบริหารพระพุทธรศาสนาวันอาทิตย์แห่งประเทศไทย เช่นที่ภิกษุอีกให้ข้อมูลว่า “วัดแต่ละวัดจะมีการรายงานจำนวนผู้เรียนพระพุทธรศาสนาวันอาทิตย์ต่อสำนักงานบริหารพระพุทธรศาสนาวันอาทิตย์ เพื่อรวบรวมข้อมูลส่งให้กรมการศาสนา เพื่อประโยชน์ในการจัดสรรงบประมาณดำเนินการในแต่ละปี” แต่ในกรณีที่เป็นกิจกรรมซึ่งไม่ประสงค์จะรับเงินสนับสนุนจากภาครัฐจะไม่มีกรรายงาน ดังที่ภิกษุแปดให้ข้อมูลว่า “แต่แต่ละวัดจะไม่มีกรรายงานถ้ากิจกรรมนั้นๆ ไม่ต้องรับเงินสนับสนุนจากรัฐ” นอกจากนี้ยังมี

กรณีพิเศษ ซึ่งภิกษุสี่ให้ข้อมูลว่า “การดำเนินการของวัดปัจจุบันดำเนินการในรูปของมูลนิธิ จะมีการรายงานตามข้อกำหนดของมูลนิธิ”

โดยสรุปแล้วสถาบันพระพุทธศาสนาจะมีการรายงานตามกรอบข้อกำหนดของทางราชการเป็นสำคัญ ในส่วนของกิจกรรมที่มีการสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐ แต่กิจกรรมอื่นที่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐจะไม่มีการจัดทำรายงานแต่อย่างใด

15.2 สถาบันศาสนาอิสลาม

จากการสัมภาษณ์ พบว่า ส่วนใหญ่จะจัดทำรายงานให้กับคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ดังที่อิหม่ามหนึ่งให้ข้อมูลว่า “มีการจัดทำรายงานเรื่องของการเรียนการสอน ในเรื่องของจำนวนผู้เรียน และงบประมาณจัดการ โดยจัดทำรายงานส่งให้แก่คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด” และจะมีการรายงานให้แก่กรมการศาสนาด้วย เช่นข้อมูลอิหม่ามสองให้ข้อมูลว่า “การทำรายงานประจำปีจะประกอบด้วย ทรัพย์สินของมัสยิด รายได้ของมัสยิด จำนวนการเปลี่ยนแปลงของสัปบุรุษ ที่เกิดจากการตาย ย้ายเข้า ย้ายออก และจำนวนรวม สำหรับศูนย์อบรมศาสนาอิสลามและจริยธรรมประจำมัสยิด จะรายงานจำนวนผู้เรียนต่อกรมการศาสนา ตามแบบรายงานของกรมการศาสนา ที่มีรายละเอียดของ จำนวนครู จำนวนผู้เรียน รายชื่อผู้สอน พร้อมวุฒิการศึกษา รายชื่อผู้เรียน เพื่อรับเงินสนับสนุนของกรมการศาสนา แต่จะได้รับการสนับสนุนเฉพาะศูนย์ฯ ที่ได้รับการจดทะเบียนถูกต้องตามกฎหมาย” สำหรับการรายงานอิหม่ามหกยังให้ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับการรายงานว่า “การรายงานจะมีระเบียบกำหนดไว้ชัดเจนว่า ก่อนวันที่ 10 มีนาคมของทุกปี มัสยิดทุกมัสยิดจะต้องทำรายงานตัวเลขสัปบุรุษที่เป็นปัจจุบันจำนวน 3 ชุด เพื่อจัดส่งให้คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด และคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดจะเป็น ผู้รวบรวมจัดส่งต่อกรมการศาสนาในลำดับต่อไป”

โดยสรุปแล้วสถาบันศาสนาอิสลามจะจัดทำรายงานตามกรอบข้อกำหนดของกรมการศาสนา ซึ่งการรายงานก็เพื่อรับการสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงานจากภาครัฐ ซึ่งการจัดทำรายงานจะเป็นเฉพาะกิจกรรมที่มีการสนับสนุนจากภาครัฐเท่านั้น

15.3 สถาบันคริสต์ศาสนา

จากการสัมภาษณ์ พบว่า ผู้ให้ข้อมูลในแต่ละแห่งจะแตกต่างกัน เช่นกรณีของนักบวชหนึ่งให้ข้อมูลว่า “การรายงานให้กับบุคคลที่จะเป็นผู้สนับสนุนทางการเงินเพื่อการสนับสนุนทางการเงินนั้นไม่มีการจัดทำแต่อย่างใด ถ้าจะมีการรายงานจะเป็นกรณีที่มีการสอบถามข้อมูลจากกรมการศาสนาเท่านั้น” ขณะที่นักบวชสองให้ข้อมูลว่า “การรายงานเป็นการรายงานผลการดำเนินการของกิจกรรมต่อฝ่ายที่รับผิดชอบกิจกรรมในส่วนกลาง โดยไม่ได้มุ่งหวังการสนับสนุนทรัพยากรจากส่วนกลาง” ซึ่งจะสอดคล้องกับข้อมูลที่นักบวชสามให้ข้อมูลคือ “การรายงานจะเป็นการรายงานต่อองค์กรต้นสังกัด ตามที่ต้นสังกัดต้องการทราบ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็น

การรายงานจำนวนสัตว์บุรุษ” และข้อมูลที่ได้จากนักบวชห้า นักบวชหก นักบวชเจ็ด และนักบวชแปด มีความสอดคล้องกันว่า เป็นการรายงานให้แก่ต้นสังกัดทราบเท่านั้น แต่กรณีที่สอดคล้องกับแนวคิดมากที่สุดก็คือ กรณีของนักบวชสี่ที่ให้ข้อมูลว่า “จะมีการรายงานผลการดำเนินการเป็นประจำทุกปี ให้แก่ผู้สนับสนุนทรัพยากรเพื่อทราบผลการดำเนินการ โดยมุ่งหวังว่าจะได้รับการสนับสนุนทรัพยากรในปีต่อไป”

โดยสรุปสถาบันคริสตศาสนาจะมีการรายงานผลต่อหน่วยงานต้นสังกัดเป็นส่วนใหญ่ โดยไม่ได้มุ่งหวังการสนับสนุนทรัพยากรเพื่อการดำเนินการแต่อย่างใด มีเพียงกรณีเดียวซึ่งเป็นการสนับสนุนทรัพยากรจากต่างประเทศ จึงมีการรายงานผลสำเร็จของการดำเนินการอย่างเป็นไปตามแนวคิดของบอยเออล์โดยตรง

โดยสรุปทั้งสามศาสนาจะมีการรายงานผลต่อกรมการศาสนาตามที่กรมการศาสนาประสงค์ ซึ่งจะมีทั้งส่วนที่กรมการศาสนาให้การสนับสนุนงบประมาณ และไม่ได้สนับสนุนงบประมาณ แต่ถ้าไม่มีการกำหนดจากองค์กรใดให้รายงาน ก็จะไม่มีการรายงานแต่อย่างใด กรณีที่สอดคล้องกับแนวคิดของบอยเออล์โดยตรงมีเพียงกรณีเดียว คือกรณีของสถาบันคริสตศาสนาที่เป็นการรายงานที่สื่อคุณค่าของโปรแกรมเพื่อการขอรับการสนับสนุนในปีต่อไป

ตอนที่ 4 : การวิเคราะห์องค์ประกอบสำคัญ 6 องค์ประกอบ ของการพัฒนาโปรแกรมตามแนวคิดของบอยเออล์ในการจัดการศึกษาการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย ในแต่ละประเภทของโปรแกรมที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในปัจจุบัน จำแนกตามพระพุทธศาสนา ศาสนาอิสลาม และคริสต์ศาสนา ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล

การวิเคราะห์ในส่วนนี้ นำการวิเคราะห์เปรียบเทียบประเภทของโปรแกรมการศึกษาที่เสนอโดยบอยเออล์มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ ตามตารางที่ 1 ซึ่งปรากฏอยู่ในบทที่ 2 โดยโปรแกรมการศึกษานอกระบบและโปรแกรมการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นโปรแกรมการศึกษาที่ได้จากสรุปรายละเอียดของโปรแกรม ตามตารางที่ 5 โดยมีรายละเอียดการวิเคราะห์ดังนี้

1. สถาบันพระพุทธศาสนา

การวิเคราะห์ประเภทของโปรแกรมในส่วนของสถาบันพระพุทธศาสนาจะแยกจำแนกตามการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย

1.1 กรณีการให้ความรู้ในเนื้อหาของพุทธธรรมในสถาบันพระพุทธศาสนา

การวิเคราะห์องค์ประกอบของโปรแกรมตามแนวคิดของ Boyle กำหนดองค์ประกอบของการวิเคราะห์ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่ได้จากการสัมภาษณ์แล้วนำมาแจกแจงองค์ประกอบตามกรอบการวิเคราะห์ของบอยเออร์ ในกรณีที่เป็นการให้ความรู้ในเนื้อหาของศาสนา จะมีเนื้อหาในองค์ประกอบดังนี้

1) เป้าหมายหลัก พบว่า เป้าหมายหลักของการดำเนินการจัดการศึกษาของสถาบันศาสนาเพื่อเป็นการส่งเสริมความเจริญของงานและพัฒนาความรู้ด้านคุณธรรม จริยธรรม ของบุคคล

2) แหล่งที่มาของการกำหนดวัตถุประสงค์ พบว่า การกำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาเกิดจากหลักการของและจุดมุ่งหมายของสถาบันพระพุทธศาสนาโดยตรง

3) วิธีการใช้ความรู้ พบว่า สถาบันศาสนามุ่งให้ผู้เรียนได้มีความรู้ที่ลึกซึ้งในพุทธธรรม

4) ความเกี่ยวข้องของผู้เรียน พบว่า ความรู้ที่สถาบันศาสนาพุทธให้แก่ผู้เรียนนั้นก็เพื่อให้ผู้เรียนได้นำไปใช้ประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

5) บทบาทของนักพัฒนาโปรแกรม พบว่า นักพัฒนาโปรแกรมซึ่งในกรณีนี้ส่วนใหญ่มีบทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้อำนวยความสะดวกและผู้สอน ซึ่งบทบาทสำคัญก็คือการถ่ายทอดความรู้ด้วยการเทศนาและบรรยาย

6) มาตรฐานเกี่ยวกับประสิทธิผล พบว่า ประสิทธิภาพที่มุ่งหวังคือผู้เรียนมีความรู้ที่ลึกซึ้งของพุทธธรรม

ด้วยองค์ประกอบข้างต้นพบว่าการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยของสถาบันศาสนาพุทธ เป็นการจัดการศึกษาเชิงสถาบัน สามารถแจกแจงรายละเอียดได้ตามตารางที่ 6

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 6 การแจกแจงองค์ประกอบของโปรแกรมเชิงสถาบันของสถาบันพระพุทธศาสนา

องค์ประกอบของโปรแกรม เชิงสถาบัน	พระพุทธศาสนา									
	ปรัยัติธรรมแผนกบาลี	ปรัยัติธรรมแผนกธรรม	นักธรรม	สามเณรภาคฤดูร้อน	ค่ายอบรมเจริญธรรม	ศูนย์ศึกษาพระพุทธรูป	อาชีพร	การเทศน์ระหว่าง	พิธีกรรมศาสนา	การบรรยายธรรม ในโอกาสต่างๆ
<u>เป้าหมายหลัก (Primary Goals)</u> - ส่งเสริมความเจริญงอกงามและพัฒนา ความสามารถ ทักษะ ความรู้ สมรรถภาพ ขั้นพื้นฐานของบุคคล	✓	✓	✓	✓	✓	✓				
<u>แหล่งที่มาของการกำหนดวัตถุประสงค์</u> (Source of Objectives) - พัฒนามาจากความรู้ในศาสตร์และจาก นักการศึกษา	✓	✓	✓	✓	✓	✓				
<u>วิธีใช้ความรู้ (Use of Knowledge)</u> - ให้ความสำคัญในวิธีการและเนื้อหาที่จะ เพิ่มความรู้แก่ผู้เรียน	✓	✓	✓	✓	✓	✓				
<u>ความเกี่ยวข้องของผู้เรียน (Involvement of the Learner)</u> - เป็นการนำประสบการณ์จากการเรียนรู้ไป ปฏิบัติ	✓	✓	✓	✓	✓	✓				
<u>บทบาทของนักพัฒนาโปรแกรม (Role of the Programmer)</u> - เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ด้วยวิธีการเรียนการสอน	✓	✓	✓	✓	✓	✓				
<u>มาตรฐานเกี่ยวกับประสิทธิผล (Standards of Effectiveness)</u> - ผู้เรียนมีความเชี่ยวชาญด้านเนื้อหาสาระ	✓	✓	✓	✓	✓	✓				

องค์ประกอบของโปรแกรม เชิงสารสนเทศ	พระพุทธศาสนา								
	ปรีชาติธรรมแผนกบาลี	ปรีชาติธรรมแผนกกรรม	นักธรรม	สามเณรภาคฤดูร้อน	ค้ายอบรมเจริญธรรม	ศูนย์ศึกษาพระพุทธรูป	อาชีพ	การเทศน์ในระหว่างพิธีกรรมศาสนา	การบรรยายธรรมในโอกาสต่างๆ
<u>บทบาทของนักพัฒนาโปรแกรม (Role of the Programmer)</u> - ให้คำตอบสำหรับคำถามเกี่ยวกับสารสนเทศต่างๆ								✓	✓
<u>มาตรฐานเกี่ยวกับประสิทธิผล (Standards of Effectiveness)</u> - เกณฑ์ประสิทธิผล คือ จำนวนผู้รับสารสนเทศ								✓	✓

1.2 การวิเคราะห์องค์ประกอบของโปรแกรมการศึกษาระดับการฝึกอาชีพ

การวิเคราะห์องค์ประกอบของโปรแกรมตามแนวคิดของบอยเอลด์ กำหนดองค์ประกอบของการวิเคราะห์ ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่ได้จากการสัมภาษณ์แล้วนำมาแจกแจงองค์ประกอบตามกรอบการวิเคราะห์ของบอยเอลด์ ในกรณีที่เป็นการให้ความรู้ในเนื้อหาเกี่ยวกับอาชีพหรือการฝึกอบรม จะมีรายละเอียดในองค์ประกอบดังนี้

- 1) เป้าหมายหลัก พบว่า เป้าหมายหลักของการดำเนินการจัดการศึกษาของสถาบันศาสนาเพื่อต้องการแก้ปัญหาของบุคคล
- 2) แหล่งที่มาของการกำหนดวัตถุประสงค์ พบว่า การกำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาเกิดจากการวิเคราะห์ปัญหาของกลุ่มเป้าหมายที่ได้พบเห็น
- 3) วิธีการใช้ความรู้ พบว่า สถาบันศาสนามุ่งให้ผู้เรียนได้มีทักษะทางด้านอาชีพเพื่อการประกอบอาชีพเลี้ยงตน
- 4) ความเกี่ยวข้องของผู้เรียน พบว่า เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญในการกำหนดโปรแกรมการฝึกอบรม

5) บทบาทของนักพัฒนาโปรแกรม พบว่า เป็นผู้อำนวยความสะดวกให้กับผู้เรียน โดยเป็นผู้จัดหาวิทยากรในการจัดการฝึกอบรมวิชาชีพ เป็นบุคคลที่ส่งเสริมให้กำลังใจ ดูแลจัดหาสถานที่ และดูแลการจัดหาแหล่งงานให้กลุ่มเป้าหมาย

6) มาตรฐานเกี่ยวกับประสิทธิผล พบว่า สามารถประกอบอาชีพเลี้ยงตัวและครอบครัวได้

ด้วยองค์ประกอบข้างต้นพบว่าการจัดการศึกษานอกระบบกรณีการฝึกอาชีพของสถาบันพระพุทธศาสนา เป็นการจัดการศึกษาเชิงพัฒนา ซึ่งสามารถแจกแจงรายละเอียดได้ตามตารางที่ 8

ตารางที่ 8 การแจกแจงองค์ประกอบของโปรแกรมเชิงพัฒนาของสถาบันพระพุทธศาสนา

องค์ประกอบของโปรแกรม เชิงพัฒนา	พระพุทธศาสนา								
	บริษัทธิธรรมแผนกบาลี	บริษัทธิธรรมแผนกธรรม	นักธรรม	สามเณรภาคฤดูร้อน	ค่ายอบรมจริยธรรม	ศูนย์ศึกษาพระพุทธฯ	อาชีพ	การเทศน์ระหว่างพิธีกรรมศาสนา	การบรรยายธรรมในโอกาสต่างๆ
<u>เป้าหมายหลัก (Primary Goals)</u> - การกำหนดความต้องการและปัญหาของบุคคล กลุ่ม หรือชุมชน							✓		
<u>แหล่งที่มาของการกำหนดวัตถุประสงค์ (Source of Objectives)</u> - พัฒนามาจากความต้องการหรือปัญหาของผู้รับบริการ							✓		
<u>วิธีใช้ความรู้ (Use of Knowledge)</u> - ความรู้เนื้อหาสาระเป็นวิธีการหรือเครื่องมือเพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่พึงประสงค์							✓		
<u>ความเกี่ยวข้องของผู้เรียน (Involvement of the Learner)</u> - มีส่วนเกี่ยวข้องในการกำหนดความต้องการหรือปัญหา ขอบเขตและลักษณะของโปรแกรม							✓		

องค์ประกอบของโปรแกรม เชิงพัฒนา	พระพุทธรศาสนา								
	บริยัติธรรมแผนกบาลี	บริยัติธรรมแผนกธรรม	นักธรรม	สามเณรภาคฤดูร้อน	ค้ายอบรมเจริญธรรม	ศูนย์ศึกษาพระพุทธร	อาชีพร	การเทศน์ระหว่างพิธีกรรมศาสนา	การบรรยายธรรมในโอกาสต่างๆ
<u>บทบาทของนักพัฒนาโปรแกรม (Role of the Programmer)</u> - เป็นผู้อำนวยความสะดวกให้กับผู้เรียนในกระบวนการเรียนรู้ทุกขั้นตอน							✓		
<u>มาตรฐานเกี่ยวกับประสิทธิผล (Standards of Effectiveness)</u> - เกณฑ์ประสิทธิผล คือ คุณภาพในการแก้ปัญหาและระดับของการแก้ปัญหาเป็นของบุคคล กลุ่ม หรือชุมชน							✓		

2. สถาบันศาสนาอิสลาม

การวิเคราะห์องค์ประกอบของโปรแกรมตามแนวคิดของบอยเอลด์ กำหนดองค์ประกอบของการวิเคราะห์ ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่ได้จากการสัมภาษณ์แล้วนำมาแจกแจงองค์ประกอบตามกรอบการวิเคราะห์ของบอยเอลด์ ในกรณีของศาสนาอิสลามจะเป็นการให้ความรู้ในเนื้อหาของศาสนา มีองค์ประกอบดังนี้

- 1) เป้าหมายหลัก พบว่า เป้าหมายหลักของการดำเนินการจัดการศึกษาของสถาบันศาสนาเพื่อเป็นการส่งเสริมความเจริญอกงามและพัฒนาความรู้ด้านคุณธรรมจริยธรรมของบุคคล
- 2) แหล่งที่มาของการกำหนดวัตถุประสงค์ พบว่า การกำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาเกิดจากหลักการและจุดมุ่งหมายของสถาบันศาสนาอิสลามโดยตรง
- 3) วิธีการใช้ความรู้ พบว่า สถาบันศาสนามุ่งให้ผู้เรียนได้มีความรู้ที่ลึกซึ้งในอิสลามธรรม
- 4) ความเกี่ยวข้องของผู้เรียน พบว่า ความรู้ที่สถาบันศาสนาอิสลามให้แก่ผู้เรียนนั้นก็เพื่อให้ผู้เรียนได้นำไปใช้ประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

5) บทบาทของนักพัฒนาโปรแกรม พบว่า นักพัฒนาโปรแกรมซึ่งในกรณีนี้รวมทั้งบทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้อำนวยความสะดวกและผู้สอน ซึ่งบทบาทสำคัญก็คือการถ่ายทอดความรู้ด้วยการเรียนการสอน

6) มาตรฐานเกี่ยวกับประสิทธิผล พบว่า ประสิทธิภาพที่มุ่งหวังคือผู้เรียนมีความรู้ที่ลึกซึ้งของอิสลามธรรม จนสามารถเผยแพร่สืบต่อไปได้

ด้วยองค์ประกอบข้างต้น พบว่า การจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยของสถาบันศาสนาอิสลาม เป็นการจัดการศึกษาเชิงสถาบันสามารถแจกแจงรายละเอียดตามตารางที่ 9

ตารางที่ 9 การแจกแจงองค์ประกอบของโปรแกรมเชิงสถาบันของสถาบันศาสนาอิสลาม

องค์ประกอบของโปรแกรม เชิงสถาบัน	ศาสนาอิสลาม		
	ศูนย์อบรมศาสนา อิสลามและจริยธรรม	การเทศน์ระหว่าง พิธีกรรมศาสนา	การบรรยายธรรม ในโอกาสต่างๆ
<u>เป้าหมายหลัก (Primary Goals)</u> - ส่งเสริมความเจริญของงามและพัฒนาความสามารถ ทักษะ ความรู้ สมรรถภาพขั้นพื้นฐานของบุคคล	✓		
<u>แหล่งที่มาของการกำหนดวัตถุประสงค์ (Source of Objectives)</u> - พัฒนามาจากความรู้ในศาสตร์และจากนักการศึกษา	✓		
<u>วิธีใช้ความรู้ (Use of Knowledge)</u> - ให้ความสำคัญในวิธีการและเนื้อหาที่จะเพิ่มความรู้แก่ ผู้เรียน	✓		
<u>ความเกี่ยวข้องของผู้เรียน (Involvement of the Learner)</u> - เป็นการนำประสบการณ์จากการเรียนรู้ไปปฏิบัติ	✓		
<u>บทบาทของนักพัฒนาโปรแกรม (Role of the Programmer)</u> - เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ด้วยวิธีการเรียนการสอน	✓		
<u>มาตรฐานเกี่ยวกับประสิทธิผล (Standards of Effectiveness)</u> - ผู้เรียนมีความเชี่ยวชาญด้านเนื้อหาสาระ	✓		

โปรแกรมการศึกษาของสถาบันศาสนาอิสลามที่เน้นเนื้อหาของศาสนธรรม และมีกลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจน มีกรอบของหลักสูตร มีความยืดหยุ่นในเรื่องของ เนื้อหา เวลาเรียน วิธีการเรียนการสอน เป็นโปรแกรมการศึกษาเชิงสถาบัน ได้แก่ ศูนย์อบรมศาสนาอิสลามและจริยธรรมประจำมัสยิด และการอบรมศาสนาอิสลามและจริยธรรมแก่ด้าปบุรุษ และโปรแกรมการศึกษาที่เน้นเนื้อหาของศาสนา ที่ไม่ได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจน เป็นโปรแกรมการศึกษาเชิง สารสนเทศ ได้แก่ การเผยแพร่ศาสนาในโอกาสต่างๆ เช่น การเทศน์ระหว่างพิธีกรรมทางศาสนา การบรรยายธรรมในที่ประชุม การบรรยายธรรมผ่านสื่อวิทยุ โทรทัศน์ เทปบันทึกเสียง วิทยุทัศน์ สามารถแจกแจงรายละเอียดตามตารางที่ 10

ตารางที่ 10 การแจกแจงองค์ประกอบของโปรแกรมเชิงสารสนเทศของสถาบันศาสนาอิสลาม

องค์ประกอบของโปรแกรม เชิงสารสนเทศ	ศาสนาอิสลาม			
	ศูนย์อบรมศาสนา อิสลามและจริยธรรม	การเทศน์ระหว่าง พิธีกรรมศาสนา	การบรรยายธรรม	ในโอกาสต่างๆ
<u>เป้าหมายหลัก (Primary Goals)</u> - การแลกเปลี่ยนข้อมูลสารสนเทศ		✓		✓
<u>แหล่งที่มาของการกำหนดวัตถุประสงค์ (Source of Objectives)</u> - พัฒนามาจากความรู้หรือข้อมูลใหม่ๆ ที่ได้มาจากผลการวิจัย มาตรการใหม่ๆ		✓		✓
<u>วิธีใช้ความรู้ (Use of Knowledge)</u> - เป็นการถ่ายทอดเนื้อหาสาระไปให้ผู้เรียนเพื่อสามารถนำไปใช้ ได้ทันที		✓		✓
<u>ความเกี่ยวข้องของผู้เรียน (Involvement of the Learner)</u> - ส่วนมากเป็นผู้รับสารสนเทศ		✓		✓
<u>บทบาทของนักพัฒนาโปรแกรม (Role of the Programmer)</u> - ให้คำตอบสำหรับคำถามเกี่ยวกับสารสนเทศต่างๆ		✓		✓
<u>มาตรฐานเกี่ยวกับประสิทธิผล (Standards of Effectiveness)</u> - เกณฑ์ประสิทธิผล คือ จำนวนผู้รับสารสนเทศ		✓		✓

3. สถาบันคริสต์ศาสนา

การวิเคราะห์องค์ประกอบของโปรแกรมตามแนวคิดของบอยเอลด์ กำหนดองค์ประกอบของการวิเคราะห์ ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่ได้จากการสัมภาษณ์แล้วนำมาแจกแจงองค์ประกอบตามกรอบการวิเคราะห์ของบอยเอลด์ ในกรณีของคริสต์ศาสนาที่เป็นการให้ความรู้ในเนื้อหาของศาสนา ซึ่งมีองค์ประกอบดังนี้

3.1 กรณีการให้ความรู้ในเนื้อหาของคริสต์ธรรม

1) เป้าหมายหลัก พบว่า เป้าหมายหลักของการดำเนินการจัดการศึกษาของสถาบันศาสนาเพื่อเป็นการส่งเสริมความเจริญงอกงามและพัฒนาความรู้ด้านคุณธรรม จริยธรรมของบุคคล

2) แหล่งที่มาของการกำหนดวัตถุประสงค์ พบว่า การกำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาเกิดจากหลักการของและจุดมุ่งหมายของสถาบันคริสต์ศาสนาโดยตรง

3) วิธีการใช้ความรู้ พบว่า สถาบันศาสนามุ่งให้ผู้เรียนได้มีความรู้ที่ลึกซึ้งในความรักของพระเจ้า

4) ความเกี่ยวข้องของผู้เรียน พบว่า ความรู้ที่สถาบันคริสต์ศาสนาให้แก่ผู้เรียนนั้นก็เพื่อให้ผู้เรียนได้นำไปใช้ประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

5) บทบาทของนักพัฒนาโปรแกรม พบว่า นักพัฒนาโปรแกรมซึ่งในกรณีนี้ ส่วนใหญ่มีบทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้อำนวยการสอนและผู้สอน ซึ่งบทบาทสำคัญก็คือการถ่ายทอดความรู้ด้วยการบรรยาย

6) มาตรฐานเกี่ยวกับประสิทธิผล พบว่า ประสิทธิภาพที่มุ่งหวังก็คือผู้เรียนมีความรู้ที่ลึกซึ้งในเนื้อหาคริสต์ธรรม

ด้วยองค์ประกอบข้างต้นพบว่า การจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยของสถาบันคริสต์ศาสนา เป็นการจัดการศึกษาเชิงสถาบัน สามารถแจกแจงรายละเอียดตามตารางที่ 11

ตารางที่ 11 การแจกแจงองค์ประกอบของโปรแกรมเชิงสถาบันของสถาบันคริสต์ศาสนา

องค์ประกอบของโปรแกรม เชิงสถาบัน	คริสต์ศาสนา			
	โรงเรียนวันอาทิตย์	อาชีวศึกษา	การเทศน์ระหว่างพิธีกรรมทางศาสนา	การบรรยายธรรมในโอกาสต่างๆ
<u>เป้าหมายหลัก (Primary Goals)</u> - ส่งเสริมความเจริญงอกงามและพัฒนาความสามารถ ทักษะ ความรู้ สมรรถภาพขั้นพื้นฐานของบุคคล	✓			
<u>แหล่งที่มาของการกำหนดวัตถุประสงค์ (Source of Objectives)</u> - พัฒนามาจากความรู้ในศาสตร์และจากนักการศึกษา	✓			
<u>วิธีใช้ความรู้ (Use of Knowledge)</u> - ให้ความสำคัญในวิธีการและเนื้อหาที่จะเพิ่มความรู้แก่ผู้เรียน	✓			
<u>ความเกี่ยวข้องของผู้เรียน (Involvement of the Learner)</u> - เป็นการนำประสบการณ์จากการเรียนรู้ไปปฏิบัติ	✓			
<u>บทบาทของนักพัฒนาโปรแกรม (Role of the Programmer)</u> - เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ด้วยวิธีการเรียน การสอน	✓			
<u>มาตรฐานเกี่ยวกับประสิทธิผล (Standards of Effectiveness)</u> - ผู้เรียนมีความเชี่ยวชาญด้านเนื้อหาสาระ	✓			

สำหรับโปรแกรมการศึกษาที่เน้นเนื้อหาของคริสต์ธรรม และมีกลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจน เป็นโปรแกรมการศึกษาเชิงสถาบัน ได้แก่ โรงเรียนวันอาทิตย์ หรือการจัดรวีวารศึกษา สำหรับที่ไม่ได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจน เป็นโปรแกรมการศึกษาเชิงสารสนเทศ ได้แก่ การเทศนาในพิธีมิสซา การบรรยายธรรมในที่ประชุม การบรรยายธรรมผ่านสื่อวิทยุ โทรทัศน์ การบรรยายธรรมในเทปบันทึกเสียง การบรรยายธรรมในวีดีทัศน์ แจกแจงรายละเอียดองค์ประกอบได้ ตามตาราง ที่ 12

ตารางที่ 12 การแจกแจงองค์ประกอบของโปรแกรมเชิงสารสนเทศของสถาบันคริสต์ศาสนา

องค์ประกอบของโปรแกรม เชิงสารสนเทศ	คริสต์ศาสนา			
	โรงเรียนปริวรรตศึกษา	อาชีวศึกษา	การเทศน์ระหว่างพิธีกรรมศาสนา	การบรรยายธรรมในโอกาสต่างๆ
<u>เป้าหมายหลัก (Primary Goals)</u> - การแลกเปลี่ยนข้อมูลสารสนเทศ			✓	✓
<u>แหล่งที่มาของการกำหนดวัตถุประสงค์ (Source of Objectives)</u> - พัฒนามาจากความรู้หรือข้อมูลใหม่ๆ ที่ได้มาจากผลการวิจัย มาตรการใหม่ๆ			✓	✓
<u>วิธีใช้ความรู้ (Use of Knowledge)</u> - เป็นการถ่ายทอดเนื้อหาสาระไปให้ผู้เรียนเพื่อสามารถนำไปใช้ได้ทันที			✓	✓
<u>ความเกี่ยวข้องของผู้เรียน (Involvement of the Learner)</u> - ส่วนมากเป็นผู้รับสารสนเทศ			✓	✓
<u>บทบาทของนักพัฒนาโปรแกรม (Role of the Programmer)</u> - ให้คำตอบสำหรับคำถามเกี่ยวกับสารสนเทศต่างๆ			✓	✓
<u>มาตรฐานเกี่ยวกับประสิทธิผล (Standards of Effectiveness)</u> - เกณฑ์ประสิทธิผล คือ จำนวนผู้รับสารสนเทศ			✓	✓

3.2 การวิเคราะห์องค์ประกอบของโปรแกรมการศึกษาระดับการฝึกอาชีพ

การวิเคราะห์องค์ประกอบของโปรแกรมตามแนวคิดของบอยเอลด์ กำหนดองค์ประกอบของการวิเคราะห์ ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่ได้จากการสัมภาษณ์แล้วนำมาแจกแจงองค์ประกอบตามกรอบการวิเคราะห์ของบอยเอลด์ ในกรณีที่เป็นการให้ความรู้ในเนื้อหาของศาสนา จะมีเนื้อหาในองค์ประกอบดังนี้

- 1) เป้าหมายหลัก พบว่า เป้าหมายหลักของการดำเนินการจัดการศึกษาของสถาบันศาสนาเพื่อต้องการแก้ปัญหาของบุคคล

2) แหล่งที่มาของการกำหนดวัตถุประสงค์ พบว่า การกำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษา มาจากการวิเคราะห์ปัญหาของกลุ่มเป้าหมาย และตามจิตตารมณ์ของสถาบัน

3) วิธีการใช้ความรู้ พบว่า สถาบันศาสนามุ่งให้ผู้เรียนได้มีทักษะทางด้านอาชีพเพื่อการประกอบอาชีพเลี้ยงตน

4) ความเกี่ยวข้องของผู้เรียน พบว่า เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญในการกำหนดโปรแกรมการฝึกอบรม

5) บทบาทของนักพัฒนาโปรแกรม พบว่า เป็นผู้อำนวยความสะดวกให้กับผู้เรียน โดยเป็นผู้จัดหาวิทยากรในการจัดการฝึกอบรมวิชาชีพ เป็นบุคคลที่ส่งเสริมให้กำลังใจ ดูแลจัดหาสถานที่ และดูแลการจัดหาแหล่งงานให้กลุ่มเป้าหมาย

6) มาตรฐานเกี่ยวกับประสิทธิผล พบว่า สามารถประกอบอาชีพเลี้ยงตัวและครอบครัวได้

ด้วยองค์ประกอบข้างต้นพบว่า การจัดการศึกษานอกระบบกรณีการฝึกอาชีพของสถาบันคริสต์ศาสนา เป็นการจัดการศึกษาเชิงพัฒนา ซึ่งสามารถแจกแจงรายละเอียดได้ตามตารางที่ 13

ตารางที่ 13 การแจกแจงองค์ประกอบของโปรแกรมเชิงพัฒนาของสถาบันคริสต์ศาสนา

องค์ประกอบของโปรแกรม เชิงพัฒนา	คริสต์ศาสนา				
	โรงเรียน ศึกษา	อาชีพ	การเทศน์ ระหว่าง พิธีกรรมศาสนา	การบรรยายธรรม	ในโอกาสต่าง ๆ
<u>เป้าหมายหลัก (Primary Goals)</u> - การกำหนดความต้องการและปัญหาของบุคคล กลุ่ม หรือชุมชน		✓			
<u>แหล่งที่มาของการกำหนดวัตถุประสงค์ (Source of Objectives)</u> พัฒนามาจากความต้องการหรือปัญหาของผู้รับบริการ		✓			
<u>วิธีใช้ความรู้ (Use of Knowledge)</u> - ความรู้เนื้อหาสาระเป็นวิธีการหรือเครื่องมือเพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่พึงประสงค์		✓			

องค์ประกอบของโปรแกรม เชิงพัฒนา	คริสต์ศาสนา			
	โรงเรียนวิวาร ศึกษา	อาชีพ	การเทศน์ระหว่าง พิธีกรรมศาสนา	การบรรยายธรรม ในโอกาสต่างๆ
<u>ความเกี่ยวข้องของผู้เรียน (Involvement of the Learner)</u> - มีส่วนเกี่ยวข้องในการกำหนดความต้องการหรือปัญหา ขอบเขตและลักษณะของโปรแกรม		✓		
<u>บทบาทของนักพัฒนาโปรแกรม (Role of the Programmer)</u> - เป็นผู้อำนวยความสะดวกให้กับผู้เรียนในกระบวนการ เรียนรู้ทุกขั้นตอน		✓		
<u>มาตรฐานเกี่ยวกับประสิทธิผล (Standards of Effectiveness)</u> - เกณฑ์ประสิทธิผล คือ คุณภาพในการแก้ปัญหาและระดับ ของการแก้ปัญหาเป็นของบุคคล กลุ่ม หรือชุมชน		✓		

โดยสรุปแล้วสถาบันศาสนาทั้งสามศาสนามีการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่ส่วนใหญ่เป็นโปรแกรมเชิงสถาบัน เนื่องจากวัตถุประสงค์ของโปรแกรมจะเป็นไปเพื่อสร้างให้กลุ่มเป้าหมายมีความรู้ความชำนาญในเนื้อหาของธรรมะ

ส่วนที่ 2 : เป็นการนำเสนอผลการวิจัยตามแบบสัมภาษณ์ระยะที่ 2 ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 : ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูลในส่วนของกรวิจัยอนาคตด้วยเทคนิค Ethnographic Futures Research โปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในอนาคต ประกอบด้วยผู้ให้ข้อมูลที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีประสบการณ์ มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษามาเป็นเวลานาน มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องของการศึกษา และมีส่วนในการกำหนดนโยบายด้านการศึกษา โดยมีรายละเอียดดังนี้

กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยเกี่ยวกับภาพอนาคตการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา เป็นกลุ่มตัวอย่างที่ได้จากการเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) มีทั้งสิ้น 18 ท่าน โดยสามารถแบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ได้ 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 กลุ่มผู้มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายการศึกษาจากระบบที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา มีจำนวน 15 ท่าน ได้แก่ ผู้บริหารระดับสูงขององค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ประกอบด้วย สำนักงานส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม กรมการศาสนา สังกัดกระทรวงวัฒนธรรม จำนวน 2 ท่าน สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา จำนวน 2 ท่าน คณะกรรมการสภาการศึกษา จำนวน 9 ท่าน และสำนักบริหารการศึกษานอกโรงเรียน 2 ท่าน

กลุ่มที่ 2 กลุ่มนักวิชาการ จำนวน 3 ท่าน ประกอบด้วยนักวิชาการทางการศึกษานอกระบบในสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา

ผู้ทรงคุณวุฒิเป็นชาย 13 ท่าน หญิง 5 ท่าน มีอายุระหว่าง 49 ถึง 72 ปี อายุเฉลี่ย 59 ปี เป็นพุทธศาสนิกชน 14 ท่าน มุสลิม 2 ท่าน และคริสตชน 2 ท่าน สำเร็จการศึกษาระดับสูงสุดในระดับปริญญาเอก 11 ท่าน ปริญญาโท 7 ท่าน เป็นผู้ที่เคยรับราชการ 14 ท่าน มีอายุราชการระหว่าง 12 ถึง 38 ปี หรือมีอายุราชการเฉลี่ย 29.4 ปี เกือบทั้งหมดเคยทำหน้าที่เป็นครูผู้สอน คือเคยเป็นครูผู้สอนจำนวน 17 ท่าน โดยที่ระยะเวลาที่ทำหน้าที่ครูผู้สอนอยู่ระหว่าง 1 ถึง 38 ปี ผู้ทรงคุณวุฒิกลุ่มนี้บางท่านเคยดำรงตำแหน่งอธิบดี รองอธิบดี อธิการบดี รองอธิการบดี คณบดี ราชบัณฑิต สมาชิกวุฒิสภา และสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้มีประสบการณ์ที่หลากหลาย มีความรอบรู้ในเรื่องของการศึกษาเป็นอย่างดี

ตอนที่ 2 : ผลการวิจัยภาพอนาคตการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา จำแนกเป็นภาพอนาคตในทางดี ภาพอนาคตในทางร้าย และภาพอนาคตในทางที่เป็นไปได้ (การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ตอนที่ 2)

การวิจัยอนาคตด้วยเทคนิค Ethnographic Futures Research (EFR) จะจัดทำเค้าโครงเบื้องต้น ที่เป็นข้อมูลพื้นฐานของเรื่องที่จะทำการวิจัย เพื่อกระตุ้นให้ผู้ทรงคุณวุฒิใช้ในการสร้างภาพอนาคต ซึ่งการวิจัยนี้ได้จัดทำเค้าโครงเบื้องต้น ประกอบด้วย 1) บริบทด้านการศึกษา นอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา ที่มีรายละเอียดของกิจกรรมที่เป็นการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย ในสถาบัน พระพุทธศาสนา สถาบันศาสนาอิสลาม สถาบันคริสต์ศาสนา โดยแจกแจงประเภทตามแนวคิดของบอยเออร์ล เป็นโปรแกรมเชิงพัฒนา โปรแกรมเชิงสถาบัน และโปรแกรมเชิงสารสนเทศ 2) บริบทด้านงบประมาณ แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับการจัดสรรงบประมาณสนับสนุนจากรัฐแก่กิจกรรม/โครงการต่างๆ ของสถาบันศาสนา 3) บริบทด้านนโยบายของรัฐบาล และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับนโยบายด้านการศึกษา ด้านการศาสนาของรัฐบาล

และแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 4) บริบทด้านประชากรและศาสนิกชน แสดงการคาดการณ์จำนวนประชากรในปี พ.ศ. 2562 คำโครงเบื้องต้นจะนำเสนอให้ผู้ทรงคุณวุฒิล่วงหน้าก่อนการสัมมนา

การสัมมนาด้วยเทคนิค EFR นี้ เป็นการสัมมนาผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 18 ท่าน เป็นชาย 13 ท่าน เป็นหญิง 5 ท่าน สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาโท 6 ท่าน ปริญญาเอก 12 ท่าน แบ่งเป็น กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายด้านการศึกษา 9 ท่าน กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิในสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา 2 ท่าน ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษานอกระบบ 2 ท่าน ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการสนับสนุนกิจกรรมศาสนา 2 ท่าน และผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษาในสถาบันอุดมศึกษา 3 ท่าน และเป็นการสัมมนา ระหว่างวันที่ 20 มกราคม 2548 ถึงวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2548 โดยใช้เวลาในการสัมมนาต่อท่าน 1.30 ชั่วโมง ถึง 3 ชั่วโมง บางท่านใช้เวลาสัมมนา 2 ครั้ง เฉลี่ยแล้วใช้เวลาในการสัมมนาต่อท่านละ 2.30 ชั่วโมง ผู้ทรงคุณวุฒิจะเป็นผู้สร้างภาพอนาคตเกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยโดยสถาบันศาสนา ในปี พ.ศ. 2562 เป็นภาพอนาคตในทางดีหรือภาพอนาคตที่พึงประสงค์ ภาพอนาคตในทางร้ายหรือภาพอนาคตที่ไม่พึงประสงค์ ภาพอนาคตที่เป็นไปได้มากที่สุด

การสรุปภาพอนาคตของผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้วิจัยจะสรุปภาพอนาคตของการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา โดยนำเสนอเป็นภาพอนาคตทั่วไป และเน้นพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติเป็นกรอบในการสรุป ซึ่งตามมาตราที่บัญญัติไว้ผู้วิจัยได้สรุปมาตราที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา ดังนี้

- 1) มีส่วนร่วมในการจัดระบบ โครงสร้างและกระบวนการจัดการศึกษา (ม.9(6))
- 2) สิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน (ม.12) และศูนย์การเรียนรู้ (ม.18)
- 3) มีสิทธิได้รับสิทธิประโยชน์ตามควรแก่กรณี (ม.14)
- 4) รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงาน และการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบอย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพ (ม.24)
- 5) ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน (ม.29)
- 6) บุคลากรทางการศึกษาที่จัดการศึกษาตามอัธยาศัยไม่ต้องมีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ (ม.53)
- 7) มีส่วนร่วมในการระดมทรัพยากรและการลงทุนด้านงบประมาณ การเงินและทรัพย์สินเพื่อใช้ในการจัดการศึกษา (ม.58)
- 8) รัฐต้องจัดสรรคลื่นความถี่ สื่อตัวนำและโครงสร้างพื้นฐานเพื่อประโยชน์ในการศึกษานอกระบบ การศึกษาตามอัธยาศัย (ม.63)

ซึ่งแนวทางตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ดังกล่าว ผู้ทรงคุณวุฒิได้ เสนอภาพอนาคต ที่มีรายละเอียดดังนี้

3.1 ภาพอนาคตในทางดีหรือภาพอนาคตที่พึงประสงค์

ภาพอนาคตในทางดีจะมีองค์ประกอบที่ดีทางด้านวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งมี ผู้ทรงคุณวุฒิ 8 ท่าน ให้ภาพอนาคตทางวัฒนธรรมที่จะมีผลต่อการจัดการศึกษานอกระบบและ การจัดการศึกษาตามอัธยาศัยโดยสถาบันศาสนา โดยภาพอนาคตในปี พ.ศ. 2562 ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิ 4 ท่าน มีความเห็นสอดคล้องตรงกันว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียม ประเพณี คุณธรรม และจริยธรรมไปทางที่ดีขึ้น ส่วนท่านอื่นๆ เห็นว่า สังคมไทยในชนบทยังคงมีวัฒนธรรมและจริยธรรม ที่มีวิถีปฏิบัติเหมาะสมถูกต้อง คนไทยจะยังคงรักษาวรรณธรรมไทย คุณธรรม และจริยธรรมที่ดีไว้ ได้ ยังคงมีการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลาน โดยที่พ่อแม่จะไม่ทิ้งลูก จะคอยดูแลเอาใจใส่อบรมดูแล สั่งสอนบุตรหลานของตนเป็นอย่างดี ก่อให้เกิดความรักความผูกพันกันภายในครอบครัว สอดคล้อง กับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต ลักษณะเดิมที่ดีจะยังคงอยู่โดยเฉพาะความเป็นไทย

ในส่วนขององค์ประกอบด้านประชากรที่เปลี่ยนแปลงในอนาคต และมีผลต่อการจัด การศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยโดยสถาบันศาสนานั้น ผู้ทรงคุณวุฒิ 9 ท่าน ให้ภาพอนาคตเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของประชากรอย่างหลากหลายว่า ประชากรที่ เพิ่มขึ้น จะส่งผลดีในเรื่องของครอบครัว เป็นครอบครัวที่ใหญ่ขึ้น ครอบครัวมีเข้มแข็ง อบอุ่นขึ้น มีการพัฒนาเรื่องของครอบครัวที่เพิ่มขึ้น และได้รับความรู้ที่เหมาะสมเพียงพอ โดยการศึกษาตลอด ชีวิต ที่เรียนรู้เรื่องเกี่ยวกับชีวิต และความเป็นอยู่ และสามารถนำไปใช้ในชีวิตจริงได้ เพื่อพัฒนา คุณภาพชีวิตเป็นสำคัญ ประชากรที่เพิ่มขึ้นมีคุณภาพที่เพิ่มขึ้น และมีการศึกษาที่ดีขึ้น ส่งผลให้ จำนวนศาสนิกชนเพิ่มขึ้น ดังนั้น จำนวนศาสนสถานต้องเพิ่มขึ้น สถาบันศาสนาจึงมีบทบาทใน การดูแลประชากรเพิ่มขึ้น ประชากรจะเข้าไปอยู่ในศาสนามากขึ้น ทำให้คนรู้จักตนเองและรัก ตนเอง ทำให้ศาสนิกชนมากขึ้น ประชากรจะมีศักยภาพสูงขึ้น คือ จะมีการพัฒนาชีวิตของแต่ละ คน จะต้องไม่เป็นไปตามบุญตามกรรม แล้วแต่โชควาสนาชะตาชีวิต เป็นการพัฒนามนุษย์อย่าง เป็นระบบมากขึ้น เพื่อให้มีศักยภาพที่จำเป็นสำหรับโลกในอนาคต ประชากรในอนาคตจะเป็น ประชากรที่มีความรู้ ต้องมีความรู้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงของโลก สามารถนำความรู้ เหล่านั้นมาประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิต กับบริบทของสังคมและของประเทศไทย ประชากรไทย ทุกคนมีงานทำ มีศีลธรรมจริยธรรม

การจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยโดยสถาบันศาสนาใน ส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอภาพ อนาคตในทางที่ดีหรือที่พึงประสงค์ ดังนี้

3.1.1 การมีส่วนร่วมในการจัดระบบ โครงสร้างและกระบวนการจัดการศึกษาของสถาบันศาสนา (ม.9)

ผู้ทรงคุณวุฒิบางท่านเสนอภาพอนาคตที่เกี่ยวข้องในเรื่องการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอย่างหลากหลาย โดยมีส่วนที่เห็นสอดคล้องกัน 3 ท่าน ว่าสถาบันศาสนาจะมีบทบาทในการจัดการศึกษามากขึ้น ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ที่เป็นไปตามกรอบของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ผู้ทรงคุณวุฒิท่านอื่นๆ ได้เสนอภาพอนาคตในทางดีว่า สถาบันศาสนา อันได้แก่ พระพุทธศาสนา คริสต์ศาสนา และศาสนาอิสลาม จะจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบ จะมีการจัดตั้งองค์กรรองรับการบริหารจัดการที่ชัดเจน ทั้งในเรื่องการควบคุม การดูแล การติดตาม และประเมินผล รวมทั้งการพัฒนาบุคลากร ทำให้สามารถจัดการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการศึกษาในระบบ เช่น คริสต์ศาสนา ซึ่งเป็นตัวแบบหรือต้นแบบการจัดการศึกษาของสถาบันศาสนาที่ชัดเจนในประเทศไทย แม้ว่าศาสนาอิสลามจะมีความชัดเจน แต่ยังไม่ชัดเจนเหมือนกับคริสต์ศาสนา ทั้งนี้ เนื่องจาก ศาสนาคริสต์นอกจากจะมีองค์กรที่ทำหน้าที่บริหารจัดการที่มีคุณภาพ มีการจัดสรรงบประมาณที่ชัดเจน ทำให้โรงเรียนสามารถจัดการศึกษาได้อย่างมีคุณภาพ มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล บุคคลภายนอกสามารถเข้ามาร่วมทำงานด้วยได้โดยง่าย ต้นแบบการดำเนินงานของสถาบันคริสต์ศาสนา จะเป็นต้นแบบของการพัฒนาการศึกษาของสถาบันศาสนาอื่น

สถาบันศาสนาจะเป็นแหล่งการศึกษาตลอดชีวิต ที่ผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบกับแหล่งการเรียนรู้ต่างๆ ซึ่งมีการพัฒนาโดยควบคู่กันไป สังคมจะต้องเป็นสังคมฐานความรู้ และฐานความรู้จะต้องเรียนรู้ตลอดชีวิตด้วย ความรู้ใหม่ๆ นี้จะเกิดขึ้นตลอดเวลา และเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

สถาบันศาสนาเข้าไปมีบทบาทในการจัดการศึกษาบริหารการศึกษา ไม่ใช่เน้นเฉพาะวิชาชีพธรรม สถาบันศาสนาจะมีบทบาทในเรื่องต่างๆ ตั้งแต่การจัดหลักสูตร การมีส่วนร่วมในการประชาสัมพันธ์ การเป็นส่วนหนึ่งของคณะกรรมการสถานศึกษา หรือมีส่วนร่วมในการจัดทำกฎหมายที่เกี่ยวกับพระราชบัญญัติการศึกษา โดยให้พระภิกษุ อิมาม หรือบาทหลวงเข้ามา มีบทบาททางกฎหมาย เพราะเป็นบุคคลที่รู้จริงจะต้องเข้ามาเป็นกรรมการ และเข้าไปมีอิทธิพล มีบทบาททางกฎหมายที่จะออกมาเพื่อการจัดการศึกษาของสถาบันศาสนา ซึ่งสุดท้ายจะมีกฎกระทรวงเกี่ยวกับการจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนาโดยตรง และจะส่งผลกระทบต่อสถาบันศาสนา โดยรัฐ มีหน้าที่สนับสนุนส่งเสริมให้สถาบันศาสนาได้พัฒนาตนเองมากขึ้น

สถาบันศาสนาจะเข้ามา มีบทบาทในการให้การศึกษาแก่ประชาชนมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของการศึกษานอกระบบที่ให้ความรู้ ความเข้าใจ ในแง่ของคุณธรรม จริยธรรม มีหลักสูตร มีการเรียนการสอน มีการวัดผลประเมินผลชัดเจนมากขึ้น สำหรับการศึกษ

ในระบบ สถาบันศาสนาน่าจะมีส่วนในการร่วมจัดการศึกษาด้วย โดยเฉพาะในเรื่องของการสอน คุณธรรม จริยธรรม ศีลธรรม

3.1.2 สิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถาบันศาสนา (ม.12)

ผู้ทรงคุณวุฒิกลุ่มหนึ่ง (4 ท่าน) เห็นสอดคล้องกันว่าภาพอนาคตจะเป็นไปตาม กฎกระทรวงที่จะออกตามมาตรา 12 ที่สถาบันศาสนาสามารถจัดการศึกษาได้ตามที่กฎหมาย กำหนด และผู้ทรงคุณวุฒิท่านอื่นๆ ได้เสนอภาพอนาคตที่พึงประสงค์ในปี พ.ศ. 2562 อย่าง หลากหลาย ดังนี้ ในอนาคตสถาบันศาสนาจะมีการจัดการเรียนรู้ที่โน้มเอียงไปทางการศึกษา ตามอัธยาศัย ที่มีรูปแบบไม่ตายตัว จะมีความยืดหยุ่น ตัวอย่างเช่น การดำเนินการของสถาบัน พระพุทธศาสนา เช่น ประเพณีอะไรต่างๆ ได้แก่ ประเพณีบวชนาค ประเพณีสงกรานต์ ประเพณี ปฏิบัติในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา คนที่ไปร่วมกิจกรรมเหล่านั้นที่วัดจะเกิดการเรียนรู้ ซึ่ง การเรียนรู้ลักษณะนี้เป็นการเรียนรู้ตามอัธยาศัย ไม่มีหลักสูตรที่แน่นอน ไม่มีคนสอน ไม่มีวิทยากร อะไรที่มาสอนเหมือนการศึกษาในระบบ หรือการจัดอบรมแบบการศึกษานอกระบบ แต่ว่าคนที่ ไปเข้าร่วมกิจกรรมจะเรียนรู้การเข้าร่วมกิจกรรม จากการสังเกต จากการปฏิบัติมากกว่า เพราะฉะนั้นบทบาทในการจัดกระบวนการเรียนรู้จะไม่มีรูปแบบที่ตายตัว กระบวนการเรียนรู้จะ เป็นไปตามวิถีชีวิต เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นไปตามวิถีชีวิตไม่กำหนดว่าจะ เป็นแบบไหน ชัดเจน ขึ้นอยู่กับกิจกรรมต่างๆ ที่จัด ขึ้นอยู่กับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้นๆ ของบุคคลในชุมชน การศึกษาเล่าเรียนในวัด จะมีแนวโน้มจัดเพิ่มขึ้นและดีขึ้น ปัจจุบันการศึกษาที่วัดจัดได้คืออยู่แล้ว คือโรงเรียนปริยัติธรรม แผนกธรรม และแผนกบาลี ส่วนการศึกษานอกระบบที่วัดจัดก็คือ การ เทศน์ และการบรรยายธรรม เป็นต้น

3.1.3 การมีสิทธิได้รับสิทธิประโยชน์ตามควรแก่กรณีของสถาบันศาสนาที่จัด การศึกษา (ม.14)

ผู้ทรงคุณวุฒิบางท่านได้เสนอภาพอนาคตในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิทธิประโยชน์ใน การได้รับการสนับสนุนจากรัฐ ดังนี้ ในอนาคตรัฐบาลจะให้การสนับสนุนการจัดการศึกษาของ สถาบันศาสนามากขึ้น โดยรัฐจะนำอุปสรรคและปัญหามาเป็นแนวทางในการแก้ไข และสนับสนุน งบประมาณ สถาบันศาสนาจะเข้มแข็งมากขึ้น และทำให้คนเห็นคุณค่าว่าสถาบันศาสนาเป็นกลไก หนึ่งที่จะสร้างคนให้มีคุณค่า รัฐก็จะลงทุนเพื่อสถาบันศาสนามากขึ้น โดยรัฐจะมีการดำเนินการ กระจายทรัพยากรให้อย่างทั่วถึง เหมาะสม และเป็นไปตามความจำเป็นของโรงเรียนโดยเฉพาะ โรงเรียนในพื้นที่ชนบท

ในอนาคตรัฐจะเห็นความสำคัญของสถาบันศาสนามากขึ้น ซึ่งจะส่งผลต่อการ เพิ่มงบประมาณในเรื่องของการบำรุงศาสนาทั้งด้านของวัตถุ ด้านจิตวิญญาณ ด้านการศึกษา

และรัฐจะให้ความสำคัญต่อสถาบันศาสนาในระดับที่เพิ่มขึ้น ก็จะส่งผลให้สถาบันศาสนามีการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ดีขึ้น

นอกเหนือจากการสนับสนุนด้านงบประมาณแล้ว รัฐจะมีส่วนในการช่วยเหลือสนับสนุนด้านบุคลากรทางการศึกษาในสถาบันศาสนาเพิ่มขึ้น การสนับสนุนและพัฒนาบุคลากรทางการศึกษาในสถาบันศาสนา จะเป็นตัวกระตุ้นทัศนคติที่ดีให้กับบุคลากรทางการศึกษา

3.1.4 รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบอย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพ (ม.25)

มีผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่าน ให้ภาพอนาคตในทางดีหรือภาพอนาคตที่พึงประสงค์ว่า ในอนาคตสถาบันศาสนาจะเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตที่สำคัญอย่างยิ่ง โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิบางท่านให้ภาพในอนาคตในทางดีเพิ่มเติมว่า สถาบันศาสนาในอนาคตจะเป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชนที่ดีที่สุดนอกเหนือจากครอบครัว เพราะครอบครัวเป็นจุดเริ่มต้นการเรียนรู้ของเด็กเมื่อเด็กโตขึ้นจึงจะไปวัด ดังนั้น องค์กรจัดการศึกษาหรือให้ความรู้อื่นๆ ที่นอกเหนือจากครอบครัวแล้ว สถาบันศาสนาจะเป็นองค์กรที่มีความสำคัญที่สุทธองจากครอบครัว สถาบันศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สถาบันศาสนาในประเทศไทยในอนาคต จะเป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ดีที่สุด เพราะในอดีตที่ผ่านมา การเรียนรู้เกิดขึ้นที่บ้านและวัด สถาบันศาสนาในอดีตจะสอนในทุกเรื่องเกี่ยวกับชีวิต ทั้งความรู้ คุณธรรม จริยธรรม และการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข เมื่อมีระบบโรงเรียนเกิดขึ้นบทบาทของสถาบันศาสนาก็ลดลงบ้าง แต่ในอนาคตสถาบันศาสนาจะต้องเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต ที่จะสอนเรื่องคุณธรรมจริยธรรมของชุมชนเป็นหลักอีกครั้ง เนื่องจาก พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้กำหนดเรื่องความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ไว้อย่างชัดเจน ที่ความสมบูรณ์นั้นจะต้องเป็นคนเก่ง คนดี และมีความสุข ซึ่งเป็นเรื่องที่สถาบันศาสนาต้องมีบทบาทอย่างมาก

สถาบันศาสนา จะมีโอกาสที่จะสนองตอบต่อกลุ่มประชากรที่เป็นกลุ่มผู้ใหญ่มากขึ้น ซึ่งน่าจะเป็นการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ประชาชนจะเข้าสู่ศาสนามากขึ้น เนื่องจากประชากรในกลุ่มผู้สูงอายุจะมีมากขึ้น กลุ่มผู้สูงอายุต้องการการพึ่งพิงทางด้านจิตใจมากขึ้น เนื่องจากว่าวิถีชีวิตของโลกเปลี่ยนแปลงไปมาก แต่ละคนอาจจะตามไม่ทันการเปลี่ยนแปลงเมื่อไม่ทันก็จะต้องเหนื่อย ก็ต้องหาอะไรที่สงบๆ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว เพราะฉะนั้นศาสนาก็น่าจะมีบทบาทมากขึ้น ต่อการเรียนรู้ของกลุ่มผู้สูงอายุ

3.1.5 สถาบันศาสนามีส่วนในการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน (ม.29)

ผู้ทรงคุณวุฒิบางท่าน ให้ภาพอนาคตในทางดีหรือที่พึงประสงค์ในส่วนที่เกี่ยวกับการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ดังนี้ ในอนาคตรูปแบบของสถาบันศาสนาอิสลามยังคงมีมัสยิดเป็นจุดศูนย์กลางของชุมชน เป็นองค์กรที่สื่อความคิดและเป็นตัวอย่างให้แก่ประชาชนในชุมชน เป็นแบบอย่างแก่ชุมชน เช่น ในเรื่องของสิ่งแวดล้อม สถาบันศาสนาจะต้องส่งเสริมในเรื่องสิ่งแวดล้อมได้ มัสยิดก็ต้องทำให้เป็นแบบอย่างแก่ชุมชน และเป็นองค์กรที่ช่วยผลักดันให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง ซึ่งไม่เพียงแต่มีมัสยิดสถาบันศาสนาอื่นๆ ก็เป็นเช่นเดียวกัน ที่สถาบันศาสนาเป็นศูนย์กลางของชุมชน

วัฒนธรรมการเรียนรู้ ภายใต้อำนาจหรือสังคมแห่งการเรียนรู้จะประสบผลสำเร็จในอีก 15 ปี ข้างหน้า ตามโครงสร้างใหม่ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ และนโยบายการกระจายอำนาจของรัฐ และโดยรัฐธรรมนูญที่ให้ท้องถิ่นสามารถที่จะดำเนินตามนโยบายได้ ในการจัดการศึกษาให้แก่ผู้เรียน ถ้าผู้เรียนอยู่ในท้องถิ่น ก็ให้เรียนในเรื่องที่จะเรียนได้ดี จะช่วยทำให้เขาอยากเรียนรู้มากขึ้น คือเรียนในสิ่งที่มันเกี่ยวข้องกับเขา เมื่อเรียนแล้วเขาเอาไปใช้ได้ตรงกับความต้องการของเขา ซึ่งเป็นการให้ความสำคัญต่อชุมชนในการร่วมจัดการศึกษาที่เหมาะสมแก่เยาวชนในชุมชนของตน

ในอนาคตจะมีการปฏิรูปสถาบันศาสนา มีการปฏิรูปการบริหารจัดการปฏิรูปแนวคิดของผู้นำทางศาสนา ให้รับรู้ถึงความเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างเท่าทัน จะมีการพัฒนาผู้นำทางศาสนาให้มีการศึกษาที่ดีขึ้น เพื่อในผู้นำทางศาสนาสามารถสร้างวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนได้อย่างแท้จริง

สถาบันศาสนาจะต้องมีกิจกรรมช่วยเหลือชุมชน ช่วยเหลือประชาชน เช่น กรณีของวัดสวนแก้ว สถาบันศาสนาให้การศึกษาแก่ประชาชน เห็นความสำคัญกับการศึกษา ไม่มอมเมาประชาชนให้เชื่อหลงไหลในสิ่งที่ไม่ใช่ศาสนธรรมแต่เป็นอวิชา โดยจะต้องมีการยกย่องตัวแบบที่ดีของสถาบันศาสนา เพื่อสนับสนุนและส่งเสริม ให้เป็นตัวอย่างที่ดีในการปฏิบัติตามตัวอย่างเหล่านี้จะต้องสร้างขึ้นมาให้มาก เกิดผู้นำทางศาสนาที่เป็นแกนนำให้กับชุมชน และเข้ามามีส่วนร่วมในการให้การศึกษาแก่ประชาชนในชุมชน

3.1.6 บุคลากรทางการศึกษาที่จัดการศึกษาตามอัธยาศัยไม่ต้องมีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ (ม.53)

ในแนวคิดเกี่ยวกับใบอนุญาตประกอบวิชาชีพของบุคลากรที่จัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่ไม่ต้องมีใบอนุญาตนั้น เนื่องจากสถาบันศาสนามีการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยและบุคลากรในสถาบันศาสนาเองก็มีความรู้ความสามารถเป็นที่ยอมรับในระดับหนึ่ง ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิเพียงท่านเดียวเสนอภาพอนาคตที่ดีเกี่ยวกับใบอนุญาตประกอบวิชาชีพว่า บุคลากรทางการศึกษาในสถาบันศาสนาไม่จำเป็นต้องมีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ ใบอนุญาตประกอบวิชาชีพไม่ใช่ปัจจัย

สำคัญที่จะทำให้สถาบันศาสนาได้คนที่ดี คนที่มีกุศล คนที่มีเจตนาดี เข้ามาเป็นบุคลากรทางการศึกษา สถาบันศาสนาสามารถสร้างคนดี มีความสามารถได้ สำหรับผู้ทรงคุณวุฒิอื่น ได้กล่าวถึงภาพอนาคตที่พึงประสงค์เกี่ยวกับบุคลากรทางการศึกษาในสถาบันศาสนาไว้ดังนี้

บุคลากรทางการศึกษา อาจจะมีการพัฒนาคุณภาพดีขึ้น บุคลากรที่จัดการศึกษาในสถาบันศาสนาจะต้องเป็นผู้ที่ได้ผ่านการฝึกอบรม ผ่านการศึกษาเล่าเรียน ได้รับการฝึกฝนอย่างดี ไม่ใช่ใครก็ได้ ควรต้องมีการพัฒนาบุคลากรให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น บุคลากรทางศาสนาในอนาคตจะต้องอยู่ภายใต้ปรัชญาทางการศึกษาในพระพุทธศาสนาคือต้องมีศีล สมภาณี และปัญญา และบุคลากรทางการศึกษารุ่นใหม่ จะมีความเชี่ยวชาญทางด้านวิชาการมากขึ้น เนื่องจาก พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 บัญญัติไว้ในมาตรา 24(5) ให้จัดการเรียนการสอนโดยการวิจัย มีเป้าหมายที่ชัดเจน จึงเป็นแนวทางสำคัญในการจัดการศึกษาว่า จะต้องดำเนินการอย่างไร บุคลากรที่เหมาะสมควรเป็นอย่างไร เพื่อการจัดการเรียนการสอนที่มุ่งเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ จะเน้นการสอนแบบโครงการ หรือเน้นการสอนแบบบูรณาการ หรือเน้นการวิจัยในชั้นเรียน ดังนั้นบุคลากรต้องพร้อมสำหรับการเรียนการสอนที่มีความหลากหลายมากขึ้น

3.1.7 มีส่วนร่วมในการระดมทรัพยากรและการลงทุนด้านงบประมาณ การเงินและทรัพย์สินเพื่อใช้ในการจัดการศึกษา ของสถาบันศาสนา (ม.58)

ผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้ภาพอนาคตในทางดีหรือที่พึงประสงค์ในประเด็นนี้อย่างหลากหลาย ดังนี้ ในอนาคตจะมีการระดมสรรพกำลังเพื่อการจัดการศึกษานอกระบบในสถาบันศาสนามากขึ้น รวมทั้งมีระบบการบริหารจัดการทางการเงินที่ดีขึ้น สามารถระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษาจากบุคคล องค์กรทั้งภาครัฐ เอกชน และชุมชน ได้มากขึ้น

ในอนาคต คาดหวังว่าจะได้งบประมาณเพื่อการจัดการศึกษาในสถาบันศาสนาเพิ่มขึ้นอย่างมาก เป็นการทุ่มงบประมาณ เพื่อการแก้ปัญหาสังคมที่ล่มสลายไปแล้ว ด้วยการพัฒนาคุณธรรมให้คนสมบูรณ์มากขึ้น

ในอนาคต จะมีการระดมทรัพยากรทางการศึกษาจากวัดหรือว่าศาสนสถานมากขึ้น และน่าจะต้องมีคณะกรรมการบริหารสถานศึกษาของสถาบันศาสนา โดยที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกันด้วย จะสามารถจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน นอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัยของสถาบันศาสนา

การบริจาคเงินเพื่อช่วยเหลือในการศึกษา มีกฎหมายที่เอื้อให้เกิดการบริจาค ทรัพยากรเพื่อการศึกษามากขึ้น และโดยนิสัยคนไทยที่เป็นคนมีน้ำใจ ถ้ายิ่งรณรงค์เรื่อง การศึกษาให้คนทั่วไปเห็นความสำคัญ และเห็นความจำเป็นที่เราจะต้องช่วยกันสนับสนุน

นอกเหนือจากที่กฎหมายกำหนดแล้วนี้ คาดว่ามีความเป็นไปได้มากที่จะมีการบริจาคเงินเพื่อช่วยเหลือในการศึกษามากขึ้นแน่นอน

ในอนาคตจะมีการนำเงินบริจาคหรือเงินของวัดไปใช้เพื่อพัฒนาการศึกษาและการเรียนรู้ของเด็กและประชาชนมากขึ้น เห็นได้จากปัจจุบัน เช่น กรณีของหลวงพ่อกุณ นำเงินบริจาคไปช่วยพัฒนาโรงเรียน ส่งเสริมสนับสนุนการจัดการศึกษาของโรงเรียน หลวงพ่อปัญญา ใช้เงินของวัดในการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ของเด็ก และประชาชนทั่วไป

3.1.8 รัฐต้องจัดสรรคลื่นความถี่ สื่อตัวนำและโครงสร้างพื้นฐานเพื่อประโยชน์ในการศึกษานอกระบบการศึกษาตามอัธยาศัย (ม.63)

บทบัญญัติตามมาตรา 63 นี้ เป็นส่วนสำคัญที่จะมีผลต่อการเรียนการสอนในรูปแบบการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิบางท่านให้ภาพอนาคตในประเด็นนี้ ที่หลากหลาย นอกเหนือจากคลื่นความถี่ แต่เป็นการศึกษาตามอัธยาศัยผ่านสื่ออื่นๆ ดังนี้ ในอนาคตการศึกษาทางไกล สิ่งสำคัญจะต้องสัมพันธ์กับความรุ่งเรืองทางเทคโนโลยี ทางคอมพิวเตอร์ และ อินเทอร์เน็ต อนาคตจะมีสื่อดังกล่าวทุกหนทุกแห่งที่สามารถใช้เพื่อการศึกษาตามอัธยาศัยได้ดีขึ้น

ในอนาคต จะมีการใช้เทคโนโลยีเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะการสื่อสารโทรคมนาคมต่างๆ แหล่งความรู้เหล่านี้ จะมีมากขึ้น จะต้องใช้เทคโนโลยีเหล่านี้มากขึ้นทุกวงการ

ในอนาคตการพัฒนาของเทคโนโลยีจะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบต่างๆ มากขึ้น มีก้าวหน้าเร็วขึ้น เช่น คอมพิวเตอร์ที่พัฒนาไปอย่างรวดเร็ว software ต่างๆ เปลี่ยนแปลงและพัฒนาอย่างรวดเร็ว สำหรับประเทศไทยที่เป็นผู้ใช้เทคโนโลยีมากกว่าที่จะผลิตเทคโนโลยีเอง โอกาสที่จะผลิตเทคโนโลยีเองนั้น จะมีลักษณะเป็นเทคโนโลยีแบบชาวบ้าน ที่ไม่ใช่เทคโนโลยีขั้นสูงแต่ก็สามารถใช้ได้กับการเรียนการสอนในระดับหนึ่ง ในอนาคตการพัฒนาทางการสื่อสารมีมากจนสามารถติดต่อระหว่างกันได้รวดเร็วขึ้นมาก และมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเรียนรู้ ที่จะเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิตมากขึ้น

นอกเหนือจากภาพอนาคตในทางดีหรือที่พึงประสงค์เกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แล้ว ผู้ทรงคุณวุฒิยังเสนอภาพอนาคตที่ดีหรือที่พึงประสงค์ในส่วนที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยในประเด็นอื่นๆ อย่างหลากหลาย ได้แก่

ภาพอนาคตในทางดีหรือที่พึงประสงค์เกี่ยวกับการจัดการศึกษาของสถาบันศาสนา

ผู้ทรงคุณวุฒิให้ภาพอนาคตในทางดีหรือที่พึงประสงค์เกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย อย่างหลากหลาย เช่น ในอนาคตจะมีการปฏิรูป

การศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มากขึ้น แต่ว่าการปฏิรูปการศึกษา นี้ จะให้ผลในระยะยาว ไม่ใช่การได้ผลในระยะสั้น ไม่เหมือนกับเรื่องอื่นๆ ที่เห็นผลทันที ส่วนที่เห็นผลทันทีจะเป็นเรื่องของแรงจูงใจให้เกิดการปฏิรูปการศึกษา

ในอนาคตสังคมไทยจะเปลี่ยนเป็นสังคมฐานเรียนรู้ โดยสังคมฐานเรียนรู้มีปัจจัยสนับสนุน คือ ผู้เรียนต้องรู้จักการเรียนรู้ และจะเรียนรู้ได้ ก็ต่อเมื่อเขานำเอาความรู้ต่างๆ มาคิด วิเคราะห์แยกแยะว่าอะไรดี อะไรไม่ดี อะไรถูก อะไรผิด อะไรเชื่อถือได้ อะไรเชื่อถือไม่ได้ จึงจะเกิดการเรียนรู้ และก็จะนำไปประยุกต์ใช้ได้ การเรียนรู้ของคนเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ แหล่งความรู้ก็เป็นเรื่องที่มีความสำคัญเช่นกัน สิ่งแวดล้อมต่างๆ จะเอื้อต่อสังคมแห่งการเรียนรู้ ความรู้จะเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ สังคมแห่งการเรียนรู้จะเกิดก็ต่อเมื่อ คนที่มีความรู้ทำให้เกิดผลและเห็นคุณค่าของความรู้ เมื่อสังคมเห็นคุณค่าของความรู้ และสังคมต้องให้ผลตอบแทนคนที่มีความรู้ที่สูงกว่าคนที่ไม่มีความรู้ สังคมแห่งการเรียนรู้จึงจะยั่งยืนต่อไป

ภาพที่มุ่งหวังของการจัดการศึกษาที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา ในปี 2562 หรืออีก 15 ปีข้างหน้า นั้น อยากรให้เป็นแบบเดิมๆ ที่ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง ถ้าพูดถึงสถาบันพระพุทธศาสนา ก็เป็นการดำเนินการโดยวัดที่อยู่ในอดีตวัดมีส่วนอย่างมากในการจัดการศึกษา ตั้งแต่ยังไม่มีโรงเรียน เพราะฉะนั้น ในอนาคตบรรยากาศหรือสภาพจะย้อนกลับไปเป็นอย่างเดิม ที่ประชาชนให้ความสำคัญกับสถาบันศาสนา โดยสถาบันศาสนาที่ดำเนินการจัดการศึกษา ควรจะมีองค์ประกอบหรือปัจจัยในการดำเนินการจัดการศึกษา ดังนี้ 1) ต้องมีการกำหนดหรือสร้างความเข้าใจแก่สถาบันศาสนา ว่าสถาบันศาสนามีบทบาทที่จะจัดการศึกษา โดยรัฐจะต้องมีนโยบาย มีกฎหมายรองรับ ที่กำหนดให้สถาบันทางศาสนาเป็นสถาบันทางการศึกษาอีกแห่งหนึ่ง แต่อาจจะไม่ได้จัดการศึกษาที่มีหลักสูตรชัดเจนเหมือนโรงเรียนในระบบ แต่อย่างน้อยสถาบันศาสนาจะต้องได้รับทราบอำนาจหน้าที่ในการดำเนินการจัดการศึกษาว่ามีอะไรบ้าง เพื่อสร้างความเข้าใจที่ตรงกันในองค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง 2) รัฐต้องสร้างความเข้าใจในขอบเขตของการจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนา ว่าเขาจะจัดอะไรได้อย่างไร จะจัดกิจกรรมอะไรได้แค่ไหน อย่างไร จะจัดการสอนอย่างไร จัดฝึกอบรมวิชาชีพ หรือจัดการศึกษาอะไรได้บ้าง นั่นคือรัฐต้องกำหนดบทบาทที่ชัดเจนให้แก่สถาบันศาสนา 3) รัฐจะต้องกำหนดและให้รายละเอียดในเรื่องของบุคลากรทางการศึกษา เช่น สถาบันศาสนาหรือวัดจะจัดการศึกษาอะไร ต้องการกำหนดรายละเอียดให้สถาบันศาสนาได้ทราบและเข้าใจในกระบวนการดำเนินการด้านบุคลากร เช่นถ้าให้สถาบันศาสนาดำเนินการจัดการศึกษาตามสภาพของสถาบันศาสนาและชุมชน พระหรือผู้นำทางศาสนา ผู้สอนศาสนา ที่จะดำเนินการจัดการศึกษาในลักษณะนี้ ควรจะมีบทบาทอย่างไรบ้าง จะต้องมีกำหนดรายละเอียด ว่าผู้สอนหรือผู้จัดกิจกรรมควรจะเป็นใคร เพราะถ้าปล่อยให้ไปไปตามธรรมดาหรือตามธรรมชาติ พระหรือผู้นำศาสนาท่านมีความรู้ทางด้านไหน ท่านจะ

สอนทางด้านนั้น ฉะนั้นการดำเนินการจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนา รัฐจะต้องเป็นผู้กำหนดนโยบายที่ชัดเจน เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องตรงกันในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ในอนาคตการจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนาจะต้องมีการแปลงเรื่องของหลักสูตรที่มันเป็นหลักการทางศาสนา ซึ่งเป็นบทบาทเดิมของทางสถาบัน ให้มีการบูรณาการเข้ากับการศึกษา เป็นบูรณาการการศาสนาเข้าไปในเรื่องของการศึกษา ในเรื่องของชีวิต เรื่องของการทำงาน วิชาการบวกศาสนานี้ เป็นหน้าที่สำคัญของสถาบันศาสนาที่จะมาทำได้ ที่สามารถใช้ได้กับทุกกลุ่มเป้าหมาย

ในอนาคตสถาบันศาสนาจะดำเนินการในเรื่องการศึกษาตามอรรถศาสตร์ คือการให้ความรู้และการอบรมแก่ประชาชน ให้นำคำสอนทางศาสนาไปสู่การปฏิบัติ ซึ่งรูปแบบจะเป็นการให้ความรู้โดยการเผยแพร่ทั่วไป การเผยแพร่ทางสื่อประชาสัมพันธ์ การจัดกิจกรรมทางศาสนา เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่เป็นของชาวบ้าน ที่ไม่ได้เน้นแต่เพียงการเทศน์สั่งสอนอย่างเดียว แต่เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมาทำกิจกรรม การเรียนรู้ที่ผนวกเข้าไปกับกิจกรรมทางศาสนา และมีผู้ทรงคุณวุฒิเพียงท่านเดียวที่ให้ภาพอนาคตที่พึงประสงค์เกี่ยวกับประเภทของโปรแกรมการศึกษาที่จัดโดยสถาบันศาสนาว่า ในอนาคตคิดว่าสถาบันศาสนายังคงดำเนินการทั้งสามประเภท คือ โปรแกรมเชิงพัฒนาที่จะเป็นเรื่องของการฝึกอาชีพ การจัดฝึกอบรมหรือการให้ความรู้ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมาย โปรแกรมเชิงสถาบัน จะเป็นโปรแกรมที่สถาบันกำหนดเป้าหมายเพื่อให้บุคลากรของสถาบันพัฒนาตนตามความมุ่งหมายของสถาบัน และเชิงสารสนเทศจะเป็นการให้ความรู้กับประชาชนทั่วไปโดยที่ไม่ระบุกลุ่มเป้าหมายโดยชัดเจน โปรแกรมเชิงพัฒนาที่โดดเด่นและยังดำเนินการอยู่ที่ชัดเจนก็คือวัดสวนแก้ว ท่านพระราชธรรมนิเทศพยายามอบรมอาชีพ พยายามช่วยเหลือคนผู้ด้อยโอกาสได้อบรมอาชีพ และในขณะเดียวกันโปรแกรมเชิงสารสนเทศ ในฐานะที่เป็นแหล่งข้อมูลข่าวสารอะไรต่างๆ นี้ วัดก็จะเป็นแหล่งที่เป็นศูนย์กลางในการให้ข้อมูลข่าวสารได้ เพราะฉะนั้นวัดน่าจะย้อนกลับไปอยู่ในสภาพเดิม คือเป็นทั้งศูนย์กลางข้อมูลข่าวสาร ศูนย์กลางทางด้านอาชีพ การฝึกอบรม การเพิ่มพูนความรู้ต่างๆ มีบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ โดยที่ประชาชนเขาไม่รู้ตัวว่านั่นคือบรรยากาศทางการเรียนรู้ เพราะว่าเวลาไปวัด ไปทำบุญ พระท่านก็เทศน์ และสั่งสอน นั่นก็คือการเรียนรู้ นั่นคือวิธีการ แต่การเรียนรู้ก็คือให้รู้ในการดำเนินชีวิต รู้ในการปรับตัว รู้ในเรื่องผิดชอบชั่วดีอะไรอย่างนี้

ภาพอนาคตในทางดีหรือที่พึงประสงค์เกี่ยวกับบุคลากรทางการศึกษาของสถาบันศาสนา

ในส่วนที่เกี่ยวกับบุคลากรทางศาสนานั้น ผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้ความสำคัญต่อบุคลากรทางการศึกษาในอำนาจหน้าที่ที่เป็นผู้จัดการศึกษาและผู้สอน ซึ่งภาพอนาคตในด้านดีหรือที่พึงประสงค์ ได้แก่

ในอนาคตบุคลากรทางศาสนา จะสามารถแทรกหลักการทางศาสนาไปสู่กลุ่มเป้าหมายได้ดีขึ้น หลักธรรมะไม่มีข้อจำกัด ทุกกลุ่มสังคมเข้าได้หมด บุคลากรทางศาสนาจะต้องวิเคราะห์หิววิจัย สังเคราะห์กลุ่มบุคคลเหล่านั้นว่าควรจะใช้หลักธรรมอะไร ใช้วิธีการสอนอะไร นั่นคือบุคลากรทางการศึกษาของสถาบันศาสนาจะรู้จักการคิดวิเคราะห์ ในการจัดการเรียนการสอนและการจัดการศึกษา

ในอนาคตรัฐบาลจะทุ่มเททรัพยากรเพื่อการพัฒนาบุคลากรทางการศึกษา มีการพัฒนาบุคลากรทางการศึกษา ทั้งผู้บริหาร และครู เพราะเด็กจะยิ่งใหญ่ได้ก็ต่อเมื่อครูต้องยิ่งใหญ่ ซึ่งครูมีอยู่ด้วยกันหลายระดับ 1) mediocre teacher หมายถึงครูระดับปานกลาง ที่มีการสอนแบบ teaches ที่เป็นการสอนแบบธรรมดา เปิดหนังสือสอน จำจากหนังสือมาสอน 2) good teacher หมายถึงครูดี มีการสอนแบบ illustrates คือสอนแบบทำให้ดู ทำให้เข้าใจ และ 3) great teacher หมายถึงครูผู้ยิ่งใหญ่ มีการสอนแบบ inspires คือสร้างแรงจูงใจเด็กให้ทำงาน กระตุ้นให้ทำงานด้วยตัวของเขาเอง ฉะนั้นประเทศไทยจะมีการพัฒนา great teacher มากขึ้น

ภาพอนาคตในทางดีหรือที่พึงประสงค์เกี่ยวกับวิธีการเรียนการสอนของสถาบันศาสนา

ในอนาคตการเรียนการสอนยึดหลักการว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติเต็มตามศักยภาพ ซึ่งบัญญัติไว้ในมาตรา 22 ที่จะมีผลให้เด็กและเยาวชนเป็นคนดี มีศีลธรรม พัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกายและจิตใจ ซึ่งเป็นไปได้ในอีก 15 ปีข้างหน้า การสร้างมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ ครู อาจารย์จะพัฒนาการจัดกระบวนการเรียนรู้ ให้เป็นไปตามที่บัญญัติในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ มาตรา 24 และอยู่ภายใต้แนวการจัดการศึกษาตามมาตรา 23 ซึ่งจัดการศึกษาได้ทั้ง ในระบบนอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่มีการบูรณาการในเรื่องต่างๆ ดังต่อไปนี้

- 1) ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ประเทศชาติ และสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของสังคมไทย และมีระบบการเมืองการปกครองในระบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข
- 2) ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน
- 3) ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา
- 4) ความรู้ และทักษะด้านคณิตศาสตร์ และด้านภาษา มีการ

ใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง 5) ความรู้ และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

ในอนาคตการจัดการเรียนการสอนจะเน้นที่ผู้เรียนเป็นสำคัญ และการจัดกิจกรรม การเรียนรู้ต่างๆ จะมีการเปลี่ยนแปลง ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งทำให้คนรุ่นเก่านั้น ไม่ได้ฝึกมาแบบนั้น จึงตามไม่ทัน ครูที่จัดการเรียนการสอนการเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญนั้น ถ้าเป็นการศึกษาในระบบ จะจัดได้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ แต่ก็นับว่ามีความตื่นตัวกันมากเพิ่มขึ้นขีดความก้าวหน้าทางวิชาชีพและผลงานกันมากขึ้น

3.2 ภาพอนาคตในทางร้ายหรือภาพอนาคตที่ไม่พึงประสงค์

เมื่อได้สร้างภาพอนาคตที่พึงประสงค์แล้ว ในทางตรงข้ามผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้ความคิดเห็นถึงภาพอนาคตในทางร้ายหรือที่ไม่พึงประสงค์ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิเห็นว่าจะเกิดขึ้นได้ โดยภาพอนาคตในทางร้ายจะมีองค์ประกอบภาพอนาคตทางร้ายด้านวัฒนธรรม และภาพอนาคตในทางร้ายของประชาชนที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิ ให้ภาพอนาคตในทางร้ายทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย และจะมีผลต่อการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยโดยสถาบันศาสนา โดยภาพอนาคตในทางร้ายในปี พ.ศ. 2562 มีดังนี้

มีผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่าน มีภาพอนาคตที่สอดคล้องตรงกันว่า การไหลเวียนของวัฒนธรรมจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่อาจจะไม่เหลือวัฒนธรรมที่ดี และมีการผสมผสานทางวัฒนธรรม จนไม่เห็นภาพของวัฒนธรรมไทยที่ชัดเจน สำหรับภาพอนาคตในทางร้ายเกี่ยวกับวัฒนธรรมที่ผู้ทรงคุณวุฒิเสนอนั้นมีความหลากหลาย ดังนี้ ในอนาคตสภาพของสังคมไทยจะอยู่ในวัฒนธรรมที่คนเห็นแก่ตัวกันมากขึ้น คนไม่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน คนแล้งน้ำใจ เป็นสังคมเห็นแก่ตัว สังคมปัจเจกบุคคล สังคมที่มีความคับแคบ ยึดประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม เป็นสังคมที่ขาดคุณธรรม ขาดเมตตาเอื้ออารีซึ่งกันละกัน

ในอนาคตจะมีการลู่ทางเผ่าพันธุ์มากขึ้น เป็นเรื่องอันตรายที่สุด คือการผสมพันธุ์ข้ามเผ่าพันธุ์ การหลั่งไหลข้ามเผ่าพันธุ์ คนไทยนิยมไปแต่งงานกับชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะผู้หญิงไทย จะทำให้วัฒนธรรมที่ดีของไทยแต่เดิมจะเปลี่ยนไป จิตที่เป็นสาธารณะจะไม่มี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การช่วยเหลือคนอื่นน้อยลง มีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น เพราะว่าในสังคมมีการแข่งขันสูงมาก ความรักในองค์กรหรือสถาบันจะน้อยลง ครอบครัวอ่อนแอ เกิดวัฒนธรรมของการบริโภคความสบาย

ในอนาคตวัฒนธรรมในครอบครัวจะเปลี่ยนไปในทางที่ไม่ดี ความสัมพันธ์ของครอบครัวจะลดลง พ่อ-แม่-ลูก จะใช้ชีวิตเป็นอิสระของตน จะมีเวลาพบปะกันน้อยมาก

ในส่วนขององค์ประกอบด้านประชากรที่เปลี่ยนแปลงไป และมีผลต่อการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยโดยสถาบันศาสนา และเป็นภาพร้ายในอนาคตนั้น

ผู้ทรงคุณวุฒิ 5 ท่าน ให้ภาพอนาคตในทางร้ายเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของประชากรว่า จะเกิดการกระจุกตัวของประชากรในชุมชนเมือง และก่อให้เกิดมลภาวะในด้านต่างๆ มากขึ้น และผู้ทรงคุณวุฒิท่านอื่นๆ ให้ภาพอนาคตในทางร้ายเกี่ยวกับประชากร ดังนี้

ผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่าน ให้ภาพอนาคตทางร้ายของประชากรที่สอดคล้องตรงกันในเรื่องของความเห็นแก่ตัวของประชาชนที่จะมีมากขึ้น เมื่อใครยาวสาวได้สาวเอา ใครที่จะเหยียบคนอื่นได้ก็เหยียบ เพื่อให้ตัวเองอยู่รอด ให้ตัวเองชนะ ซึ่งจะเป็นประชากรที่อยู่ในเขตเมือง เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นสังคมเมือง สังคมแห่งความแออัด แข่งชิงงาน ทรัพยากรมีไม่เพียงพอ คนก็ต้องแข่งขันกันมากขึ้น เพื่อให้สามารถอยู่รอด ใครที่ทำอะไรได้มากกว่าจะมีโอกาสมากกว่า จะเอาไรต์เอาเปรียบคนอื่น และจะเป็นคนเห็นแก่ตัวมากขึ้น

และผู้ทรงคุณวุฒิบางท่านให้ภาพอนาคตในทางร้ายว่า ในอนาคตความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์แบบปกติอาจจะลดน้อยลง กล่าวคือ ความสัมพันธ์กับมนุษย์ด้วยกันจะลดน้อยลง แต่ความสัมพันธ์กับเครื่องจักรจะมีมากยิ่งขึ้น แล้วจะมีผลกับสุขภาพของคนคนนั้น ตัวอย่างเช่น เมื่อใช้คอมพิวเตอร์มากๆ จะทำให้ตาเสีย และเช่นเมื่อใช้โทรศัพท์มือถือ ก็เป็นอันตรายกับสมอง และยังส่งผลต่อสุขภาพจิตด้วย ถ้าหากไม่มีปฏิสัมพันธ์กับคน แต่ไปปฏิสัมพันธ์กับเครื่องจักรแล้ว ในที่สุดก็จะหลงไปในโลกไซเบอร์ ซึ่งเป็นโลกที่เสมือนจริงแต่ไม่ใช่ความจริง คนจะล่องลอยไปกับโลกนั้น โดยที่ไม่กลับมาสู่โลกของความเป็นจริง

ในอนาคตความเชื่อและศรัทธาในคุณธรรมจริยธรรมของประชากรจะลดลง ที่กล่าวว่า “เมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลก กตัญญูเป็นเครื่องหมายของคนดี ความเพียรจัดทุกซีได้ทั้งสิ้น” คนรุ่นใหม่จะคำนึงถึงการได้มาซึ่งประโยชน์ ซึ่งเป็นผลเชิงประจักษ์และตีความว่านั่นคือ ความดีที่พึงประสงค์ ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง

การจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยโดยสถาบันศาสนาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอภาพอนาคตในทางร้ายหรือภาพอนาคตที่พึงประสงค์ ดังนี้

3.2.1 การมีส่วนร่วมในการจัดระบบ โครงสร้างและกระบวนการจัดการศึกษาของสถาบันศาสนา (ม.9)

ผู้ทรงคุณวุฒิบางท่านเสนอภาพอนาคตทางร้ายหรือภาพอนาคตที่ไม่พึงประสงค์ที่เกี่ยวข้องในเรื่องการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ที่สำคัญก็คือ การที่บุคลากรทางศาสนาหรือพระสงฆ์มองว่าการจัดการศึกษาไม่ใช่หน้าที่ของสถาบันศาสนา ซึ่งหากสถาบันศาสนาคิดเช่นนี้ การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยโดยสถาบันศาสนาจะลดน้อยลง

3.2.2 สิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถาบันศาสนา (ม.12)

ผู้ทรงคุณวุฒิกลุ่มหนึ่ง (3 ท่าน) เห็นสอดคล้องกันว่าภาพอนาคตทางร้ายหรือไม่พึงประสงค์ตามกฎหมายที่กำหนดนั้น คือ ในอนาคต การจัดการศึกษาของสถาบันศาสนาจะลดน้อยลง เพราะพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ ที่เปลี่ยนการจัดการศึกษาภาคบังคับจาก 6 ปี เป็น 9 ปี จะมีส่วนให้การเรียนรู้ของเยาวชนในสถาบันศาสนาลดน้อยลง โดยปกติแล้วสถาบันพระพุทธศาสนาจะบรรพชาสามเณร เพื่อให้ศึกษาเล่าเรียนกันตั้งแต่อายุ 6 ขวบ ดังนั้น เมื่อผู้เรียนเข้าเรียนในระบบการศึกษากันมากขึ้น จะทำให้บุคคลที่จะเข้าสู่ศาสนาจะน้อยลง ซึ่งเป็นเช่นเดียวกับสถาบันศาสนาอิสลามที่จะมีผู้เรียนในเรื่องศาสนาตกลงด้วยเช่นกัน

3.2.3 การมีสิทธิได้รับสิทธิประโยชน์ตามควรแก่กรณีของสถาบันศาสนาที่จัดการศึกษา (ม.14)

ผู้ทรงคุณวุฒิบางท่าน (2 ท่าน) ได้เสนอภาพอนาคตทางร้ายหรือที่ไม่พึงประสงค์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิทธิประโยชน์ในการได้รับการสนับสนุนจากรัฐ ดังนี้

เรื่องของเงินงบประมาณที่จะสนับสนุนด้านการศึกษาจะน้อยลง จากเหตุการณ์ในเรื่องของการค่าเงินบาทในอดีต ทำให้การบริหารจัดการศึกษาสะดุดลง รัฐบาลอาจจะสร้างความเชื่อมั่นในเรื่องเศรษฐกิจ แต่ก็น่ากลัวและไม่แน่ใจว่าระบบที่รัฐบาลทำอยู่นี้ มีความมั่นคงแค่ไหน เชื่อถือได้แค่ไหน

3.2.4 สถาบันศาสนามีส่วนในการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน (ม.29)

ผู้ทรงคุณวุฒิบางท่าน ให้ภาพอนาคตในทางร้ายหรือที่ไม่พึงประสงค์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ดังนี้

ภาพอนาคตในทางร้ายก็คือความเข้าใจของชุมชน ชุมชนมีความเข้าใจในการบริหารสมัยใหม่เพียงใด เพราะการจัดการศึกษานอกระบบต้องผูกผันกับชุมชนอย่างมากการศึกษานอกระบบจึงต้องการปราชญ์ชาวบ้าน ต้องการผู้นำในชุมชน ดังนั้น ประชาชนต้องร่วมมือจึงจะสำเร็จได้

ในประเด็นการเชื่อมโยงระหว่างการศึกษาอกระบบกับชุมชนยังมีปัญหา จะเชื่อมต่อกันอย่างไร ถ้ามีการกระจายอำนาจตรงสู่ท้องถิ่นแล้ว นายกเทศมนตรี อบจ. อบต. มีความเข้าใจ ในเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพียงพอหรือไม่อย่างไร

3.2.5 การมีส่วนร่วมในการระดมทรัพยากรและการลงทุนด้านงบประมาณการเงินและทรัพย์สินเพื่อใช้ในการจัดการศึกษา ของสถาบันศาสนา (ม.58)

ผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้ภาพอนาคตทางร้ายหรือที่ไม่พึงประสงค์ในประเด็นนี้อย่างหลากหลาย ดังนี้

รัฐให้ความสำคัญและการส่งเสริมสนับสนุนเพื่อการศึกษาแก่การจัดการศึกษาในสถาบันศาสนาน้อย และการจัดการศึกษาในสถาบันศาสนา ยังขาดวัสดุอุปกรณ์ และเทคโนโลยีต่างๆ ที่จะเอื้อให้เกิดคุณภาพการศึกษา รวมทั้งมีความไม่คล่องตัวด้วยเรื่องกฎระเบียบที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการดำเนินการ จึงยากลำบากในการยกระดับคุณภาพของแต่ละแห่งให้เท่าเทียมกันได้

ในการจัดการศึกษาในสถาบันศาสนาในปัจจุบัน รัฐให้การส่งเสริมสนับสนุนน้อย และจัดสรรงบประมาณในปริมาณที่จำกัด และถ้าหากนโยบายของรัฐบาลยังเป็นเช่นนี้ คาดว่าในอนาคตก็ไม่เจริญก้าวหน้ามากนัก

งบประมาณทางด้านการศึกษายังไม่มีการเพิ่ม และมีแนวโน้มว่าจะไม่ดีขึ้น ด้วยข้ออ้างว่ามีทรัพยากรจำกัด ยังมีความจำกัดในเรื่องของบุคลากร

เงินบริจาคถูกนำไปใช้เพื่อสร้างศาสนวัตถุ สร้างวัด สร้างโบสถ์หรือสิ่งก่อสร้างอื่นๆ มากกว่าสร้างคน

3.2.6 รัฐต้องจัดสรรคลื่นความถี่ สื่อตัวนำและโครงสร้างพื้นฐานเพื่อประโยชน์ในการศึกษานอกระบบการศึกษาตามอัธยาศัย (ม.63)

บทบัญญัติตามมาตรา 63 นี้ เป็นส่วนสำคัญที่จะมีผลต่อการเรียนการสอนในรูปแบบการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิบางท่านให้ภาพอนาคตทางร้ายในประเด็นนี้ ดังนี้

การเรียนรู้ จะเป็นการเรียนรู้จากสื่อเป็นหลัก ซึ่งการได้รู้จากสื่อจะนำมาสู่กระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองมากขึ้น ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองนี้ จะเป็นวิธีการเรียนรู้ที่สำคัญที่สุดในปี 2562 เพื่อคนจะอยู่ในสังคมได้อย่างรู้เท่ารู้ทัน ปัญหาที่จะเกิดขึ้นคือ 1) การขาดความพร้อมของสื่ออุปกรณ์ต่างๆ 2) ผู้เรียนไม่มีความรู้ความสามารถในการใช้สื่ออุปกรณ์ได้ดี ก็จะไม่เรียนไม่รู้เรื่อง 3) ผู้เรียนไม่มีนิสัยใฝ่รู้ ก็จะทำให้ขาดความรับผิดชอบ ไม่กระตือรือร้นในการเรียนรู้ 4) รัฐต้องใช้งบประมาณสูงในการจัดซื้อเทคโนโลยี

นอกเหนือจากภาพอนาคตในทางร้ายหรือที่ไม่พึงประสงค์เกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แล้ว ผู้ทรงคุณวุฒิยังเสนอภาพอนาคตทางร้ายหรือที่ไม่พึงประสงค์ในส่วนที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยในประเด็นอื่นๆ อย่างหลากหลาย ได้แก่

ภาพอนาคตในทางร้ายหรือไม่พึงประสงค์เกี่ยวกับการจัดการศึกษาของสถาบันศาสนา

ผู้ทรงคุณวุฒิให้ภาพอนาคตในทางร้ายหรือไม่พึงประสงค์เกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย อย่างหลากหลาย ดังนี้

ในอนาคต 15 ปี ข้างหน้า จุดอ่อนคือ เรื่องการบริหารจัดการการศึกษานอกระบบ โดยเฉพาะการจัดการศึกษาสำหรับการศึกษาผู้ใหญ่ และการศึกษาสำหรับคนอายุเกิน 15 ปี ที่ยังไม่จบการศึกษาภาคบังคับ ยังมีความคิดที่อยู่ในกรอบมากเกินไป บทบาทของเทคโนโลยีและการลงทุนเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตจะต้องเพิ่มมากขึ้น แต่จุดอ่อนจะอยู่ที่การบริหารจัดการบุคลากรก้าวตามไม่ทัน ยังคงมีความคิดเดิมๆ ที่ไม่ยอมเปลี่ยนแปลง

การจัดการศึกษาในสถาบันศาสนานั้น ขาดระบบการบริหารจัดการที่ดี ความจริงแล้วการจัดการศึกษาเป็นเรื่องของทุกคนในองค์กร แต่การจัดการศึกษาในสถาบันศาสนานั้นเป็นเรื่องของเจ้าอาวาสเป็นส่วนใหญ่ แต่เมื่อเจ้าอาวาสหมดวาระลงด้วยเหตุใดก็ตาม การจัดการทางการศึกษาในสถาบันศาสนาก็จะล้มเหลว เนื่องจากไม่มีผู้ใดดำเนินการแทนได้ เพราะไม่มีการสร้างทายาททดแทนซึ่งเป็นเรื่องที่เป็นปัญหาอย่างมาก ต่อการล้มเลิกการจัดการศึกษาโดยสถาบัน

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติเพียงอย่างเดียว ไม่สามารถจะกระทำได้ทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ใช่ว่ามีพระราชบัญญัติการศึกษาเพียงอย่างเดียวแล้ว จะกระทำได้ทุกสิ่งทุกอย่าง แต่จะต้องมีการเกื้อหนุนกันและกันระหว่างหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย

ภาพอนาคตในทางร้ายของการจัดการศึกษาในสถาบันศาสนา สิ่งที่น่าห่วงที่สุดคือในช่วงยุคที่มีการแก้ไข หรือเปลี่ยนแปลงตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ

ในอนาคต การดำเนินนโยบายตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ มีการผลักดันให้เกิดเรื่องต่างๆ น้อยลง หรืออ่อนล้าลงไปมาก เช่น 1) เรื่องการพัฒนาครู และกองทุนเพื่อพัฒนาต่างๆ ที่ระบุไว้ ก็ยังไม่มีมีการดำเนินการใดๆ ทั้งสิ้น 2) เรื่องการศึกษาฟรีก็ดำเนินการลำบาก จึงเป็นภาพมายา 3) เรื่องนโยบายการศึกษา ที่จะเรียนเป็น 2 ภาษา 4) การเน้นเทคโนโลยี ให้โรงเรียนมีคอมพิวเตอร์เพียงพอ อย่างน้อย 25 เครื่อง และ 5) โรงเรียนในฝันจะต้องมีเทคโนโลยีขั้นสูง สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ต้องใช้เงินงบประมาณมหาศาล

ภาพอนาคตในทางร้ายที่อาจจะเกิดขึ้นในอีก 15 ปี ก็คือ คนจะออกห่างจากสถาบันศาสนา เนื่องจากสภาพปัจจุบันคนจะไม่ค่อยมีเวลา โดยเฉพาะสถาบันศาสนาที่ไม่มีข้อกำหนดที่เคร่งครัดในการปฏิบัติศาสนกิจ ซึ่งกรณีนี้ที่ชัดเจนก็คือพระพุทธศาสนา การยึดมั่นยึดถือปฏิบัติขึ้นอยู่กับตัวตนของผู้นั้น พอขึ้นอยู่กับตัวตนของผู้นั้น เมื่อไม่มีเวลาหรือใช้เวลาไปกับ

กิจกรรมเพื่อการบันเทิงอื่นๆ เช่น เล่นเกม ดูหนัง ฟังเพลง หรือเล่นกีฬา ก็จะเหลือเวลาเพียงเล็กน้อย หรือไม่เหลือเวลาให้สถาบันศาสนาก็จะห่างวัดมากขึ้น

ภาพอนาคตทางร้ายหรือที่ไม่พึงประสงค์เกี่ยวกับบุคลากรทางการศึกษาของสถาบันศาสนา

ในเรื่องบุคลากรทางศาสนานั้น ผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้ความสำคัญต่อบุคลากรทางการศึกษาในส่วนที่เป็นผู้จัดการศึกษาและผู้สอน ซึ่งภาพอนาคตทางร้ายหรือที่ไม่พึงประสงค์ ได้แก่

บุคลากรทางการศึกษา ในปัจจุบันยังขาดคุณลักษณะที่สำคัญ หรือมีไม่ครบ 3 ด้าน คือ ความรู้ ทักษะ ควบคู่ไปกับคุณธรรมจริยธรรม

ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ กำหนดให้ค่าตอบแทนที่สูงขึ้น มีเส้นทางสู่อาชีพ เพื่อที่จะพัฒนาบัณฑิตทางการศึกษาให้อยู่ในระดับที่มีมาตรฐาน มีคุณธรรมและจริยธรรมที่ดี ซึ่งวิธีการนี้ ไม่ใช่วิธีที่ถูกต้อง วิธีสมัยก่อนนั้นอาจถูกต้อง ที่มีการให้โอกาสคนที่มีความรักความเข้าใจ เรียกว่า ให้ค่าสติปัญญาและความคิด โดยเป็นการคัดเลือกและให้ทุนกับเด็กที่เก่งระดับจังหวัดเข้าเรียนในสายแพทยศาสตร์ และวิศวกรรมศาสตร์ เป็นโครงการที่ให้กลับไปทำงานในถิ่นฐานหรือท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งเป็นโครงการดี ที่ถูกยกเลิกไปแล้ว แต่ก็ไม่มีสายศึกษาศาสตร์เลย เพราะในสมัยนั้นรัฐบาลลดค่าของครูให้ต่ำลง

บุคลากรของสถาบันศาสนาทางด้านวิชาการอาจยังไม่เพียงพอ แต่ทางด้านอื่นๆ อาจจะมีมากพอ ซึ่งในขณะนี้ ต้องเชิญวิทยากรที่เป็นฆราวาสเข้าไปสอน ซึ่งเป็นเรื่องของการบริหารจัดการที่ดีด้วย จึงทำให้ไม่มีการจัดการศึกษา หรือว่าจัดการศึกษาน้อยลง

บุคลากร ไม่มีการพัฒนาให้ก้าวตามเทคโนโลยี ไม่มีจิตสำนึกในการพัฒนาตัวเองด้วย และองค์กรก็ไม่ได้ช่วยพัฒนาเขาทางด้านนี้ด้วย

บุคลากรในการจัดการศึกษาในแต่ละระบบ มีการแข่งกันการทำงาน ปัญหาอยู่ที่โครงสร้างการบริหารของกระทรวงศึกษาธิการ ที่ไม่ได้จัดการศึกษานอกระบบให้อยู่ในหน่วยงานหลัก จึงก่อปัญหาให้บุคลากรในการศึกษานอกระบบไม่มีที่ยืน แต่เมื่อถูกจัดให้มาอยู่ที่สำนักปลัดกระทรวงแล้ว ความคิดในการจัดการศึกษานอกระบบที่แท้จริงก็就会被กลืนไปจนหมดสิ้น และยังประสบปัญหาเรื่องการค้าค่าชั่วโมงในการสอนอีกด้วย ตรงนี้เป็นเรื่องนโยบายทางการเมือง ที่คงจะต้องคิดต่อไป

ในอนาคตนั้นภาพร้ายที่เกิดขึ้นจะขึ้นอยู่กับตัวบุคลากรในสถาบันศาสนานั้นๆ ที่ จะเอาศาสนามาเป็นเพียงเครื่องมือชนิดหนึ่ง เป็นการใช้เครื่องมือของตนเองในการหารายได้มาสนองวัตถุนิยมหรือว่าบริโภคนิยมเพียงสถานเดียว เป็นบุคคลที่ไม่คำนึงเลยว่าสถาบันศาสนาจะให้คุณภาพแก่ประชากรอย่างไร มุ่งแต่จะหารายได้และภาคภูมิใจกับยอดเงินที่ได้รับในแต่ละเดือน ไม่คำนึงถึงประชากร ทำให้สถาบันศาสนากลายเป็นองค์กรหนึ่งของทุน

สามแณรลดลงอย่างเห็นชัด เนื่องจากการศึกษาภาคบังคับ วัดจึงพยายามจัดพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ โดยการจัดพระปริยัติธรรมแผนกสามัญเนื่องมาจากกรณีที่มีปัญหาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ 2 แห่งๆ ที่มีแนวโน้มจะขาดพระนิสิต จึงตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาขึ้นมาโดยหวังว่าเมื่อผู้ที่จบตรงนี้แล้ว ก็จะไปต่อยอดที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ 2 แห่ง ก็ไม่เป็นอย่างนั้นอีก เนื่องจากปรากฏว่าคนในอยากออก พวกอยู่นอกก็ไม่อยากเข้า คือคนในอยากออกก็หมายถึงว่า ผู้เรียนในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญเมื่อสำเร็จการศึกษาในระดับมัธยมปลายก็ไปต่อที่อื่น ก็เลยทำให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่งน่าเห็นใจ บางวิทยาเขตนั้นมีนิสิตน้อยมาก นอกจากนั้นการส่งเสริมในภาครัฐก็ยังไม่เท่าเทียมกับภาคราชการและภาคเอกชนในระดับการศึกษาเดียวกันหัวต่อหัวยังไม่เท่า เมื่อมันไม่เท่าก็ทำให้การศึกษาอ่อนแอ ทำยที่สุดก็เป็นปัญหาใหญ่ ครูในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญมีสวัสดิการที่ต่ำกว่าโรงเรียนอื่นๆ ไม่มีสวัสดิการอะไรทั้งสิ้น และมีเงินเดือนน้อย

ปัจจุบันเริ่มขาดพระใหม่ ขาดสามแณรที่จะเป็นศาสนทายาทของพระพุทธศาสนา ศาสนทายาทจึงเป็นปัญหาสำคัญของพระพุทธศาสนา ปัจจุบันนี้แต่ละวัดต้องออกไปหาลูกค้าต่างจังหวัด ไปหาสามแณร ไปหาพระมาอยู่ เพื่อให้ศึกษาเล่าเรียน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้มีแนวโน้มที่รุนแรงขึ้น ในอนาคตอาจจะถึงขั้นว่าจ้างหรือแลกเปลี่ยนนวาระกันการเข้าไปบวชเพื่อดูแลวัด

ภาพอนาคตในทางดีหรือที่พึงประสงค์เกี่ยวกับวิธีการเรียนการสอนของสถาบันศาสนา

ในเรื่องวิธีการเรียนการสอนหรือการเรียนรู้ในสถาบันศาสนานั้น ผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้ความสำคัญต่อบุคลากรทางการศึกษาในส่วนที่เป็นผู้จัดการศึกษาและผู้สอน ซึ่งภาพอนาคตทางร้ายหรือที่ไม่พึงประสงค์ ได้แก่

การจัดกระบวนการเรียนรู้ ยังจัดได้ไม่ดีและไม่ทั่วถึงนัก จะต้องปรับเปลี่ยนตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ในมาตรา 24 ที่ระบุว่า เรียนจากความถนัดและความสนใจของผู้เรียน ให้มีการคิดวิเคราะห์ เรียนรู้จากประสบการณ์ตรง จากการปฏิบัติจริง และในมาตรา 30 ระบุว่า ครูจะต้องอาศัยการวิจัยในชั้นเรียน เพื่อครูจะต้องสอน สังเกต ศึกษา พัฒนา ปรับปรุง และนำไปใช้ต่อไปสอนในชั้นเรียนของตน ตามความคิดเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีที่สุดและถูกต้องแล้ว

3.3 ภาพอนาคตที่เป็นไปได้มากที่สุด

จากการที่ผู้ทรงคุณวุฒิแต่ละรายได้สร้างภาพอนาคตของการจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนาในปี พ.ศ. 2562 ทั้งในภาพดีหรือภาพที่มุ่งหวังและในภาพร้ายหรือภาพที่ไม่พึงประสงค์แล้ว ผู้ทรงคุณวุฒิได้คาดการณ์ภาพอนาคตที่เป็นไปได้มากที่สุดตามบริบทด้านการศึกษา และบริบทด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาดังนี้

ภาพอนาคตที่เป็นไปได้มากที่สุดจะมีองค์ประกอบในด้านวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งมีผู้ทรงคุณวุฒิแต่ละท่านให้ภาพอนาคตที่เป็นไปได้มากที่สุดทางวัฒนธรรม ที่จะมีผลต่อการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยโดยสถาบันศาสนา โดยภาพอนาคตที่เป็นไปได้มากที่สุดในปี พ.ศ. 2562 เป็นดังนี้

ภาพอนาคตที่เป็นไปทางวัฒนธรรม ในปี พ.ศ. 2562 คาดว่ายังคงรากฐานของวัฒนธรรมไทยไว้ได้ดี ทำให้ประชาชนยังคงยึดถือไม่เปลี่ยนแปลงใดๆ วัฒนธรรม คือสิ่งดีๆ โดยสิ่งที่มีผลให้วัฒนธรรมดีหรือไม่ดีนั้น ขึ้นอยู่กับการแปลความหมายของคำว่าดี ว่ามีความหมายว่าอย่างไร ก่อน คือ คำว่า “ดี” แปลว่าอะไร จะเป็นความหมายในแง่ที่รู้จักเอาชีวิตรอด รู้รักษาตัวรอด สามารถที่จะมีชีวิตรอดอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข และความหมายอีกด้านหนึ่ง คือ ดีในแง่เป็นคนที่มีความดี เป็นปุชนียะบุคคล และยึดมั่นในคุณความดี ซึ่งกรณีของวัฒนธรรมที่ดีนั้น จะเป็นไปตามความหมายแรก คือ อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

ในอนาคต ความเป็นชาติจะอยู่ที่วัฒนธรรม คุณธรรม จริยธรรม ภาษา วิถีชีวิต การดำรงชีวิต และการทำงาน เรื่องเหล่านี้จะถูกผสมผสานกับความเป็นสากลทั้งหมด จะเห็นว่าความแตกต่างของคน จะต่างกันในเรื่องภาษากับขนบธรรมเนียมประเพณี และถ้าในอนาคต ไม่มีการดูแลในเรื่องนี้ให้ดีแล้ว การที่เราจะพัฒนาวัฒนธรรมที่เป็นของตัวเองให้มันเหมาะสมกับในอนาคต 5 ปี 10 ปี ข้างหน้า ก็จะทำให้ลำบาก และสิ่งที่ดีๆ ที่จะเป็นเอกลักษณ์ของเราก็มันจะหายไป นับว่าเป็นสิ่งที่น่ากลัวอย่างยิ่ง

ในการส่งเสริมวัฒนธรรมไทยให้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสังคมโลก เป็นบทบาทของสถาบันศาสนาที่จะต้องพิจารณาถึงการจัดการเรียนการสอน สถาบันศาสนา จะต้องเป็นผู้นำความเปลี่ยนแปลง คำว่า ผู้นำความเปลี่ยนแปลง หมายความว่า สถาบันทางศาสนาต้องเข้าใจก่อนว่าทำไมถึงต้องเปลี่ยน อะไรเป็นปัจจัยสำคัญ และจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร สถาบันทางศาสนา จะต้องสามารถให้การศึกษาระบบ การศึกษานอกระบบ หรือการศึกษาตามอัธยาศัยอย่างไร ให้ประชาชนรู้ว่าอะไรดีไม่ดี และสิ่งที่ดีที่เราควรดำรงรักษาไว้คืออะไร ซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ในอนาคตสถาบันศาสนาจะเป็นองค์กรหลักและเป็นแกนนำในการดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรม

ในอนาคตเป็นไปได้ว่า วัฒนธรรมไทยอาจจะไม่มีรูปแบบวัฒนธรรมไทยที่ชัดเจน แต่จะมีแค่รูปภาพให้เห็นเป็นที่ระลึก เพื่อเตือนใจว่าในอดีตครั้งหนึ่งเคยมี เรื่องนี้เป็นความจริงได้ ถ้าหากยังไม่ได้สร้างอะไรขึ้นมาเป็นมาตรฐานทางวัฒนธรรม หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะกระทรวงวัฒนธรรม

ในอนาคตจะมีการกำหนดมาตรฐานทางวัฒนธรรมที่แจ่มแจ้งได้ว่า วัฒนธรรมใดควรจะมีมาตรฐานอย่างไร มาตรฐานเหล่านี้เป็นของประชาชนที่เขาจะไปกำหนดเขาเอง วัฒนธรรมนั้น เกิดขึ้นจากการกำหนดของชุมชน ชุมชนเป็นผู้กำหนดให้จากจุดเล็กๆ ขยายเป็นจุดใหญ่ และ

ยึดถือในสังคมของเขา ถือว่าตรงนี้เป็นสิ่งที่ดีงาม เามาประเพณีปฏิบัติ นั่นคือ วัฒนธรรมของเขา และเป็นมาตรฐานทางวัฒนธรรมของเขาเหล่านั้น

ในอนาคตวัฒนธรรมที่ดีของคนไทยก็คือ ความสามัคคี ความช่วยเหลือ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเห็นอกเห็นใจ การเคารพผู้ใหญ่ จะยังคงอยู่ และน่าจะรักษาไว้ โดยมีปัจจัยสนับสนุนคือการศึกษามากกว่าจะมีวัฒนธรรมต่างประเทศเข้ามามาก วัฒนธรรมทุนนิยม วัฒนธรรมที่เป็นแบบสากล แบบต่างประเทศเข้ามาในประเทศไทย อย่างน้อยสังคมไทยเรายังหนีความเป็นไทยไม่ได้ ตัวอย่างเช่นในเรื่องอาหาร ในเรื่องของการแต่งกาย ในเรื่องของการความเป็นอยู่ เพราะเท่าที่ผ่านมาที่ร้อยปี เรายังคงรักษาไว้ได้ คิดว่าอีก 10 กว่าปี 20 กว่า อย่างน้อยวัฒนธรรมเหล่านี้ก็ยังอยู่ แต่ว่าบางเรื่องอาจจะลดน้อยลงไป

วัฒนธรรมบางอย่างสามารถเปลี่ยนได้ วัฒนธรรมบางอย่างเปลี่ยนไม่ได้ วัฒนธรรมบางอย่างเปลี่ยนได้แต่ต้องใช้เวลาานาน เพราะมันฝังลึก นิยามของวัฒนธรรมนี้มันมีสองนิยาม คือนิยามอันที่หนึ่ง คือวัดวาอาราม ศิลปะ เป็นเรื่องของวัตถุ นิยามอันที่สองเป็นด้านจิต นิยามของมันคือการโปรแกรมจิตเหมือนใส่โปรแกรมเข้าไปในคอมพิวเตอร์ วัฒนธรรมก็คือการโปรแกรมใส่ในจิต ทำให้เกิดวัฒนธรรมของชนชาติ หรือวัฒนธรรมขององค์กร วัฒนธรรมด้านวัตถุสามารถเปลี่ยนแปลงได้ไม่ยาก แต่วัฒนธรรมด้านจิตใจจะเปลี่ยนแปลงได้ยาก

โดยสรุปแล้วผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้ภาพอนาคตที่เป็นไปได้มากที่สุดของวัฒนธรรมมีความเห็นที่สอดคล้องกันว่าจะยังคงรักษาวัฒนธรรมที่ดีของไทยไว้ได้ แต่ด้วยวิธีการที่แตกต่างกันไป

ในส่วนขององค์ประกอบด้านประชากรที่เปลี่ยนแปลงในอนาคต และมีผลต่อการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยโดยสถาบันศาสนานั้น ผู้ทรงคุณวุฒิให้ภาพอนาคตเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของประชากรอย่างหลากหลายว่า

ในอนาคตประชากรที่เพิ่มขึ้น จะมีการพัฒนาเรื่องของครอบครัวที่เพิ่มขึ้น และได้รับความรู้ที่เหมาะสมเพียงพอ โดยการศึกษาตลอดชีวิต ที่เรียนเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิต และความเป็นอยู่ และสามารถนำไปใช้ในชีวิตจริงได้ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตเป็นสำคัญ

การเพิ่มขึ้นของประชากร คาดว่าส่งผลกระทบต่อการศึกษาอย่างแน่นอน การศึกษาในสถาบันศาสนาซึ่งเป็นการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย คนอาจจะเข้าไปในวัดเพื่อบวชเรียน หรือเพื่อไปปฏิบัติธรรม ซึ่งในอนาคตคาดว่าคนจำนวนนี้น่าจะเพิ่มขึ้น

ประชากรที่เพิ่มขึ้น จะไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสัดส่วนของประชากรที่นับถือศาสนาในประเทศไทย โดยอิทธิพลทางประวัติศาสตร์ที่บรรพบุรุษนับถือศาสนาใด ก็จะได้รับทอดมายังทายาทรุ่นใหม่ต่อไป ในอนาคตจึงไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสัดส่วนของศาสนิกชนในแต่ละศาสนา

ในอนาคตถ้ารัฐมีการจัดการศึกษาที่ดี สถาบันศาสนามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และจัดการศึกษาได้พอเพียงแล้ว ประชากรที่เพิ่มขึ้นจะยังคงเป็นประชากรที่มีคุณภาพและคุณธรรม และเป็นสังคมแห่งการเอื้ออาทร

ในอนาคตประชากรจะมีการเปลี่ยนแปลง ทั้งเชิงปริมาณ เชิงคุณภาพ การกระจาย และการย้ายถิ่นด้วย อัตราการเพิ่มของประชากรจะมีการเพิ่มในสัดส่วนที่ลดลง ประชากรจะมีคุณภาพ เพราะคนมีโอกาสอย่างน้อย 12 ปี ที่จะได้รับการศึกษา ตามรัฐธรรมนูญ และพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ ดังนั้น บทบาทของการศึกษาทั้ง 3 ระบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษานอกระบบ จะมีบทบาทในการที่พัฒนาระดับการศึกษาคนที่อยู่นอกระบบมากขึ้น

การเพิ่มขึ้นของประชากรไม่สามารถทำให้วัดหรือสถาบันศาสนาเพิ่มขึ้นได้ในสัดส่วน หรืออัตราส่วนที่เท่ากัน การสร้างวัดใหม่มีข้อกำหนดเรื่องระยะทางที่จะต้องห่างจากวัดเก่าตาม สมควร แต่ด้วยศรัทธาของผู้ต้องการสร้างวัดก็อาจจะมีการสร้างวัดใหม่ขึ้นได้ ซึ่งอาจจะเป็น สถานที่ที่ใกล้แหล่งพำนักของตน แต่สถาบันศาสนาหรือคณะสงฆ์ต้องการเน้นที่คุณภาพมากกว่า วัดควรจะมีพื้นที่ที่เหมาะสม อยู่ในแหล่งที่เหมาะสม สามารถรักษาองค์กรให้สืบต่อไปได้ใน อนาคต ดังนั้นการดำเนินการที่สามารถเป็นไปได้ในอนาคตก็คือ การสร้างเมืองใหม่หรือหมู่บ้าน จัดสรรขนาดใหญ่ ควรจะมีสถานที่ที่จัดไว้เพื่อพิธีกรรมทางศาสนา เนื่องจากการขยายตัวของ ชุมชนไปยังแหล่งต่างๆ ไม่มีวัดที่จะรองรับการขยายตัว ไม่มีพระสงฆ์บิณฑบาตในตอนเช้า ทำให้ศาสนิกชนออกห่างจากพระ ออกห่างจากวัด ในทางตรงกันข้ามถ้ามีการขยายตัวของชุมชน เมือง แล้วไม่ได้มีการจัดสรรพื้นที่เพื่อกิจกรรมทางศาสนา ประชากรก็จะขาดธรรมะได้ อาจเกิด ปัญหาทางคุณธรรมและจริยธรรมได้

ในปี 2562 คืออีกประมาณ 15 ปีข้างหน้าคุณภาพของประชากรโดยรวมแล้วจะดีขึ้น เกิดความเข้าใจในเรื่องศาสนาเพิ่มขึ้น และก็มีการศึกษาของศาสนาในทางที่เข้าใจมากขึ้น

พระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542 เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้บรรลุถึงความมี คุณภาพของประชากร กล่าวคือพระราชบัญญัติการศึกษาที่บริบททางการศึกษาไม่ได้ผสมผสาน กับเรื่องของศาสนานิยมหรือชาตินิยม แต่เน้นเรื่องของประชาชนนิยมหรือประชาคมนิยมที่มองไป ทั่วประเทศ ให้การยอมรับและให้อิสระต่อการนับถือศาสนาตามรัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติ การศึกษาก็ให้ความสำคัญกับทุกศาสนา การศึกษาจะต้องกระจายไปทุกกลุ่มศาสนาและก็ให้ โอกาสแก่ศาสนาต่างๆ เข้ามามีบทบาททางการศึกษา และกำหนดในแผนการศึกษาแห่งชาติว่า การศึกษาจะต้องบูรณาการศิลปะ วัฒนธรรม ศาสนา และการกีฬาไว้ด้วยกัน

โดยสรุปผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง 8 ท่าน ที่ให้ภาพอนาคตที่เป็นไปได้มากที่สุดของประชากร มี ภาพอนาคตที่เป็นได้ของประชากร ยังคงสามารถเป็นคนดีของสังคมได้ด้วยสถาบันศาสนา ใน รูปแบบที่แตกต่างกัน

การจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยโดยสถาบันศาสนาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอภาพอนาคตในทางที่เป็นไปได้มากที่สุด ดังนี้

3.3.1 การมีส่วนร่วมในการจัดระบบ โครงสร้างและกระบวนการจัดการศึกษาของสถาบันศาสนา (ม.9)

ผู้ทรงคุณวุฒิบางท่านเสนอภาพอนาคตที่เป็นไปได้มากที่สุดที่เกี่ยวข้องในเรื่องการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาดังนี้

ในอนาคตการวางระบบการบริหารจัดการศึกษาในวัด จะต้องสร้างระบบที่มีความเข้มแข็งมากพอ เช่น ในสถาบันพระพุทธศาสนาต้องไม่เกิดเหตุการณ์ ที่การเปลี่ยนแปลงเจ้าอาวาสจะมีผลต่อการจัดการศึกษา ในอดีตถ้าเจ้าอาวาสย้ายไป เจ้าอาวาสคนใหม่มีความสนใจทางการศึกษาน้อยก็ทำให้การจัดการศึกษาล้มเลิกไปในที่สุด ในอนาคตจะมีการวางระบบทางด้านการศึกษาอย่างชัดเจนว่า มีดำเนินการอย่างไร ใครเป็นผู้รับผิดชอบเรื่องใดบ้าง ภารกิจเป็นอย่างไร การบริหารจัดการทรัพยากรอย่างชัดเจน ตัวอย่างเช่น ในกรณีของการจัดการศึกษาในสถาบันคริสต์ศาสนา จะมีการบริหารจัดการจากส่วนกลางและมีการแบ่งหน้าที่ที่ชัดเจน ว่าใครรับผิดชอบเรื่องอะไรก็ทำเรื่องนั้น ก็จะสามารถดำเนินการได้

ในอนาคตสถาบันศาสนาจะเข้ามามีส่วนในการในเรื่องของการจัดการศึกษา ตั้งแต่ระดับนโยบาย กำหนดทิศทาง กำหนดนโยบาย กำหนดปรัชญาของการจัดการศึกษา สถาบันศาสนาจะเข้ามามีบทบาทในระดับนี้มากที่สุด เพื่อรองรับโลกที่เปลี่ยนแปลง สังคมที่เปลี่ยนแปลง

3.3.2 สิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถาบันศาสนา (ม.12)

ผู้ทรงคุณวุฒิกลุ่มหนึ่ง (5 ท่าน) เห็นสอดคล้องกันว่าภาพอนาคตจะเป็นไปตามกฎกระทรวงที่จะออกตามมาตรา 12 ที่สถาบันศาสนาสามารถจัดการศึกษาได้ตามที่กฎหมายกำหนด และผู้ทรงคุณวุฒิท่านอื่น ได้เสนอภาพอนาคตที่เป็นไปได้มากที่สุดในปี พ.ศ. 2562 อย่างหลากหลาย ดังนี้

ในอนาคตสถาบันพระพุทธศาสนาจะมีการจัดการศึกษาทั้งสามระบบ และมีองค์กรบริหารที่เป็นกลาง ซึ่งอาจจัดตั้งขึ้นโดยวัดทั้งหลายที่มีลักษณะเป็นร่มใหญ่ และคู่ขนานเพราะฉะนั้น องค์กรจริงๆ ควรเหมือนกับศาสนาคริสต์ คือมีองค์กรของรัฐคือ เดิม ซึ่งภายใต้โครงสร้างใหม่ก็คือ สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ แล้วก็มีองค์กรที่เป็นกลาง เป็นศูนย์รวม ที่ทำหน้าที่บริหารจัดการ ควบคุมคุณภาพในการจัดการศึกษา ต้องการกฎกลางๆ เป็นระบบภายในของศาสนาที่เข้ามาดูแลการศึกษาอย่างจริงจัง คือดูแลตนเอง แล้วก็มีของรัฐ เข้ามาดูแล ซึ่งมีทั้ง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน มีทั้งเขตพื้นที่การศึกษา มี อบต. และอีกหลายหน่วยงานช่วยกันดูแล สถาบันพระพุทธศาสนาจะมีการพัฒนาระบบการบริหารจัดการ เพื่อให้จัดการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล ทั้งในเรื่องการปรับโครงสร้างให้ชัดเจน กำหนดผู้รับผิดชอบที่ต้องมีจิตวิญญาณของการเป็นนักพัฒนา เพื่อทำหน้าที่ดูแลควบคุม เรื่องคุณภาพ เรื่องความเชื่อมโยงกับศาสนาที่มีความเป็นเอกภาพ

ประเด็นที่จะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงต่อการจัดการศึกษานั้น คือ มาตรา 12 ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ในมาตรา 12 ที่ให้ทุกหน่วยองค์กรสามารถจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ดังนั้นสถาบันศาสนาสามารถที่จัดการศึกษาได้ ทางการศึกษานอกระบบในระบบและตามอัธยาศัย และยังมีมาตราอื่นๆ ที่กล่าวถึงการสนับสนุนในการจัดการศึกษา การจัดการศึกษาและการสนับสนุนต่างๆ นั้นสอดคล้องกับความต้องการอัตตลักษณ์ของไทย แต่การจัดการศึกษาของสถาบันศาสนายังด้อยคุณภาพ ถ้าเทียบกับการศึกษามัธยมศึกษา

สถาบันศาสนาต้องมีบทบาทร่วมจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานตามแนวทางของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ทั้งการศึกษานอกระบบ ในระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ทั้งการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม-บาลี สามัญ และการจัดการศึกษาสงเคราะห์ เป็นศูนย์การศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ การจัดการธรรมะศึกษา โรงเรียนการกุศลต่างๆ การจัดการศึกษาแบบนอกระบบโรงเรียนของวัดควรมีจุดมุ่งหมายหลักในการสร้างคนให้เป็นคนดีมีศีลธรรม เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ไม่ใช่เพื่อประกอบอาชีพ นี่คือนโยบายของสถาบันศาสนา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3.3.3 การมีสิทธิได้รับสิทธิประโยชน์ตามควรแก่กรณีของสถาบันศาสนาที่จัดการศึกษา (ม.14)

ผู้ทรงคุณวุฒิบางท่านได้เสนอภาพอนาคตที่เป็นไปได้มากที่สุดในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิทธิประโยชน์ในการได้รับการสนับสนุนจากรัฐ ดังนี้

การสนับสนุนงบประมาณนั้น ถ้าสถาบันศาสนาจะตั้งโรงเรียนไม่ว่าจะตั้งประเภทใดก็ตาม ตามกฎหมายแล้วมีสิทธิตั้งได้ไม่ว่าระดับใด ส่วนเรื่องงบประมาณสถาบันศาสนาเอง ก็มีเงินที่ได้รับบริจาคมากมาย เพียงแต่จัดการเรื่องกฎระเบียบให้เอื้ออำนวยให้สามารถดำเนินการได้อย่างสะดวก และรัฐควรให้การส่งเสริมสนับสนุนค่าใช้จ่ายให้อีกส่วนหนึ่งด้วย

ส่วนมาตรการที่ควรให้การสนับสนุนนั้น ควรมีจุดมุ่งหมายที่เน้นเรื่องวัตถุประสงค์ต่างๆ ที่จะเอื้อให้เกิดคุณภาพการศึกษา สามารถยกระดับคุณภาพของแต่ละแห่งให้เท่าเทียมกันได้โดยคำนึงถึงความสอดคล้องกับสภาพของสถานศึกษาแต่ละแห่งเป็นสำคัญ

ในอนาคตจะมีการกำหนดมาตรการส่งเสริมให้องค์กรอื่นๆ ของสังคมเข้ามาจัดการศึกษาให้มากขึ้น มีแรงจูงใจ และมีมาตรการพิเศษทางภาษี แต่หน่วยงานทางภาษีที่ทำหน้าที่เก็บภาษีอากรเมื่อพิจารณาจากภารกิจก็คือการเก็บภาษีอากรให้เพิ่มขึ้น การไปลดมาตรการทางด้านภาษีทำให้รายได้จากการจัดเก็บภาษีน้อยลง ก็จะมีผลกระทบต่อภารกิจของหน่วยงาน การกำหนดมาตรการทางภาษีจึงเป็นการคิดในแง่ของการทำตามภารกิจของหน่วยงาน แต่ไม่ได้คิดในภาพรวมทั้งหมดว่า ถึงแม้ว่าจะลดหย่อนภาษีและมีรายได้จากการจัดเก็บภาษีน้อยลง แต่ในขณะเดียวกันรัฐก็ลงทุนทางการศึกษาโดยใช้เงินน้อยลง มีผู้อื่นนี้เข้ามาร่วมลงทุนทางการศึกษามากขึ้น ก็จะเป็นการประหยัดเงินของรัฐในภาพรวม ในขณะนี้ปัญหาคือหน่วยงานต่างๆ ก็จะคำนึงถึงภารกิจเฉพาะของตนเป็นหลัก และพยายามขยายอาณาจักรให้เป็นไปตามภารกิจของตน โดยที่ไม่ได้คำนึงว่าผลกระทบในภาพรวมอย่างไร

ในเรื่องงบประมาณทางการศึกษา ถ้าถามว่าการเปลี่ยนแปลงงบประมาณต่อการจัดการศึกษานอกระบบ ในระบบการศึกษา และการศึกษาตามอัธยาศัย ที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนานั้นเป็นอย่างไร จะต้องพิจารณาเรื่องของการเปลี่ยนแปลงของประชาชนต่อการให้ความเชื่อถือกับการจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนาเป็นสำคัญ จึงมีความจำเป็นที่รัฐจะต้องเข้าไปอุปถัมภ์ศาสนา และเข้าไปส่งเสริมการจัดการศึกษาในสถาบันศาสนาให้มากขึ้น

การจัดสรรงบประมาณเพื่อการจัดการศึกษาในสถาบันศาสนา เป็นตัวชี้วัดคุณธรรมของคนได้อย่างดี ถ้าคนเข้าคุกมากขึ้น เพราะคนเหล่านั้นเป็นคนประพฤติผิดต่อชุมชน เท่ากับว่าสังคมยอมรับบุคคลกลุ่มนี้ไม่ได้ เนื่องจาก เป็นคนที่ขาดคุณธรรม ดังนั้น ถ้าการจัดสรร

งบประมาณด้านนี้มีมากขึ้น ก็หมายถึงรัฐเห็นความสำคัญกับการแก้ปัญหาคนที่ไม่มีความรู้ ขาดคุณธรรม และเป็นการพัฒนาคนในสังคมให้ดีขึ้น

สังคมที่เปลี่ยนเป็นทุนนิยมและค่านิยมทางวัตถุมากขึ้น จะส่งผลกระทบต่อการจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนาอย่างแน่นอน เนื่องจากงบประมาณไม่พอ เพราะรัฐไปให้ความสำคัญในเรื่องการศึกษาภาคบังคับ ไปเน้นการศึกษาที่เติมความรู้ให้กับคน แต่ไม่เน้นเติมด้านศาสนาและคุณธรรมให้กับคน

สถาบันศาสนาจะเป็นองค์กรหนึ่งที่จัดการศึกษา รัฐต้องให้การสนับสนุนอย่างทั่วถึง ระบบ ระเบียบที่ออกโดยรัฐ ต้องไม่ใช่ระบบ ระเบียบที่ขัดขวางการดำเนินการของรัฐ การปฏิรูประบบราชการที่รัฐดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 นั้น เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการดำเนินการของสถาบันศาสนา แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ก่อให้เกิดระบบระเบียบที่ยุ่งยากต่อการจัดการศึกษา ซึ่งรัฐต้องปรับเปลี่ยนให้ไม่เกิดการขัดขวางการดำเนินการของสถาบันศาสนา

งบประมาณสนับสนุนจากรัฐจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับองค์กรศาสนาที่จะสร้างความเข้าใจให้แก่รัฐบาล ให้รัฐบาลมีความเข้าใจในบทบาทของสถาบันศาสนา ให้เข้าใจว่าการที่จะให้งบประมาณแก่องค์กรศาสนา ประโยชน์ที่ได้รับจริงๆ นั้น จะเข้ามาสู่ประชาชน ผู้ประเทศชาติ

สถาบันศาสนาจะต้องตรวจสอบว่ามีคุณภาพจริงหรือไม่ในส่วนของจิตใจ การใช้จ่ายงบประมาณจะไม่คุ้มค่าถ้าไม่เกิดคุณภาพในส่วนของจิตใจของประชาชน นั่นคือการดำเนินการของสถาบันศาสนาเป็นไปอย่างไม่คำนึงถึงศักยภาพ คำนึงถึงคุณภาพของสถาบันศาสนา เป็นการสูญเสียงบประมาณ ใช้จ่ายงบประมาณอย่างไม่คุ้มค่า

3.3.4 รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงาน และการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบอย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพ (ม.25)

ผู้ทรงคุณวุฒิ ได้สร้างภาพอนาคตที่เป็นไปได้มากที่สุดเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต ดังนี้

ในอนาคตกฎหมายจะมีส่วนผลักดันให้วัดเป็นจุดศูนย์รวม และเป็นแหล่งเรียนรู้ เพราะว่ามีบัญญัติออกมาเป็นกฎหมายแล้ว การดำเนินการต่างๆ เป็นไปได้ยาก ถ้าไม่มีกฎหมาย ต่อเมื่อมีกฎหมายมีนโยบาย หรือมีอะไรที่เร่งด่วน ที่กำหนดว่า ต้องเป็นอำนาจหน้าที่ของสถาบันศาสนา จะต้องเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการศึกษา ชุมชนจะต้องมีกิจกรรมอะไรที่เกี่ยวข้อง ให้สถาบันศาสนาได้รับการยอมรับที่จะมีส่วนในการดำเนินการ หรือโรงเรียนจะต้องทำหลักสูตรอะไรที่เกี่ยวข้อง การดำเนินการต่างๆ จะไม่เกิดขึ้นถ้าไม่มีมาตรการอะไรออกมา โดยเฉพาะการ

ตราเป็นกฎหมาย จะช่วยให้ โอกาสที่จะเกิดมีมากกว่าที่เราจะปล่อยให้ เป็นไปตามธรรมดาหรือตามธรรมชาติ ถ้าเป็นเรื่องของกฎหมาย หรือเป็นนโยบาย ที่กำหนดขึ้นให้ผู้ที่มีส่วนทางการจัดการศึกษาคือใครบ้าง ต้องดำเนินการอย่างไรบ้าง ก็จะมีการดำเนินการที่รวดเร็วและเป็นระบบขึ้น

3.3.5 สถาบันศาสนามีส่วนในการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน (ม.29)

ผู้ทรงคุณวุฒิบางท่าน ให้ภาพอนาคตที่เป็นไปได้มากที่สุดในส่วนที่เกี่ยวกับการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ดังนี้

การศึกษานอกโรงเรียนในอนาคตโดยสถาบันศาสนา จะดำเนินการเพียงฝ่ายของสถาบันศาสนาเพียงฝ่ายเดียวไม่ได้ แต่ต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างสถาบันศาสนาและชุมชน ชุมชนต้องตื่นตัวที่จะจัดการศึกษาด้วยตัวเอง มีกลไกของชุมชน และกำหนดความต้องการที่ชัดเจน ชุมชนต้องสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงในชุมชน ให้มีผู้ที่ทำงานในส่วนนี้ได้ และสามารถเชื่อมโยงกับสถาบันศาสนาได้

ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ที่ระบุให้ ชุมชนพยายามจัดการศึกษา โดยให้โรงเรียนในระบบ สถาบันศาสนา และส่วนอื่นมีส่วนร่วมเข้ามาจัดการศึกษาในชุมชน จะเป็นการส่งเสริมตามแนวในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตอย่างชัดเจน และชุมชนควรเข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษาที่เน้นวัฒนธรรมในชุมชนอย่างมาก

การจัดการศึกษาจะมีมากขึ้น ในกรณีนี้คือ การศึกษาตลอดชีวิต หรือการผสมผสานระหว่างการศึกษานอกระบบกับแหล่งการเรียนรู้ต่างๆ ซึ่งมีการพัฒนาโดยควบคู่กันไปต่อไปสังคมจะต้องเป็นสังคมฐานความรู้ และฐานความรู้จะต้องเรียนรู้ตลอดชีวิตด้วย ความรู้ใหม่ๆ จะเกิดขึ้นตลอดเวลา และเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

สถาบันทางศาสนาจะเป็นศูนย์กลางการจัดการศึกษา เป็นชุมชนทางด้านการศึกษา คุณธรรม และจริยธรรม เป็นตลาดให้เยาวชนเข้ามาใช้บริการอย่างกว้างขวาง สามารถนำความรู้ นำสิ่งต่างๆ นั้น ไปใช้ และก็นำไปใช้ทั้งในเรื่องของการดูแลตนเอง ที่จะทำให้ตนเองป้องกันความเลวจากข้างนอกเข้ามา หรือในเวลาเดียวกันก็สามารถที่จะทำให้ชุมชนไปช่วยชุมชนไปช่วยชาติบ้านเมือง มีศูนย์การเรียนรู้ การฝึกอบรม กว้างขวางมากขึ้น ถ้าสถาบันศาสนาไม่มีส่วนในการจัดศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ก็จะทำให้ผู้นำทางด้านศาสนาน้อยลง

รัฐบาลจะเห็นความสำคัญของสถาบันศาสนา สถาบันศาสนาจะมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาทุกระดับทุกระดับ สถาบันศาสนาต้องมีความเข้มแข็ง สถาบันศาสนาที่จัดการศึกษาจะต้องมีความเข้มแข็ง ในเรื่องของระบบ ความเข้มแข็งในแง่ของบุคลากร การบริหารจัดการ และองค์ความรู้ ซึ่งก็หมายถึงต้องมีมาตรฐานการศึกษา ในเรื่อง การบริหาร

การจัดการ หลักสูตร การเรียนการสอน และต้องมีการตรวจสอบ มีรูปแบบเป็นสถาบันชัดเจนและสถาบันเป็นฐาน (Institution base) แต่ถ้าเป็นแนวทางที่ไม่ยึดตัวแบบสถาบันก็จะเน้นเรื่องของชุมชน หรือยึดชุมชนเป็นฐาน (Community base) ซึ่งเป็นภาพที่น่าสนใจ เพราะสถาบันศาสนาหรือองค์กรทางศาสนาจะยั่งยืนอยู่ได้ต้องอาศัยความร่วมมือของชุมชน ที่สถาบันศาสนาที่เป็นแกนกลางของชุมชน ซึ่งเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม จะเป็นกลไกเคลื่อนไหวของทั้งชุมชน ไม่ใช่แค่สถาบันศาสนา ไม่ใช่แค่วัด มัสยิด แต่คือชุมชนที่ โดยมีวัด โดยมีมัสยิด หรือว่ามีโบสถ์คริสต์เป็นกลไกหลักที่ทำให้ขับเคลื่อน ในระดับนี้สถาบันศาสนาจะเป็นแกนหลักของการจัดการศึกษาชุมชน ที่จะเป็นไปตามมาตรา 29 ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542

ภาพที่เป็นรูปธรรมนี้ ต้องทำให้ชุมชนเป็นหลัก หรือสถาบันศาสนาเป็นหลัก หรือเกื้อกูลกัน ฉะนั้น จะต้องมีกิจกรรมของชุมชน ซึ่งกิจกรรมของชุมชนจะเป็นสิ่งสำคัญมาก เป็นกิจกรรมที่มุ่งเน้นการสร้างชุมชนที่ใช้หลักธรรมในการดำเนินวิถีชีวิตของชุมชน พัฒนาการศึกษาให้ประชาชน ให้เป็นชุมชนที่มีคุณธรรม จริยธรรม

รูปแบบของสถาบันศาสนาอิสลาม มัสยิดก็เป็นจุดศูนย์กลางของชุมชน มัสยิดต้องเป็นองค์กรที่จะสื่อความคิดและเป็นตัวอย่างให้แก่ประชาชนในชุมชน เป็นแบบอย่างแก่ชุมชน มัสยิดเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตของคน มัสยิดคือประชากรทั้งหมด ทุกคนต้องช่วยกันดูแลโดยมีผู้แทนคือผู้บริหารมัสยิดกลุ่มหนึ่งเป็นตัวกลาง นั่นคือในอนาคตสถาบันศาสนาต้องเป็นวิถีชีวิต เป็นส่วนประกอบสำคัญของชีวิตและชุมชน

3.3.6 บุคลากรทางการศึกษาที่จัดการศึกษาตามอัธยาศัยไม่ต้องมีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ (ม.53)

ในแนวคิดเกี่ยวกับใบอนุญาตประกอบวิชาชีพของบุคลากรที่จัดการศึกษาตามอัธยาศัย ที่ไม่ต้องมีใบอนุญาตนั้น เนื่องจากสถาบันศาสนามีการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยด้วย บุคลากรในสถาบันศาสนาเองก็จะมีความรู้ความสามารถเป็นที่ยอมรับในระดับหนึ่ง โดยผู้ทรงคุณวุฒิในภาพอนาคตที่เป็นไปได้มากที่สุดดังนี้

ตามพระราชบัญญัติการศึกษา ระบุว่าบุคลากรหรือผู้สอนที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย ไม่จำเป็นต้องมีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพก็ได้ แต่บุคลากรที่อยู่ในระบบจะต้องมีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ กรณีนี้ต้องมีความเข้าใจว่าใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ คืออะไร มีวัตถุประสงค์เพื่ออะไร การกำหนดให้มีหรือไม่มีต้องไม่ขัดขวางการจัดการศึกษาของสถาบันศาสนา

3.3.7 มีส่วนร่วมในการระดมทรัพยากรและการลงทุนด้านงบประมาณ การเงิน และทรัพย์สินเพื่อใช้ในการจัดการศึกษา ของสถาบันศาสนา (ม.58)

ผู้ทรงคุณวุฒิให้ภาพอนาคตในทางที่เป็นไปได้ในประเด็นนี้ ดังนี้

การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในสถาบันศาสนานั้น หน่วยงานและองค์กรภาคเอกชนจะมีบทบาทในการมีส่วนร่วมขององค์กรศาสนามากขึ้น เมื่อพิจารณาการมีส่วนร่วมของสังคมนี้ ต้องแยกประเด็นระหว่างการมีส่วนร่วมกับการจัดการศึกษา กล่าวคือ ประเด็นการมีส่วนร่วมนั้น มีหลายรูปแบบ คือ ร่วมบริจาค ร่วมเป็นกรรมการ ร่วมการปรึกษา ร่วมเป็นวิทยากร ร่วมสอน หรือร่วมจัดบรรยากาศของการเรียนให้กับสถานศึกษา

วัดบางแห่งที่มีความพร้อมจะจัดการศึกษามากขึ้น เนื่องจากวัดมีเงินที่ได้จากการบริจาคมากมายมหาศาล และมีวิธีการบริหารจัดการการเงินเป็นของตนเอง แต่ไม่มีระบบตรวจสอบ เพราะเงินได้มาจากประชาชนที่มีศรัทธามายบริจาค ซึ่งวัดเหล่านี้ จะมีความพร้อมที่จะจัดการศึกษาโดยหวังพึ่งงบประมาณจากรัฐน้อยที่สุด

ในอนาคตจะมีการใช้เงินบริจาคหรือเงินของวัด ในการสร้างและพัฒนาคนมากกว่าการสร้างศาสนสมบัติ โดยการส่งเสริมสนับสนุนการจัดการศึกษา พัฒนาโรงเรียนหรือพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ เป็นศูนย์กลางให้บริการการศึกษาหรือให้การศึกษาผ่านกิจกรรมทางศาสนาแก่ประชาชน

3.3.8 รัฐต้องจัดสรรคลื่นความถี่ สื่อตัวนำและโครงสร้างพื้นฐานเพื่อประโยชน์ในการศึกษานอกระบบการศึกษาตามอัธยาศัย (ม.63)

บทบัญญัติตามมาตรา 63 นี้ เป็นส่วนสำคัญที่จะมีผลต่อการเรียนการสอนในรูปแบบการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิบางท่านให้ภาพอนาคตที่เป็นไปได้มากที่สุดในปัจจุบัน ดังนี้

ตามกฎหมายในมาตรา 62, 63, 64 ที่ระบุถึงสื่อวิทยุและโทรทัศน์นี้ โดยมีกฎหมายกำหนดว่าจะต้องจัดเพื่อการศึกษาไม่ใช่เพื่อสันทนาการอย่างเดียว เพราะฉะนั้นสื่อหนังสือพิมพ์ สื่อทีวี สื่อวิทยุนี้ก็เป็กิจกรรมที่คนจะเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี และรัฐต้องการดำเนินการอย่างรอบคอบ

ในอนาคตการเรียนรู้อุปแบบที่สำคัญคือ การศึกษาตามอัธยาศัย และเป็นหน้าที่ตามกฎหมายที่ผู้เรียนจะต้องได้รับการฝึกอบรมให้สามารถใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ตามมาตรา 63 และ 64 ซึ่งรัฐ จะต้องดำเนินการก่อน อันดับแรกคือ จัดเตรียมความพร้อมให้กับผู้เรียน ทำให้เห็นว่าผู้ร่างกฎหมายมีความเข้าใจว่าการเรียนรู้จำเป็นต้องใช้สื่อและอุปกรณ์ต่างๆ อันดับที่สองคือ ความสามารถในการเรียนรู้ของประชาชนด้วยตัวของเขาเอง โดยจะต้องเสริมทักษะในเรื่องนี้ให้กับผู้เรียน และที่สำคัญอันสุดท้ายคือ นิสัยใฝ่รู้ วัฒนธรรมการเรียนรู้ ฉะนั้น นิสัยใฝ่รู้หรือการสร้างวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้มีความสำคัญมาก จึงเกิดชุมชนแห่งการเรียนรู้ เมืองแห่งการเรียนรู้ ที่มีหลายองค์กรมาร่วมมือกัน สามารถสร้างคนที่มีนิสัยใฝ่รู้ (learning man) ได้

นอกเหนือจากภาพอนาคตในทางดีหรือที่พึงประสงค์เกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แล้ว ผู้ทรงคุณวุฒิยังเสนอภาพอนาคตที่เป็นไปได้มากที่สุดในส่วนที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยในประเด็นอื่นๆ อย่างหลากหลาย ได้แก่

ภาพอนาคตในทางที่เป็นไปได้มากที่สุดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของสถาบันศาสนา

ผู้ทรงคุณวุฒิให้ภาพอนาคตที่เป็นไปได้มากที่สุดเกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย อย่างหลากหลาย ดังนี้

การจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนา ตามความเห็นแล้วมีความเป็นไปได้สูงเนื่องจาก สถาบันศาสนามีความพร้อมในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นอาคารสถานที่ เงินคือเงินบริจาคให้วัดต่างๆ ละบุคคลากร คือพระซึ่งเป็นผู้มีความรู้ นอกจากนี้ ยังมีศรัทธาจากญาติโยมที่จะมีส่วนร่วมสนับสนุนในการจัดการเรื่องต่างๆ ได้อีกมากมาย และสาระความรู้ทางด้านคุณธรรม จริยธรรมก็มีอยู่ในวัด เพียงแต่เพิ่มสาระวิชาการ โดยสรรหาวิทยากรจากภายนอกมาช่วยสอน จึงมีความพร้อมทุกอย่างที่จะดำเนินการได้

การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ในอนาคตควรเป็นการศึกษาที่เน้นปรัชญาการศึกษาอย่างต่อเนื่องและการศึกษาตลอดชีวิต life long education ตามแนวทางของ education for all และ all for education นั่นคือการจัดและส่งเสริมการเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิตแก่ประชากรของประเทศเพื่อพัฒนาอาชีพ พัฒนาทักษะชีวิต และการพัฒนาชุมชน สังคม แนวทางการจัดการศึกษาจะมีรูปแบบหลากหลาย โดยเป็นการใช้รูปแบบการเรียนรู้อย่างบูรณาการเต็มปัญญาให้คนและสังคม เหมาะสมกับบุคคลกลุ่มต่างๆ

การจัดค่ายคุณธรรมและจริยธรรม ควรจะมีเพิ่มให้มากขึ้น และควรเป็นบทบาทของสถาบันศาสนาในการที่จะปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรม กิจกรรมอาจทำได้หลายรูปแบบโดยใช้สื่อต่างๆ ด้วย ในการจัดค่ายนอกจากจัดที่สถาบันศาสนาแล้ว หน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน รวมทั้งสำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน จะต้องเป็นผู้ร่วมดำเนินการด้วย โดยกำหนดเป็นค่ายพัฒนาทักษะชีวิต ที่เน้นใน 4 เรื่อง คือ การพัฒนาประชาธิปไตย การพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และยาเสพติด เป็นสำคัญ

ในอนาคตจะมีการดำเนินการตามพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542 ที่ส่งผลต่อการปฏิรูปการศึกษา แต่ไม่ใช่จะดีไปทั้งหมด มีบางส่วนที่เป็นปัญหาอยู่ จึงต้องมีการปรับพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542 ในบางส่วน เพื่อสร้างความมั่นใจในการปฏิรูปการศึกษาให้มากขึ้น

การจัดการศึกษานอกระบบของสถาบันศาสนามีความสำคัญ การจะดำเนินการ ต้องขึ้นอยู่กับแนวคิด แนวทางที่ดีตรงต่อความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย โดยการมีส่วนร่วมของสถาบันศาสนามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการจัดการศึกษาในอนาคต

เป้าหมายที่สำคัญ ของการพัฒนาโปรแกรมทางการศึกษานอกระบบ คือการช่วยกลุ่มเป้าหมายให้บรรลุความสำเร็จ ในเรื่องที่จะก่อประโยชน์แก่ตัวของกลุ่มเป้าหมาย และการวิเคราะห์ความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย เพื่อจะได้บรรลุความต้องการและปัญหาที่แท้จริงของกลุ่มเป้าหมาย และสามารถพัฒนาโปรแกรมที่เหมาะสมต่อกลุ่มเป้าหมาย ดังนั้น ควรต้องมีการวิเคราะห์ความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย คือผู้เรียนเป็นสำคัญ แต่ความต้องการของกลุ่มเป้าหมายนี้ ควรจะเป็นความต้องการที่ไม่ขัดแย้งต่อความต้องการของสังคมโดยส่วนรวมด้วย ไม่ใช่เฉพาะกลุ่มผู้เรียนอย่างเดียว

การจัดการศึกษานอกระบบโดยคริสต์ศาสนาก็ดี หรือศาสนาอิสลาม หรือแม้แต่ศาสนาซิกข์ก็ตาม การจัดการศึกษาจะเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลได้ ปัจจัยสำคัญคือ โครงสร้างที่มีประสิทธิภาพในการจัดการศึกษาในระบบ นั่นคือ ลักษณะการจัดการศึกษาในระบบ จะเป็นต้นแบบของการพัฒนาเพื่อจัดการศึกษานอกระบบต่อไป

รูปแบบหรือโมเดล ในการจัดการศึกษานอกโรงเรียนที่เป็นต้นแบบที่ดีที่สุด คือ การตั้งบ้าน วัด โรงเรียนให้เข้ามามีส่วนร่วมมือกัน โดยมีปัจจัยสนับสนุนคือ ผู้นำที่มี ตัว M คือ Money Management Man-power อาจจะเป็นรูปแบบที่ดำเนินงานโดยครุภูมิปัญญาที่รูปแบบที่ดี ควรจะมีการกระจายต้นแบบดังกล่าวให้ขยายไปในวงกว้าง เป็นการกระจายด้านการพัฒนา ให้เห็นประสิทธิภาพ เป็นกลไกที่จะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่องการศึกษา ทั้งในระบบ นอก ระบบและตามอัธยาศัย นอกจากนี้ สถาบันศาสนาที่จัดการศึกษานอกระบบควรทำให้เกิดความสมดุล ทั้งในโปรแกรมเชิงระบบ เชิงสถาบัน เชิงสารสนเทศและเชิงพัฒนา

การเปลี่ยนแปลงในเรื่องของการศึกษาในอนาคตนั้นจะมีการปรับเปลี่ยนเป็น Learning for life โดยที่ไม่สามารถแบ่งแยกว่าการจัดการศึกษาในระบบควรจะมีสัดส่วนเท่าไร นอกระบบควรมีสัดส่วนเท่าไร ตามอัธยาศัยจะมีสัดส่วนเท่าไร จึงไม่ควรจะระบุสัดส่วนว่า เป็นอย่างไร ควรจะให้เกิดทั้งสามระบบคู่ขนานกันไปโดยตลอด เหมือนกับว่าควรมีสัดส่วนที่เท่ากันทั้งสามระบบ ควรมีทั้งสามระบบเกิดขึ้น พร้อมๆ กันจะดีที่สุด Learning for life จะมีทั้งสามระบบส่วนจะเป็นเท่าไร ไม่ควรมีสัดส่วนที่ชัดเจน การศึกษาจะมีรูปแบบเปิด สามารถเรียนที่ไหน เมื่อไร ได้ตลอดเวลาไม่จำเป็นต้องอยู่ในชั้นเรียน อัตราส่วนไม่น่าจะเป็นเกณฑ์หลัก มาตรฐานการศึกษาควรจะเป็นเกณฑ์ ถ้าโรงเรียนต้องการการสนับสนุนอย่างไร โรงเรียนนั้นต้องได้มาตรฐานก่อน ต้องกำหนดมาตรฐาน และต้องมีการเทียบโอนกันได้ทั้งสามระบบ ซึ่งจะช่วยทั้งสามระบบนี้ได้เป็นอย่างดี

บทบาทของสถาบันศาสนา น่าจะเข้ามาช่วยสอนในเรื่องหลักธรรม จริยธรรม และ ธรรมะสอนใจให้คนไม่เกินไปกับการพัฒนาทางด้านวัตถุ ให้รู้จักปรับ รู้จักคิดวิเคราะห์ ซึ่งเป็นหน้าที่สำคัญของสถาบันศาสนา ซึ่งต้องสอดแทรกอยู่ได้ในทุกวิชาชีพด้วย ศาสนาน่าจะต้องเข้ามาสอดแทรกและบูรณาการศาสนากับการศึกษาอย่างสมดุล

ในอนาคต จะมีสัดส่วนของการจัดการศึกษานอกระบบมากขึ้น โดยเฉพาะจะมี วุฒิบัตรต่างๆ ที่จัดทำเพื่อการศึกษาอกระบบ จะมีความต้องการสูงขึ้นในเรื่องของวุฒิบัตร เน้นวุฒิบัตรที่ได้จากการเรียน ทั้งๆ ที่ตามหลักปรัชญาการศึกษาอกระบบแล้ว ไม่จำเป็นต้องมี วุฒิบัตร แต่จะเป็นไปตามค่านิยมของคนในสังคมในอนาคต ถึงแม้จะเป็นการจัดการศึกษา อกระบบ ที่สุดแล้วก็ยังต้องให้วุฒิบัตร เพราะความจำเป็นต่อกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการ การรองรับว่าได้ผ่านกระบวนการการเรียนรู้และเป็นผู้มีการศึกษา

มีผู้ทรงคุณวุฒิท่านหนึ่งกล่าวถึงการจัดโปรแกรมทางการศึกษาในอนาคตของ สถาบันศาสนาว่า ในส่วนของโปรแกรมเชิงพัฒนา ในกรณีการศึกษาอกระบบโรงเรียน ควรจะ เน้นในเรื่องของความต้องการของกลุ่มเป้าหมายก่อน สถาบันศาสนาส่วนใหญ่ในอดีตที่ผ่านมา จะเป็นลักษณะของเชิงสถาบัน เนื่องจากเป็นการจัดสืบเนื่องต่อกันมา ซึ่งเมื่อพิจารณาเชื่อมโยง แล้ว จะมีผลต่อกัน คือ โปรแกรมเชิงสถาบัน มีผลต่อโปรแกรมเชิงพัฒนาอย่างมาก

กรณีที่พระราชบัญญัติการศึกษากำหนดการศึกษาภาคบังคับ 9 มีผลต่อการ เปลี่ยนแปลงอย่างมาก คือ ในอดีตเด็กที่อยู่ในวัยเรียน บวชไปศึกษาไป แต่เริ่มมีการ เปลี่ยนแปลงตั้งแต่ภาคบังคับ 6 ปีแล้ว ที่ทำให้ขาดเด็กวัด เด็กวัดจะเป็นทายาทของ พระพุทธศาสนา เมื่อขาดเด็กวัด ก็ขาดสามเณร ในปัจจุบันก็เริ่มขาดพระใหม่ การขาดเด็กวัด นั้นไม่มีผลต่อพระสงฆ์นักเพราะพระสงฆ์สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ แต่การขาดสามเณรที่จะ เป็นศาสนทายาทของสถาบันพระพุทธศาสนาจะเป็นปัญหาสำคัญของพระพุทธศาสนา และมี แนวโน้มที่จะรุนแรงขึ้นในอนาคต

ภาพอนาคตที่เป็นไปได้มากที่สุดเกี่ยวกับบุคลากรทางการศึกษาของสถาบันศาสนา

ในเรื่องบุคลากรทางศาสนานั้น ผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้ความสำคัญต่อบุคลากรทาง การศึกษาในส่วนที่เป็นผู้จัดการศึกษาและผู้สอน ดังนี้

ในอนาคตบุคลากรทางการศึกษาทั้งผู้บริหารการศึกษา ครู และนักการศึกษา จะต้องมีความรู้ที่จำเป็นอย่างยิ่ง คือ KSA อันได้แก่ ความรู้ (knowledge) ทักษะ (skill) และเจตคติ (Attitude) ครูจะต้องพัฒนาตนเอง ศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ ครูจึงต้องมีความรู้และทักษะด้าน

คอมพิวเตอร์ นอกจากนี้ ยังต้องมีทักษะในหลายเรื่องทักษะการสอน ทักษะการพูด ทักษะการประสานงาน และทักษะการวางแผน อีกด้วย

ในอนาคตทักษะการประสานงานและการวางแผนเป็นสิ่งสำคัญสำหรับครู ตัวอย่างเช่น ครูจะต้องประสานงานหาแหล่งเรียนรู้ เพื่อพาเด็กไปศึกษานอกสถานที่ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ มาตรา 24 (3) ที่เป็นการเรียนการสอนจากการปฏิบัติจริง สอนจากของจริง ทักษะการบริหารจัดการจึงเป็นสิ่งสำคัญของผู้บริหารการศึกษา ผู้บริหารจะต้องบริหารจัดการเรื่องต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในอนาคตบุคลากรทางการศึกษา หรือ ครู จะมีลักษณะพิเศษอื่นๆ นอกเหนือจากการมีความรู้เพียงอย่างเดียว หรือสอนเก่งเพียงเดียว ครูไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์หรือฆราวาส ควรจะเป็นรูปแบบ (model) ที่ดีสำหรับเด็ก คือจะต้องเป็นคนดีสามารถเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับผู้เรียนในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการใฝ่เรียนรู้ การคิดวิเคราะห์ในเรื่องต่างๆ ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม และมีจริยธรรมคุณธรรม ซึ่งเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมาก ถ้าเด็กเห็นผู้ที่สอนที่มีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม เด็กคงดีไม่ได้

บุคลากรทางการศึกษา ในที่นี้หมายถึงสงฆ์ จะต้องมีการพัฒนา และต้องนำเทคโนโลยีทางการศึกษามาใช้ กล่าวคือ สถาบันทางสงฆ์จะไปยึดแบบกระบวนการเรียนการสอนแบบเก่าไม่ได้แล้ว ควรจะมีการเปลี่ยนแปลงกระบวนการเรียนรู้ โดยจะต้องมีการพัฒนารูปแบบวิธีการสอน และนำเทคโนโลยีทางการศึกษาแบบใหม่มาใช้มากขึ้น พระสงฆ์ที่ทำหน้าที่บริหารจัดการการศึกษาต้องมีจิตวิญญาณของการเป็นนักพัฒนาด้วย จึงจะสามารถพัฒนาการศึกษาควบคู่กับการพัฒนาศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองได้

ในอนาคตเด็กวัดจะลดลง บุคลากรทางศาสนาจะลดลง เกิดจากการศึกษาภาคบังคับ เพราะว่าเด็กกว่าจะจบการศึกษา ก็เข้าสู่วัยแรงงานแล้ว ถ้าสำเร็จการศึกษาระดับมัธยมปลายก็อายุ 18 ปี อีกสาเหตุก็คือเรื่องของทัศนคติ เป็นทัศนคติที่เกิดจากนโยบายของกระทรวงศึกษา

ภาพอนาคตในทางที่เป็นไปได้มากที่สุดเกี่ยวกับการเรียนการสอนของสถาบันศาสนา

ในอนาคตการเรียนการสอนยึดหลักการว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้ และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด

ในอนาคตการพัฒนาหลักสูตรจะเป็นไปตามพระราชบัญญัติการศึกษา ในมาตรา 6, 23, 23 วรรค 3 สรุปได้ว่า ให้มีการจัดการเรียนการสอน เพื่อการเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งทางด้านสติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมในการดำรงชีวิต รวมทั้งให้มีความรู้

เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทยและการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา
บทบาทนี้ น่าจะเป็นบทบาทที่สำคัญของสถาบันศาสนา

ในอนาคตเด็กจะรู้จักคิดวิเคราะห์ รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ไม่ตกเป็นเหยื่อ
ของการเปลี่ยนแปลงมากขึ้น เด็กจะต้องเก่งขึ้น และไม่ใช้เก่งเฉพาะเนื้อหาวิชา แต่ต้องเก่งและมี
ความสามารถในการคิดวิเคราะห์ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ควบคู่ไปกับการมีจริยธรรมและ
คุณธรรมที่ดี

ในอนาคตขั้นตอนการจัดกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับหลักสูตร สื่อ
กระบวนการฝึกอบรมครู กระบวนการในการคิด และวิธีการติดตามผลประมวผล ทุกอย่างนี้
จะต้องมีความสอดคล้องกันทั้งหมด ในระดับนี้ สถาบันศาสนาจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่อง
ต่างๆ ทุกระดับการศึกษา ต้องเข้ามามีบทบาทมากขึ้น

**ตอนที่ 3 : ผลการวิจัยส่วนของการความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวคิดการจัดโปรแกรม
การศึกษาของบอยเออร์และแนวคิดเกี่ยวกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.
2542 ที่เหมาะสมต่อโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่
ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา (การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามความคิดเห็น)**

แบบสอบถามในส่วนนี้เป็นการสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวคิดของบอยเออร์
และแนวคิดตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ในการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอนาคตที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา โดยใช้แบบวัดที่เป็นมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) และหาค่าเฉลี่ยจากความเห็นในแต่ละข้อ โดยใช้สถิติเพื่อการวิเคราะห์การวิจัยที่มุ่งบรรยายกลุ่มตัวอย่างคือ ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD) ที่ใช้เกณฑ์การแปลความหมายค่าเฉลี่ย (บุญชม ศรีสะอาด, 2545) ดังนี้

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่	4.51-5.00	หมายถึง	เห็นด้วยมากที่สุด
ค่าเฉลี่ยตั้งแต่	3.51-4.50	หมายถึง	เห็นด้วยมาก
ค่าเฉลี่ยตั้งแต่	2.51-3.50	หมายถึง	เห็นด้วยปานกลาง
ค่าเฉลี่ยตั้งแต่	1.51-2.50	หมายถึง	เห็นด้วยน้อย
ค่าเฉลี่ยตั้งแต่	1.00-1.50	หมายถึง	เห็นด้วยน้อยที่สุด

การประมวลผลจากแบบสอบถามความคิดเห็นแนวคิดของบอยเออร์ และแนวคิดตาม
พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ในการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและ

การศึกษาตามอัยยาศัยในอนาคตที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา สามารถแสดงผลได้ตาม ตารางที่ 14

ตารางที่ 14 แสดงการประมวลผลจากแบบสอบถามความคิดเห็น

แนวคิดของบอยเฮลล์	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
การสร้างพื้นฐานทางปรัชญาในการพัฒนา โปรแกรม	18	3.00	5.00	4.4444	.61570
การวิเคราะห์สถานการณ์ของปัญหาของ กลุ่มเป้าหมาย	18	3.00	5.00	4.5556	.78382
การมีส่วนร่วมของผู้รับบริการหรือ กลุ่มเป้าหมาย	18	3.00	5.00	4.6667	.59409
การคำนึงถึงระดับความรู้ ปัญญา สถานะภาพทางสังคมของผู้เรียน	18	2.00	5.00	4.2222	.87820
การศึกษาแหล่งข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์และ กำหนดวัตถุประสงค์	18	3.00	5.00	4.3333	.68599
การยอมรับข้อจำกัดเกี่ยวกับสถาบันและ บุคคล	18	3.00	5.00	4.1667	.70711
การกำหนดเกณฑ์ในการจัดลำดับ ความสำคัญ	18	3.00	5.00	4.2778	.75190
การคำนึงถึงระดับความยืดหยุ่นของการ วางแผนโปรแกรม	18	4.00	5.00	4.6667	.48507
ความเห็นชอบเชิงกฎหมายและการสนับสนุน จากกลุ่มที่มีอำนาจ	18	3.00	5.00	4.1667	.78591
การเลือกและจัดกิจกรรมเชิงประสบการณ์ การเรียนรู้	18	4.00	5.00	4.7222	.46089
การเลือกวิธีการ เทคนิค และอุปกรณ์การเรียน อย่างเหมาะสม	18	4.00	5.00	4.6667	.48507
การใช้ประโยชน์จากการประชาสัมพันธ์	18	4.00	5.00	4.5556	.51131
การได้รับการสนับสนุนทางทรัพยากรของ โปรแกรม	18	3.00	5.00	4.1111	.67640

แนวคิดของบอยเฮอล์	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
การประเมินประสิทธิภาพ ผล และผลกระทบ	18	4.00	5.00	4.6111	.50163
การสื่อคุณค่าของโปรแกรมให้ผู้ที่มีหน้าที่ ตัดสินใจ	18	3.00	5.00	4.2778	.57451
แนวคิดตาม พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติ					
การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของสถาบัน ศาสนา	18	4.00	5.00	4.7222	.46089
การให้สถานศึกษาร่วมกับสถาบันศาสนา	18	4.00	5.00	4.8333	.38348
ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนด้วยการจัด กระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน					
การจัดการศึกษาในสถาบันศาสนาที่เป็นศูนย์ การเรียนรู้	18	3.00	5.00	4.6667	.59409
การให้มีการระดมทรัพยากร/การลงทุนด้าน งบประมาณ การเงิน และทรัพย์สิน จาก สถาบันศาสนา	18	2.00	5.00	4.3333	.90749
บุคคลากรทางการศึกษาที่จัดการศึกษาตาม อัยาศัยไม่ต้องมีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ	18	3.00	5.00	4.0000	.68599
การให้สิทธิประโยชน์ตามควรแก่กรณีต่อ สถาบันศาสนาที่สนับสนุนหรือจัดการศึกษา ขั้นพื้นฐาน	18	4.00	5.00	4.6111	.50163

เมื่อพิจารณาจากค่าเฉลี่ยที่ได้จากผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง 18 ท่าน และนำมาจัดอันดับตาม
ค่าเฉลี่ยสูงสุดตามลำดับ สามารถแสดงรายละเอียดตามลำดับของความเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ
ดังตารางที่ 15

ตารางที่ 15 แสดงลำดับที่ความคิดเห็นต่อแนวคิดของบอยเออร์ และแนวคิดตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ในการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอนาคตที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา

ลำดับ ที่	รายละเอียดแนวคิด	($\bar{X}$)	S.D.	ความหมาย
1	การเลือกและจัดกิจกรรมเชิงประสบการณ์การเรียนรู้	4.7222	.46089	เห็นด้วยมากที่สุด
2	การมีส่วนร่วมของผู้รับบริการหรือกลุ่มเป้าหมาย	4.6667	.59409	เห็นด้วยมากที่สุด
3	การคำนึงถึงระดับความยืดหยุ่นของการวางแผนโปรแกรม	4.6667	.48507	เห็นด้วยมากที่สุด
4	การเลือกวิธีการ เทคนิค และอุปกรณ์การเรียนการสอนอย่างเหมาะสม	4.6667	.48507	เห็นด้วยมากที่สุด
5	การประเมินประสิทธิภาพ ผล และผลกระทบ	4.6111	.50163	เห็นด้วยมากที่สุด
6	การวิเคราะห์สถานการณ์ของปัญหาและความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย	4.5556	.78382	เห็นด้วยมากที่สุด
7	การใช้ประโยชน์จากการประชาสัมพันธ์	4.5556	.51131	เห็นด้วยมากที่สุด
8	การสร้างพื้นฐานทางปรัชญาในการพัฒนาโปรแกรม	4.4444	.61570	เห็นด้วยมาก
9	การศึกษาแหล่งข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์และกำหนดวัตถุประสงค์	4.3333	.68599	เห็นด้วยมาก
10	การกำหนดเกณฑ์ในการจัดลำดับความสำคัญ	4.2778	.75190	เห็นด้วยมาก
11	การสื่อคุณค่าของโปรแกรมให้ผู้ที่มีหน้าที่ต้องตัดสินใจ	4.2778	.57451	เห็นด้วยมาก
12	การคำนึงถึงระดับความรู้ ปัญญา สถานะภาพทางสังคมของผู้เรียน	4.2222	.87820	เห็นด้วยมาก
13	การยอมรับเรื่องข้อจำกัดเกี่ยวกับสถาบันและบุคคล	4.1667	.70711	เห็นด้วยมาก
14	ความเห็นชอบเชิงกฎหมายและการสนับสนุนจากกลุ่มที่มีอำนาจอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ	4.1667	.78591	เห็นด้วยมาก
15	การได้รับการสนับสนุนทางทรัพยากรสำหรับโปรแกรม	4.1111	.67640	เห็นด้วยมาก

ลำดับ ที่	รายละเอียดแนวคิด	($\bar{X}$)	S.D.	ความหมาย
1	การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของสถาบัน ศาสนา	4.7222	.46089	เห็นด้วยมากที่สุด
2	การให้สถานศึกษาร่วมกับสถาบันศาสนาและหน่วย อื่นๆ ในสังคม ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนด้วย การจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน	4.8333	.38348	เห็นด้วยมากที่สุด
3	การจัดการศึกษาในสถาบันศาสนาที่เป็นศูนย์การ เรียน	4.6667	.59409	เห็นด้วยมากที่สุด
4	การให้สิทธิประโยชน์ตามควรแก่กรณีต่อสถาบัน ศาสนาที่สนับสนุนหรือจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน	4.6111	.50163	เห็นด้วยมากที่สุด
5	การระดมทรัพยากรและการลงทุนด้านงบประมาณ การเงิน และทรัพย์สิน จากสถาบันศาสนา	4.3333	.90749	เห็นด้วยมาก
6	การกำหนดให้บุคลากรทางการศึกษาที่จัดการศึกษา ตามอัยาศัยไม่ต้องมีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ	4.0000	.68599	เห็นด้วยมาก

ผลจากการจัดอันดับตามค่าเฉลี่ยที่ได้จากแบบสอบถามเกี่ยวกับแนวคิดของบอยเออร์ล และแนวคิดตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ในการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอนาคตที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา พบว่า ผู้ทรงคุณวุฒิแสดงความคิดเห็นด้วยมากถึงเห็นด้วยมากที่สุด โดยกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิให้ความคิดเห็นต่อแนวคิดของบอยเออร์ลในการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย ในอันดับแรกคือ แนวคิดการเลือกและจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย ใน ส่วนของแนวคิดตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิเห็นว่าการเปิดโอกาสให้สถาบันศาสนาเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเป็นแนวคิดที่เหมาะสมใน อันดับหนึ่ง

แต่เมื่อให้ผู้ทรงคุณวุฒิจัดอันดับแนวคิดของบอยเออร์ล และแนวคิดตามพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ในการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตาม อัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา มีผู้ทรงคุณวุฒิ 13 ท่าน ได้จัดอันดับแนวคิดของบอย เออร์ล และแนวคิดตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

โดยผลจากการจัดอันดับ พบว่า ผู้ทรงคุณวุฒิ 7 ท่าน จาก 13 ท่านเลือกแนวความคิดการสร้างพื้นฐานทางปรัชญาในการพัฒนาโปรแกรม เป็นอันดับหนึ่ง โดยให้เหตุผลว่า ปรัชญาการศึกษาเป็นเรื่องที่สำคัญ แสดงหลักการและกระบวนการในการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย ถ้ามีความเชื่อในปรัชญาการศึกษาได้ก็จะมี การดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับปรัชญานั้น ในอันดับสองผู้ทรงคุณวุฒิ 4 ท่าน จาก 13 ท่านเลือกแนวความคิดวิเคราะห์สถานการณ์ของปัญหาและความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย โดยให้เหตุผลว่าจะได้โปรแกรมการศึกษาที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย และที่ผู้ทรงคุณวุฒิเลือกเป็นอันดับหนึ่งอีกแนวคิดหนึ่งคือ แนวคิดการมีส่วนร่วมของผู้รับบริการหรือกลุ่มเป้าหมาย โดยให้เหตุผลว่าผู้รับบริการจะรู้สึกว่าเป็นเจ้าของโปรแกรม และได้โปรแกรมที่สนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย

สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ผู้ทรงคุณวุฒิ 2 ท่านเห็นสอดคล้องกับแนวความคิดที่ให้สถาบันศาสนาเป็นองค์กรหนึ่งในการมีส่วนร่วมส่งเสริมและสร้างความเข้มแข็งของชุมชนร่วมกับโรงเรียน ด้วยการจัดการกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน โดยให้เหตุผลว่า สถานศึกษาเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวิทยาการ สร้างสมรรถภาพ ให้เกิดแก่บุคคลด้านความเก่ง ความฉลาด ขณะที่สถาบันศาสนาจะเสริมด้านจิตใจ หากมีการสร้างความเข้มแข็งแก่สังคมด้านวิทยาการ แต่ขาดการเสริมด้านจิตใจ ชุมชนนั้นจะเป็นชุมชนที่ไร้คุณธรรม

ผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอแนวคิดที่หลากหลายที่ควรพิจารณาในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา ดังนี้

1. ควรให้การส่งเสริมแก่สถาบันศาสนาในการระดมทรัพยากรเพื่อให้สถาบันศาสนามีการจัดการศึกษามากขึ้น
2. การจัดการศึกษาของสถาบันศาสนาควรดำเนินการโดยยึดหลักการจัดที่มุ่งให้เป็นแหล่งเรียนรู้ ทั้งด้านศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ความรู้สามัญ และอาชีพ ดังที่เป็นการดำเนินการในบทบาทที่เป็นมาในอดีต เช่น ช่างสิบหมู่
3. การจัดการศึกษาไม่ว่ารูปแบบใด ควรมีการบูรณาการศาสนาในกระบวนการเรียนรู้
4. การให้สถาบันศาสนามีบทบาทและมีส่วนร่วมในการกำหนดกฎหมายที่เกี่ยวกับการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย
5. การให้สถาบันศาสนาเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน ในด้านการศึกษา คุณธรรม จริยธรรม ที่เป็นแหล่งให้เยาวชนได้มาใช้บริการอย่างกว้างขวาง และสามารถนำความรู้ที่ได้เรียนรู้ไปเทียบโอนได้

โดยสรุป ผู้ทรงคุณวุฒิทั้งหมดเห็นว่าแนวคิดในการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในอนาคต ทั้งแนวคิดของบอยเอลล์

และแนวคิดตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ นั้นมีความเหมาะสมมากยิ่งมากที่สุด แม้ว่าเมื่อจัดอันดับแล้วจะมีความแตกต่างกัน แต่การที่ผู้ทรงคุณวุฒิจัดอันดับหนึ่งให้แนวคิดในเรื่องของการสร้างพื้นฐานทางปรัชญาในการพัฒนาโปรแกรมทางการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยนั้น เป็นหลักการสำคัญที่สอดคล้องกับแนวคิดของบอยเอลด์

ตอนที่ 4 : แบบหรือทิศทางของการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

จากภาพอนาคตที่พึงประสงค์ ภาพอนาคตที่ไม่พึงประสงค์ และภาพอนาคตที่เป็นไปได้มากที่สุดสามารถนำมาสรุปเป็นแบบหรือทิศทางของการเปลี่ยนแปลงในอนาคต เพื่อให้เห็นภาพที่น่าจะเกิดขึ้นของการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาดังนี้

การเปลี่ยนแปลงในอนาคตของการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนานั้น ผู้ทรงคุณวุฒิส่วนใหญ่เห็นว่าจะเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ ที่อยู่ภายใต้แนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตในระบบของการศึกษาตามอัธยาศัย ในรูปแบบของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ที่ชุมชน สถาบันศาสนา มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา เป็น Education for All และ All for Education โดยมีเงื่อนไข และปัจจัยสนับสนุนต่างๆ ได้แก่

รัฐต้องให้งบประมาณสนับสนุน ให้การอุดหนุนในเรื่องของทรัพยากรเพื่อการศึกษาเพื่อการพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาแก่สถาบันศาสนา รัฐต้องมีนโยบายที่ชัดเจนในเรื่องของการดำเนินการจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนา โดยต้องดำเนินการตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 อย่างครบถ้วน ทั้งด้านเทคโนโลยีทางการศึกษานวัตกรรมทางการศึกษา ส่งเสริม สนับสนุนให้ทุกส่วนของสังคมเข้ามีส่วนร่วม เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

การสนับสนุนงบประมาณจากรัฐ ถ้าสถาบันศาสนาจะตั้งโรงเรียนไม่ว่าจะตั้งประเภทใดก็ตาม ตามกฎหมายแล้วมีสิทธิตั้งได้ไม่ว่าระดับใด หรือระบบใด และต้องได้รับการสนับสนุนงบประมาณตามกฎหมาย ระเบียบ ที่บัญญัติไว้ แต่หากการสนับสนุนจากรัฐไม่เพียงพอแล้ว สถาบันที่ให้ความสำคัญต่อการจัดการศึกษา สามารถแสวงหาการช่วยเหลือสนับสนุนได้จากการบริจาคของประชาชนที่มีความศรัทธา โดยทรัพยากรทางการศึกษาที่ได้รับการบริจาคจากประชาชนทั่วไปต้องมีกฎ ระเบียบที่เอื้ออำนวยให้สามารถดำเนินการในส่วนของการจัดการศึกษาที่ได้รับการบริจาคได้อย่างสะดวก และรัฐควรมีมาตรการที่ให้การสนับสนุนในเรื่องของวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ที่จะเอื้อให้เกิดคุณภาพการศึกษา สามารถยกระดับคุณภาพของแต่ละแห่งให้เท่าเทียมกันได้โดยคำนึงถึงสอดคล้องกับสภาพของสถานศึกษาแต่ละแห่งเป็นสำคัญ

การพัฒนามาตรฐานการศึกษาที่จะทำให้มาตรฐานการศึกษาดีขึ้นนั้น มีปัจจัยสำคัญที่บุคลากรทางการศึกษา คือ ครู ครูจะไม่ใช้บุคคลที่มีความรู้เพียงอย่างเดียว หรือสอนเก่งเพียงอย่างเดียว แต่ไม่ว่าครูจะเป็นนักบวชหรือฆราวาส ควรจะเป็นรูปแบบ (model) ที่ดีสำหรับเด็กด้วย คือเป็นคนดีด้วย ซึ่งขึ้นอยู่กับว่าศาสนาจะเลื่อมหรือศาสนาจะดี ถ้าศาสนาดีบุคลากรทางศาสนาก็เป็นคนดีด้วย สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับผู้เรียนในด้านต่างๆ

ผู้นำชุมชนและผู้นำในสถาบันศาสนา และต้องมีบทบาทในการที่จะเสริมสร้างให้เกิดการมีส่วนร่วม ปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม สร้างตัวแบบที่ดีให้เกิดแก่ชุมชน ในสถาบันศาสนาผู้นำต้องได้รับความศรัทธาจากประชาชน ซึ่งขึ้นอยู่กับว่าแต่ละคนแต่ละท่านจะสร้างขึ้นมา ซึ่งศรัทธานั้นอาจจะสร้างขึ้นด้วยความเชื่อในเรื่องปาฏิหาริย์ แต่ก็มีบ้างที่ผู้นำในสถาบันศาสนาสร้างศรัทธาด้วยการช่วยเหลือสังคม เมื่อผู้นำสร้างศรัทธาได้แล้ว การดำเนินในเรื่องต่างๆ จะได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างดีจากศาสนิกชน

ปัจจัยสำคัญที่จะทำให้สถาบันศาสนาใช้สื่อเทคโนโลยี นวัตกรรมการศึกษาใหม่ๆ ได้ดี นั้น ที่สำคัญจะต้องมีการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในสถาบันศาสนาให้มีความรู้พื้นฐานที่เพียงพอ สามารถใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมบูรณาการเข้าไปสู่กระบวนการเรียนรู้ โดยรัฐต้องสนับสนุนในแง่ของการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐาน รัฐต้องมีนโยบายสนับสนุนในด้านต่างๆ ทั้งด้านการพัฒนา ส่งเสริม สนับสนุน ให้มีการพัฒนาบุคลากรทั้งด้านผู้ผลิตและผู้ใช้เทคโนโลยี การผลิต การพัฒนาแบบเรียน ตำรา สื่อสิ่งพิมพ์ วัสดุอุปกรณ์และเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาอื่นๆ ตามที่บัญญัติในพระราชบัญญัติการศึกษามาตรา 63, 64 และ 65

ปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดสังคมแห่งเรียนรู้ คือ ประชากรในสังคมต้องรู้จักวิธีการเรียนรู้ ต้องรู้การคิดวิเคราะห์แยกแยะว่าอะไรดี อะไรไม่ดี อะไรถูก อะไรผิด อะไรเชื่อถือได้ อะไรเชื่อถือไม่ได้ จึงจะเกิดการเรียนรู้ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ นอกเหนือจากวิธีการเรียนรู้ สังคมฐานเรียนรู้จะต้องมีแหล่งความรู้ ซึ่งเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมากเช่นกัน แหล่งเรียนรู้ในอนาคตต้องมีความหลากหลาย รวมทั้งสิ่งแวดล้อมต่างๆ ก็เอื้อต่อสังคมแห่งการเรียนรู้

ในส่วนของสถาบันศาสนาที่ดำเนินการจัดการศึกษา ควรจะมีองค์ประกอบหรือปัจจัยในการดำเนินการจัดการศึกษา ดังนี้

ประการที่หนึ่ง ต้องมีการกำหนดหรือสร้างความเข้าใจแก่สถาบันศาสนา ว่าสถาบันศาสนามีบทบาทที่จะจัดการศึกษา ภายใต้นโยบายที่ชัดเจนของรัฐบาล ตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ สถาบันศาสนาเป็นสถาบันทางการศึกษาอีกแห่งหนึ่ง ที่อาจจะไม่ได้จัดการศึกษาอย่างหลักสูตรชัดเจนเหมือนโรงเรียนในระบบ สถาบันศาสนาต้องทราบถึงอำนาจหน้าที่ในการดำเนินการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเข้าใจที่ตรงกันในองค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ประการที่สอง รัฐต้องสร้างความเข้าใจในขอบเขตของการจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนา ว่าสามารถดำเนินการในเรื่องใดอย่างไร จัดกิจกรรมอย่างไร จะจัดการเรียนการสอนอย่างไร จัดฝึกอบรมวิชาชีพหรือจัดการศึกษาอะไรได้บ้าง

ประการที่สาม รัฐจะต้องกำหนดรายละเอียดในเรื่องของบุคลากรทางการศึกษา เช่น สถาบันศาสนาจะจัดการศึกษาอะไร ต้องการกำหนดรายละเอียดให้สถาบันศาสนาได้ทราบและเข้าใจในกระบวนการดำเนินการด้านบุคลากร เช่นถ้าให้สถาบันศาสนาดำเนินการจัดการศึกษาตามสภาพของสถาบันศาสนาและชุมชน ผู้นำทางศาสนา ผู้สอนศาสนา ที่จะดำเนินการจัดการศึกษาในลักษณะนี้ ควรจะมีบทบาทอย่างไรบ้าง จะต้องมีการกำหนดรายละเอียด ว่าผู้สอนหรือผู้จัดกิจกรรมควรจะเป็นใคร ซึ่งการสร้าง ความเข้าใจที่ถูกต้องตรงกันในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องแล้ว การจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนาจะมีการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพได้

ประการที่สี่ การบริหารจัดการศึกษาสำหรับสถาบันศาสนา จะต้องมึระบบที่มีความเข้มแข็งมากพอ การเปลี่ยนแปลงผู้นำในสถาบันศาสนาใดๆ จะต้องไม่กระทบต่อการดำเนินการจัดการศึกษาในสถาบันศาสนานั้นๆ สถาบันศาสนาจะต้องจัดวางระบบทางการศึกษาอย่างชัดเจนว่า มีดำเนินการอย่างไร ใครเป็นผู้รับผิดชอบเรื่องใดบ้าง ภารกิจเป็นอย่างไร มีการบริหารจัดการทรัพยากรอย่างชัดเจน ซึ่งตัวอย่างของสถาบันศาสนาที่มีระบบบริหารที่ดี ก็คือการจัดการศึกษาในสถาบันคริสต์ศาสนา ที่จะเป็นแบบอย่างที่ดีในการบริหารจัดการต่อสถาบันศาสนาอื่นๆ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) ที่ใช้วิธีการทั้งวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อศึกษาวิเคราะห์การจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา ทั้ง 3 ศาสนา คือ สถาบันพระพุทธศาสนา ศาสนาอิสลาม และคริสต์ศาสนา ที่มีขอบเขตการวิจัยด้านพื้นที่คือ พื้นที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑล ซึ่งประกอบด้วยจังหวัดปทุมธานี จังหวัดนนทบุรี จังหวัดนครปฐม จังหวัดสมุทรปราการ และจังหวัดสมุทรสาคร โดยเป็นการวิเคราะห์ตามแนวคิดของบอยเออร์ เพื่อวิเคราะห์แนวคิดหลักในการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย วิเคราะห์องค์ประกอบ 6 องค์ประกอบเพื่อแบ่งประเภทของโปรแกรมการศึกษา เป็นโปรแกรมเชิงพัฒนา โปรแกรมเชิงสถาบัน และโปรแกรมเชิงสารสนเทศ ที่สามารถแจกแจงตามสถาบันพระพุทธศาสนา สถาบันศาสนาอิสลาม และสถาบันคริสต์ ศาสนา ซึ่งเป็นการดำเนินการวิจัยในระยะที่ 1 สำหรับการวิจัยในระยะที่ 2 เป็นการวิจัยอนาคตที่ใช้เทคนิค EFR เพื่อให้ได้ภาพอนาคตของการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา ที่ประกอบด้วยภาพอนาคตในทางดีหรือภาพอนาคตที่พึงประสงค์ ภาพอนาคตในทางร้ายหรือภาพอนาคตที่ไม่พึงประสงค์ ภาพอนาคตที่เป็นไปได้มากที่สุด และทิศทางการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

โดยการดำเนินการวิจัยในระยะที่ 1 จะเป็นการวิจัยที่ใช้แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้างเป็นเครื่องมือในการวิจัย กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยระยะที่ 1 เป็นตัวอย่างที่เลือกแบบเจาะจงประกอบด้วย เจ้าคณะจังหวัดและหรือเจ้าอาวาสของวัดที่มีการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยในสถาบันพระพุทธศาสนา ประธานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดและหรืออิหม่ามประจำมัสยิดที่มีการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในสถาบันศาสนาอิสลาม บาทหลวงที่เป็นเจ้าอาวาสวัดและหรือเจ้าคณะนักบวชชาย และหรือ อธิการิณีในคณะนักบวชหญิงในสถาบันคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก และหรือศาสนาจารย์ในสถาบันคริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์

การดำเนินการวิจัยในระยะที่ 2 ที่เป็นการวิจัยอนาคตด้วยเทคนิค EFR นั้น เป็นการวิจัยที่ใช้แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้างเป็นเครื่องมือในการวิจัย กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยระยะที่สองเป็นตัวอย่างที่เลือกแบบเจาะจง โดยเป็นกลุ่มตัวอย่างที่มีความรู้

ความสามารถและความชำนาญในเรื่องของการศึกษาและการศาสนา เป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ การกำหนดนโยบายด้านการศึกษา และหรือ เป็นผู้บริหารระดับสูงในหน่วยงานด้านการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย และหรือ เป็นผู้บริหารในหน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือ สนับสนุนในด้านงบประมาณต่อสถาบันศาสนา และหรือ เป็นนักวิชาการในสถาบันอุดมศึกษาที่มีการเรียนการสอนในศาสตร์การศึกษานอกระบบ การศึกษาตามอัธยาศัย และการศาสนา

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์โปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในปัจจุบันตามแนวคิดของบอยเอเอล์และการศึกษาภาพอนาคต ตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่เป็นการวิจัยอนาคตด้วยเทคนิค Ethnographic Futures Research (EFR) ที่เป็นการวิจัยถึงภาพลักษณ์หรือความปรารถนาอยาก ให้เป็นจริง เกี่ยวกับการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบัน ศาสนา การวิจัยนี้มีการดำเนินการวิจัยเป็น 2 ระยะ สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. ศึกษาและวิเคราะห์การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตาม อัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา จำแนกตามพระพุทธศาสนา ศาสนาอิสลาม และคริสต์ ศาสนา ตามแนวคิดของบอยเอเอล์ได้ดังนี้

1.1 การจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดย สถาบันพระพุทธศาสนา

การจัดการศึกษาของสถาบันพระพุทธศาสนา ดำเนินการจัดการศึกษา ให้กับศาสนิกชนโดยวัด เป็นภารกิจหนึ่งที่กำหนดไว้ในกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 23 (พ.ศ. 2541) ที่กำหนดอำนาจหน้าที่ของคณะสงฆ์ ดังนี้ “ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อย ดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี” สำหรับการจัดการศึกษาของสถาบัน พระพุทธศาสนาที่ใช้รูปแบบการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ประกอบด้วยภารกิจด้านการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

สถาบันพระพุทธศาสนาจะจัดการเรียนการสอนให้แก่ศาสนิกชนของตนโดยแบ่ง กลุ่มเป้าหมายเป็นสองกลุ่มใหญ่ คือกลุ่มบุคคลากรทางศาสนาและกลุ่มศาสนิกชนทั่วไป การ

จัดการศึกษาให้แก่บุคลากรทางพระพุทธศาสนาหรือการจัดการศึกษาให้แก่พระภิกษุและสามเณร เป็นการจัดการศึกษาที่เน้นหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ซึ่งวัดในฐานะนิติบุคคลที่มีเจ้าอาวาสเป็นผู้แทนนั้น ได้ดำเนินการจัดการศึกษาด้วยระบบการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในลักษณะที่ปฏิบัติสืบเนื่องมาแต่อดีต โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสืบต่อพระพุทธศาสนาและดำรงไว้ซึ่งองค์ประกอบหนึ่งของพระรัตนตรัย คือ พระสงฆ์ ซึ่งบุคลากรทางศาสนาทุกรูปจะต้องผ่านการเรียนรู้พื้นฐานของพระพุทธศาสนาที่เรียกว่าการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ซึ่งมีอยู่ 3 ระดับ คือ นักธรรมตรี นักธรรมโท และนักธรรมเอก สามเณรและพระนวกะจะต้องศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมนี้ เพื่อให้มีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และการศึกษาของบุคลากรทางศาสนาในระดับที่เหนือขึ้นไปก็คือ พระปริยัติธรรมแผนกบาลี ที่เป็นการจัดการศึกษาเฉพาะเพื่อพระภิกษุและสามเณร แบ่งเป็น ประโยค 1-2 ประโยค ป.ธ. 3 ประโยค ป.ธ. 4 ประโยค ป.ธ. 5 ประโยค ป.ธ. 6 ประโยค ป.ธ. 7 ประโยค ป.ธ. 8 และประโยค ป.ธ. 9

การจัดการศึกษาด้วยระบบการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่จัดให้แก่กลุ่มเป้าหมายอีกกลุ่มหนึ่งคือ กลุ่มศาสนิกชนโดยทั่วไป จะมีหลักสูตรที่สำคัญ คือ หลักสูตรธรรมศึกษา แบ่งเป็น ธรรมศึกษาชั้นตรี ธรรมศึกษาชั้นโท และธรรมศึกษาชั้นเอก ซึ่งส่วนใหญ่จะจัดให้แก่เยาวชน เป็นความรู้พื้นฐานทางพระพุทธศาสนาที่ศาสนิกชนที่ดีควรทราบและนอกเหนือจากธรรมศึกษาแล้วการจัดการศึกษาของสถาบันพระพุทธศาสนาที่ดำเนินการด้วยกระบวนการจัดการศึกษานอกระบบในกรณีอื่นๆ ได้แก่ การจัดการค่ายคุณธรรม การบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน การอบรมปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เป็นต้น

สำหรับการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่กลุ่มเป้าหมายเป็นศาสนิกชนโดยทั่วไป ได้แก่ การเทศนาในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและวันสำคัญอื่นๆ การสวดพระอภิธรรมบำเพ็ญกุศลทางพระพุทธศาสนา การปาฐกถาธรรม การอภิปรายธรรม การสนทนาธรรม การสอนสมถกรรมฐานหรือวิปัสสนากรรมฐาน การจัดอุทยานการศึกษาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ ศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำอำเภอ ศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำตำบล สื่อวิทยุกระจายเสียง สื่อวิทยุโทรทัศน์ เทป วีซีดี วีดีทัศน์ และการใช้เอกสารในรูปของแผ่นพับ หนังสือธรรมะ

การจัดการศึกษานอกระบบของสถาบันพระพุทธศาสนานั้น ตามแนวคิดของบอยเออร์ส ส่วนใหญ่มีลักษณะของกระบวนการพัฒนาโปรแกรมเชิงสถาบัน ด้วยเหตุที่เป็นโปรแกรมที่ริเริ่มด้วยสถาบัน การวิเคราะห์ความต้องการหรือเนื้อหาเป็นการริเริ่มและดำเนินการโดยสถาบัน ตามหลักวิชาการและองค์ความรู้ที่สถาบันยึดถือ ซึ่งก็คือหลักธรรมคำสอนของ

พระพุทธเจ้า มุ่งพัฒนาปัจเจกบุคคลหรือตัวผู้เรียนให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดของหลักสูตรโดยมีการประเมินในแต่ละระดับ กิจกรรมการเรียนรู้มีความต่อเนื่อง มีการเรียงลำดับแผนการสอนและหลักสูตร และส่วนใหญ่มีใบรับรองสัมฤทธิ์ผล การดำเนินการของสถาบันพระพุทธศาสนาที่สามารถจัดเป็นโครงการพัฒนาเชิงสถาบัน ได้แก่ พระปริยัติธรรมแผนกธรรม พระปริยัติธรรมแผนกบาลี ธรรมศึกษา ค่ายคุณธรรม การบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โดยขั้นตอนการพัฒนาโปรแกรมเชิงสถาบัน 5 ขั้นตอน ตามแนวคิดของบอยเอลด์นั้น มีองค์ประกอบดังนี้

1) การกำหนดกลุ่มเป้าหมาย กลุ่มเป้าหมายมี 2 กลุ่ม คือ กลุ่มบุคลากรทางศาสนาซึ่งก็คือพระภิกษุ สามเณร สำหรับพระปริยัติธรรมแผนกธรรม – บาลี และกลุ่มเยาวชน สำหรับธรรมศึกษา ค่ายคุณธรรม และการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน และศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์

2) การกำหนดขอบเขตของเนื้อหา ขอบเขตของเนื้อหาขึ้นอยู่กับกลุ่มเป้าหมาย กล่าวคือ การจัดการศึกษาเฉพาะของพระภิกษุ สามเณรมีเนื้อหาที่เข้มข้นกว่าในส่วนของเยาวชน และเป็นเนื้อหาที่ได้มีการวิเคราะห์แล้วว่าเหมาะสม และเป็นที่ยอมรับของคณะสงฆ์ สำหรับขอบเขตเนื้อหาสำหรับกลุ่มเยาวชน จะมีความยืดหยุ่นและจัดอย่างสอดคล้องกับอายุและระดับการศึกษาของเยาวชน ซึ่งส่วนใหญ่จะจัดเนื้อหาให้สอดคล้องกับระดับการศึกษาสามัญในระบบโรงเรียนของเยาวชน

3) การกำหนดแผนการเรียนการสอน การจัดแผนการเรียนการสอนเป็นไปตามหลักสูตรที่ได้มีการกำหนดไว้ กำหนดบุคคลที่จะเป็นผู้สอนและเนื้อหาที่ผู้สอนรับผิดชอบ โดยมีลักษณะที่สามารถยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสม และกำหนดผลสัมฤทธิ์รวมทั้งการเทียบโอน เช่นผู้สำเร็จการศึกษาปริญญาธรรม 9 ประโยค สามารถเทียบโอนเท่ากับการสำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรี

4) การนำแผนการเรียนการสอนไปปฏิบัติ การดำเนินการตามแผนการเรียนการสอนมีความยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสมทั้งด้านวิธีการ เทคนิค การกระตุ้นความสนใจและการสร้างแรงจูงใจของผู้เรียน

5) การประเมินผลโปรแกรม ในส่วนของการประเมินผลโปรแกรมเพื่อการปรับเปลี่ยนแผนการเรียนการสอนนั้น แผนการเรียนการสอนเพื่อกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเยาวชนได้รับการทบทวนกิจกรรมการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก เพื่อสร้างแรงจูงใจต่อการเรียนรู้ของเยาวชน แต่สำหรับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นภิกษุ สามเณร ที่มีข้อกำหนดในการประเมินผลการเรียนรู้ มีการปรับเปลี่ยนแผนการเรียนการสอนน้อยมาก และมีผลต่อจำนวนที่ลดลงของผู้เรียน

การจัดการศึกษาตามอัธยาศัยของสถาบันพระพุทธศาสนานั้น ตามแนวคิดของบอยเออร์ มีลักษณะของกระบวนการพัฒนาโปรแกรมเชิงสารสนเทศ เนื่องจากมีการกำหนดเนื้อหาโดยบุคลากรของสถาบัน ซึ่งก็คือหลักสูตรการสอนของพระพุทธเจ้า การดำเนินการของสถาบันพระพุทธศาสนาที่สามารถจัดเป็นโปรแกรมเชิงสารสนเทศ ได้แก่ การเทศนาในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและวันสำคัญอื่นๆ การสวดพระอภิธรรมบำเพ็ญกุศลทางพระพุทธศาสนา การปาฐกถาธรรม การอภิปรายธรรม การสนทนาธรรม การสอนสมถกรรมฐานหรือวิปัสสนากรรมฐาน การจัดอุทยานการศึกษาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ ศูนย์ปฏิบัติธรรม ประจำอำเภอ ศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำตำบล สื่อวิทยุกระจายเสียง สื่อวิทยุโทรทัศน์ เทป วีซีดี วีดีทัศน์ และการใช้เอกสารในรูปแบบของแผ่นพับ หนังสือธรรมะ โดยขั้นตอนการจัดโปรแกรมเชิงสารสนเทศ 3 ขั้นตอน ตามแนวคิดของบอยเออร์ นั้น มีองค์ประกอบดังนี้

1) การกำหนดเนื้อหา การกำหนดและการเลือกเนื้อหาผู้รับผิดชอบในการกำหนดและคัดสรรเนื้อหาคือผู้ดำเนินการโปรแกรมเชิงสารสนเทศ โดยเนื้อหาที่คัดเลือกจะเป็นเนื้อหาที่สอดคล้องกับภาวะการในการเผยแพร่ เช่น ในกรณีการสวดอภิธรรมบำเพ็ญกุศลในงานศพ ผู้เทศน์ก็จะเลือกเนื้อหาที่เป็นธรรมะเพื่อการสอนเกี่ยวกับความไม่จีรังยั่งยืนของชีวิต กรณีการบันทึกเทปเสียงก็อาจจะมีเนื้อหาที่สอดคล้องกับสภาวะสังคมในขณะนั้น เนื้อหาส่วนใหญ่ที่เป็นธรรมะจึงเป็นแนวทางที่ศาสนิกชน สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวัน ตามแนวคิดของบอยเออร์ กำหนดว่าควรจะมีการประชาสัมพันธ์โปรแกรมให้กลุ่มเป้าหมายได้รับทราบ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของโปรแกรม แต่การดำเนินการส่วนใหญ่ของสถาบันศาสนามักจะไม่มีประชาสัมพันธ์ แต่ในบางกรณีก็จะมีประชาสัมพันธ์บ้าง เช่น กรณีที่เป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วันสำคัญของชาติ หรือกรณีที่เป็นการเทศน์มหาชาติ

2) การดำเนินการเผยแพร่ความรู้ การเผยแพร่ความรู้ส่วนใหญ่ดำเนินการโดยบุคลากรทางศาสนาซึ่งได้แก่ภิกษุ สามเณร ด้วยการใช้การเทศนา การบรรยายธรรมะ ปาฐกถาธรรม ที่เป็นการดำเนินการโดยปกติ ไม่มีการวิเคราะห์ว่าเป็นวิธีการที่เหมาะสมหรือไม่ แต่ก็ยังเป็นกระบวนการที่ดำเนินการสืบต่อมาแต่อดีต นอกจากนี้ยังมีการเผยแพร่โดยผ่านสื่ออื่นๆ บ้าง เช่น การใช้สื่อวิทยุ โทรทัศน์ เทปบันทึกเสียง เสียงตามสาย เป็นต้น

3) การประเมินผลที่ตามแนวคิดของบอยเออร์ กำหนดว่าให้มีการบันทึกปริมาณผู้รับสาร เพื่อผลของการสนับสนุนโปรแกรมนั้น ส่วนใหญ่ไม่มีการบันทึกหรือตรวจนับจำนวนอย่างแน่นอน เนื่องจากสถาบันพระพุทธศาสนาไม่มุ่งหวังการสนับสนุน การดำเนินการมุ่งหวังเพื่อการเผยแพร่โดยอิสระ แต่ในกรณีของเทปบันทึกเสียง เทปวีดีทัศน์ จะทราบจำนวนของผู้รับสารต่างๆ นั้นได้ และสามารถตรวจสอบผลของการรับสารจากจำนวนดังกล่าวได้บ้าง

1.2 การจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาอิสลาม

การจัดการศึกษาของสถาบันศาสนาอิสลามดำเนินการภายใต้ปรัชญาการศึกษาตลอดชีวิตจากปฐมโอองการที่ประธานให้ท่านศาสดามุฮัมมัด ศ็อลย คือ "อิกอเราะะ" ซึ่งหมายถึง "จงอ่าน" และท่านศาสดาได้กล่าวว่า "การศึกษาเป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคน ท่านจงศึกษาตั้งแต่แปลนอนจนถึงหลุมฝังศพ" "มนุษย์จะได้รับความรู้ตราบเท่าที่เขาแสวงหาความรู้ ถ้าหากเขาคิดว่าเขามีความรู้ทุกอย่างแล้ว เขาก็จะกลายเป็นผู้ที่โง่เขลา" และกล่าวกับสาวกว่า "สาวกทั้งหลาย ท่านจงไปศึกษาแม้จะใช้ระยะทางไกลถึงเมืองจีน" ซึ่งเป้าหมายในการจัดการศึกษาตามแนวทางของศาสนาอิสลามมีเป้าหมาย 2 ประการ คือ 1) เป้าหมายทางด้านจิตใจ (Spiritual Objective) เป็นเป้าหมายที่มุ่งให้มนุษย์มีหลักยึดทางจิตใจ มีจริยธรรมอันดีงามนำไปสู่ความดีอันสูงสุดทั้งภพนี้และภพหน้า 2) เป้าหมายทางด้านวัตถุ (Material Objective) เป็นเป้าหมายที่มุ่งสร้างปัจจัยพื้นฐานที่เป็นความต้องการของมนุษย์ซึ่งได้มาด้วยแนวทางการปฏิบัติตามข้อกำหนดของศาสนา

การจัดการศึกษาของสถาบันศาสนาอิสลามดำเนินการจัดการศึกษาให้กับเยาวชนโดยมัสยิด ซึ่งตามมาตรา 4 พระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 บัญญัติความหมายของมัสยิดว่า "สถานที่ซึ่งมุสลิมใช้ประกอบศาสนกิจโดยจะต้องมีการละหมาดวันศุกร์เป็นปกติ และเป็นสถานที่สอนศาสนาอิสลาม" โดยมัสยิดจะจัดให้มีการศึกษาความรู้พื้นฐานทางด้านศาสนาอิสลามซึ่งเรียกว่า "ฟิรดูอีน" การจัดการศึกษาให้ให้เยาวชนมุสลิมส่วนใหญ่จะเริ่มตั้งแต่อายุ 7 ขวบ หลักสูตรที่ใช้ส่วนใหญ่จะเป็นหลักสูตรของสมาคมครูสัมพันธซึ่งเป็นหลักสูตรที่จัดทำขึ้นมากกว่า 50 ปี และเป็นหลักสูตรที่มีระยะเวลาสอดคล้องกับการจัดการศึกษาภาคบังคับ คือ 6 ปี การเรียนการสอนฟิรดูอีนจะจัดการเรียนการสอนขึ้นที่มัสยิด ซึ่งเป็นการเรียนการสอนที่สืบเนื่องมาจากอดีต และมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในปี พ.ศ. 2540 โดยกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการได้ออกระเบียบกรมการศาสนาว่าด้วยศูนย์อบรมศาสนาอิสลามและจริยธรรมประจำมัสยิด พ.ศ. 2540 เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานเกี่ยวกับศูนย์อบรมฯ ที่มีมาตรฐานและวิธีปฏิบัติอย่างเป็นเอกภาพ โดยหลักสูตรที่ใช้จะเป็นหลักสูตรที่คณะกรรมการกลางรับรอง

สถาบันศาสนาอิสลามจะจัดการเรียนการสอนให้แก่ศาสนิกชนของตนโดยแบ่งกลุ่มเป้าหมายเป็นสองกลุ่มใหญ่ คือกลุ่มเยาวชนมุสลิมและกลุ่มศาสนิกชนทั่วไป โดยใช้มัสยิดเป็นสถานที่เพื่อการเรียนรู้ แต่ละมัสยิดจะจัดการเรียนการสอนฟิรดูอีน ซึ่งเป็นความรู้พื้นฐานให้แก่เยาวชนมุสลิมทุกคน และศาสนิกชน

การจัดการศึกษานอกระบบของสถาบันศาสนาอิสลามนั้น ตามแนวคิดของบอยเออร์ลมีลักษณะของกระบวนการพัฒนาโปรแกรมเชิงสถาบัน เนื่องจากมีรูปแบบเป็นทางการ เป็นการริเริ่มและดำเนินการโดยสถาบันตามหลักวิชาการและองค์ความรู้ที่สถาบันยึดถือ ซึ่งก็คือเนื้อหาในพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน เป็นการจัดการเรียนการสอนที่มุ่งพัฒนาปัจเจกบุคคลหรือตัวผู้เรียนให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดของการศึกษาตามหลักการของศาสนาอิสลาม โดยมีการประเมินในแต่ละระดับการศึกษา กิจกรรมการเรียนรู้มีความต่อเนื่อง มีการเรียงลำดับแผนการสอนและหลักสูตร และมีใบรับรองสัมฤทธิ์ผล การดำเนินการของสถาบันศาสนาอิสลามที่สามารถจัดเป็นโครงการพัฒนาเชิงสถาบัน ได้แก่ ศูนย์อบรมศาสนาอิสลามและจริยธรรมประจำมัสยิด และค่ายฝึกอบรมเยาวชนมุสลิม หรือ ค่ายอบรมศาสนาภาคฤดูร้อน โดยขั้นตอนการพัฒนาโปรแกรมเชิงสถาบัน 5 ขั้นตอน ตามแนวคิดของบอยเออร์ล นั้น มีองค์ประกอบดังนี้

1) การกำหนดกลุ่มเป้าหมาย กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่เป็นเยาวชนมุสลิม ที่มีอายุตั้งแต่ 7 ปีขึ้นไป และส่วนใหญ่เป็นเยาวชนมุสลิมที่มีพื้นฐานความรู้ในระดับสามัญศึกษา ชั้นเรียนจะจัดให้มีความสอดคล้องกับระดับการศึกษาในระดับสามัญ

2) การกำหนดขอบเขตของเนื้อหา ขอบเขตของเนื้อหาที่คือเนื้อหาหลักที่เป็นพื้นฐานที่มุสลิมทุกคนจำเป็นต้องรู้ ที่ประกอบไปด้วย วิธีปฏิบัติหน้าที่ต่อพระเจ้าและต่อสังคม ข้อห้ามทางศาสนา ความสัมพันธ์ระหว่างคนในศาสนาและชุมชน การละหมาด การอ่านคัมภีร์อัลกุรอาน และ ภาษาอาหรับ

3) การกำหนดแผนการเรียนการสอน การจัดแผนการเรียนการสอนเป็นไปตามหลักสูตรที่ได้มีการกำหนดไว้ โดยมีอิหม่ามเป็นผู้อำนวยความสะดวก และกำหนดบุคคลที่จะเป็นผู้สอนและเนื้อหาที่ผู้สอนรับผิดชอบ โดยมีลักษณะที่สามารถยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสม และกำหนดผลสัมฤทธิ์ในการเรียน

4) การนำแผนการเรียนการสอนไปปฏิบัติ การดำเนินการตามแผนการเรียนการสอนมีความยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสมทั้งด้านวิธีการ เทคนิค การกระตุ้นความสนใจ และการสร้างแรงจูงใจของผู้เรียน ซึ่งขึ้นอยู่กับผู้สอนแต่ละคนว่าจะสามารถสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ได้มากน้อยเพียงใด

5) การประเมินผลโปรแกรม ในส่วนของการประเมินผลโปรแกรมเพื่อการปรับเปลี่ยนแผนการเรียนการสอนนั้น แผนการเรียนการสอนเพื่อกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเยาวชนในส่วนของศูนย์อบรมศาสนาอิสลามและจริยธรรมประจำมัสยิด มีการเปลี่ยนแปลงไม่มากนัก แต่ในกรณีค่ายฝึกอบรมเยาวชนมุสลิม หรือ ค่ายอบรมศาสนาภาคฤดูร้อน ที่เป็นกิจกรรมระยะสั้นการประเมินผลโปรแกรม จะมีผลต่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการดำเนินการ

ให้สอดคล้องต่อความต้องการของผู้เรียน ปัญหาของชุมชน และความต้องการของผู้ปกครองมากขึ้น

การจัดการศึกษาตามอัธยาศัยของสถาบันศาสนาอิสลามนั้น ตามแนวคิดของบอยเอเอล มีลักษณะของกระบวนการพัฒนาโปรแกรมเชิงสารสนเทศ เนื่องจากมีการกำหนดเนื้อหาโดยบุคลากรของสถาบัน ซึ่งก็คือหลักสูตรมคอชตามมหาคัมภีร์อัลกุรอาน การดำเนินการของสถาบันศาสนาอิสลามที่สามารถจัดเป็นโปรแกรมเชิงสารสนเทศ ได้แก่ การแสดงธรรมในมัสยิดโดยคอเต็บ ซึ่งจะมีเป็นประจำทุกวันศุกร์ การบรรยายพิเศษในวันสำคัญต่างๆ โดยขั้นตอนการพัฒนาโปรแกรมเชิงสารสนเทศ 3 ขั้นตอน ตามแนวคิดของบอยเอเอล นั้น มีองค์ประกอบดังนี้

1) การกำหนดเนื้อหา การกำหนดและการเลือกเนื้อหาผู้รับผิดชอบในการกำหนดและคัดสรรเนื้อหาคือผู้ดำเนินการโปรแกรมเชิงสารสนเทศ โดยเนื้อหาที่คัดเลือกจะเป็นเนื้อหาทางศาสนาที่สอดคล้องกับเหตุการณ์และสภาวะการณ์ปัจจุบันในสังคม ได้แก่ การแสดงธรรมในมัสยิดโดยคอเต็บ ซึ่งจะมีเป็นประจำทุกวันศุกร์ การบรรยายพิเศษในวันสำคัญต่างๆ หรือการบรรยายพิเศษตามที่คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดกำหนด เนื้อหาส่วนใหญ่ที่เป็นธรรมะเป็นแนวทางที่ศาสนิกชน สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวัน ตามแนวคิดของบอยเอเอล กำหนดว่าควรจะมีการประชาสัมพันธ์โปรแกรมให้กลุ่มเป้าหมายได้รับทราบ ซึ่งสถาบันศาสนาอิสลามจะประชาสัมพันธ์ด้วยการแจ้งกำหนดการให้ศาสนิกชนรับทราบในวันศุกร์ที่มีการละหมาดเป็นประจำ

2) การดำเนินการเผยแพร่ความรู้ การเผยแพร่ความรู้ส่วนใหญ่ดำเนินการโดยคอเต็บ ซึ่งเป็นผู้แสดงธรรมประจำมัสยิด การบรรยายพิเศษก็จะเป็นบุคคลที่คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดกำหนด การเผยแพร่ก็จะเป็นการบรรยายผ่านเครื่องขยายเสียงที่เป็นการดำเนินการโดยปกติ ไม่มีการวิเคราะห์หว่านเป็นวิธีการที่เหมาะสมหรือไม่

3) การประเมินผลการเผยแพร่ความรู้ การประเมินผลที่ตามแนวคิดของบอยเอเอล กำหนดว่าให้มีการบันทึกปริมาณผู้รับสาร เพื่อผลของการสนับสนุนโปรแกรมนั้น ส่วนใหญ่ไม่มีการบันทึกหรือตรวจนับจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรมนั้นๆ นอกจากกรณีที่มีการลงทะเบียนผู้เข้าร่วมการบรรยายพิเศษ

1.3 การจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันคริสต์ศาสนา

การจัดการศึกษาโดยสถาบันคริสต์ศาสนาในประเทศไทยมีการดำเนินการโดยนิกายโรมันคาทอลิกและโปรเตสแตนต์ โดยปรัชญาและหลักการของนิกายโรมันคาทอลิก คือ

การให้ความสำคัญกับคุณค่า ศักดิ์ศรีของมนุษย์ สิทธิเสรีภาพและความรับผิดชอบต่อสังคม และการศึกษาเริ่มต้นพร้อมกันกับชีวิต และนิยายโปรเตสแตนต์มีองค์กรซึ่งได้รับการรับรอง 4 องค์กร คือ 1) สภาคริสตจักรในประเทศไทย 2) สหกิจคริสเตียนแห่งประเทศไทย 3) สหคริสตจักรแบปติสต์ในประเทศไทย และ 4) มูลนิธิคริสตจักรวันเสาร์แห่งประเทศไทย แต่ละองค์กรกล่าวถึงแนวคิดปรัชญาในการจัดการศึกษาแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย ได้แก่ สภาคริสตจักรในประเทศไทยมีความเชื่อว่า การศึกษาจะเป็นอาวุธสำคัญในการขจัดความบาปและสิ่งชั่วร้าย การศึกษาจะช่วยให้มองเห็นคุณค่าของชีวิตที่บริสุทธิ์ ซึ่งนำไปสู่การมีชีวิตที่สูงส่งขึ้น แนวคิดและปรัชญาในการจัดการศึกษาของสหกิจคริสเตียนแห่งประเทศไทย คือ การจัดการศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาบุคคลเข้าสู่ความเจริญในการดำเนินชีวิตอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ทั้งด้านศาสนา จริยธรรม ให้มีความรู้ความเข้าใจที่สามารถปรับตนเองให้เป็นคนที่ดีพร้อม แนวคิดและปรัชญาในการจัดการศึกษาของสหคริสตจักรแบปติสต์ในประเทศไทย คือ การพัฒนาคนให้มีชีวิตที่สมบูรณ์ตามหลัก จริยธรรมในแนวทางพระคริสตธรรมคัมภีร์ แนวคิดและปรัชญาในการจัดการศึกษาของมูลนิธิคริสตจักรวันเสาร์แห่งประเทศไทย คือ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีประสิทธิภาพ เป็นผู้มีความสมบูรณ์ทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านร่างกาย สติปัญญา สังคม และจิตวิญญาณ ซึ่งโดยรวมแล้วคือการพัฒนามนุษย์ให้เป็นบุคคลที่ดีพร้อมตามความหมายของพระคริสต์

การจัดการศึกษานอกระบบโดยสถาบันคริสต์ศาสนา ที่เป็นบทบาทสำคัญของคริสตจักร คือการจัดการวัดวิวารศึกษา หรือโรงเรียนวันอาทิตย์ (Sunday School) ซึ่งส่วนใหญ่ดำเนินการในวันอาทิตย์ แต่ในกรณีมูลนิธิคริสตจักรวันเสาร์แห่งประเทศไทย หรือคริสตจักรเซเว่นธ์เดย์แอ๊ดเวนตีส ที่จัดการเรียนการสอนในวันเสาร์โดยมีชื่อเรียกเป็นการเฉพาะว่า "โรงเรียนสะบาโต" โรงเรียนวันอาทิตย์หรือวิวารศึกษาเป็นกิจกรรมหลักสำคัญประการหนึ่งของคริสตจักรในการสอนเยาวชนและสัตตบุรุษ ให้มีความรู้ความเข้าใจในหลักคำสอนและจริยธรรมของคริสต์ศาสนา เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นควบคู่กับการจัดตั้งคริสตจักร คริสตจักรส่วนใหญ่จัดโรงเรียนวันอาทิตย์หรือวิวารศึกษาอย่างต่อเนื่องเป็นระบบ กิจกรรมของคริสตจักรบางแห่งมีการจัดเตรียมหลักสูตรของคริสตจักรเอง หรือใช้หลักสูตรวิวารศึกษาของหน่วยงานที่ผลิตตำราคริสต์ศึกษาของตนโดยตรง หรืออาจจะใช้หลักสูตรของคณะนิกายอื่นที่เห็นว่ามีประโยชน์ในการสอน ทั้งนี้เพราะบทเรียนคริสต์ศึกษาที่ผลิตโดยคณะมิชชันหรือองค์กรคริสต์ศาสนา ต่างเน้นความรู้ความเข้าใจในหลักคำสอนและจริยธรรมของคริสต์ศาสนาเป็นหลัก นอกจากนี้ยังมีการเรียนการสอนความรู้คริสต์ศาสนาและจริยธรรมทางไปรษณีย์ โดยสภาคริสตจักรในประเทศไทย มีหน่วยงานประทีปของไทย เป็นหน่วยงานในการผลิตบทเรียน ผู้เรียนสามารถสมัครเรียนได้ตามระดับชั้น

เมื่อครบหลักสูตรในระดับต่างๆ จะมีประกาศนียบัตรรับรองให้แก่ผู้เรียน สำหรับกรณีของนิกายคาทอลิกก็ให้ความสำคัญกับการให้ความรู้แก่คริสตศาสนิกชนของตน โดยมีการเรียนการสอนในลักษณะของ Sunday school เช่นกัน

การจัดการศึกษานอกระบบของสถาบันคริสตศาสนานั้น ตามแนวคิดของบอยเฮอล์ มีลักษณะของกระบวนการพัฒนาโปรแกรมเชิงสถาบัน เป็นการริเริ่มและดำเนินการโดยสถาบันตามหลักวิชาการและองค์ความรู้ที่สถาบันยึดถือ ซึ่งก็คือเนื้อหาในพระคริสตธรรมคัมภีร์ เป็นการจัดการเรียนการสอนที่มุ่งพัฒนาปัจเจกบุคคลหรือตัวผู้เรียนให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดของการศึกษาตามหลักการของคริสตศาสนา โดยมีการประเมินในแต่ละระดับการศึกษา กิจกรรม การเรียนรู้มีความต่อเนื่อง โดยขั้นตอนการพัฒนาโปรแกรมเชิงสถาบัน 5 ขั้นตอน ตามแนวคิดของบอยเฮอล์นั้น มีองค์ประกอบดังนี้

1) การกำหนดกลุ่มเป้าหมาย กลุ่มเป้าหมายของคริสตศาสนานิกายโรมันคาทอลิกในการจัดโรงเรียนวันอาทิตย์ ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่ต้องการศึกษาหลักสูตร ความเชื่อทางคริสตศาสนา เป็นการจัดให้ความรู้โดยไม่มีการแบ่งกลุ่มของผู้เรียน แต่ในส่วนของนิกายโปรเตสแตนต์ กลุ่มเป้าหมายในการเรียนรวีวารศึกษา จะจัดแบ่งตามช่วงชั้นอายุ ซึ่งจะมีทั้งเยาวชนและกลุ่มผู้ใหญ่ โดยกลุ่มเยาวชนจะมีการแบ่งชั้นตั้งแต่เด็กเล็กจนถึงเด็กใหญ่ สำหรับผู้ใหญ่ก็จะเป็นผู้เชื่อใหม่และผู้สูงอายุ การจัดรวีวารศึกษาก็เพื่อการทบทวนหลักพระคริสตธรรมคำสอนและจริยธรรมของคริสตศาสนา

2) การกำหนดขอบเขตของเนื้อหา ขอบเขตของเนื้อหาก็คือเนื้อหาหลักที่เป็นพื้นฐานที่คริสตชนทุกคนจำเป็นต้องรู้ เป็นเนื้อหาในคัมภีร์ การกำหนดขอบเขตการศึกษาส่วนใหญ่แต่ละวัดและคริสตจักรจะมีเสรีภาพในการกำหนดขอบเขตของเนื้อหา โดยนิกายโรมันคาทอลิกจะยึดเนื้อหาตามพระคัมภีร์ สำหรับนิกายโปรเตสแตนต์ก็ยึดเนื้อหาตามพระคัมภีร์ แต่จะมีการแบ่งเนื้อหาให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายที่มีหลายระดับ โดยแต่ละคริสตจักรจะมีอิสระในกระบวนการจัดทำเนื้อหา แต่ที่พิเศษกว่าองค์กรอื่นก็คือ มูลนิธิคริสตจักรวันเสาร์แห่งประเทศไทย ขอบเขตของเนื้อหาจะเป็นบทเรียนที่จัดทำขึ้นโดยสำนักงานใหญ่มีเนื้อหาเดียวกันทั่วโลก แต่ละประเทศจะแปลเนื้อหาและจัดพิมพ์เฉพาะภาษาของตน โดยเนื้อหาแต่ละชุดจะใช้ในการเรียนการสอน 3 เดือน มีทั้งของเยาวชนและผู้ใหญ่

3) การกำหนดแผนการเรียนการสอน การจัดแผนการเรียนการสอนเป็นไปตามหลักสูตรที่ได้มีการกำหนดไว้ โดยในนิกายโรมันคาทอลิกมีบาทหลวงเป็นผู้อำนวยการจัดการศึกษา และในนิกายโปรเตสแตนต์จะมีศาสนาจารย์หรือศิษยาภิบาลเป็น

ผู้อำนวยการจัดการศึกษา การจัดการเรียนการสอนมีลักษณะยืดหยุ่นตามความเหมาะสมของผู้สอนและผู้เรียน

4) การนำแผนการเรียนการสอนไปปฏิบัติ การดำเนินการตามแผนการเรียนการสอนมีความยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสมทั้งด้านวิธีการ เทคนิค การกระตุ้นความสนใจ และการสร้างแรงจูงใจของผู้เรียน ซึ่งขึ้นอยู่กับผู้สอนแต่ละคนว่าจะสามารถสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ได้มากน้อยเพียงใด โดยการเรียนการสอนสำหรับผู้ใหญ่จะเป็นการเสนอความคิดเห็นแลกเปลี่ยนระหว่างผู้เรียนและผู้สอนตามกรอบของเนื้อหา

5) การประเมินผลโปรแกรม การประเมินผลโปรแกรมเพื่อการปรับเปลี่ยนแผนการเรียนการสอนนั้น สถาบันคริสต์ศาสนาจะประเมินผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียน โดยเฉพาะผู้เชื่อใหม่เพื่อการรับศีล สำหรับการประเมินทั้งโปรแกรมนี้จะมีการดำเนินการเป็นบางวัดและบาง คริสตจักร

การจัดการศึกษาตามอัครยาศัยของสถาบันคริสต์ศาสนาตามแนวคิดของบอยเฮอล์ มีลักษณะของกระบวนการพัฒนาโปรแกรมเชิงสารสนเทศ เนื่องจากมีการกำหนดเนื้อหาโดยบุคลากรของสถาบัน ซึ่งก็คือหลักธรรมคำสอนตามพระคัมภีร์ การดำเนินการของสถาบันคริสต์ศาสนาที่สามารถจัดเป็นโปรแกรมเชิงสารสนเทศ ได้แก่ การจัดบรรยายพิเศษที่จัดให้แก่กลุ่มต่างๆ ในคริสตจักร โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุ ซึ่งขั้นตอนการพัฒนาโปรแกรมเชิงสารสนเทศ 3 ขั้นตอน ตามแนวคิดของบอยเฮอล์นั้น มีดังนี้

1) การกำหนดเนื้อหา การกำหนดและการเลือกเนื้อหาผู้รับผิดชอบในการกำหนดและคัดสรรเนื้อหาคือผู้ดำเนินการโปรแกรมเชิงสารสนเทศ ซึ่งเปิดโอกาสในการกำหนดเนื้อหาโดยกลุ่มเป้าหมาย และบาทหลวงหรือศิษยาภิบาลเป็นผู้ประสานและให้คำปรึกษาในการดำเนินการกิจกรรม เนื้อหาส่วนใหญ่จึงไม่ใช่เนื้อหาในหลักธรรม ตามแนวคิดของบอยเฮอล์ กำหนดว่าควรจะมีการประชาสัมพันธ์โปรแกรมให้กลุ่มเป้าหมายได้รับทราบ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของโปรแกรม ในกรณีนี้กลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมในการกำหนดเนื้อหา จึงมีการประชาสัมพันธ์เฉพาะหลังการจบพิธีขอบคุณพระเจ้า นอกจากนี้การจัดการศึกษาตามอัครยาศัยของสถาบันคริสต์ศาสนายังมีสื่อที่สำคัญคือสิ่งพิมพ์ต่างๆ

2) การดำเนินการเผยแพร่ความรู้ ส่วนใหญ่ใช้การบรรยาย และไม่มี การวิเคราะห์ว่าเป็นวิธีการที่เหมาะสมหรือไม่เพียงใด

3) การประเมินผลการเผยแพร่ความรู้ การประเมินผลที่ตามแนวคิดของบอยเฮอล์ กำหนดว่าให้มีการบันทึกปริมาณผู้รับสาร การบันทึกจะมีเฉพาะการบรรยายที่กำหนดให้มีการลงทะเบียน

2. ภาพอนาคตในส่วนของบริบทการศึกษา เป็นการนำเสนอภาพรวมที่ผู้ทรงคุณวุฒิมุ่งหวังจะเกิดขึ้นในอนาคต พ.ศ. 2562 ที่จะประกอบด้วย ระบบการศึกษา บุคลากรทางการศึกษา คุณภาพมาตรฐานการศึกษา หลักสูตร กระบวนการเรียนรู้ ซึ่งผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่เห็นร่วมกันว่า ตามหลักการที่ปรากฏในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 จะทำให้มีการพัฒนาในการจัดการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย และสังคมจะเปลี่ยนไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ และสถาบันศาสนาจะมีบทบาทสูงต่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ในลักษณะของศูนย์การเรียนรู้ สถาบันศาสนาจะกลับมามีบทบาทเช่นที่เคยเป็นมาในอดีตที่ให้ความสำคัญต่อบ้าน วัด และโรงเรียน โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1 ภาพในทางดีหรือภาพที่พึงประสงค์ในการจัดการศึกษานอกระบบ และการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยโดยสถาบันศาสนา

ในอนาคตการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยโดยสถาบันศาสนา จะเป็นไปตามหลักการแนวคิดที่บัญญัติในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่บัญญัติให้การจัดการศึกษาเป็นไปเพื่อการพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข สถาบันศาสนามีแนวโน้มในการจัดการศึกษาเพิ่มขึ้นและดีขึ้น โดยสามารถจัดการศึกษาได้ทั้งการจัดการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย ที่มีความหลากหลายมากขึ้น สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต สถาบันศาสนาจะมีส่วนสำคัญที่จะช่วยทำให้คนอยากที่จะเป็นคนดีของสังคม การสร้างมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ ครู อาจารย์จะต้องพัฒนาการจัดการกระบวนการเรียนรู้ ให้เป็นไปตามที่บัญญัติในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ มาตรา 24 และอยู่ภายใต้แนวการจัดการศึกษาตามมาตรา 23 ซึ่งจัดการศึกษาได้ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย และเป็นการศึกษาโดยมีการบูรณาการในเรื่องต่างๆ ต่อไปนี้ (1) ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลก รวมถึง ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสังคมไทยและระบบการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (2) ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องของการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน (3) ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา (4) ความรู้ และทักษะด้านคณิตศาสตร์ และด้าน

ภาษา เน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง (5) ความรู้ และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข การเรียนการสอนจะต้องฝึกการคิด ฝึกการทักษะการคิดให้คิดเป็น

2.2 ภาพในทางร้ายหรือภาพที่ไม่พึงประสงค์ ในการจัดการศึกษานอกระบบ และการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยโดยสถาบันศาสนา

ในอนาคตคนจะออกห่างจากสถาบันศาสนา โดยเฉพาะสถาบันศาสนาที่ไม่มีข้อกำหนดที่เคร่งครัดในการปฏิบัติศาสนกิจ และการจัดการศึกษาของสถาบันศาสนาจะลดน้อยลง เนื่องจากข้อบัญญัติในเรื่องของการศึกษาภาคบังคับ ที่กำหนดการจัดการศึกษาภาคบังคับจาก 6 ปี เป็น 9 ปี ผู้เรียนจะไปเข้าเรียนในระบบการศึกษามากขึ้น จึงทำให้บุคคลที่จะเข้าสู่สถาบันศาสนาจะน้อยลง นอกจากนี้จะเกิดความเหลื่อมล้ำในการศึกษาระหว่างผู้เรียนในสังคมชนบทกับผู้เรียนในสังคมเมือง การจัดการศึกษาในสถาบันศาสนาโดยเฉพาะวัดยังขาดระบบการบริหารจัดการที่ดี การบริหารจัดการที่ดีควรจะเป็นการจัดการศึกษาที่เป็นเรื่องของทุกคนในองค์กร ที่ต้องมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ แต่การจัดการศึกษาในวัดส่วนใหญ่เป็นเรื่องของเจ้าอาวาสวัด เมื่อเจ้าอาวาสหมดวาระการดำเนินการหรือมรณภาพไป การจัดการทางการศึกษาในวัดก็จะล้มเหลว เนื่องจากไม่มีพระสงฆ์รูปใดดำเนินการแทนเพราะไม่มีการสร้างระบบทายาททดแทนขึ้นมา ระบบการบริหารจัดการจึงไม่เข้มแข็ง

2.3 ภาพที่เป็นไปได้มากที่สุดในการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยโดยสถาบันศาสนา

ในอนาคตสถาบันทางศาสนาจะดำเนินการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่มีภาพที่ใกล้เคียงกับภาพอนาคตในทางดี หรือภาพอนาคตที่พึงประสงค์ โดยมีรูปแบบเป็นศูนย์กลางของการศึกษาในชุมชน เป็นตลาดให้เยาวชนเข้ามาใช้บริการอย่างกว้างขวาง ช่วยให้อุปกรณ์การศึกษาสามารถนำความรู้ นำสิ่งต่างๆ ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง และสามารถนำไปใช้ทั้งในเรื่องของการดูแลตนเอง ที่จะทำให้ตนเองป้องกันความเลวจากปัจจัยภายนอก สร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ในรูปแบบศูนย์การเรียนรู้ชุมชน สถาบันศาสนาจะเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ซึ่งเป็นการดำเนินการที่สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ในมาตรา 29 ที่ให้รัฐส่งเสริมการจัดศูนย์การเรียนรู้ชุมชน สถาบันศาสนามีบทบาทและมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาทุกระดับทุกประเภท รัฐจะมีนโยบายในการสร้างคนให้คนเป็นคนดี สถาบันศาสนาจะเข้ามามีส่วนในการในเรื่องของการจัดการศึกษา ตั้งแต่ระดับนโยบาย กำหนดทิศทาง กำหนดนโยบาย กำหนดปรัชญาของการจัดการศึกษา

การอภิปรายผล

ผลการวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์โปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาตามแนวคิดของบอยเฮอล์และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542” ครั้งนี้ได้ข้อความรู้ที่น่าสนใจในเรื่องของโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา ที่ควรแก่การนำมาอภิปรายผลในประเด็น ดังนี้

ประเด็นที่ 1 แนวคิดของบอยเฮอล์ในการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาการศึกษา

ปรัชญาที่หมายถึงระบบความคิด (system of thoughts) เป็นพื้นฐานควบคุมและจัดระบบการตัดสินใจหรือการกระทำที่เกี่ยวข้องกับการจัดโปรแกรมการศึกษา ระบบของความคิดชักนำ (influence) ให้เป็นความเชื่อ (beliefs) อันมีผลต่อการตัดสินใจและการกระทำ (ชัยฤทธิ์ โภธิสุวรรณ, 2543) ข้อคิดเห็นของชัยฤทธิ์ดังกล่าว เป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับปรัชญาทางศาสนา ซึ่งเป็นความเชื่อถือได้โดยมีความศักดิ์สิทธิ์ มีคำสอนทางธรรมจรรยา มีศาสดา และมีผู้สืบต่อคำสอนที่เรียกว่าพระหรือนักบวช การดำเนินชีวิตของศาสนิกชน ก็จะเป็นการดำเนินชีวิตตามความเชื่อของแต่ละศาสนา ปรัชญาจึงมีบทบาทต่อการปฏิบัติ ทั้งทางศาสนาและการศึกษา ปรัชญาการศึกษามีความสำคัญต่อการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบในขั้นตอนการวิเคราะห์และกำหนดวัตถุประสงค์ (Tyler, 1974) ซึ่งเป็นเช่นเดียวกับการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่แหล่งที่มาของการกำหนดวัตถุประสงค์ คือ หลักการตามศาสนธรรมของแต่ละสถาบันศาสนา และจิตตารมณ์ของสถาบันศาสนานั้นๆ ปรัชญาการศึกษาที่นักการศึกษาของสถาบันศาสนาแต่ละศาสนามีความแตกต่างกัน ตามหลักธรรมของแต่ละศาสนา ปรัชญาที่แตกต่างกันแต่ละปรัชญาก็มุ่งไปที่จุดประสงค์ที่แตกต่างกันบ้าง เหมือนกันบ้าง (Darkenwald และ Merriam, 1982 อ้างใน ชัยฤทธิ์ โภธิสุวรรณ, 2543) การวิจัยตามแนวคิดของบอยเฮอล์เกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของสถาบันศาสนา ทั้งสถาบันพระพุทธศาสนา สถาบันศาสนาอิสลาม และสถาบันคริสต์ศาสนา ในการจัดโปรแกรมเชิงสถาบันจะมีวัตถุประสงค์ที่ใกล้เคียงกัน คือ มุ่งให้กลุ่มเป้าหมายเป็นคนดี มีการปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักธรรมของศาสนา สำหรับกรณีของพระสงฆ์ที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ที่มีปรัชญาทางการศึกษาแตกต่างกันนั้น เนื่องจากศาสนธรรมที่เกี่ยวกับการศึกษาในพระพุทธศาสนาตามที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2545) ได้จัดประเภทของพุทธธรรมไว้ในหมวดพิเศษ ที่เป็นธรรมเกี่ยวกับการศึกษานั้นมีถึง 36 ธรรม ปรัชญาเกี่ยวกับการศึกษา ของผู้รับผิดชอบในการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและ

การศึกษาตามอัธยาศัยในสถาบันพระพุทธศาสนาจึงไม่เป็นเอกภาพ ประชญาทางการศึกษาที่นำ
 ประชญาของพระพุทธศาสนาที่กำหนดนั้นจึงมีหลากหลาย ที่อาจจะแยกได้ 4 ลักษณะเด่น คือ
 (1) การเลือกบางประเด็นจากพุทธศาสนามาใช้ (2) ประชญาการศึกษาจากรากฐานของ
 พระพุทธศาสนา (3) การพิจารณาประชญาการศึกษาจากตัวพระพุทธศาสนาเอง (4) การประสาน
 พุทธประชญา กับสังคมปัจจุบัน (ไพฑูริย์ สีนลารัตน์, 2535) เช่น กรณีของ ปริยัติ ปฏิบัติ
 ปฏิเวธ ที่เป็นประชญาหนึ่งที่ได้จากผลการวิจัยนี้เป็นประชญาเป็นประชญาการศึกษาที่อยู่ในลักษณะ
 เด่นที่ 3 คือ เป็นประชญาการศึกษาจากตัวพระพุทธศาสนาเอง

ประเด็นที่ 2 ภาพอนาคตการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการ
 โดยสถาบันศาสนา ในปี พ.ศ. 2562

การวิจัยครั้งนี้ได้ภาพอนาคตในปี พ.ศ. 2562 ทั้งในทางดี ทางร้าย และทางที่เป็นไป
 ได้มากที่สุดของการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบัน
 ศาสนา ซึ่งเป็นการดำเนินการวิจัยด้วยเทคนิค EFR ซึ่งภาพอนาคตที่ผู้ทรงคุณวุฒิมุ่งหวังให้
 เกิดขึ้นจะสอดคล้องกับกรอบของการปฏิรูปการศึกษา ตามบทบัญญัติในพระราชบัญญัติการศึกษา
 แห่งชาติ พ.ศ. 2542 คือ ในอนาคตสถาบันศาสนาจะเป็นองค์กรที่มีคุณค่ามีความสำคัญอย่าง
 ยิ่ง ที่จะมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาทั้งการจัดการศึกษาในระบบ การจัดการศึกษานอกระบบ
 และการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย โดยสถาบันศาสนาจะพัฒนาตนเองเป็นแหล่งเรียนรู้ของ
 ชุมชน แต่ในส่วนของภาพอนาคตในทางร้ายหรือภาพอนาคตที่ไม่พึงประสงค์ที่ไม่อยากให้เกิดขึ้น
 ก็คือ ความไม่มีประสิทธิภาพในการบริหารจัดการศึกษาของสถาบันศาสนา ความไม่ต่อเนื่องใน
 การจัดการศึกษาทั้ง การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ที่จะส่งผลต่อ
 กลุ่มเป้าหมายให้เป็นคนที่ไม่พึงประสงค์ต่อสังคม คือไม่สามารถบรรลุเป้าหมายตาม
 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 คือไม่สามารถสร้างคนดีให้สังคมได้ มนุษย์ออก
 ห่างจากสถาบันศาสนามากขึ้น และส่งผลต่อการคงอยู่ของวัฒนธรรมไทย ที่ไม่สามารถรักษา
 วัฒนธรรมประเพณีที่ดั้งเดิมของไทยไว้ได้ มีการรับเอาวัฒนธรรมจากต่างประเทศเข้ามามากขึ้น
 จนอาจจะไม่สามารถแยกแยะความแตกต่างทางวัฒนธรรมได้ สำหรับภาพอนาคตที่เป็นไปได้จะ
 เป็นภาพอนาคตที่ใกล้เคียงกับภาพอนาคตในทางดี หรือภาพอนาคตที่พึงประสงค์ คือ สถาบัน
 ศาสนาจะมีบทบาทสำคัญต่อการปฏิรูปการศึกษา มีบทบาทสำคัญในการสร้างคนดีให้แก่สังคม
 โดยจะต้องมีการพัฒนาบุคลากรของสถาบันศาสนาให้มีคุณภาพ มีความรู้ความสามารถที่เท่าทัน
 ต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก มีการพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนที่สามารถเข้าถึง
 กลุ่มเป้าหมายได้มากขึ้น มีการพัฒนาการใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมทางการศึกษาเพื่อการ

เรียนการสอน สถาบันศาสนาจะเป็นตัวจักรสำคัญในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของชุมชน เพื่อการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ ที่จะเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิตในอนาคต

สถาบันศาสนาเป็นจะองค์กรที่มีศักยภาพสูงในส่วนที่จะสร้างคนดีให้แก่สังคม ตามแนวทางในการปฏิรูปการศึกษาที่บัญญัติในพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542 บุคลากรทางศาสนาเป็นผู้ที่ได้รับความเคารพนับถือจากประชากรในชุมชน เป็นจุดยึดเหนี่ยวทางจิตใจ สามารถให้คำปรึกษาหารือเพื่อแก้ปัญหาชีวิตกับบุคคลที่มีปัญหาชีวิต ซึ่งที่กล่าวมาคือศักยภาพที่เป็นจุดเด่นของสถาบันศาสนา ที่ประชาชนมีความศรัทธาและพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือในการดำเนินการด้านต่างๆ ของสถาบันศาสนา เมื่อสถาบันศาสนาดำเนินการจัดการศึกษาก็จะได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากประชากรในชุมชนที่สถาบันศาสนานั้นตั้งอยู่ การจัดการศึกษาก็จะดำเนินไปได้ด้วยดี แต่ในจุดด้อยบางส่วนของสถาบันศาสนาก็คือ การที่ประชาชนให้ความศรัทธาที่ตัวบุคคล การบริจาคก็จะเป็นการบริจาคเพื่อบุคคล โดยไม่คำนึงถึงเป้าหมายการบริจาค ถ้าบุคคลที่เป็นที่ศรัทธาไม่ให้ความสำคัญต่อการจัดการศึกษา เงินที่สถาบันศาสนาได้รับบริจาคจากความศรัทธา ก็จะถูกนำไปใช้ประโยชน์ในทางอื่นที่ไม่ก่อประโยชน์ต่อการศึกษา แต่ถ้าบุคคลที่ประชาชนศรัทธาให้ความสำคัญต่อการศึกษา ประโยชน์สูงสุดก็จะตกต่อการศึกษา จุดด้อยอีกประการหนึ่งของสถาบันศาสนาก็คือ การสืบทอดในการบริหารจัดการศึกษา โดยเฉพาะในสถาบันพระพุทธศาสนา ที่มักจะไม่มีทายาทในการดำเนินการสืบเนื่องต่อไป ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญมากที่ต้องได้รับการแก้ไข

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์โปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาตามแนวคิดของบอยเฮลล์และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งจากการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ได้รับความร่วมมือในการวิจัยอย่างดียิ่งจากกลุ่มตัวอย่างทั้งสองระยะ โดยกลุ่มตัวอย่างได้กรุณาให้ข้อเสนอแนะและข้อคิดเห็นเพิ่มเติมที่นอกเหนือจากขั้นตอนการวิจัย และผู้วิจัยได้ประมวลข้อเสนอแนะและข้อคิดเห็นดังกล่าวกับข้อค้นพบจากการวิจัย สามารถสรุปเป็นข้อเสนอแนะได้ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา

1.1 การจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา ไม่ว่าจะดำเนินการโดยสถาบันพระพุทธศาสนา สถาบันศาสนาอิสลาม หรือสถาบันคริสต์ศาสนา ควรจะมีการพัฒนาโปรแกรมการศึกษาที่เป็นระบบมีแบบแผนมากขึ้น โดยกำหนดกรอบการพัฒนาโปรแกรมที่มีส่วนประกอบกว้างๆ เป็น (1) การวางแผนโปรแกรมการศึกษา (2) การสร้างและนำไปปฏิบัติ และ (3) การประเมินผล ซึ่งการวางแผนโปรแกรมควรจะต้องคำนึงถึง ข้อจำกัดของสถาบัน ความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย การกำหนดจุดประสงค์หรือเป้าหมายของโปรแกรม เป็นต้น การสร้างและนำไปปฏิบัติควรจะต้องคำนึงถึง งบประมาณ ระยะเวลาของโปรแกรม รูปแบบและอุปกรณ์การเรียนการสอนที่เหมาะสม แผนการสอน เป็นต้น สำหรับการประเมิน ควรจะต้องคำนึงถึง สิ่งที่ต้องการประเมิน วัตถุประสงค์ของการประเมิน เป็นต้น ซึ่งการกำหนดกรอบดังกล่าวจะได้โปรแกรมการศึกษาที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้น สามารถตรวจสอบจุดเด่นและจุดด้อยของโปรแกรมในแต่ละขั้นตอนอย่างมีระเบียบแบบแผน และง่ายต่อการประเมินมากขึ้น

1.2 สถาบันศาสนาไม่ว่าจะเป็นสถาบันพระพุทธศาสนา สถาบันศาสนาอิสลาม สถาบันคริสต์ศาสนา ที่จะดำเนินการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ควรจะศึกษารายละเอียดในเรื่องของกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้แก่ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 กฎกระทรวงที่จะออกตามความในมาตรา 12 และกฎหมายอื่นๆ เพื่อให้ทราบถึงบทบาทหน้าที่ของสถาบันศาสนาตามที่กำหนดไว้ในกฎหมาย และทราบถึงการช่วยเหลือสนับสนุนที่ควรจะได้รับจากรัฐ ซึ่งจะทำให้การจัดการศึกษาสอดคล้องกับกฎหมายที่กำหนดและรับการสนับสนุนจากรัฐตามที่ได้รับ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาที่จะมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล บรรลุตามวัตถุประสงค์ของสถาบันศาสนา

1.3 สถาบันศาสนาไม่ว่าจะเป็นสถาบันพระพุทธศาสนา สถาบันศาสนาอิสลาม สถาบันคริสต์ศาสนา ที่จะพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้สถาบันศาสนาแต่ละแห่งเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน จะต้องสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนให้มากขึ้น สถาบันศาสนาต้องสร้างจิตสำนึกของประชาชนในชุมชนให้เกิดความรู้สึกศรัทธาต่อสถาบันศาสนา สร้างบรรยากาศ หรือสภาพแวดล้อมที่เอื้อให้ประชาชนเห็นความสำคัญของสถาบันศาสนา สร้างความรู้สึกของประชาชนต่อการมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของสถาบันศาสนา ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนทำให้สถาบันศาสนาได้รับการยอมรับจากประชาชนที่จะส่งผลต่อเป้าหมายแห่งสังคมการเรียนรู้ และแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ได้คนไทยที่พึงประสงค์ มีคุณธรรมและจริยธรรม

2. ข้อเสนอแนะต่อการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยครั้งนี้ดำเนินการโดยมีคำถามการวิจัยว่า สถาบันศาสนามีการจัดโปรแกรมทางการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอะไรบ้าง สามารถจัดประเภทของโปรแกรมต่างๆ ได้อย่างไรบ้าง และโปรแกรมนั้นๆ ได้รับการพัฒนาโดยมีหลักการแนวคิดอย่างไรบ้าง และในอนาคตสถาบันศาสนาจะมีทิศทางการจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยอย่างไร ซึ่งในระหว่างการดำเนินการวิจัยได้พบว่ามีข้อคำถามอีกมากที่น่าจะเป็นคำถามสำหรับการวิจัยต่อไปได้ ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอเพื่อการศึกษาวิจัยในครั้งต่อไปดังนี้

2.1 พื้นที่วิจัย การวิจัยครั้งนี้กำหนดพื้นที่วิจัยเฉพาะเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ที่เป็นพื้นที่ส่วนกลางและมีบริบททางสังคมที่เป็นสังคมเมือง ซึ่งเป็นบริบททางสังคมที่แตกต่างจากสังคมในส่วนภูมิภาคที่เป็นสังคมชนบท การกำหนดพื้นที่ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ที่เป็นสถาบันศาสนาในบริบทสังคมเมือง ผลการวิจัยจึงอาจไม่สามารถอ้างอิงไปสู่สถาบันศาสนาที่อยู่ในส่วนภูมิภาคหรือในบริบทสังคมชนบท ดังนั้นการวิจัยครั้งต่อไปควรกำหนดพื้นที่ให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ทั้งเขตเมือง และชนบท และขยายไปให้ครอบคลุมทุกภาคของประเทศไทย จะทำให้ผลของการวิจัยครอบคลุมทั้งบริบทในสังคมเมืองและสังคมชนบท ซึ่งจะเป็นผลการวิจัยที่สามารถเป็นตัวแทนที่แท้จริงของสถาบันศาสนาของประเทศไทย

2.2 การกำหนดคำถามสำหรับการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา ในสถาบันพระพุทธศาสนา สถาบันศาสนาอิสลาม และสถาบันคริสต์ศาสนา นั้น เป็นลักษณะของการวิจัยที่ศึกษาเฉพาะด้านอุปทานของการศึกษา หรือเป็นการศึกษาเฉพาะด้านของผู้ผลิตเมื่อเทียบกับหลักการทางเศรษฐศาสตร์ ดังนั้นเพื่อให้การวิจัยครอบคลุมทั้งด้านอุปทานและอุปสงค์ ควรได้มีการวิจัยทางด้านอุปสงค์หรือด้านของผู้ซื้อตามหลักการทางเศรษฐศาสตร์ ซึ่งก็คือการวิจัยด้านของผู้เรียนหรือผู้รับบริการ ภายใต้คำถามว่าการรับบริการของผู้เรียนก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองอย่างไรบ้าง มีปัจจัยใดบ้างที่ผู้เรียนหรือผู้รับบริการใช้เพื่อการตัดสินใจรับบริการด้านการศึกษาที่สถาบันศาสนาเป็นผู้จัด และการรับบริการหรือการเรียนดังกล่าวก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้รับบริการหรือผู้เรียนอย่างไรบ้าง ซึ่งการวิจัยที่ครอบคลุมทั้งอุปสงค์และอุปทานจะมีผลให้การจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ดังนั้นการวิจัยครั้งต่อไปควรเริ่มจากการวิเคราะห์ปัญหาในพื้นที่ที่จะใช้กระบวนการเรียนรู้ แล้วนำมาเป็นปัจจัยนำเข้าของกระบวนการเรียนรู้

2.3 การจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันพระพุทธศาสนา ศาสนาอิสลาม และคริสต์ศาสนา เนื้อหาและหลักสูตรส่วนใหญ่จะเน้น

เรื่องศาสนศึกษา ซึ่งส่วนใหญ่จะเน้นกระบวนการเรียนรู้ในรูปแบบที่ดำเนินสืบเนื่องมาจากอดีต เนื่องจากเป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่ได้รับการยอมรับ แต่ก็ยังไม่มีการศึกษาวิจัยที่ยืนยันผลสัมฤทธิ์ ดังนั้น ถ้ามีการศึกษาเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนการสอนต่อการพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ที่แตกต่างออกไป จะสามารถพัฒนาการเรียนรู้ในเรื่องของศาสนศึกษาได้มากขึ้น

2.4 การดำเนินการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาเพื่อให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนั้น จะต้องได้รับความร่วมมือและมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาจากสถาบันอื่นๆ ในชุมชน ดังนั้นการวิจัยเรื่องของการมีส่วนร่วมของสถาบันต่างๆ ในชุมชนในเรื่องต่างๆ เช่น การมีส่วนร่วมในการสนับสนุนทรัพยากรทางการศึกษา การมีส่วนร่วมในการบริหาร การมีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตร การมีส่วนร่วมในการกำหนดรูปแบบการเรียนรู้ เป็นต้น ซึ่งการวิจัยเรื่องของการมีส่วนร่วมน่าจะมีส่วนช่วยให้การจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนามีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้น

2.5 การจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา โดยเฉพาะการพัฒนาโปรแกรมเชิงสารสนเทศมีวิธีการที่หลากหลาย และจะเป็นประโยชน์ต่อกลุ่มเป้าหมายที่กว้างขวางกว่า ดังนั้นการวิจัยที่เน้นการพัฒนาโปรแกรมเชิงพัฒนาจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ต่อไปในอนาคต

2.6 กรณีของสถาบันพระพุทธศาสนาซึ่งประเทศไทยเป็นประเทศหลักประเทศหนึ่งในการเผยแผ่ และมีแนวทางการเผยแผ่ที่ได้ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง ที่สำคัญก็คืองานพระธรรมทูต ที่ควรจะได้มีการพัฒนาและส่งเสริมให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุดที่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของสถาบันพระพุทธศาสนา ดังนั้นการวิจัยในเรื่องของพระธรรมทูตด้านต่างๆ จะก่อให้เกิดผลดีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่ประเทศต่างๆ ทั่วโลกได้ในอนาคต

สถาบันนวัตกรรมการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- การศาสนา, กรม. รายงานการศาสนา ปี 2542. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2543.
- การศาสนา, กรม. รายงานการศาสนา ปี 2543. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2545.
- การศาสนา, กรม. กองแผนงาน. การศึกษาผลงานวิจัยของกรมการศาสนาปีงบประมาณ 2535-2542. กรุงเทพฯ . : (ม.ป.ท., ม.ป.ป.).
- การศึกษานอกโรงเรียน, กรม. การศึกษาตลอดชีวิตการศึกษาของคนไทยในยุคโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2538.
- การศึกษานอกโรงเรียน, กรม. นโยบายการจัดการศึกษานอกโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาส. กรุงเทพมหานคร (อัสสัมชัญ)
- การศึกษานอกโรงเรียน,กรม. แนวทางการจัดการศึกษานอกโรงเรียนสำหรับเด็กด้อยโอกาส. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2541.
- การศึกษานอกโรงเรียน, กรม. รายงานการวิจัยสภาพความต้องการและรูปแบบการจัดการศึกษานอกโรงเรียนสำหรับเด็กเร่ร่อน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2542.
- การศึกษานอกโรงเรียน, กรม. รายงานผลการดำเนินงานการจัดการศึกษานอกโรงเรียนสำหรับคนพิการ. กรุงเทพมหานคร : กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2545.
- กীরติ บุญเจือ. ศาสนาศาสตร์เบื้องต้น. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2530.
- กীরติ บุญเจือ. รายงานการวิจัยบทบาทสถาบันศาสนากับการศึกษา. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2541.
- เกษม บุญอ่อน. เดลฟาย : เทคนิคในการวิจัย. คุรุปริทัศน์ 10 (ตุลาคม 2522) : 26-28.
- เกษม วัฒนชัย. องค์มนตรีเผยแพร่ไทยเผชิญปัญหาใหญ่ 7 โรคทางสังคม-ศีลธรรม. ผู้จัดการรายวัน (29 พฤศจิกายน 2547) : 5.
- จุมพล พูลภัทรชีวิน. อนาคตศึกษา : ความรู้และความเข้าใจพื้นฐาน. วารสารครุศาสตร์ 6 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2533) :1-4.
- จุมพล พูลภัทรชีวิน. เทคนิคการวิจัยแบบ EDFR. ใน ผลิตผลและผลิตภัณฑ์ทางการศึกษาจากงานวิจัย, หน้า 180-203. กรุงเทพฯ : ฝ่ายวิจัย คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

- เจษฎา วณิชชากร. การนำเสนอระบบการฝึกอบรมสำหรับหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลของ คณะสงฆ์หนเหนือ ในอุปถัมภ์ของกรมศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, ภาควิชาโสตทัศนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์. การวิจัยด้วยเทคนิคเดลฟาย ใน รวบรวมบทความวิจัยการศึกษาเล่ม 2, หน้า 12-14. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2536.
- ฉลองศรี พลโยธา. กระบวนการเรียนรู้ตามอัธยาศัยเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน. วารสาร การศึกษานอกโรงเรียน ปีที่ 4 ฉบับที่ 10 (กรกฎาคม 2544) : หน้า 18-23.
- ชนิดา รัชพลเมือง. การวิจัยแบบเทคนิคเดลฟาย ใน เทคนิควิธีการวิเคราะห์นโยบาย หน้า 59-73. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541
- ชัยยศ อิ่มสุวรรณ. การศึกษาตามอัธยาศัย. วารสารการศึกษานอกโรงเรียน 3 (พฤษภาคม 2543) : 3 - 5.
- ชัยฤทธิ์ โพธิสุวรรณ. การศึกษานอกระบบ : พื้นฐานการวางแผนโครงการ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2543.
- ชัยฤทธิ์ โพธิสุวรรณ. การศึกษาผู้ใหญ่ : ปรัชญาตะวันตกและการปฏิบัติ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2544.
- ชัยศักดิ์ เกตุทัต. การนำเสนอโครงสร้างระบบอุดมศึกษาในสังกัดกระทรวงกลาโหมในอนาคต. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, ภาควิชาอุดมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2542.
- ดลพัฒน์ ยศธร. การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธศาสตร์. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2542.
- ดวงเดือน พิศาลบุตร. ประวัติการศึกษาไทย(ฉบับย่อ). พระนคร : มงคลการพิมพ์, 2512.
- ดุษฎี สีสลวงรงค์. การศึกษาในสังคมพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก. วิทยานิพนธ์ ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2531.
- ทวีวัฒน์ วัฒนกุลเจริญ. การนำเสนอรูปแบบศูนย์วิทยบริการสำหรับศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวัน อาทิตย์. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, ภาควิชาโสตทัศนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- เทียนฉาย กิระนันท์. การวิจัยอนาคต. วารสารวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 10 (มกราคม – มิถุนายน 2529) : 103-129.

นารินทร์ รักวิจิตรกุล. การวางแผนและการประเมินโครงการการศึกษาผู้ใหญ่. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, มหาสารคาม : ศูนย์บริการการศึกษา วิทยาลัยครูมหาสารคาม, 2531.

นิตา ชูโต. การประเมินโครงการ. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสารการพิมพ์, 2527.

บุญชม ศรีสะอาด. การวิจัยเบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, 2545.

ปฐม นิคมานนท์. การศึกษานอกระบบโรงเรียน. กรุงเทพฯ : อักษรบัณฑิต, 2522.

ปฐม นิคมานนท์. ปรัชญาและการศึกษานอกระบบ. ใน เอกสารการสอนชุดวิชาการศึกษาดูแลชีวิตและการศึกษานอกระบบ หน่วยที่ 6, หน้า 269-311. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2532.

ประทุมสุข อาชาวอรุณ. การศึกษาอุปนิสัย : วารสารครูศาสตร์. (ตุลาคม 2528)

ประดิษฐ์ เกกิจรังษุณี และสิริเลิศ กระแสชัย. รายงานการวิจัยเรื่องสถาบันศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์กับภารกิจทางการศึกษาในประเทศไทย. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎมนตรี, 2543. (อัดสำเนา)

ปรีชา เมธาวัชรภาคย์. รายงานการวิจัยเรื่องสถาบันศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกกับภารกิจทางการศึกษาในประเทศไทย. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎมนตรี, 2544. (อัดสำเนา)

พรชูลี อาชาวอรุณ. รายงานการวิจัยเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาเยาวชน : ศึกษาเฉพาะกรณีศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์. กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2541.

พรศักดิ์ ฝ่องแผ้ว. ศาสตร์แห่งการวิจัยทางการเมืองและสังคมเรื่องแนวความคิดกับการวิเคราะห์แนวความคิดในการวิจัย. กรุงเทพฯ : สถาบันวิชาการภูมิปัญญาภูมิปัญญาผ่านาน, 2541.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, 2545.

พระมหาบุญเพียร ปุณฺณวิริโย. ปฏิรูปการศึกษาเพื่อการเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์. วารสารวิชาการ 4 (กันยายน 2544) : 37-42.

พระมหาสมชาย เจริญกิจ. วัดในพระพุทธศาสนาที่พึงประสงค์ : ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะกิจกรรมของวัดในพระพุทธศาสนาที่พึงประสงค์กับสภาพความเป็นจริงของวัดในสังคมไทยในปัจจุบัน. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2540.

พระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540. ราชกิจจานุเบกษา 114 (9 พฤศจิกายน 2540) : 3 – 10.

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. ราชกิจจานุเบกษา 116 (19 สิงหาคม 2542) : 1 – 23.

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545. ราชกิจจานุเบกษา 119 (19 ธันวาคม 2545) : 16–21.

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505. ราชกิจจานุเบกษา 116 (19 สิงหาคม 2542) : 20-31.

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2535. ราชกิจจานุเบกษา 109 (4 มีนาคม 2535) : 5–7.

ไพฑูริย์ สีนลารัตน์. การเสนอพระพุทธศาสนาเป็นปรัชญาแม่บททางการศึกษา. วารสารครุศาสตร์ 21 (กรกฎาคม – กันยายน 2535) : 25-33.

ไพฑูริย์ สืบสาย. ความคิดเห็นของพระสงฆ์และฆราวาสเกี่ยวกับการจัดตั้งศูนย์วิทยบริการพระพุทธศาสนา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาโสตทัศนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.

พวงเพ็ญ สังขนันท์. ปัญหาและความต้องการทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนของแม่ชีในพุทธศาสนา เขตภาคกลาง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. ภาควิชาการศึกษานอกระบบ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

พันธุ์สุรย์ ลดาวัลย์ ; สิทธิณัฐ ประพุทธนิตินสาร และ โรเบิร์ต บี. เท็กเตอร์. ทางเลือกในอนาคตของสังคมไทย : ในทัศนะของนักวิชาการ. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527.

พิชิต ฤทธิจรรยา. ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์. กรุงเทพฯ : ศูนย์หนังสือราชภัฏพระนคร, 2544.

ยิ่งรัก น้ำใจทหาร. สภาพการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.

เยาวดี วิบูลย์ศิริ. การประเมินโครงการ : แนวคิดและแนวปฏิบัติ. กรุงเทพฯ : ภาควิชาวิจัยการศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

รัตนา พุ่มไพศาล. หลักการจัดและบริหารการศึกษานอกระบบโรงเรียน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

รุ่ง แก้วแดง. ทัศนคติของโต๊ะครูต่อการปรับปรุงปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2511.

โรเบิร์ต บี. เท็กเตอร์. ทางสายกลางของสังคมไทยในอนาคต : เทคโนโลยีที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2535.

วรัญญา ภัทรสุข. ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

- วิชา อุตศาสตร์ และ อุดม เขยกีวงศ์. ปรัชญาและหลักการศึกษานอกระบบโรงเรียน.กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2523.
- วินัย สมะคุณ. การศึกษาองค์ความรู้เรื่องการจัดการศึกษาทางเลือกในรูปแบบศูนย์การเรียนรู้โดย
สถาบันศาสนาอิสลามในประเทศไทย. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนัก
นายกรัฐมนตรี, 2543. (อัดสำเนา)
- วิวัฒน์ แพร่ศิริ. วิวัฒนาการและอนาคตภาพของการศึกษาคาทอลิกกับการพัฒนาสังคมไทย.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์, ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2543.
- วิวัฒน์ แพร่ศิริ. แนวคิดการศึกษาคาทอลิก. (มปท., มปป.) (อัดสำเนา)
- ศักดิ์ชัย นิรัญทวี. รายงานการวิจัยประกอบกร่างพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ...
ประเด็นปรัชญาการศึกษา. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนัก
นายกรัฐมนตรี, 2541. (อัดสำเนา)
- ศิริมา กิตติบถนุรุ. การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดของบอยเชอล์
ในการฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนหญิงบ้านปราณี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต.
ภาควิชาการศึกษานอกโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- ศิริลักษณ์ จำเรียง. แนวโน้มการจัดการศึกษาเอกชนสายอาชีวศึกษาในประเทศไทยโดยเทคนิคเดลฟาย
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. ภาควิชาบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2527.
- ศุภร ศรีแสน. การศึกษานอกโรงเรียน.กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ประสานการพิมพ์, 2521.
- สดไธ ฆณะรัตน์. การสำรวจเชิงวิเคราะห์วิธีวิทยาของงานวิจัยที่ใช้เทคนิค อี ดี เอฟ อาร์.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาวิจัยการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2544.
- สมคิด ไชมไสวและคณะ. เทคนิคการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ การวิจัยสภาพปัจจุบัน การวิจัยเชิง
ทดลองการวิจัยเชิงคุณภาพ การวิจัยอนาคต. รายงานการศึกษารายวิชาวิจัย521. ชลบุรี :
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, 2533.
- สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ และ ดนัย เทียนพุดม. การวิจัยเชิงนโยบาย : รูปแบบใหม่ของการ
กำหนดอนาคต . กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ทำปกเจริญผล. 2532.
- สารีพันธ์ ศุภวรรณ. การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดการเรียนรู้แบบ
ร่วมมือกันเพื่อพัฒนาทักษะการแก้ปัญหาเด็กเร่ร่อน.วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต.
ภาควิชาการศึกษานอกโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

สีปพนนท์ เกตุพัต. จากอดีตสู่อนาคตของการปฏิรูปการศึกษาไทย : ผู้สังคมแห่งปัญญาและการเรียนรู้. คำบรรยายนำเนื่องในการสัมมนาทางวิชาการ 5 ทศวรรษ สกศ. กับการพัฒนาการศึกษาไทย วันเสาร์ที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2545 ณ ห้องประชุมเอสแคปฮอลล์ ศูนย์ประชุมสหประชาชาติ กรุงเทพมหานคร.

สุโขทัยธรรมมาธิราช,มหาวิทยาลัย. เอกสารการสอนชุดวิชาความเชื่อและศาสนาในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์. 2533.

สุนทร สุนันท์ชัย. หลักและปรัชญาของการศึกษาตลอดชีวิต. ใน เอกสารการสอนชุดวิชาการศึกษาตลอดชีวิตและการศึกษานอกระบบ หน่วยที่ 1, หน้า 1-41. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2532.

สุจิต แสงวิโรจน์พัฒน์. ศาสนาและเทคโนโลยีสารสนเทศ : การศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนและทัศนคติการนำเทคโนโลยีสารสนเทศไปใช้ในการศึกษาและการเผยแพร่หลักคำสอนของพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาและนักบวชในคริสต์ศาสนาในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2544.

สุมาลี สังข์ศรี. การศึกษานอกโรงเรียน : การขยายโอกาสทางการศึกษาโดยประยุกต์ใช้วิธีการศึกษาทางไกล. นนทบุรี : เทคนิคพรีนติ้ง, 2539.

สุมาลี สังข์ศรี. รายงานการจัดการศึกษานอกระบบเพื่อการศึกษานอกโรงเรียนตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 . กรุงเทพฯ : พิมพ์ดีการพิมพ์, 2545.

สุภางศ์ จันทวานิช. การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ.พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

สุรกุล เจนอบรม. เรื่องน่ารู้ทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน . กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.

สุวัฒน์ วัฒนวงศ์. การศึกษานอกระบบโรงเรียน. กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาการ, 2529.

สุวิมล เอกอุรุ. สภาพและปัญหาของโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ในกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

สุวิมล ว่องวานิช และ นางลักษณ วีรัชชัย. แนวทางการให้คำปรึกษาวิทยานิพนธ์. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ตำราและเอกสารวิชาการ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

เสาวนีย์ จิตหมวด. รายงานการวิจัยเรื่องความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของมัธยมศึกษาอิสลาม. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎมนตรี, 2543. (อัดสำเนา).

- อนงค์นุช ภูยานนท์. อนาคตภาพบทบาทการพยาบาลเพื่อการพัฒนาการดูแลสุขภาพของตนเองของประชาชนในทศวรรษหน้า. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนาศึกษา ภาควิชาสาธารณสุขศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- อภิชัย บรรเจิดพร. การศึกษาความรู้และเจตคติต่อการศึกษานอกระบบโรงเรียนของผู้สำเร็จการศึกษา ผู้บริหารองค์การคริสเตียน และอาจารย์สอนโรงเรียนพระคัมภีร์ในนิกายโปรเตสแตนต์ ใน กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, ภาควิชาการศึกษาของโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.
- อาชัญญา รัตนอุบล. การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชา การศึกษานอกโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- อุดม เขยกิจวงศ์. ปรัชญาและหลักการศึกษานอกระบบโรงเรียน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไอดีเอ็นเอสไตร์, 2541
- อุตสาหกรรม กิจอันเจริญ. ทัศนะเชิงประเมินของครูอาสาสมัครและกรรมการโรงเรียนต่อผลการสอน ภาษาไทยและวัฒนธรรมไทยแก่เด็กไทยระดับ 1 และระดับ 2 โรงเรียนพระพุทธรักษาวัน อาทิตย์ประเทศ. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, ภาควิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.
- อุทุมพร จามรมาน. การสู่มตัวอย่างทางการศึกษา. กรุงเทพฯ : ฟีนีქซ์บลิซซิ่ง, 2537.
- อุทุมพร (ทองอุไท) จามรมาน. การทำวิจัยเชิงสำรวจ. (ม.ป.ท.), 2537.
- อุ้นตา นพคุณ. การศึกษานอกระบบโรงเรียน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์และทำปกเจริญผล, 2523.
- อุ้นตา นพคุณ. การศึกษาผู้ใหญ่เชิงปรัชญา : เสรีนิยม พิพัฒนาการ พฤติกรรมนิยม มนุษยนิยม ปฏิรูปนิยม. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2527.
- อุ้นตา นพคุณ. รายงานการวิจัยเรื่องรูปแบบและแนวทางการส่งเสริมการใช้แหล่งการเรียนรู้ ตลอดชีวิตในระดับอุดมศึกษา. กรุงเทพฯ : ทบวงมหาวิทยาลัย, 2543.
- อุ้นตา นพคุณ. กรอบแนวคิดการพัฒนาโปรแกรมอย่างมีส่วนร่วมทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2546.

ภาษาอังกฤษ

- ASEAN Scholars., alternative Futures for ASEAN : An Educational Perspective. Journal of Cultural and Educational Futures, Vol. 1, No. 4. 1980.
- Boone, Edgar J. Developing Program in Adult Education. Propect Heights : Waveland Press, 1992.

- Boyle P.G. Planning Better Programs. New York : Mc Graw-Hill, 1981.
- Coombs, Philip H and Manzoor Ahmed. Attacking Rural Poverty : How Non-Formal Education Can Help. Baltimore : The John Hopkins University Press, 1974.
- Cropley, A.J. Lifelong Education A Psychological Analysis. Great Britain : Page (Norwich) Ltd, 1977.
- Knowles, Malcolm S. The Modern Practice of Adult Education. New York : Association Press, 1980.
- Passing, David and Sela, Sivan. Redesigning the Roles of the Future Teacher : An Ethnographic Future Research (EFR) [Online]. 2000. Available from: <http://www.passing.com/pic/RolesFutureTeacher.htm> [2004, April 26].
- Pratt, D.D. and associates. Five Perspectives on Teaching in Adult and Higher Education. Malabar : Krieger Publishing, 1998.
- Textor, Robert B. A Handbook on Ethnographic Futures Research. Cultural and Education Research Project. School of Education and Department of Anthropology. Stanford University. Stanford CA, 1980. (Mimeographed)
- Tyler, Ralph W. Basic Principles of Curriculum and Instruction. Chicago : University of Chicago Press, 1971.

สัมภาษณ์

- คำสิงห์ รอมวงศ์. ศาสนาจารย์คริสตจักรชีวิตใหม่บางจาก. สัมภาษณ์, 1 สิงหาคม 2547.
- ชนะ กสิภรณ์. ประธานคณะกรรมการอาชีวศึกษา. . สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2548.
- ทองอยู่ แก้วไพฑูริย์. กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ(ด้านการศึกษานอกระบบและตามอัธยาศัย) สภาการศึกษา. สัมภาษณ์, 26 มกราคม 2548.
- นงราม เศรษฐพานิช. ที่ปรึกษาด้านนโยบายและแผนการศึกษา. สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2548.
- บุญรัตน์ มูลแก้ว. ศาสนาจารย์คริสตจักรวันเสาร์เอกราช. สัมภาษณ์, 26 สิงหาคม 2547.
- ปกรณันต์ ต้นสกุล. ผู้อำนวยการสำนักพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม กรมการศาสนา. สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2548.
- พงษ์ ตนานนท์. กรรมการมูลนิธิแห่งสภาคริสตจักรในประเทศไทย. สัมภาษณ์, 31 มกราคม 2548.

- พระครูวิสุทธิสุตคุณ. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไตรมิตรวิทยาราม. สัมภาษณ์, 23 กุมภาพันธ์ 2548.
- พระธรรมเสนานี. เจ้าคณะจังหวัดนครปฐม. สัมภาษณ์, 13 สิงหาคม 2547.
- พระปริยัติวิโรปการ. รองเจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี. สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม 2547.
- พระราชธรรมนิเทศ. เจ้าอาวาสวัดสวนแก้ว. สัมภาษณ์, 4 กันยายน 2547.
- พระราชนันทมุนี. รองเจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี. สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2547.
- พระราชปัญญาภรณ์. ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์. สัมภาษณ์, 7 กันยายน 2547.
- พระราชเมธาภรณ์. รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. สัมภาษณ์, 25 กุมภาพันธ์ 2548.
- พระราชสิทธิเวที. เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสาคร. สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม 2547.
- พระสมุทรเมธี. เจ้าคณะจังหวัดสมุทรปราการ. สัมภาษณ์, 8 กรกฎาคม 2547.
- พิเชษฐ กาลามเกษตร. อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. สัมภาษณ์, 3 กุมภาพันธ์ 2548
- พิพัฒน์ หลังปู่เต๊ะ. ประธานฝ่ายการศึกษา มัสยิดต้นสน. สัมภาษณ์, 7 สิงหาคม 2547.
- พิทยา ธานี. ศาสนาจารย์คริสตจักรพระสัญญา. สัมภาษณ์, 4 กรกฎาคม 2547.
- พิสิฐ เจริญสุข. นักวิชาการศาสนา 8 ว. กรมการศาสนา. สัมภาษณ์, 24 มกราคม 2548.
- มุสตอฟา ก้านทอง. ประธานอิสลามประจำจังหวัดปทุมธานี. สัมภาษณ์, 3 สิงหาคม 2547.
- ยูเฟรเซีย ดุรนามีสมกลิ่น. ผู้อำนวยการศูนย์ฝึกอาชีพศรีชุมพาบาล. สัมภาษณ์, 14 กันยายน 2547.
- เลขา ปิยะอัจฉริยะ. กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ (ด้านการศึกษาปฐมวัย) สภาการศึกษา. สัมภาษณ์, 31 มกราคม 2548.
- วินัย สะมะฮุน. กรรมการที่เป็นผู้แทนคณะกรรมการกลางอิสลาม สภาการศึกษา. สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2548.
- วิศิษฐ์ ศรีวิชัยรัตน์. กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ(ด้านการศาสนา) สภาการศึกษา. สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2548.
- ศึกษา เทพอารีย์. ศาสนาจารย์คริสตจักรไมตรีจิต. สัมภาษณ์, 14 สิงหาคม 2547.
- สงวน ฉิมหิรัญ. อิหม่ามมัสยิดยามีอุลอิสลาม(รามคำแหง). สัมภาษณ์, 6 สิงหาคม 2547.
- สนอง โฉมิตวิเศษ. อาจารย์ประจำภาคการศึกษาผู้ใหญ่ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2548.
- สมบัติ สุวรรณพิทักษ์. ผู้เชี่ยวชาญด้านนโยบายและแผน สำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียน. สัมภาษณ์, 31 มกราคม 2548.

สมาน อาดัม. กรรมการคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย. สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2547.

สมัย เจริญช่าง. ประธานอิสลามกรุงเทพมหานคร. สัมภาษณ์, 31 กรกฎาคม 2547.

สวัสดิ์ ดีชื่น. รองผู้อำนวยการสำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียน. สัมภาษณ์, 17 มกราคม 2548.

สถานี สดะวีระวงส์. เจ้าอาวาสวัดนักบุญเปโตร. สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 2547.

สุมน อมรวิวัฒน์. ราชบัณฑิตทางศึกษาศาสตร์. สัมภาษณ์, 26 และ 27 มกราคม 2548.

สุมาลี สังข์ศรี. ผู้ช่วยอธิการบดี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2548.

สุรศักดิ์ อัมพากรณ์. เจ้าอาวาสวัดพระเยซูเจ้าเสด็จขึ้นสวรรค์. สัมภาษณ์, 4 สิงหาคม 2547.

สุรสิทธิ์ สุขชัย. ประธานกรรมการฝ่ายการศึกษาคณะเซนต์คาเบรียล. สัมภาษณ์, 2 กันยายน 2547.

สุวัฒน์ เงินจ๋า. กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ(ด้านการบริหารเขตพื้นที่ การศึกษา) สภาการศึกษา. สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2548.

อรุณ วันแฉะ. ประธานอิสลามประจำจังหวัดนนทบุรี. สัมภาษณ์, 5 กรกฎาคม 2547.

อัศวิน อายุเคน. อิหม่ามมัสยิดปากีสถาน จังหวัดนครปฐม. สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 2547.

อำรุง จันทวานิช. รองเลขาธิการสภาการศึกษา. สัมภาษณ์, 22 กุมภาพันธ์ 2548.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

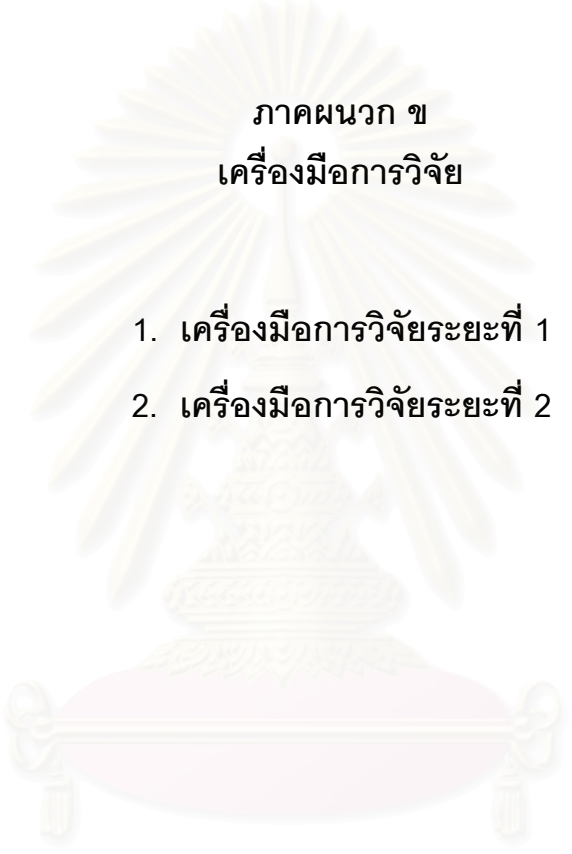
ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก รายชื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือ

1. ดร.ชัยยศ อิ่มสุวรรณ์ ผู้อำนวยการพัฒนาการศึกษา สำนักพัฒนาวิชาการและมาตรฐานการศึกษา
2. ดร.วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา ภาควิชาการศึกษาจากระบบ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
3. พระธรรมกิตติวงศ์ เจ้าอาวาสวัดราชโอรส
4. ดร.อำนาจ บัวศิริ ผู้อำนวยการสำนักพุทธมณฑล สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ
5. ดร.นันทสาร สีสลับ อธิการบดี มหาวิทยาลัยพระพุทธรศาสนาแห่งโลก
6. ภารดา ดร.วิวัฒน์ แพ้วศิริ ผู้อำนวยการฝ่ายการศึกษาในโรงเรียนของอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ
7. ศาสนาจารย์ ดร. มาโนช แจ่มมุข ผู้อำนวยการพระคริสตธรรมกรุงเทพฯ
8. รศ.เสาวนีย์ จิตหมวด คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏธนบุรี
9. ดร.สาธิต สันตะกิจ ผู้อำนวยการโรงเรียนรัตนโกสินทร์สมโภชบางขุนเทียน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ข
เครื่องมือการวิจัย

1. เครื่องมือการวิจัยระยะที่ 1
2. เครื่องมือการวิจัยระยะที่ 2

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แบบสัมภาษณ์
การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย
ที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา

คำชี้แจง

1. แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิด ขั้นตอน และองค์ประกอบของโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในปัจจุบัน ซึ่งจะเป็นข้อมูลในการทำวิจัย เรื่อง การวิเคราะห์โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในอนาคตตามแนวคิดของบอยเชอล์ และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 : กรุงเทพมหานครและปริมณฑล

2. นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

2.1 การศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการจัดการศึกษา การจัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

2.2 การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อ หรือ แหล่งความรู้อื่นๆ

2.3 โปรแกรม หมายถึง การวางวิธีการทำงานเป็นขั้นๆ มีการจัดวางกิจกรรมอย่างมีระบบ ตั้งแต่การวิเคราะห์ความต้องการ การวางแผน การสอน การประเมินผลและการประชาสัมพันธ์โปรแกรม

3. แบบสัมภาษณ์นี้ แบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

3.1 ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้สัมภาษณ์และโปรแกรมการศึกษาที่สถาบันศาสนาดำเนินการ มีจำนวน 6 ข้อ

3.2 ตอนที่ 2 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวคิดในการพัฒนาโปรแกรมการศึกษาตามแนวคิดของบอยเชอล์ มีจำนวน 15 ข้อ

3.3 ตอนที่ 3 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับขั้นตอนและองค์ประกอบสำคัญในการแจกแจงประเภทของโปรแกรมการศึกษา มีจำนวน 7 ข้อ

ขอขอบพระคุณในความอนุเคราะห์

นายสมศักดิ์ จัตตพรพงษ์

ผู้วิจัย

ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคลและโปรแกรมการศึกษาที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา

1. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....นามสกุล.....
2. เพศ.....อายุ..... ปี
3. สมณศักดิ์.....อายุพรรษา.....
4. ตำแหน่งปัจจุบัน.....
5. ดำรงตำแหน่งมาแล้ว.....ปี ตั้งแต่ปี .....
6. สถาบันศาสนาของท่านมีการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน/การศึกษาตามอัธยาศัยอะไรบ้าง ?
  - 1).....
  - 2).....
  - 3).....
  - 4).....
  - 5).....

ตอนที่ 2 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวคิดในการพัฒนาโปรแกรมการศึกษาตามแนวคิดของบอยเออล์

1. สถาบันศาสนาของท่านมีปรัชญา ต่อการดำเนินการโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยอย่างไร .....
2. ก่อนการดำเนินการโปรแกรมการศึกษา สถาบันศาสนาของท่านมีการวิเคราะห์สภาพปัญหาและสถานการณ์ของปัญหา เพื่อการจัดโปรแกรมการศึกษาหรือไม่อย่างไร.....
3. สถาบันศาสนาของท่านเปิดโอกาสให้บุคคลกลุ่มใดได้มีส่วนร่วมในการจัดโปรแกรมทางการศึกษาบ้าง.และมีส่วนร่วมอย่างไรบ้าง
.....
4. สถาบันศาสนาของท่านให้ความสำคัญต่อความแตกต่างระหว่างบุคคลของกลุ่มเป้าหมาย ในเรื่องระดับความรู้ ปัญญา สถานะภาพทางสังคมหรือไม่อย่างไร.....
5. สถาบันศาสนาของท่านพิจารณาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลใดในการกำหนดวัตถุประสงค์ของโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย.....

6. สถาบันศาสนาของท่านตระหนักถึงข้อจำกัดในด้านบุคคลและข้อจำกัดของสถาบันศาสนาหรือไม่และมีวิธีการจัดการกับข้อจำกัดอย่างไร.....
7. สถาบันศาสนาที่ท่านมีหลักเกณฑ์อย่างไรในการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาในการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย? .....
8. โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาของท่านมีความยืดหยุ่นหรือมีการเปลี่ยนแปลงในระดับใด.....
9. โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาของท่านได้รับความเห็นชอบเชิงกฎหมายหรือได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มอำนาจหรือไม่อย่างไร.....
10. สถาบันศาสนาของท่านมีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ หรือจัดประสบการณ์การเรียนรู้ตามปรัชญาการศึกษาของสถาบันหรือไม่อย่างไร.....
11. สถาบันศาสนาของท่านมีการเลือกวิธีการ เทคนิค และอุปกรณ์การเรียนการสอนให้เหมาะสมกับโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยหรือไม่อย่างไร .....
12. สถาบันศาสนาของท่านมีการกำหนดเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ และเลือกใช้สื่อในการประชาสัมพันธ์หรือไม่อย่างไร.....
13. เพื่อให้ได้รับการสนับสนุนทรัพยากรเพื่อการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย สถาบันศาสนาของท่านมีการดำเนินการอย่างไร.....
14. สถาบันศาสนาของท่านมีการประเมินประสิทธิผล และผลกระทบของการจัดโปรแกรมการศึกษาและการศึกษาตามอัธยาศัยหรือไม่อย่างไร.....
15. สถาบันศาสนาที่ท่านมีการรายงานผลสำเร็จของโปรแกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยต่อผู้สนับสนุนการจัดโปรแกรมหรือไม่อย่างไร.....

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตอนที่ 3 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับขั้นตอนและองค์ประกอบสำคัญในการแจกแจงประเภท ของโปรแกรมการศึกษา

1. โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบัน
ศาสนาของท่านมีการกำหนดขั้นตอนในการจัดโปรแกรมแต่ละโปรแกรมอย่างไรบ้าง.....
2. สถาบันศาสนาของท่านมีเป้าหมายหลักของโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและ
การศึกษาตามอัธยาศัยเพื่ออะไร.....
3. สถาบันศาสนาของท่านกำหนดวัตถุประสงค์ของโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและ
การศึกษาตามอัธยาศัยจากแหล่งใด.....
4. กลุ่มเป้าหมายของโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยที่
ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาของท่านใช้ประโยชน์จากความรู้ที่ได้รับเพื่อตนเองอย่างไร.....
5. กลุ่มเป้าหมายของโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยมีส่วน
เกี่ยวข้องกับโปรแกรมที่ให้ความรู้แก่กลุ่มเป้าหมายนั้นๆ อย่างไร.....
6. ท่านมีบทบาทอย่างไรบ้างต่อการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษา
ตามอัธยาศัย.....

*****

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แบบสังเกต
(Observation)

ชื่อสถาบัน.....

ชื่อโปรแกรมการศึกษา.....

วันเวลา.....

ผู้สังเกต.....

รายละเอียดกิจกรรมโปรแกรมการศึกษา

.....

.....

.....

.....

.....

การจัดการศึกษานอกระบบตามนิยามของ พ.ร.บ.	ใช่	ไม่ใช่
มีการกำหนดจุดมุ่งหมายที่แน่นอน		
มีการกำหนดวิธีการศึกษาที่แน่นอน		
มีการกำหนดหลักสูตรที่แน่นอน		
มีการกำหนดระยะเวลาของการศึกษาที่แน่นอน		
มีการกำหนดการวัดและประเมินผลซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน		
การจัดการศึกษาตามอัธยาศัยตามนิยาม พ.ร.บ.	ใช่	ไม่ใช่
มีการเรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจของผู้เรียน		
มีการเรียนรู้ด้วยตนเองตามศักยภาพของผู้เรียน		
มีการเรียนรู้ด้วยตนเองตามความพร้อมของผู้เรียน		
มีการเรียนรู้ด้วยตนเองตามโอกาสของผู้เรียน		
มีการเรียนรู้จากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อ หรือ แหล่งความรู้อื่นๆ		

**แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถาม
การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย
ที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในอนาคต**

คำชี้แจง

1. แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถามฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอภาพอนาคตเสนอภาพอนาคตของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การวิเคราะห์โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในอนาคตตามแนวคิดของบอยเฮอล์และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 : กรุงเทพมหานครและปริมณฑล”

2. แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถามฉบับนี้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ประกอบด้วย

ส่วนที่ 1 แบบสัมภาษณ์ ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้สัมภาษณ์ มีจำนวน 7 ข้อ

ตอนที่ 2 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับภาพอนาคตในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการจัดการศึกษาที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา มีจำนวน 9 ข้อ

ส่วนที่ 2 แบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวคิดการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยของบอยเฮอล์และแนวคิดตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มีจำนวน 4 ข้อ (21 ข้อย่อย)

ขอขอบพระคุณในความอนุเคราะห์

นายสมศักดิ์ จัตตุพรพงษ์

ผู้วิจัย

ส่วนที่ 1 แบบสัมภาษณ์การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยที่
ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในอนาคต แบ่งออกเป็น 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

คำชี้แจง โปรดให้ข้อมูลส่วนบุคคลและผลงานวิชาการโดยกาเครื่องหมาย ✓ ลงใน ( ) ที่ตรงกับ
ความเป็นจริง หรือเติมคำลงในช่องว่าง.....

1. ปัจจุบันท่านมีอายุ .....ปี
2. ท่านสำเร็จการศึกษาในระดับต่างๆ จากในหรือต่างประเทศ
  - ปริญญาตรี ( ) ในประเทศ ( ) ต่างประเทศ
  - ปริญญาโท ( ) ในประเทศ ( ) ต่างประเทศ
  - ปริญญาเอก ( ) ในประเทศ ( ) ต่างประเทศ
  - อื่นๆ เช่น เปรียญธรรม การศึกษาด้านศาสนา (โปรดระบุ).....
3. ท่านนับถือศาสนา
  - ( ) พุทธ ( ) อิสลาม ( ) คริสต์ ( ) อื่นๆ .....
4. ท่านเคยรับราชการหรือไม่
  - ( ) ไม่ได้รับราชการ ( ) รับราชการและมีอายุราชการ.....ปี
5. ท่านเคยทำหน้าที่เป็นครูผู้สอนหรือไม่
  - ( ) ไม่เคย ( ) ทำหน้าที่ครูผู้สอน เป็นระยะเวลา.....ปี
6. ท่านเคยดำรงตำแหน่งทางการเมืองหรือไม่
  - ( ) ไม่เคย ( ) เคยดำรงตำแหน่ง.....
7. ตำแหน่งสำคัญอื่นๆ
  - 7.1 .....สถาบันวิทยบริการ.....
  - 7.2 .....จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.....
  - 7.3 .....

**ตอนที่2 ภาพอนาคตในการจัดการศึกษาระบบโรงเรียนและการจัดการศึกษาที่
ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาตามแนวคิดของพระราชบัญญัติการศึกษา
แห่งชาติ พ.ศ. 2542**

1. การจัดการศึกษาระบบโรงเรียนและการจัดการศึกษาตามอัยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในอนาคตควรจะเป็นอย่างไร.....
2. สถาบันศาสนาจะมีการจัดกระบวนการเรียนรู้ และหลักสูตรในอนาคตอย่างไร.....
3. มาตรฐานการศึกษาระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในอนาคตจะเป็นอย่างไร.....
4. บุคลากรทางการศึกษาระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัยาศัยในสถาบันศาสนาในอนาคตควรเป็นอย่างไร.....
5. ประเภทหรือรูปแบบของการจัดการศึกษาระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในอนาคตควรเป็นอย่างไร.....
6. การเปลี่ยนแปลงของประชากรในอนาคตจะเป็นอย่างไร และมีผลต่อการจัดการศึกษาระบบโรงเรียนและการจัดการศึกษาตามอัยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาอย่างไร.....
7. นโยบายรัฐบาลและกฎหมายในอนาคตจะเป็นอย่างไร และมีผลต่อการจัดการศึกษาระบบโรงเรียนและการจัดการศึกษาตามอัยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาอย่างไร.....
8. การสนับสนุนทรัพยากรทางการศึกษาในอนาคตจะเป็นอย่างไร และมีผลต่อการจัดการศึกษาระบบโรงเรียนและการจัดการศึกษาตามอัยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาอย่างไร.....
9. เทคโนโลยีและนวัตกรรมทางการศึกษาในอนาคตจะเป็นอย่างไร และมีผลต่อการจัดการศึกษาระบบโรงเรียนและการจัดการศึกษาตามอัยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาอย่างไร.....

ส่วนที่ 2 แบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวคิดการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยของบอยเออลล์และแนวคิดตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนาในอนาคต

คำชี้แจง โปรดพิจารณาแนวคิดการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยที่เหมาะสมต่อการจัดการศึกษาของสถาบันศาสนาในอนาคต โดยทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องที่ตรงกับความคิดเห็นของท่าน ตามเกณฑ์คำตอบ 5 ระดับ จากระดับมากที่สุดไปหาน้อยที่สุด

คะแนน 5 หมายถึง	แนวคิดดังกล่าวมีความเหมาะสมมากที่สุด
คะแนน 4 หมายถึง	แนวคิดดังกล่าวมีความเหมาะสมมาก
คะแนน 3 หมายถึง	แนวคิดดังกล่าวมีความเหมาะสมปานกลาง
คะแนน 2 หมายถึง	แนวคิดดังกล่าวมีความเหมาะสมน้อย
คะแนน 1 หมายถึง	แนวคิดดังกล่าวมีความเหมาะสมน้อยที่สุด

1. ท่านมีความเห็นต่อแนวคิดของบอยเออลล์ในการจัดโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยต่อการดำเนินการจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนาในระดับใด

ข้อ	เนื้อหาของแนวคิด	ระดับความเหมาะสมของแนวคิด				
		5 เหมาะสม มากที่สุด	4 เหมาะสม มาก	3 เหมาะสม ปานกลาง	2 เหมาะสม น้อย	1 เหมาะสม น้อยที่สุด
1	การสร้างพื้นฐานทางปรัชญาในการพัฒนาโปรแกรมปรัชญาความเชื่อของผู้พัฒนาโปรแกรมมีอิทธิพลอย่างมากในการเลือกวิธีปฏิบัติในขั้นตอนของการวางโปรแกรม ความเชื่อ ปรัชญา แนวคิดของนักพัฒนาโปรแกรมแต่ละคนที่แตกต่างกันส่งผลต่อการพัฒนาโปรแกรม เช่น ในเรื่องของการเลือกเทคนิคการเรียนการสอน ที่จะส่งเสริมให้ผู้เรียนศึกษาและเรียนรู้ด้วยตัวเองมากที่สุด					
2	การวิเคราะห์สถานการณ์ของปัญหาและความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย เป้าหมายของการจัดโปรแกรมทางการศึกษานอกระบบ คือ การช่วยให้กลุ่มเป้าหมายบรรลุความสำเร็จในเรื่องที่จะก่อประโยชน์แก่ตัวของกลุ่มเป้าหมายเอง และการวิเคราะห์ความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย จะบรรลุความต้องการและปัญหาที่แท้จริงของกลุ่มเป้าหมายและจะจัดโปรแกรมที่เหมาะสมต่อกลุ่มเป้าหมายได้					

ข้อ	เนื้อหาของแนวคิด	ระดับความเหมาะสมของแนวคิด				
		5 เหมาะสม มากที่สุด	4 เหมาะสม มาก	3 เหมาะสม ปานกลาง	2 เหมาะสม น้อย	1 เหมาะสม น้อยที่สุด
3	การมีส่วนร่วมของผู้รับบริการหรือกลุ่มเป้าหมาย การให้กลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมในการพัฒนาโปรแกรม หมายถึง การส่งเสริมให้กลุ่มเป้าหมาย หรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการของโปรแกรมและกิจกรรมต่างๆ ที่จะดำเนินการ ได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาโปรแกรมและกิจกรรมการเรียนรู้					
4	การคำนึงถึงระดับความรู้ ปัญญา สถานะภาพทางสังคมของผู้เรียน การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ควรให้ความสำคัญแก่ผู้เรียนมากกว่าผู้สอน กลุ่มเป้าหมายที่มีความแตกต่างกันจะมีการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน และเพื่อให้การเรียนรู้การสอนประสบผลสำเร็จ การจัดแบ่งกลุ่มเป้าหมายตามระดับความรู้ สติปัญญา สถานภาพทางสังคม จะช่วยให้การเรียนรู้การสอนมีประสิทธิภาพมากขึ้น					
5	การศึกษาแหล่งข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์และกำหนดวัตถุประสงค์ แหล่งข้อมูลที่นักพัฒนาโปรแกรมควรศึกษาและวิเคราะห์ เพื่อกำหนดวัตถุประสงค์ของโปรแกรม แหล่งข้อมูลที่ใช้เพื่อการวิเคราะห์และกำหนดวัตถุประสงค์ ได้แก่ ตัวผู้รับบริการ สถาบัน สถานการณ์ปัจจุบันเกี่ยวกับสังคม หรือสภาพแวดล้อมทางสังคมและเศรษฐกิจของกลุ่มเป้าหมาย เป็นต้น					
6	การยอมรับเรื่องข้อจำกัดเกี่ยวกับสถาบันและบุคคล การพัฒนาโปรแกรม ผู้พัฒนาโปรแกรมควรยอมรับว่าสถาบันและบุคคลมีข้อจำกัดที่อาจทำให้โปรแกรมไม่สมบูรณ์ ตัวอย่างของข้อจำกัด ได้แก่ งบประมาณ และทรัพยากร ความเชื่อของผู้ให้การสนับสนุนทางการเงิน ปัญหาความพร้อมของบุคลากร เป็นต้น					

ข้อ	เนื้อหาของแนวคิด	ระดับความเหมาะสมของแนวคิด				
		5 เหมาะสม มากที่สุด	4 เหมาะสม มาก	3 เหมาะสม ปานกลาง	2 เหมาะสม น้อย	1 เหมาะสม น้อยที่สุด
7	<p>การกำหนดเกณฑ์ในการจัดลำดับความสำคัญ</p> <p>การพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะให้ความสำคัญกับการจัดลำดับความสำคัญในเรื่องต่างๆ เนื่องจากนักพัฒนาโปรแกรมจะต้องตัดสินใจในการเลือกโปรแกรมที่ตอบสนองของกลุ่มเป้าหมายด้วยข้อจำกัดที่สถาบันมี การกำหนดเกณฑ์ในการจัดอันดับความสำคัญ จะมีส่วนช่วยให้การสรุปอันดับความสำคัญมีหลักเกณฑ์ที่อธิบายได้</p>					
8	<p>การคำนึงถึงระดับความยืดหยุ่นของการวางแผนโปรแกรม</p> <p>ความยืดหยุ่นและความสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงได้เสมอ เป็นหลักการที่สำคัญในการพัฒนาโปรแกรม การประเมินอย่างต่อเนื่องช่วยให้มีการปรับปรุงทิศทางของกิจกรรมให้สอดคล้องกับสภาพความจริง เนื่องจากการพยายามควบคุมทุกปัจจัยทุกขั้นตอนเป็นเรื่องยาก จึงทำให้โปรแกรมมีความยืดหยุ่น</p>					
9	<p>ความเห็นชอบเชิงกฎหมายและการสนับสนุนจากกลุ่มที่มีอำนาจอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ</p> <p>ในการพัฒนาโปรแกรม การได้รับความเห็นชอบเชิงกฎหมายจากกลุ่มต่างๆ ที่มีอำนาจในชุมชนเป็นเรื่องที่สำคัญ แม้ว่าฝ่ายที่จะให้ความเห็นชอบเชิงกฎหมายจะไม่ได้ให้การสนับสนุนในกิจกรรมต่างๆ โดยตรง แต่ถ้ากิจกรรมไม่ได้รับความเห็นชอบเชิงกฎหมายจากกลุ่มที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ก็อาจเกิดการขัดขวางการดำเนินการได้</p>					

ข้อ	เนื้อหาของแนวคิด	ระดับความเหมาะสมของแนวคิด				
		5 เหมาะสม มากที่สุด	4 เหมาะสม มาก	3 เหมาะสม ปานกลาง	2 เหมาะสม น้อย	1 เหมาะสม น้อยที่สุด
10	การเลือกและจัดกิจกรรมเชิงประสบการณ์การเรียนรู้ การเรียนรู้ หมายถึง การใช้ประสบการณ์ในการได้ แบบแผนใหม่ทางพฤติกรรม ซึ่งพฤติกรรมหมายรวมถึง วิธีการคิด อารมณ์ ความรู้สึก และการกระทำต่างๆ การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพจึงเน้นการให้ผู้เรียนได้ใช้ ประสบการณ์ และเพิ่มประสบการณ์ในเรื่องที่เรียนรู้					
11	การเลือกวิธีการ เทคนิค และอุปกรณ์การเรียนการสอน อย่างเหมาะสม ข้อกำหนดที่สำคัญต่อการเลือกวิธีการ เทคนิค และ อุปกรณ์การเรียนการสอน ที่ควรพิจารณาประกอบด้วย (1) วัตถุประสงค์ของการเรียนการสอน (2) ความ สนใจ และคุณลักษณะอื่นๆ ของผู้เรียน (3) ประสบการณ์เดิมของผู้เรียน (4) ความพร้อมของ เครื่องมือและทรัพยากร และ (5) ความสนใจ ความ ถนัดของผู้วางโปรแกรม ซึ่งวิธีการ เทคนิค และอุปกรณ์ มีส่วนช่วยให้เกิดประสิทธิผลในการเรียนรู้					
12	การใช้ประโยชน์จากการประชาสัมพันธ์ โปรแกรมทางการศึกษาต้องแข่งขันกันในการดึงดูด ความสนใจ เพื่อให้ได้รับการสนับสนุนจากแหล่งต่างๆ การประชาสัมพันธ์จึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญ การประชา สัมพันธ์ที่ดีจึงต้องมีการวางแผนที่ดีเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ ในการประชาสัมพันธ์ เป้าหมายการประชาสัมพันธ์ ลักษณะของสื่อที่จะใช้ การกำหนดเวลา การประชา สัมพันธ์ควรใช้วิธีการและเทคนิคที่หลากหลายเพื่อให้ ข้อมูลถึงกลุ่มเป้าหมายได้มากที่สุด					

ข้อ	เนื้อหาของแนวคิด	ระดับความเหมาะสมของแนวคิด				
		5 เหมาะสม มากที่สุด	4 เหมาะสม มาก	3 เหมาะสม ปานกลาง	2 เหมาะสม น้อย	1 เหมาะสม น้อยที่สุด
13	การได้รับการสนับสนุนทางทรัพยากรสำหรับโปรแกรม บุคคลเป้าหมายของโปรแกรมการศึกษาในอนาคตมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้น นักพัฒนาโปรแกรมจะต้องแสวงหาการสนับสนุนเพื่อให้สถาบันได้งบประมาณอย่างต่อเนื่องและเพียงพอ ผู้พัฒนาโปรแกรมต้องเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีอิทธิพลในการสนับสนุนโปรแกรมได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาโปรแกรม เพื่อสร้างการยอมรับและเข้าใจโปรแกรมมากขึ้น ซึ่งเป็นแนวทางให้ได้รับการสนับสนุนทางทรัพยากรต่อเนื่องสืบไป					
14	การประเมินประสิทธิภาพ ผล และผลกระทบ แนวคิดนี้มุ่งให้เกิดการประเมินที่เหมาะสมที่สุด โดยมีข้อควรพิจารณา ดังนี้ (1) ประสิทธิภาพ หมายถึง การปฏิบัติงานได้ผลมากน้อยเพียงใด บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ (2) คุณภาพและความเหมาะสม หมายถึง ประสิทธิภาพเรียนรู้ดีหรือไม่ เหมาะสมสำหรับผู้เรียนหรือไม่ (3) การติดต่อกับผู้รับบริการ หมายถึง มีการติดต่อกับผู้รับบริการได้มากหรือน้อย ผู้รับบริการส่วนใหญ่คือใคร มีผู้รับบริการอย่างกว้างขวางจากทุกเพศทุกวัย ทุกกลุ่มรายได้หรือไม่ (4) ความสำคัญ หมายถึง โปรแกรมมีความสำคัญต่อผู้รับบริการ สังคม และเป้าประสงค์ของการศึกษานอกระบบโรงเรียนหรือไม่					
15	การสื่อคุณค่าของโปรแกรมให้ผู้ที่มีหน้าที่ต้องตัดสินใจ เมื่อเสร็จสิ้นการดำเนินงานโปรแกรม การรายงานผลสำเร็จของโปรแกรมให้ผู้สนับสนุนโครงการทราบเป็นสิ่งที่ต้องกระทำ ดังนั้น ผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการตัดสินใจอนุมัติงบประมาณควรได้รับรายงานเรื่องคุณค่าและข้อจำกัดของโปรแกรม					

2. ท่านมีความเห็นเห็นต่อแนวคิดตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยโดยสถาบันศาสนาอย่างไร

ข้อ	เนื้อหาของแนวคิด	ระดับความเหมาะสมของแนวคิด				
		5 เหมาะสม มากที่สุด	4 เหมาะสม มาก	3 เหมาะสม ปานกลาง	2 เหมาะสม น้อย	1 เหมาะสม น้อยที่สุด
1	การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของสถาบันศาสนา นอกเหนือจากรัฐ เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้สถาบันศาสนามีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการศึกษา					
2	การให้สถานศึกษาร่วมกับสถาบันศาสนาและหน่วยอื่น ๆ ในสังคม ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนด้วยการจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชนเพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร วิทยาการต่างๆ					
3	การจัดการศึกษาในสถาบันศาสนาที่เป็นศูนย์การเรียน การจัดการศึกษาปฐมวัยและการศึกษาขั้นพื้นฐานให้จัดในสถานศึกษา ที่เป็นศูนย์การเรียน ได้แก่ สถานที่เรียนที่หน่วยงานจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ... สถาบันศาสนา ...					
4	การให้มีการระดมทรัพยากรและการลงทุนด้านงบประมาณ การเงิน และทรัพย์สิน จากสถาบันศาสนา ให้มีการระดมทรัพยากรและการลงทุนด้านงบประมาณ การเงิน และทรัพย์สิน ทั้งจากรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ สถาบันสังคมอื่น และต่างประเทศมาใช้จัดการศึกษา					

ข้อ	เนื้อหาของแนวคิด	ระดับความเหมาะสมของแนวคิด				
		5 เหมาะสม มากที่สุด	4 เหมาะสม มาก	3 เหมาะสม ปานกลาง	2 เหมาะสม น้อย	1 เหมาะสม น้อยที่สุด
5	การกำหนดให้บุคคลากรทางการศึกษาที่จัดการศึกษาตามอัยาศัยไม่ต้องมีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ ให้ครู ผู้บริหารสถานศึกษา ผู้บริหารการศึกษา และบุคคลากรทางการศึกษาอื่น ทั้งของรัฐและเอกชนต้องมีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพตามที่กฎหมายกำหนด					
6	การให้สิทธิประโยชน์ตามควรแก่กรณีต่อสถาบันศาสนาที่สนับสนุนหรือจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน การให้สิทธิประโยชน์ตามควรแก่กรณีในด้านการสนับสนุนจากรัฐให้มีความรู้ความสามารถในการอบรมเลี้ยงดูบุคคลในความดูแลรับผิดชอบ การให้เงินอุดหนุนตามที่กฎหมายกำหนด และ การลดหย่อนหรือยกเว้นภาษีสำหรับค่าใช้จ่ายการศึกษาตามที่กฎหมายกำหนด					

3. ท่านคิดว่าแนวคิดการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัยาศัยที่เหมาะสมต่อการจัดการศึกษาของสถาบันศาสนาในอนาคต ควรจะมีแนวคิดอื่นที่เหมาะสมอีกหรือไม่ เพราะเหตุใด (โปรดระบุนายละเอียด)

.....

.....

.....

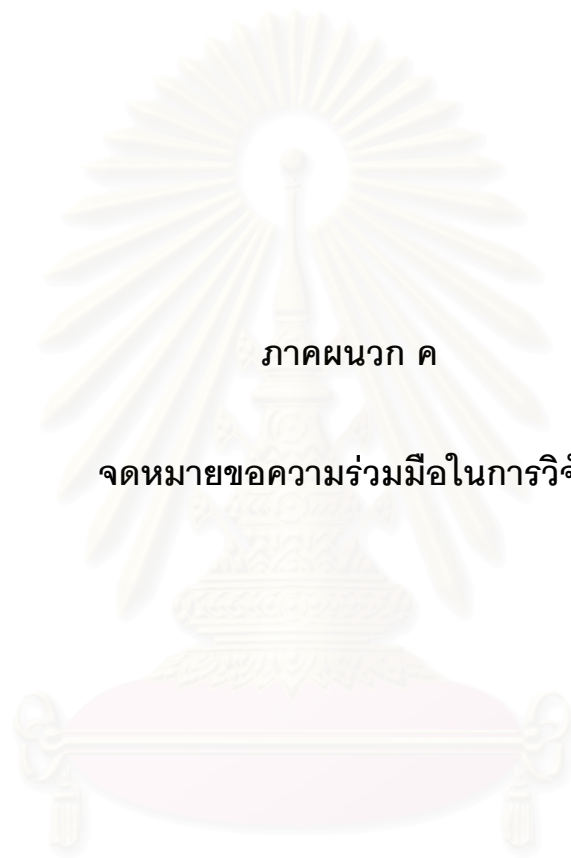
4. จากแนวคิดทั้งหมดข้างต้น (แนวคิดของบอยเอลส์และแนวคิดตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ) ท่านคิดว่าแนวคิดใดมีความสำคัญเป็นอันดับแรก เพราะเหตุใด และแนวคิดในข้อใดมีความสำคัญเป็นอันดับถัดไป

.....

.....

.....

ขอขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่ง

ภาคผนวก ค

จดหมายขอความร่วมมือในการวิจัย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่ ศธ.0512.6(2700.0603)/21..

ฝ่ายวิชาการ คณะครุศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถนนพญาไท กรุงเทพฯ 10330

29 สิงหาคม 2546

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือวิจัย
เรียน
สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ด้วย นายสมศักดิ์ จัตตูปรพงษ์ นิสิตชั้นปริญญาตรีบัณฑิต ภาควิชาการศึกษานอก
โรงเรียน สาขาวิชาการศึกษาจากระบบโรงเรียน อยู่ในระหว่างการดำเนินงานวิจัยวิทยานิพนธ์เรื่อง
“การวิเคราะห์โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดย
สถาบันศาสนาในอนาคตตามแนวคิดของบอยเฮลล์และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.
2542 : กรุงเทพมหานครและปริมณฑล” โดยมีศาสตราจารย์อุ๋นตา นพคุณ และดร.กล้า สมตระกูล
เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ในการนี้จึงขอเชิญท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือ

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์จากท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญดังกล่าว เพื่อประโยชน์ทาง
วิชาการต่อไป และขอขอบพระคุณมาในโอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุลักษณ์ ศรีบุรี)

รองคณบดีฝ่ายวิชาการ

ปฏิบัติราชการแทนคณบดีคณะครุศาสตร์

ฝ่ายวิชาการ

โทร. 0-2218-2680

ที่ ศธ.0512.6(2700.0603)/02..

ฝ่ายวิชาการ คณะครุศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถนนพญาไท กรุงเทพฯ 10330

7 กรกฎาคม 2547

เรื่อง ขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูลวิจัย
เรียน
สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ด้วย นายสมศักดิ์ จัตตุพรพงษ์ นิสิตชั้นปริญญาตรีบัณฑิต ภาควิชาการศึกษานอกโรงเรียน สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน อยู่ในระหว่างการดำเนินงานวิจัยวิทยานิพนธ์เรื่อง “การวิเคราะห์โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในอนาคตตามแนวคิดของบอยเฮอส์และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 : กรุงเทพมหานครและปริมณฑล” โดยมีศาสตราจารย์อุ๋นตา นพคุณ และ ดร.กล้า สมตระกูล เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ในการนี้ นิสิตมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลด้วยแบบสัมภาษณ์ กับเจ้าอาวาส วัด ศิษยาภิบาลคริสต์จักร และอิหม่ามมัซยิด ทั้งนี้ นิสิตผู้วิจัยจะได้ประสานงานในรายละเอียดต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดอนุญาตให้ นายสมศักดิ์ จัตตุพรพงษ์ ได้ทำการเก็บข้อมูลวิจัยดังกล่าว เพื่อประโยชน์ทางวิชาการต่อไป และขอขอบพระคุณมาในโอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุลักษณ์ ศรีบุรี)

รองคณบดีฝ่ายวิชาการ

ปฏิบัติราชการแทนคณบดีคณะครุศาสตร์

ฝ่ายวิชาการ

โทร. 0-2218-2680

ที่ ศธ.0512.6(2700.0603)/21..

งานหลักสูตรและการสอน คณะครุศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถนนพญาไท กรุงเทพฯ 10330

7 มกราคม 2548

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษาและศาสนา
เรียน
สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ด้วย นายสมศักดิ์ จัตตพรพงษ์ นิสิตชั้นปริญญาตรีบัณฑิต ภาควิชานโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา สาขาวิชาการศึกษานอกระบบโรงเรียน อยู่ในระหว่าง การดำเนินงานวิจัยวิทยานิพนธ์เรื่อง “การวิเคราะห์โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและ การศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในอนาคตตามแนวคิดของบอยเออร์และ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 : กรุงเทพมหานครและปริมณฑล” โดยมี ศาสตราจารย์อุ้นตา นพคุณ และ ดร.กล้า สมตระกูล เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ในการนี้จึงขอเรียนเชิญ ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษาและศาสนา ทั้งนี้ นิสิตผู้วิจัยจะได้ประสานงานในรายละเอียด ต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์จากท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิดังกล่าว เพื่อประโยชน์ทาง วิชาการต่อไป และขอขอบพระคุณมาในโอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.ณรุทธ์ สุทธิจิตต์)

รักษาการรองคณบดีด้านหลักสูตรและการสอน

งานหลักสูตรและการสอน

โทร. 0-2218-2680

ภาควิชาการศึกษานอกโรงเรียน
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

7 กุมภาพันธ์ 2548

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบข้อมูล
เรียน

ตามที่กระผม นายสมศักดิ์ จัตตุพรพงษ์ นิสิตหลักสูตรครุศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาจากระบบโรงเรียน ภาควิชาการศึกษานอกโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รับความอนุเคราะห์จากท่านในการให้สัมภาษณ์ เกี่ยวกับแนวคิดการดำเนินโปรแกรมให้ความรู้แก่ศาสนทายาทและศาสนิกชน ซึ่งเป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวิทยานิพนธ์ เรื่อง "การวิเคราะห์โปรแกรมการศึกษานอกจากระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาในอนาคตตามแนวคิดของบอยเฮลล์และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 : กรุงเทพมหานครและปริมณฑล " นั้น

กระผมได้สรุปแนวคิดจากการสัมภาษณ์ดังกล่าวแล้ว และใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านในการตรวจสอบข้อสรุปดังกล่าว โดยสามารถแก้ไขเพิ่มเติม และให้ข้อคิดเห็นได้โดยอิสระ และโปรดส่งเอกสารให้กระผมภายในวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2548 โดยกระผมได้แนบซองเอกสารมาพร้อมจดหมายนี้แล้ว แต่ถ้าท่านเห็นสมควรตามข้อสรุปก็ไม่ต้องจัดส่งเอกสารคืนไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

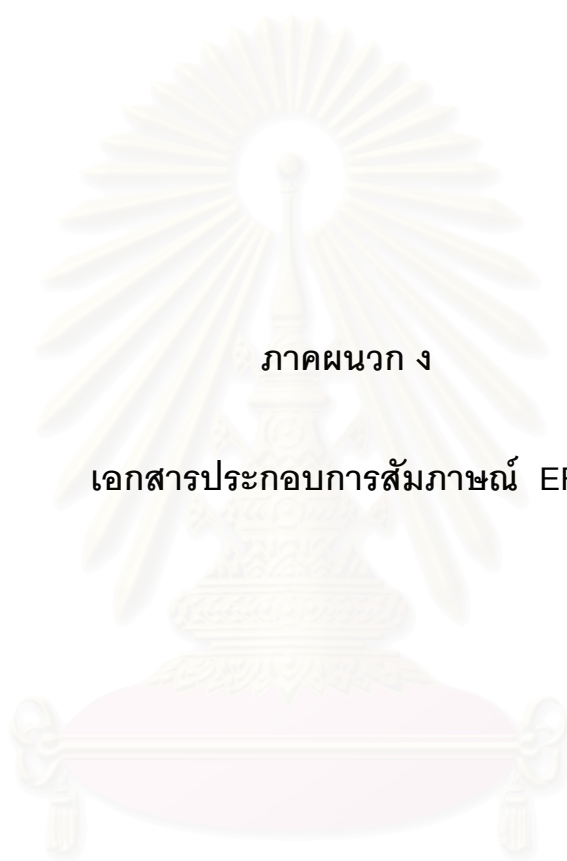
ขอแสดงความนับถืออย่างสูง

(นายสมศักดิ์ จัตตุพรพงษ์)

โทร. 0 2969 3390

0 1745 0961

ภาคผนวก ง

เอกสารประกอบการสัมมนา EFR

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เอกสารประกอบการสัมมนา

ภาพอนาคตการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน และการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา

ประกอบด้วยบริบทดังนี้

1. บริบทการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา
2. บริบทด้านงบประมาณที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนการจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนา
3. บริบทด้านนโยบายรัฐบาล และกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษา
4. บริบทด้านประชากรและศาสนิกชน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพอนาคตการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา

การวิจัยโดยใช้เทคนิค Ethnographic Futures Research (EFR) ครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมภาพอนาคตในทางดี ภาพอนาคตในทางร้าย และ ภาพอนาคตที่เป็นไปได้ของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา ที่จะเป็นประโยชน์ต่อแนวทางและข้อเสนอ ในการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย ที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา

แนวคิดหลักในการจัดการศึกษา

แนวคิดในการจัดการศึกษา เป็นแนวคิดหลักตามพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542 และ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ที่เป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ภายใต้กระบวนการเรียนรู้ในการปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จักรักษา และส่งเสริมสิทธิหน้าที่ เสรีภาพ ความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมของประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อันเป็นสากล ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง โดยการจัดการศึกษามีหลักการสำคัญ 3 หลักการ คือ 1) เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน 2) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา 3) การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง และแนวคิดหลักในการพัฒนาการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยเป็นแนวคิดของบอยเฮอล์ ที่เป็นนักศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดประเภทของการพัฒนาโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยเป็น 3 ประเภท คือ โปรแกรมเชิงพัฒนา โปรแกรมเชิงสถาบัน และโปรแกรมเชิงสารสนเทศ

สมมุติฐานเบื้องต้น

การวิจัยโดยใช้เทคนิค EFR ครั้งนี้ กำหนดสมมุติฐานเบื้องต้น ดังนี้

- ในอนาคตประเทศไทยจะมีรัฐบาลที่สามารถดำเนินกิจการทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมที่เป็นอิสระมีเสรีภาพ และมีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่ประเทศไทยตั้งอยู่ในปัจจุบัน
- จะไม่มีสงครามนิวเคลียร์หรือสงครามเคมีอื่นที่ก่อให้เกิดการทำลายล้างใหญ่โต

- จะไม่เกิดความเสียหายทางด้านนิเวศวิทยาและโลกระบาดจนทำให้เกิดความเสียหายไปทั่วโลก
- จะไม่มีลัทธิ ความเชื่อใหม่ที่ทำให้ประชากรในประเทศไทยเปลี่ยนแปลงความเชื่อพื้นฐานด้านศาสนาอย่างรุนแรง

ขอบเขตของเวลา

ขอบเขตของเวลาของการเปลี่ยนแปลง คือ การเปลี่ยนแปลงในช่วงระยะเวลา 15 ปี นับจากปัจจุบัน (พ.ศ. 2562) ซึ่งเป็นช่วงเวลาของการกำหนดแผนระยะยาว และเป็นอนาคต 20 ปีของแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

หลักเกณฑ์และแนวทางการสร้างภาพอนาคต

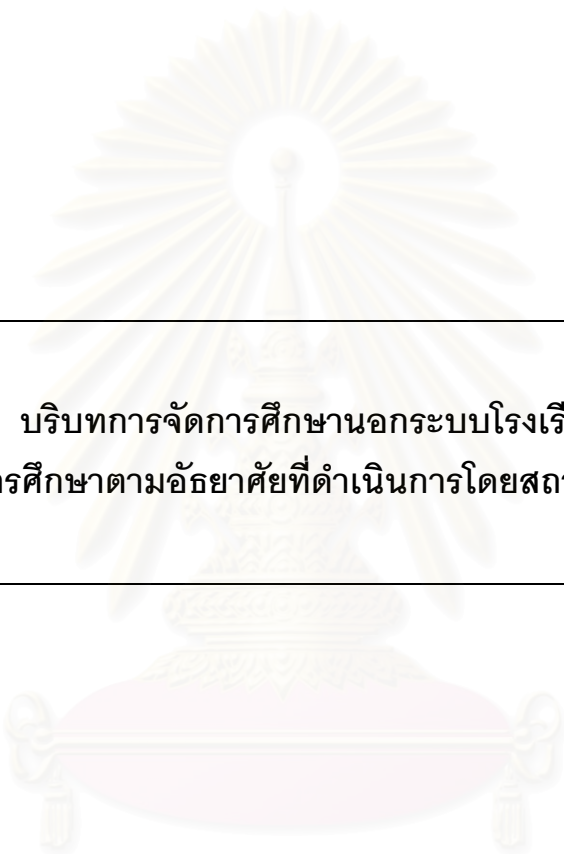
หลักการในการใช้เทคนิค EFR เริ่มด้วยการจัดทำเค้าโครงเริ่มต้นที่มีลักษณะเป็นกลางกับผู้ให้สัมภาษณ์ เพื่อใช้เป็นจุดเริ่มต้นและช่วยกระตุ้นแนวคิดการสร้างภาพในอนาคต ซึ่งในกรณีนี้จะประกอบด้วย 1) ข้อมูลการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถานศึกษา 2) ข้อมูลด้านงบประมาณสนับสนุนการดำเนินงานของสถานศึกษา 3) กฎหมายและนโยบายรัฐที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา 4) ประมาณการการเปลี่ยนแปลงของประชากร และ จำนวนศาสนิกชนของแต่ละศาสนา

การสร้างภาพอนาคตในปี พ.ศ. 2562 นั้น สมมุติให้มีเส้นตรงตามแนวนอนหนึ่งเส้นที่มีจุดต่างๆ เรียงติดต่อกัน ตั้งแต่ 1-100 ซึ่งจุดต่างๆ บนเส้นตรงนี้แทนระดับมโนภาพที่พึงปรารถนาของภาพอนาคตในแง่ดีและไม่ร้าย โดยจุด 1 จะแทนมโนภาพในอนาคตที่เลวร้ายหรือไม่พึงปรารถนาที่สุดเท่าที่จะมีขึ้นได้ในความเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์ ตรงจุดกึ่งกลางคือ จุด 50 มีระดับน่าพึงปรารถนาอย่างกลาง คือไม่ดีและไม่ร้าย ส่วนปลายของเส้นคือ จุด 100 จะแทนมโนภาพในอนาคตที่ดีที่สุด หรือน่าพึงปรารถนาที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ในความเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์ ส่วนภาพอนาคตที่สร้างขึ้น ณ จุดที่อยู่นอกเส้นตรงนี้คือขีดระดับมโนภาพที่เกิน 100 เป็นมโนภาพของสังคมในอุดมคติ (Utopia) ที่เป็นไปไม่ได้ และระดับมโนภาพที่น้อยกว่า 1 จะเป็นมโนภาพสังคมอปคติ (Dystopia) ที่เป็นไปไม่ได้

มโนภาพแห่งในอนาคตในแง่ดีจะอยู่ ณ จุด 85 หรือ 90 ซึ่งจะมีลักษณะของมโนภาพที่คิดว่าน่าพึงปรารถนามากแต่ไม่ถึงกับดีพร้อมสมบูรณ์ทุกอย่าง

มโนภาพในอนาคตในแง่ร้ายจะอยู่ ณ จุด 10 หรือ 15 ซึ่งจะมีลักษณะของมโนภาพที่คิดว่าไม่พึงปรารถนาแต่ไม่ถึงกับเลวร้ายที่สุด

สำหรับมโนภาพในอนาคตที่เป็นไปได้มากที่สุดจะเป็นมโนภาพอนาคตที่ผู้ให้สัมภาษณ์คาดหวังว่าน่าจะเป็นไปได้มากที่สุด ไม่ว่าภาพอนาคตนั้นจะเป็นภาพที่ผู้ให้สัมภาษณ์ปรารถนาจะให้เป็นหรือไม่ก็ตาม ซึ่งจะมีอาณาเขตตั้งแต่ จุด 15 ถึง จุด 85

บริบทการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน
และการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บริบทการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนาที่สำคัญ 3 สถาบันศาสนา ประกอบด้วย สถาบันพระพุทธศาสนา สถาบันศาสนาอิสลาม และสถาบันคริสต์ศาสนา มีการจัดการศึกษาดังนี้

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของสถาบัน ประกอบด้วย

สถาบันพระพุทธศาสนา ได้แก่

1. พระปริยัติธรรม แผนกธรรม
2. พระปริยัติธรรม แผนกบาลี
3. ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์
4. ธรรมศึกษา
5. สามเณรภาคฤดูร้อน
6. ค่ายอบรมคุณธรรมและจริยธรรม
7. การฝึกอาชีพ

สถาบันศาสนาอิสลาม ได้แก่

1. ศูนย์อบรมศาสนาอิสลามและจริยธรรมประจำมัสยิด

สถาบันศาสนาคริสต์ ได้แก่

1. โรงเรียนรวีวารศึกษา (Sunday school)
2. การฝึกอาชีพ

การจัดการศึกษาตามอัธยาศัยของสถาบัน ประกอบด้วย

สถาบันพระพุทธศาสนา ได้แก่

1. การเทศระหว่างพิธีกรรมศาสนา
2. การบรรยายธรรมในโอกาสต่างๆ

สถาบันศาสนาอิสลาม ได้แก่

1. การเทศระหว่างพิธีกรรมศาสนา
2. การบรรยายธรรมในโอกาสต่างๆ

สถาบันคริสต์ศาสนา ได้แก่

1. การเทศระหว่างพิธีกรรมศาสนา
2. การบรรยายธรรมในโอกาสต่างๆ

ซึ่งตามแนวคิดของบอยเชอส์สามารถแบ่งประเภทได้ดังตาราง

การแจกแจงองค์ประกอบของโปรแกรมการจัดการศึกษาโดยสถาบันศาสนาแต่ละสถาบัน

องค์ประกอบของโปรแกรม เชิงพัฒนา	พระพุทธศาสนา								
	ปริยัติธรรมแผนกบาลี	ปริยัติธรรมแผนกธรรม	นักธรรม	สามเณรภาคฤดูร้อน	ค่ายอบรมจริยธรรม	ศูนย์ศึกษาพระพุทธรูป	อาชีพ	การเทศน์ระหว่างพิธีกรรมทางศาสนา	การบรรยายธรรมในโอกาสต่างๆ
<u>เป้าหมายหลัก (Primary Goals)</u> - การกำหนดความต้องการและปัญหาของบุคคล กลุ่ม หรือชุมชน							✓		
<u>แหล่งที่มาของการกำหนดวัตถุประสงค์ (Source of Objectives)</u> - พัฒนามาจากความต้องการหรือปัญหาของผู้รับบริการ							✓		
<u>วิธีใช้ความรู้ (Use of Knowledge)</u> - ความรู้เนื้อหาสาระเป็นวิธีการหรือเครื่องมือเพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่พึงประสงค์							✓		
<u>ความเกี่ยวข้องของผู้เรียน (Involvement of the Learner)</u> - มีส่วนเกี่ยวข้องในการกำหนดความต้องการหรือปัญหา ขอบเขตและลักษณะของโปรแกรม							✓		
<u>บทบาทของนักพัฒนาโปรแกรม (Role of the Programmer)</u> - เป็นผู้อำนวยความสะดวกให้กับผู้เรียนในกระบวนการเรียนรู้ทุกขั้นตอน							✓		
<u>มาตรฐานเกี่ยวกับประสิทธิผล (standards of Effectiveness)</u> - เกณฑ์ประสิทธิผล คือ คุณภาพในการแก้ปัญหาและระดับของการแก้ปัญหาเป็นของบุคคล กลุ่ม หรือชุมชน							✓		

องค์ประกอบของโปรแกรม เชิงสถาบัน	พระพุทธศาสนา									
	ปรียัติกรรมแผนกบาลี	ปรียัติกรรมแผนกธรรม	นักธรรม	สามเณรภาคฤดูร้อน	คายอบรมจริยธรรม	ศูนย์ศึกษาพระพุทธรูป	อาชีว	การเทศน์ระหว่าง	พิธีกรรมทางศาสนา	การบรรยายธรรม ในโอกาสต่างๆ
<u>เป้าหมายหลัก (Primary Goals)</u> - ส่งเสริมความเจริญงอกงามและพัฒนา ความสามารถ ทักษะ ความรู้ สมรรถภาพ ขั้นพื้นฐานของบุคคล	✓	✓	✓	✓	✓	✓				
<u>แหล่งที่มาของการกำหนดวัตถุประสงค์ (Source of Objectives)</u> - พัฒนามาจากความรู้ในศาสตร์และจาก นักการศึกษา	✓	✓	✓	✓	✓	✓				
<u>วิธีใช้ความรู้ (Use of Knowledge)</u> - ให้ความสำคัญในวิธีการและเนื้อหาที่จะ เพิ่มความรู้แก่ผู้เรียน	✓	✓	✓	✓	✓	✓				
<u>ความเกี่ยวข้องของผู้เรียน (Involvement of the Learner)</u> - เป็นการนำประสบการณ์จากการเรียนรู้ไป ปฏิบัติ	✓	✓	✓	✓	✓	✓				
<u>บทบาทของนักพัฒนาโปรแกรม (Role of the Programmer)</u> - เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ด้วยวิธีการเรียนการ สอน	✓	✓	✓	✓	✓	✓				
<u>มาตรฐานเกี่ยวกับประสิทธิผล (standards of Effectiveness)</u> - ผู้เรียนมีความเชี่ยวชาญด้านเนื้อหาสาระ	✓	✓	✓	✓	✓	✓				

องค์ประกอบของโปรแกรม เชิงพัฒนา	ศาสนาอิสลาม			คริสต์ศาสนา			
	ศูนย์อบรมศาสนา อิสลามและจริยธรรม	การเทศน์ระหว่าง พิธีกรรมทางศาสนา	การบรรยายธรรม ในโอกาสต่างๆ	โรงเรียนปริวรรตศึกษา	คาซิป	การเทศน์ระหว่าง พิธีกรรมทางศาสนา	การบรรยายธรรม ในโอกาสต่างๆ
<u>เป้าหมายหลัก (Primary Goals)</u> - การกำหนดความต้องการและปัญหาของ บุคคล กลุ่ม หรือชุมชน					✓		
<u>แหล่งที่มาของการกำหนดวัตถุประสงค์ (Source of Objectives)</u> - พัฒนามาจากความต้องการหรือปัญหา ของผู้รับบริการ					✓		
<u>วิธีใช้ความรู้ (Use of Knowledge)</u> - ความรู้เนื้อหาสาระเป็นวิธีการหรือ เครื่องมือเพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่พึงประสงค์					✓		
<u>ความเกี่ยวข้องของผู้เรียน (Involvement of the Learner)</u> - มีส่วนเกี่ยวข้องในการกำหนดความ ต้องการหรือปัญหา ขอบเขตและลักษณะ ของโปรแกรม					✓		
<u>บทบาทของนักพัฒนาโปรแกรม (Role of the Programmer)</u> - เป็นผู้อำนวยความสะดวกให้กับผู้เรียนใน กระบวนการเรียนรู้ทุกขั้นตอน					✓		
<u>มาตรฐานเกี่ยวกับประสิทธิผล (standards of Effectiveness)</u> - เกณฑ์ประสิทธิผล คือ คุณภาพในการ แก้ปัญหาและระดับของการแก้ปัญหาเป็น ของบุคคล กลุ่ม หรือชุมชน					✓		

องค์ประกอบของโปรแกรม เชิงสถาบัน	ศาสนาอิสลาม			คริสต์ศาสนา			
	ศูนย์อบรมศาสนา อิสลามและจริยธรรม	การเทศน์ระหว่าง พิธีกรรมทางศาสนา	การบรรยายธรรม ในโอกาสต่างๆ	โรงเรียนวิฑูรศึกษาศึกษา	อาชีพร	การเทศน์ระหว่าง พิธีกรรมทางศาสนา	การบรรยายธรรม ในโอกาสต่างๆ
<u>เป้าหมายหลัก (Primary Goals)</u> - ส่งเสริมความเจริญงอกงามและพัฒนา ความสามารถ ทักษะ ความรู้ สมรรถภาพ ขั้นพื้นฐานของบุคคล	✓			✓			
<u>แหล่งที่มาของการกำหนดวัตถุประสงค์ (Source of Objectives)</u> - พัฒนามาจากความรู้ในศาสตร์และจาก นักการศึกษา	✓			✓			
<u>วิธีใช้ความรู้ (Use of Knowledge)</u> - ให้ความสำคัญในวิธีการและเนื้อหาที่จะ เพิ่มความรู้แก่ผู้เรียน	✓			✓			
<u>ความเกี่ยวข้องของผู้เรียน (Involvement of the Learner)</u> - เป็นการนำประสบการณ์จากการเรียนรู้ไป ปฏิบัติ	✓			✓			
<u>บทบาทของนักพัฒนาโปรแกรม (Role of the Programmer)</u> - เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ด้วยวิธีการเรียน การสอน	✓			✓			
<u>มาตรฐานเกี่ยวกับประสิทธิผล (standards of Effectiveness)</u> - ผู้เรียนมีความเชี่ยวชาญด้านเนื้อหาสาระ	✓			✓			

องค์ประกอบของโปรแกรม เชิงสารสนเทศ	ศาสนาอิสลาม			คริสต์ศาสนา			
	ศูนย์อบรมศาสนา อิสลามและจริยธรรม	การเทศน์ระหว่าง พิธีกรรมทางศาสนา	การบรรยายธรรม ในโอกาสต่างๆ	โรงเรียนวิฑูรศึกษาศึกษา	อาชีพร	การเทศน์ระหว่าง พิธีกรรมทางศาสนา	การบรรยายธรรม ในโอกาสต่างๆ
<u>เป้าหมายหลัก (Primary Goals)</u> - การแลกเปลี่ยนข้อมูลสารสนเทศ		✓	✓			✓	✓
<u>แหล่งที่มาของการกำหนดวัตถุประสงค์ (Source of Objectives)</u> - พัฒนามาจากความรู้หรือข้อมูลใหม่ๆ ที่ ได้มาจากผลการวิจัย มาตรการใหม่ๆ		✓	✓			✓	✓
<u>วิธีใช้ความรู้ (Use of Knowledge)</u> - เป็นการถ่ายทอดเนื้อหาสาระไปให้ผู้เรียน เพื่อสามารถนำไปใช้ได้ทันที		✓	✓			✓	✓
<u>ความเกี่ยวข้องของผู้เรียน (Involvement of the Learner)</u> - ส่วนมากเป็นผู้รับสารสนเทศ		✓	✓			✓	✓
<u>บทบาทของนักพัฒนาโปรแกรม (Role of the Programmer)</u> - ให้คำตอบสำหรับคำถามเกี่ยวกับ สารสนเทศต่างๆ		✓	✓			✓	✓
<u>มาตรฐานเกี่ยวกับประสิทธิผล (standards of Effectiveness)</u> - เกณฑ์ประสิทธิผล คือ จำนวนผู้รับ สารสนเทศ		✓	✓			✓	✓

บริบทด้านงบประมาณเพื่อสนับสนุนสถาบันศาสนา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บริบทด้านงบประมาณเพื่อสนับสนุนสถาบันศาสนา

กรมการศาสนา

วิทยาลัยศรัทธากรมการศาสนา

คนไทยนำหลักธรรมทางศาสนามาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เกิดความรู้คู่คุณธรรม เพื่อให้เป็นคนดีมีคุณภาพ เสริมสร้างความสมานฉันท์

พันธกิจ

เสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมให้สังคมมีคุณภาพ อุปลักษณ์คุ้มครองและเอื้อให้มีความสมานฉันท์ในศาสนา เผยแผ่หลักธรรมสู่เยาวชนและประชาชน รับสนองงานพระราชพิธี พระราชกุศล รัฐพิธี

ตัวชี้วัดความสำเร็จ

- การทำนุบำรุงกิจการด้านศาสนา ส่งเสริมและให้การอุปถัมภ์คุ้มครองกิจการด้านศาสนา และ การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

ตัวชี้วัดเชิงปริมาณ : องค์การและศาสนสถานที่ได้รับการสนับสนุน จำนวน 1,487 แห่ง

: เยาวชน/ประชาชนได้รับการอบรมและปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมจำนวน 502,400 คน

ตัวชี้วัดเชิงคุณภาพ : ประชาชนกลุ่มเป้าหมายมีความพึงพอใจ ร้อยละ 80

: เยาวชน/ประชาชนกลุ่มเป้าหมายมีหลักธรรมในการดำรงชีวิตร้อยละ 70

เปรียบเทียบงบประมาณในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาองค์กรศาสนา

หน่วย : พันบาท

กิจกรรม	ปี 2542	ปี 2547	เปลี่ยนแปลง
การบูรณะศาสนสถานและกิจกรรมทางศาสนาอื่น	21,000	30,300	+9,300
เงินอุดหนุนองค์การและหน่วยเผยแพร่พระพุทธศาสนา	11,011	11,580	+569
โครงการฝึกอบรมพิธีกรและพิธีกรผู้ช่วยปฏิบัติศาสนพิธีจังหวัด	-	1,750	+1,750
โครงการอบรมศาสนมัคคุเทศก์	-	1,184	+1,184
ค่าใช้จ่ายในกิจการอภัย	6,613.5	8,845.4	+2,231.9
ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์	11,272	24,512	+13,240
ศูนย์อบรมศาสนาอิสลามและจริยธรรมประจำมัสยิด	1,920	12,900	+10,980
การบรรพชาอุปสมบทพระภิกษุสามเณรภาคฤดูร้อน	6,000	13,500	+7,500
กิจกรรมพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม	-	3,940	+3,940
โครงการธรรมทัศนาจร	-	2,600	+2,600
การจัดประชุมสัมมนาผู้นำศาสนาอิสลาม	1,763	1,750	-13

สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

วิสัยทัศน์

พัฒนากิจการพระพุทธศาสนา และสนองงานคณะสงฆ์อย่างมีประสิทธิภาพเพื่อให้สามารถนำหลักธรรมมาพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืนและให้เกิดสันติสุขแก่สังคม

พันธกิจ

ทำนุ บำรุง ดูแล และรักษาส่งเสริมสนับสนุนกิจการพระพุทธศาสนาและให้การอุปถัมภ์
คุ้มครองพระพุทธศาสนา

ตัวชี้วัดความสำเร็จ

- การทำนุบำรุงส่งเสริมพระพุทธศาสนา
ตัวชี้วัดเชิงปริมาณ : จำนวนวัดที่ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์และพัฒนา 3,962 วัด
: จำนวนพระสังฆาธิการที่ได้รับการอุปถัมภ์และพัฒนา 45,267 รูป
ตัวชี้วัดเชิงคุณภาพ : ประชาชนมีความพึงพอใจต่อวัดไม่น้อยกว่าร้อยละ 80
- การส่งเสริมและเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา
ตัวชี้วัดเชิงปริมาณ : จำนวนประชาชนผู้ปฏิบัติตามแนวศีลห้าไม่น้อยกว่าร้อยละ 80
: จำนวนพระสงฆ์ที่ผ่านการอบรมถวายความรู้ด้านการเผยแผ่ 1,300 รูป
: จำนวนพระสงฆ์ที่ดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนา 6,343 รูป
ตัวชี้วัดเชิงคุณภาพ : ประชาชนมีคุณธรรมจริยธรรมไม่น้อยกว่า ร้อยละ 80
: พระสงฆ์สามารถนำความรู้ไปเผยแผ่หลักธรรมแก่ประชาชนไม่น้อยกว่าร้อยละ 80
- การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม
ตัวชี้วัดเชิงปริมาณ : จำนวนพระภิกษุสามเณรที่เข้ารับการศึกษาระดับปริยัติธรรม(ปริยัติธรรมแผนกสามัญและพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี) 331,105 รูป
ตัวชี้วัดเชิงคุณภาพ : บุคลากรด้านศาสนาที่มีความรู้ด้านพระศาสนาไม่น้อยกว่าร้อยละ 80

เปรียบเทียบงบประมาณในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพระพุทธศาสนา

หน่วย : พันบาท

กิจกรรม	ปี 2542	ปี 2547	เปลี่ยนแปลง
การบูรณะปฏิสังขรณ์วัดและการพัฒนาวัด	165,000	233,958.5	+68,958.5
การบูรณะปฏิสังขรณ์พระอารามหลวง	15,000	31,200	+16,200
การอุปถัมภ์นิสิตพระสังฆาธิการพระสมณศักดิ์และพระเปรียญ	360,000	475,892.8	+115,892.8
งานส่งเสริมการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์	18,122.4	24,046	+5,923.6
การจัดสัมมนาและฝึกอบรมพระสังฆาธิการ	6,256.1	2,830.5	-3,425.6

กิจกรรม	ปี 2542	ปี 2547	เปลี่ยนแปลง
เงินอุดหนุนพระจริยนิเทศก์	1,526.6	1,492.4	-34.2
การอบรมไวยาวัจกรวัดในส่วนภูมิภาค	-	360	+360
การจัดงานวันมาฆบูชา	-	465	+465
การเผยแพร่พระพุทธศาสนาในประเทศ	17,596.5	23,489.5	+5,893
การส่งเสริมและพัฒนาบุคลากรในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา	1,237.5	9,269	+8,031.5
โครงการปฏิบัติธรรมและค่ายคุณธรรม	-	7,591	+7,591
การเผยแพร่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ	2,500	3,881.5	+1,381.5
เงินอุดหนุนการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี	145,033	154,740	+9,707
การปฏิบัติงานหน่วยงานอบรมประชาชนประจำตำบล	7,756	-	-7,756
การส่งเสริมและพัฒนาบุคลากรในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา	5,171.5	-	-5,171.5
ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนในวัด	1,124	-	-1,124
การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชนและอุทยานการศึกษา	36,800	-	-36,800

หมายเหตุ : งบประมาณเฉพาะกิจกรรมที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย และมีการปรับเปลี่ยนบางโครงการจากกรมการศาสนาเป็นสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

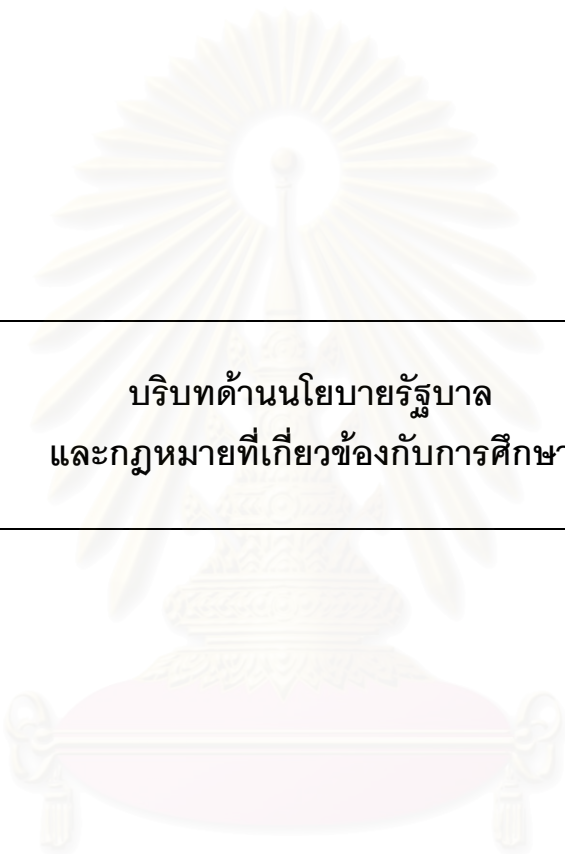
เงินงบประมาณบางส่วนที่มากพอสมควรใช้เพื่อการบูรณะและปฏิสังขรณ์วัด ซึ่งในปีงบประมาณ 2542 เป็นจำนวน 165,000,000 บาท และสำหรับปฏิสังขรณ์พระอารามหลวงจำนวน 15,000,000 บาท รวมเป็น 180,000,000 บาท เพิ่มขึ้นเป็น 265,158,500 บาท ในปี 2547 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อบูรณะเสนาสนะของวัดที่มีสภาพทรุดโทรมให้มั่นคง แข็งแรง สวยงามสะอาด และร่มรื่น เหมาะกับการประกอบศาสนกิจของพุทธศาสนิกชน และปฏิสังขรณ์พระอารามหลวงให้คงความงดงามตามแบบอย่างสถาปัตยกรรมไทย

บางโครงการที่พบว่ามีงบประมาณอุดหนุนในปี 2542 แต่ไม่พบในปี 2547 ได้แก่ โครงการอุดหนุนการปฏิบัติงานหน่วยงานอบรมประชาชนประจำตำบล, การส่งเสริมและพัฒนาบุคลากรในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา, ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนในวัด, การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชนและอุทยานการศึกษา เป็นต้น และมีบางโครงการที่เพิ่มขึ้นในปี 2547

อ้างอิง

สำนักงานงบประมาณ สำนักนายกรัฐมนตรี, เอกสารงบประมาณ ฉบับที่ 3 งบประมาณรายจ่ายประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2547 เล่มที่ 7. ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์อักษรไทย : กรุงเทพฯ, 2546.
 กองแผนงาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. รายงานการศาสนา ประจำปี 2542. โรงพิมพ์การศาสนา : กรุงเทพฯ, 2543.

บริบทด้านนโยบายรัฐบาล
และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บริบทด้านนโยบายรัฐบาลและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

นโยบายรัฐบาล

- นโยบายด้านการศึกษา

รัฐบาลจะปฏิรูปการศึกษาตามเจตนารมณ์แห่งรัฐธรรมนูญและพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เพื่อพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมแห่งความรู้ อันเป็นเงื่อนไขไปสู่ระบบเศรษฐกิจฐานความรู้ให้คนไทยทั้งปวง ได้รับโอกาสเท่าเทียมกันที่จะเรียนรู้และฝึกอบรมได้ตลอดชีวิต และมีปัญญาเป็นทุนไว้สร้างงานและสร้างรายได้ และนำประเทศให้รอดพ้นจากวิกฤตเศรษฐกิจและสังคม โดยยึดหลักการศึกษาร้างชาติ สร้างคน และสร้างงาน ดังนี้

(1) เร่งจัดให้มีระบบและโครงสร้างทางการศึกษาที่มีคุณภาพ เป็นประโยชน์ต่อประชาชนทั้งปวงอย่างแท้จริง

(2) เน้นคุณภาพ ประสิทธิภาพ และความเที่ยงธรรมในการบริหารจัดการศึกษาทุกประเภท และทุกระดับ ตั้งแต่ระดับปฐมวัยจนถึงอุดมศึกษา

(3) พัฒนาระบบเทคโนโลยีทางการศึกษาและเครือข่ายสารสนเทศ เพื่อเพิ่มและกระจายโอกาสทางการศึกษา ให้คนไทยทั้งในเมืองและชนบท

(4) จัดให้มีวิทยาลัยชุมชน โดยเฉพาะในจังหวัดที่ยังขาดแคลนสถาบันอุดมศึกษา

(5) ส่งเสริมและสนับสนุนให้ทุกฝ่ายร่วมรับผิดชอบการจัดการศึกษาและฝึกอบรม โดยรัฐเป็นผู้วางระบบ นโยบาย กำกับคุณภาพมาตรฐาน สนับสนุนและระดมทรัพยากร เตรียมความพร้อมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน เครือข่ายครอบครัว และอื่น ๆ รวมทั้งการจัดการศึกษา เพื่อคนพิการหรือทุพพลภาพ และผู้ด้อยโอกาส

(6) สนับสนุนให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการศึกษาในกลุ่มประเทศเพื่อนบ้าน

(7) ส่งเสริมให้เกิดบูรณาการทางการศึกษา ศาสนา ศิลปวัฒนธรรมและกีฬา ในการให้การศึกษาดุริยางคศิลป์แก่เด็กและเยาวชน

(8) ปฏิรูปการเรียนรู้ โดยยึดหลักผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง หลักการเรียนรู้ด้วยตนเอง และหลักการเรียนรู้ตลอดชีวิต เน้นพลังความคิดสร้างสรรค์ การสร้างนิสัยรักการอ่าน การจัดให้มีห้องสมุด ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และสื่อการเรียนรู้ประเภทต่าง ๆ อย่างทั่วถึง

(9) ส่งเสริมวิชาชีพครูให้มีศักดิ์ศรี เป็นที่ยอมรับนับถือ และไว้วางใจจากสาธารณชน รวมทั้งพัฒนาและผลิตครูที่มีคุณภาพและคุณธรรม

(10) ปรับปรุงหลักสูตรการศึกษา เพื่อให้เด็กและเยาวชนมีวินัย ใฝ่เรียน และทำงานเป็น

(11) ให้โอกาสแก่ผู้สำเร็จการศึกษาภาคบังคับหรือมัธยมปลาย ผู้ว่างงาน และผู้สูงอายุได้ฝึกงานอาชีพอย่างน้อย 1 อาชีพ พร้อมทั้งส่งเสริมให้เป็นผู้ประกอบการอิสระได้

(12) ปฏิรูปการอาชีวศึกษาให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น และพัฒนาถึงระดับปริญญาตรี เพื่อตอบสนองต่อภาคเกษตร อุตสาหกรรมและภาคบริการ รวมทั้งสนับสนุนให้ผู้เรียน ได้เข้าฝึกทักษะ ในสถานประกอบการ

นโยบายด้านการศาสนา

(1) ส่งเสริมและสนับสนุนศาสนศึกษาและศาสนทายาทเพื่อเผยแผ่ศาสนาธรรม รวมทั้งสนับสนุนให้มีการพัฒนาศาสนสถานให้สะอาด ร่มเย็น สงบสุข เพื่อให้เป็นประโยชน์ ด้านจิตใจต่อ ชุมชน

(2) สนับสนุนให้เด็กและเยาวชนได้ศึกษาศาสนาธรรม และร่วมประกอบพิธีกรรม ทาง ศาสนามากขึ้น โดยเฉพาะกับสมาชิกในครอบครัว

(3) เชื้อให้ศาสนิกชนต่างศาสนาร่วมกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวม เพื่อ ความสมานฉันท์

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย โดยสถาบันศาสนา

1. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และพระราชบัญญัติการศึกษา แห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545
2. พระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540
3. พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535
4. ระเบียบกรมการศาสนาว่าด้วยศูนย์อบรมศาสนาอิสลามและจริยธรรมประจำมัสยิด พ.ศ. 2540

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ มีมาตราที่เกี่ยวข้องดังนี้

มาตรา 9 การจัดการระบบ โครงสร้าง และกระบวนการจัดการศึกษาให้ยึดหลักดังนี้

(6) การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และ สถาบันสังคม อื่น

มาตรา 12 นอกเหนือจากรัฐ เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ใ้บุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคม อื่น มีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้งนี้ ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา 14 บุคคล ครอบครัวยุ ชุมชน องค์การชุมชน องค์การเอกชน องค์การวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ซึ่งสนับสนุนหรือจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีสิทธิได้รับสิทธิประโยชน์ตามควรแก่กรณี ดังต่อไปนี้

- (1) การสนับสนุนจากรัฐให้มีความรู้ความสามารถในการอบรมเลี้ยงดูบุคคลซึ่งอยู่ในความดูแลรับผิดชอบ
- (2) เงินอุดหนุนจากรัฐสำหรับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานตามที่กฎหมายกำหนด
- (3) การลดหย่อนหรือยกเว้นภาษีสำหรับค่าใช้จ่ายการศึกษาตามที่กฎหมายกำหนด

มาตรา 18 การจัดการศึกษาปฐมวัยและการศึกษาขั้นพื้นฐานให้จัดในสถานศึกษา ดังต่อไปนี้

- (1) สถาบันพัฒนาเด็กปฐมวัย ได้แก่ ศูนย์เด็กเล็ก ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนเกณฑ์ของสถาบันศาสนา ศูนย์บริการช่วยเหลือระยะแรกเริ่มของเด็กพิการและเด็กซึ่งมีความต้องการพิเศษหรือสถานพัฒนาเด็กปฐมวัยที่เรียกชื่ออย่างอื่น
- (2) โรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนของรัฐ โรงเรียนเอกชน และโรงเรียนที่สังกัดสถาบันพุทธศาสนาหรือศาสนาอื่น
- (3) ศูนย์การเรียน ได้แก่ สถานที่เรียนที่หน่วยงานจัดการศึกษานอกโรงเรียน บุคคล ครอบครัวยุ ชุมชน สถาบันศาสนา สถานประกอบการ โรงพยาบาล สถาบันทางการแพทย์ สถานสงเคราะห์และสถาบันสังคมอื่นเป็นผู้จัด

มาตรา 25 รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์การกีฬาและนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งการเรียนรู้อื่นอย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ

มาตรา 29 ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัวยุ ชุมชน องค์การชุมชน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์การเอกชน องค์การวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาความร่วมมือระหว่างชุมชน

มาตรา 31 กระทรวงมีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการส่งเสริม และกำกับดูแลการศึกษาทุกระดับและประเภท กำหนดนโยบาย แผนและมาตรฐานการศึกษา สนับสนุนทรัพยากรเพื่อ

การศึกษา ส่งเสริมและประสานงานศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม และการกีฬาเพื่อการศึกษา รวมทั้ง การติดตาม ตรวจสอบและประเมินผลการจัดการศึกษาและราชการอื่นตามที่มีกฎหมาย กำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกระทรวงหรือส่วนราชการที่สังกัดกระทรวง

มาตรา 33 สภาการศึกษา มีหน้าที่

(1) พิจารณาเสนอแผนการศึกษาแห่งชาติที่บูรณาการศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม และกีฬากับการศึกษาทุกระดับ

(2) ...

มาตรา 38 ในแต่ละเขตพื้นที่การศึกษา ให้มีคณะกรรมการและสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษา ประสาน ส่งเสริมและสนับสนุนสถานศึกษาเอกชนในเขตพื้นที่การศึกษา ประสานและ ส่งเสริม องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ให้สามารถจัดการศึกษาสอดคล้องกับนโยบายและ มาตรฐานการศึกษา ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษาของบุคคล ครอบครัว องค์การชุมชน องค์การเอกชน องค์การวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่นที่จัด การศึกษาในรูปแบบที่หลากหลายในเขตพื้นที่

มาตรา 53 วรรคสอง ให้ครู ผู้บริหารสถานศึกษา ผู้บริหารการศึกษา และบุคลากร ทางการศึกษาอื่น ทั้งของรัฐและเอกชนต้องมีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพตามที่กฎหมายกำหนด

มาตรา 53 วรรคสี่ ความในวรรคสองไม่ใช้บังคับแก่บุคลากรทางการศึกษาที่จัด การศึกษาตามอัธยาศัย สถานศึกษาตามมาตรา 18 (3) ผู้บริหารสถานศึกษาและผู้บริหารการ สึกษาในระดับอุดมศึกษาระดับปริญญา

มาตรา 58 ให้มีการระดมทรัพยากรและการลงทุนด้านงบประมาณ การเงิน และ ทรัพย์สิน ทั้งจากรัฐ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์การชุมชน เอกชน องค์การเอกชน องค์การวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ สถาบันสังคมอื่น และ ต่างประเทศมาใช้จัดการศึกษาดังนี้

(1) ให้รัฐและองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา โดยอาจจัดเก็บ ภาษีเพื่อการศึกษาได้ตามความเหมาะสม ทั้งนี้ให้เป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด

(2) ให้บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์การชุมชน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กร เอกชน องค์การวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ระดมทรัพยากร เพื่อการศึกษา โดยเป็นผู้จัดและมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา บริจาคทรัพย์สินและทรัพยากรอื่น ให้แก่สถานศึกษา และมีส่วนร่วมรับภาระค่าใช้จ่ายทางการศึกษาตามความเหมาะสมและความ จำเป็น

มาตรา 63 รัฐต้องจัดสรรคลื่นความถี่ สื่อตัวนำและโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นต่อการส่ง วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ วิทยุโทรคมนาคม และการสื่อสารในรูปแบบอื่น เพื่อใช้ประโยชน์

สำหรับการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ การศึกษาตามอัธยาศัย การทำนุบำรุงศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมตามความจำเป็น

พระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม มีมาตราที่เกี่ยวข้องดังนี้

มาตรา 4 วรรคหนึ่ง “มัสยิด” หมายความว่า สถานที่ซึ่งมุสลิมใช้ประกอบศาสนกิจ โดยจะต้องมีละหมาดวันศุกร์เป็นปกติ และเป็นสถานที่สอนศาสนาอิสลาม

มาตรา 11 เมื่อเห็นสมควรกระทรวงศึกษาธิการอาจจัดตั้ง “อิสลามวิทยาลัย” ขึ้นเพื่อให้เกิดการศึกษาและอบรมทางวิชาการศาสนา วิชาทั่วไปและวิชาชีพได้

มาตรา 18 (10) คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยมีอำนาจหน้าที่ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมทางศาสนา และการศึกษาศาสนาอิสลาม

มาตรา 35 (12) คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดมีอำนาจหน้าที่ส่งเสริมการศึกษาและจัดกิจกรรมที่ไม่ขัดต่อบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม

มาตรา 45 ให้ “อิสลามวิทยาลัยแห่งประเทศไทย” ซึ่งจัดตั้งขึ้นตามพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการศาสนูปถัมภ์ฝ่ายอิสลาม พุทธศักราช 2488 เป็นอิสลามวิทยาลัยตามพระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มีมาตราที่เกี่ยวข้องดังนี้

มาตรา 15 ตริ มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

(1) ...

(3) ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์

(4) รักษาหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา

(5) ปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัตินี้หรือกฎหมายอื่น

มาตรา 37 เจ้าอาวาสมีหน้าที่ดังนี้

(1) ...

(3) เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิต และคฤหัสถ์

(4) ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

ระเบียบกรมการศาสนาว่าด้วยศูนย์อบรมศาสนาอิสลามและจริยธรรมประจำมัสยิด มีระเบียบที่เกี่ยวข้องดังนี้

ข้อ 4 ในระเบียบนี้

ศูนย์อบรมศาสนาอิสลามและจริยธรรมประจำมัสยิด” หมายความว่า สถานที่ซึ่งจัดตั้งขึ้น
ในบริเวณมัสยิดหรือที่ดินของมัสยิด เพื่อจัดเป็นสถานที่ให้การศึกษาอบรมศาสนาอิสลามและ
จริยธรรม ตลอดจนการจัดกิจกรรมด้านศาสนาและประเพณีอันดีงามของผู้นับถือศาสนาอิสลาม มี
ชื่อย่อว่า “ศอม.”

ข้อ 10 คณะกรรมการบริหารศูนย์ มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

- (1) จัดการศึกษาอบรมให้แก่นักเรียนตามหลักสูตรที่คณะกรรมการกลางรับรอง
- (2) ...

ข้อ 18 กรมการศาสนาร่วมกับสำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เขต
การศึกษาในพื้นที่และคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด เป็นผู้รับผิดชอบให้การส่งเสริมงาน
วิชาการ หลักสูตร สื่อการสอน การฝึกอบรม และการพัฒนาบุคลากร

ความก้าวหน้าทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา มีรายละเอียดดังนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายงานความก้าวหน้าในการจัดทำกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา
ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย
สรุป ณ วันที่ 24 พฤศจิกายน 2547 โดยสำนักพัฒนากฎหมายการศึกษา สำนักเลขาธิการสภาการศึกษา

ความก้าวหน้า	หมายเหตุ
1. ประกาศใช้เป็นกฎหมายแล้ว	
1.1 พระราชบัญญัติ	
(1) พ.ร.บ. การศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. 2545	ประกาศราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 119 ตอนที่ 128 ก. ลงวันที่ 31 ธันวาคม 2545
(2) พ.ร.บ. สภาคครูและบุคลากรทางการศึกษา พ.ศ. 2546	ประกาศราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 120 ตอนที่ 52 ก. ลงวันที่ 11 มิถุนายน 2546
(3) พ.ร.บ. ระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2546	ประกาศราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 120 ตอนที่ 62 ก. ลงวันที่ 6 กรกฎาคม 2546
1.2 พระราชกฤษฎีกา	
(1) พระราชกฤษฎีกาการได้รับเงินประจำตำแหน่งข้าราชการและผู้ดำรงตำแหน่งผู้บริหารซึ่งไม่เป็นข้าราชการ (ฉบับที่ 7) พ.ศ. 2547	ประกาศราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 121 ตอนที่ 22 ก. ลงวันที่ 25 มีนาคม 2547
(2) พระราชกฤษฎีกาออกตามความในประมวลรัษฎากรว่าด้วยการยกเว้นภาษีมูลค่าเพิ่ม(ฉบับที่ 422) พ.ศ. 2547 [ยกเว้นภาษีมูลค่าเพิ่มแกสินค้านำเข้าสำหรับสถานศึกษาและหน่วยงานที่มีหน้าที่และวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาและวิจัยอันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา]	ประกาศราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 121 ตอนที่ 61 ก. ลงวันที่ 11 ตุลาคม 2547

ความก้าวหน้า	หมายเหตุ
1.3 กฎกระทรวง	
(1) กฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการนับอายุเด็กเพื่อเข้ารับการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. 2545	ประกาศราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 119 ตอนที่ 20 ก. ลงวันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2545
(2) กฎกระทรวงว่าด้วยการแบ่งระดับและประเภทของการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2546	ประกาศราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 120 ตอนที่ 36 ก. ลงวันที่ 1 พฤษภาคม 2546
(3) กฎกระทรวงว่าด้วยการแบ่งระดับและเทียบระดับการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2546	ประกาศราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 120 ตอนที่ 36 ก. ลงวันที่ 1 พฤษภาคม 2546
(4) กฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2546	ประกาศราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 120 ตอนที่ 63 ก. ลงวันที่ 7 กรกฎาคม 2546
(5) กฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์การแบ่งส่วนราชการภายในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา พ.ศ. 2546	ประกาศราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 120 ตอนที่ 63 ก. ลงวันที่ 7 กรกฎาคม 2546
(6) กฎกระทรวงกำหนดจำนวนกรรมการ คุณสมบัติ หลักเกณฑ์ และวิธีการสรรหา การเลือกประธานกรรมการ และกรรมการ วาระการดำรงตำแหน่ง และการพ้นจากตำแหน่งของกรรมการในคณะกรรมการการอาชีวศึกษา พ.ศ. 2546	ประกาศราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 120 ตอนที่ 129 ก. ลงวันที่ 31 ธันวาคม 2546
(7) กฎกระทรวงว่าด้วยการจัดการศึกษาเฉพาะทาง พ.ศ. 2547	ประกาศราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 121 ตอนที่ 47 ก. ลงวันที่ 26 กรกฎาคม 2547

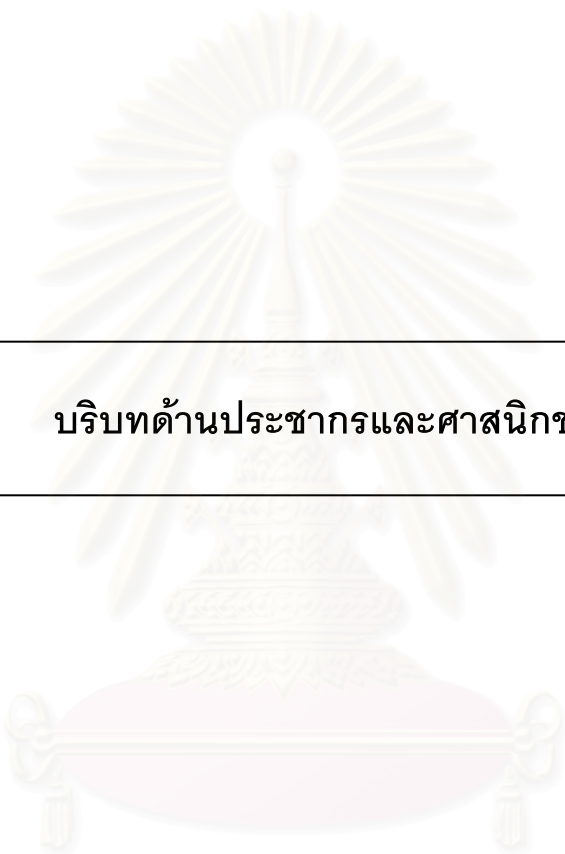
ความก้าวหน้า	หมายเหตุ
(8) กฎกระทรวงว่าด้วยสิทธิของสถานประกอบการในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในศูนย์การเรียน พ.ศ. 2547	ประกาศราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 121 ตอนที่ 56 ก. ลงวันที่ 2 กันยายน 2547
(9) กฎกระทรวงว่าด้วยสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยครอบครัว พ.ศ. 2547	ประกาศราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 121 ตอนที่ 56 ก. ลงวันที่ 2 กันยายน 2547
(10) กฎกระทรวงว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการประเมินความพร้อมในการจัดการ ศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2547	ประกาศราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 121 ตอนที่ 59 ก. ลงวันที่ 1 ตุลาคม 2547
1.4 ประกาศ	
(1) ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง แต่งตั้งพนักงานเจ้าหน้าที่ตามพระราช บัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. 2546	ประกาศ ณ วันที่ 20 พฤศจิกายน 2546
(2) ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติสำหรับผู้ มิใช่ผู้ปกครองซึ่งเด็กที่มีอายุในเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับอาศัยอยู่	ประกาศ ณ วันที่ 20 พฤศจิกายน 2546
(3) ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง การส่งเด็กเข้าเรียนในสถานศึกษา พ.ศ. 2546	ประกาศ ณ วันที่ 20 พฤศจิกายน 2546
(4) ประกาศคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการ ผ่อนผันให้เด็กเข้าเรียนก่อนหรือหลังอายุตามเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. 2546	ประกาศ ณ วันที่ 13 มิถุนายน 2546

ความก้าวหน้า	หมายเหตุ
1.5 ระเบียบ	
(1) ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการประเมินเทียบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน และการศึกษาระดับอุดมศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญาตรี พ.ศ. 2546	ประกาศราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 120 ตอนพิเศษ 124 ง. ลงวันที่ 21 ตุลาคม 2546
2. อยู่ระหว่างการตรวจพิจารณาของคณะกรรมการกฤษฎีกา	
(1) ร่าง พ.ร.ฎ. จัดตั้งสถาบันทดสอบทางการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. .... (เร่งด่วน)	อยู่ระหว่างให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องยืนยัน
(2) ร่างกฎกระทรวงว่าด้วยจำนวน หลักเกณฑ์และวิธีการได้มาของคณะกรรมการติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผล การจัดการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. .... (เร่งด่วน)	อยู่ระหว่างการพิจารณา
(3) ร่างกฎกระทรวงว่าด้วยจำนวน หลักเกณฑ์และวิธีการได้มาของคณะกรรมการส่งเสริมสนับสนุนและประสานความร่วมมือการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ.	อยู่ระหว่างการพิจารณา
3. อยู่ระหว่างการดำเนินการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	
(1) ร่างกฎกระทรวงว่าด้วยการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของสถาบันพระพุทธศาสนา พ.ศ.	อยู่ระหว่างนำเสนอเรื่องต่อ กถันกรองฯ 4
(2) ร่างกฎกระทรวงว่าด้วยสิทธิการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานขององค์กรชุมชนและองค์กรเอกชน พ.ศ.	สภาการศึกษาให้ความเห็นชอบแล้ว รอนำเสนอ กถันกรองฯ 4

ความก้าวหน้า	หมายเหตุ
(3) ร่าง พ.ร.บ. จัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. ...	ค.ร.ม. ให้นำกลับไปพิจารณาใหม่
(4) ร่างกฎกระทรวงว่าด้วยระบบ หลักเกณฑ์ วิธีการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. ...	อยู่ระหว่างการยกร่าง
(5) ร่างกฎหมายเกี่ยวกับกองทุนตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ	มีการแต่งตั้งคณะทำงานศึกษาแนวทางการจัดตั้งกองทุนฯ

ที่มา : สำนักพัฒนากฎหมายการศึกษา สำนักเลขาธิการสภาการศึกษา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บริบทด้านประชากรและศาสนิกชน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บริบทด้านประชากร

จากประกาศของสำนักทะเบียนกลาง กรมการปกครอง จำนวนราษฎรทั่วราชอาณาจักร ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2542 มี 61,661,701 คนเป็นชาย 30,650,172 คน เป็นหญิง 31,011,529 คน ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2546 เพิ่มขึ้นเป็น 63,079,765 คน เป็นชาย 31,255,350 คน เป็นหญิง 31,824,415 คน โดยปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงประชากร ประกอบด้วย อัตราเจริญพันธุ์ อัตราการเกิด อัตราการตาย ซึ่งอัตราเจริญพันธุ์จากข้อมูลของกองอนามัยการเจริญพันธุ์ ในปัจจุบันคือ 1.7 อัตราการเกิดอยู่ที่ 16.04 ต่อ ประชากร 1,000 คน และอัตราการตายอยู่ที่ 6.94 ต่อ ประชากร 1,000 คน (อ้างใน boi.go.th/thai/how/demographic.asp) ปัจจัยต่างๆ ทำให้อัตราการเพิ่มของประชากรเหลือเพียงร้อยละ 0.7 เท่านั้น (ข้อมูลของสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล) การเปลี่ยนแปลงของประชากร รวมทั้งโครงสร้างอายุของประชากร เป็นตัวบ่งชี้ที่จะใช้ในการวางแผนงานต่างๆ โดยเฉพาะด้านการศึกษา ซึ่งจากการคาดประมาณของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี ประชากรจะเพิ่มขึ้นเป็น 70.21 ล้านคนในปี พ.ศ. 2562 นั่นคือในช่วงเวลาระหว่าง ปี พ.ศ. 2542 – พ.ศ. 2562 มีประชากรเพิ่มขึ้นเกือบ 10 ล้านคน

อ้างอิง

1. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. **สารประชากร** ปีที่ 12 ฉบับที่ 1 มกราคม 2546.
2. <http://www.anamai.moph.go.th/rh/static.htm> (30 ธันวาคม 2547)
3. <http://www.boi.go.th/thai/how/demographic.asp> (30 ธันวาคม 2547)
4. http://www.dopa.go.th/xstat/pop42_1.html (30 ธันวาคม 2547)
5. http://www.dopa.go.th/xstat/pop46_1.html (30 ธันวาคม 2547)

การคาดประมาณประชากร และอัตราต่าง ๆ ของประเทศไทย พ.ศ. 2533 – 2563

ปี	ประชากร กลางปี 1 ก.ค. (ล้านคน)	อัตราเพิ่ม ตามธรรมชาติ	อัตราเจริญ พันธุ์รวม	อัตราทดแทน เจริญพันธุ์ สุทธิ	อัตราเกิด (ต่อพัน)	อัตราตาย (ต่อพัน)	อัตราตาย ทารก
2535	57.29	1.24	2.19	1.01	19.50	7.10	33.86
2536	58.01	1.19	2.15	0.99	19.12	7.24	33.25
2537	58.71	1.14	2.11	0.97	18.74	7.38	32.64
2538	59.40	1.08	2.07	0.96	18.36	7.52	32.04
2539	60.00	1.03	2.03	0.94	17.98	7.66	31.43
2540	60.60	0.98	2.00	0.92	17.60	7.80	30.82
2541	61.20	0.95	1.98	0.91	17.32	7.84	30.27
2542	61.81	0.92	1.96	0.90	17.04	7.88	29.72
2543	62.41	0.88	1.93	0.89	16.76	7.92	29.17
2544	62.91	0.85	1.91	0.89	16.48	7.96	28.62
2545	63.43	0.82	1.89	0.88	16.20	8.00	28.07
2546	63.96	0.79	1.88	0.87	15.96	8.08	27.59
2547	64.49	0.76	1.87	0.87	15.72	8.16	27.11
2548	65.03	0.72	1.85	0.86	15.48	8.24	26.64
2549	65.47	0.69	1.84	0.86	15.24	8.32	26.16
2550	65.94	0.66	1.83	0.85	15.00	8.40	25.68
2551	66.19	0.64	1.82	0.85	14.80	8.44	25.26
2552	66.69	0.61	1.81	0.85	14.60	8.48	24.83
2553	67.23	0.59	1.81	0.85	14.40	8.52	24.41
2554	67.71	0.56	1.80	0.84	14.20	8.56	23.98
2555	68.19	0.54	1.79	0.84	14.00	8.60	23.56
2556	68.79	0.51	1.79	0.84	13.84	8.70	23.18
2557	68.96	0.49	1.78	0.84	13.68	8.80	22.80
2558	69.08	0.46	1.78	0.84	13.52	8.90	22.41
2559	69.31	0.44	1.77	0.84	13.36	9.00	22.03
2560	69.58	0.41	1.77	0.83	13.20	9.10	21.65
2561	69.88	0.38	1.77	0.83	13.04	9.20	21.27
2562	70.21	0.36	1.76	0.83	12.88	9.30	20.89
2563	70.50	0.33	1.76	0.83	12.72	9.40	20.50

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎมนตรี

จากweb-site : http://www.nso.go.th/nso/data/data23/stat_23/toc_1/1.1.4-1.xls (14 พ.ย.47)

ประชากร จำแนกตามศาสนา เพศ และเขตการปกครอง พ.ศ. 2543

ศาสนา	รวม			ชาย			หญิง		
	รวม	ในเขตเทศบาล	นอกเขตเทศบาล	รวม	ในเขตเทศบาล	นอกเขตเทศบาล	รวม	ในเขตเทศบาล	นอกเขตเทศบาล
รวม	60,916,441	18,972,330	41,944,111	30,015,233	9,129,755	20,885,478	30,901,208	9,842,575	21,058,633
พุทธ	57,157,751	17,994,765	39,162,986	28,159,728	8,653,933	19,505,795	28,998,023	9,340,832	19,657,191
อิสลาม	2,777,542	697,151	2,080,391	1,376,874	341,490	1,035,384	1,400,668	355,661	1,045,007
คริสต์	486,840	141,366	345,474	242,212	68,672	173,540	244,628	72,694	171,934
ฮินดู	52,631	16,443	36,188	26,950	8,341	18,609	25,681	8,102	17,579
ขงจื้อ	6,925	2,910	4,015	3,513	1,441	2,072	3,412	1,469	1,943
อื่นๆ	48,156	10,234	37,922	24,709	5,492	19,217	23,447	4,742	18,705
ไม่มีศาสนา	164,396	47,130	117,266	80,304	22,696	57,608	84,092	24,434	59,658
ไม่ทราบ	222,200	62,331	159,869	100,943	27,690	73,253	121,257	34,641	86,616

ที่มา : สำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2543 สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี

จาก web-site : http://www.nso.go.th/nso/data/data23/stat_23/toc_3/3.2.1-1.xls (14 พ.ย.2547)

ภาคผนวก จ

ตารางแสดงการวิเคราะห์โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา

ผู้ให้สัมภาษณ์	รายการ	พระพุทธศาสนา							อิสลาม	คริสต์		
		ปริยัติธรรมแผนกบาลี	ปริยัติธรรมแผนกธรรม	นักธรรม	สามเณรภาคฤดูร้อน	ค่ายอบรมเจริญธรรม	ศูนย์ศึกษาพระพุทธรูป	อาชีพร	ศูนย์ศึกษาศาสนาฯ	ค่ายอบรมเจริญธรรม	รวิวารศึกษา	อาชีพร
พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ	มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย					✓		✓		✓		✓
	มีความยืดหยุ่นในการกำหนดรูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	มีความยืดหยุ่นในการกำหนดระยะเวลาของการศึกษา	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	มีความยืดหยุ่นในการกำหนดการวัด/ประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขในการสำเร็จการศึกษา				✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	หลักสูตรมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม	✓	✓					✓				✓
โกวิท วรรณพัฒน์	ประสบการณ์และกิจกรรมที่จัดนอกระบบการศึกษาในโรงเรียนภาคปกติ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	ส่งเสริมความรู้ความสามารถในด้านความรู้ทั่วไป	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	
	ส่งเสริมความรู้ความสามารถในด้านวิชาชีพ							✓				✓
ประทุมสุข อักษรอร่าม	กิจกรรมทางการศึกษาที่มีรูปแบบโครงสร้างแน่นอน	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	
	เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นโดยไม่เลือก วัย เพศ วรรณะ ภูมิภาค และสติปัญญาความรู้	✓	✓	✓			✓	✓	✓		✓	✓
	เป็นการศึกษาที่เปิดโอกาสให้กับคนทุกคนในสังคม จัดกิจกรรมการศึกษาได้ทั้งในและนอกโรงเรียน							✓				✓
สุนทร สุนันทชัย	กิจกรรมทางการศึกษาซึ่งจัดขึ้นนอกระบบโรงเรียน	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	จัดกิจกรรมโดยดำเนินการอย่างเป็นเอกเทศ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	เป็นการดำเนินการโดยเป็นส่วนประกอบสำคัญของกิจกรรมอื่น											
	ให้บริการแก่กลุ่มผู้เรียนทุกเพศทุกวัย			✓			✓	✓	✓		✓	✓

ตารางการวิเคราะห์โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา

ผู้ให้ข้อมูล	รายการ	พระพุทธศาสนา					อิสลาม	คริสต์	
		บริษัทธิธรรมแผนกบาลี	บริษัทธิธรรมแผนกธรรม	นักธรรม	ศูนย์ศึกษาพระพุทธฯ	อาชีพร	ศูนย์ศึกษาศาสนาฯ	รวีวารศึกษา	อาชีพร
พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติ	กำหนดจุดมุ่งหมายที่แน่นอน								
	กำหนดวิธีการศึกษาที่แน่นอน								
	กำหนดหลักสูตรที่แน่นอน	✓	✓	✓			✓		
	กำหนดระยะเวลาของการศึกษาที่แน่นอน								
	กำหนดการวัดและประเมินผลซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน	✓	✓	✓			✓		

ตารางการวิเคราะห์การจัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่ดำเนินการโดยสถาบันศาสนา

ผู้ให้ข้อมูล	รายการ	พุทธศาสนา		ศาสนาอิสลาม		คริสต์ศาสนา	
		การเทศระหว่งพิธีกรรมศาสนา	การบรรยายธรรมในโอกาสต่างๆ	การเทศระหว่งพิธีกรรมศาสนา	การบรรยายธรรมในโอกาสต่างๆ	การเทศระหว่งพิธีกรรมศาสนา	การบรรยายธรรมในโอกาสต่างๆ
พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ	เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจของผู้เรียน	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	เรียนรู้ด้วยตนเองตามศักยภาพของผู้เรียน	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	เรียนรู้ด้วยตนเองตามความพร้อมของผู้เรียน	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	เรียนรู้ด้วยตนเองตามโอกาสของผู้เรียน	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	เรียนรู้จากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อ หรือ แหล่งความรู้อื่นๆ	✓	✓	✓	✓	✓	✓

ภาคผนวก ฉ

แบบการวิเคราะห์แจกแจงการจัดประเภทของโปรแกรมตามแนวคิดของ Boyle

1. เป้าหมายหลัก (Primary Goals) ของโปรแกรม.....
 .....

ประเภทของ โปรแกรม	เป้าหมาย	ประเภทของของการศึกษา	
		การศึกษา นอกระบบโรงเรียน	การศึกษาตาม อัธยาศัย
พัฒนา	การกำหนดความต้องการและปัญหาของบุคคล กลุ่ม หรือชุมชน		
สถาบัน	ส่งเสริมความเจริญอกงามและพัฒนาความสามารถ ทักษะ ความรู้ สมรรถภาพขั้นพื้นฐานของบุคคล		
สารสนเทศ	การแลกเปลี่ยนข้อมูลสารสนเทศ		

2. แหล่งที่มาของการกำหนดวัตถุประสงค์ (Source of Objectives) ของโปรแกรม.....
 .....

ประเภท ของ โปรแกรม	แหล่งที่มาของการกำหนดวัตถุประสงค์	ประเภทของของการศึกษา	
		การศึกษา นอกระบบโรงเรียน	การศึกษาตาม อัธยาศัย
พัฒนา	ส่วนใหญ่พัฒนามาจากความต้องการหรือปัญหาของ ผู้รับบริการ		
สถาบัน	ส่วนใหญ่พัฒนามาจากความรู้ในศาสตร์และจากนัก การศึกษา		
สารสนเทศ	ส่วนมากพัฒนามาจากความรู้หรือข้อมูลใหม่ๆ ที่ได้มาจาก ผลงานการวิจัยกฎหมายใหม่หรือมาตรการใหม่		

3. วิธีใช้ความรู้ (Use of Knowledge) ของโปรแกรม.....

ประเภทของโปรแกรม	วิธีใช้ความรู้	ประเภทของของการศึกษา	
		การศึกษา นอกระบบโรงเรียน	การศึกษาตาม อัธยาศัย
พัฒนา	ความรู้เนื้อหาสาระเป็นเครื่องมือเพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่พึงประสงค์		
สถาบัน	โปรแกรมจะให้ความสำคัญว่าผู้เรียนได้รับเนื้อหาความรู้มากน้อยเพียงใด และวิธีการใดที่จะให้ความรู้ได้มากที่สุด		
สารสนเทศ	เป็นการถ่ายโอนเนื้อหาสาระไปให้ผู้เรียนเพื่อสามารถนำไปใช้ได้ทันที		

4. ความเกี่ยวข้องของผู้เรียน (Involvement of the Learner) ของโปรแกรม.....

ประเภทของโปรแกรม	ความเกี่ยวข้องของผู้เรียน	ประเภทของของการศึกษา	
		การศึกษา นอกระบบโรงเรียน	การศึกษาตาม อัธยาศัย
พัฒนา	เกี่ยวข้องในการกำหนดความต้องการหรือปัญหาขอบเขต และลักษณะของโปรแกรม		
สถาบัน	เกี่ยวข้องในการนำประสบการณ์จากการเรียนรู้ไปปฏิบัติ		
สารสนเทศ	ส่วนมากเกี่ยวข้องในฐานะผู้รับสารสนเทศ		

5. บทบาทของนักพัฒนาโปรแกรม(Role of the Programmer) ของโปรแกรม.....

ประเภทของโปรแกรม	บทบาทของนักพัฒนาโปรแกรม	ประเภทของของการศึกษา	
		การศึกษา นอกระบบโรงเรียน	การศึกษาตาม อัธยาศัย
พัฒนา	เป็นผู้อำนวยความสะดวกให้กับผู้เรียนในกระบวนการเรียนรู้ทุกขั้นตอน ตั้งแต่การกำหนดปัญหาจนถึงการประเมินผล บทบาทอื่นๆ เช่น ส่งเสริมให้กำลังใจ ดูแลความเรียบร้อยและเสนอเพื่อรายงานผล		
สถาบัน	ถ่ายทอดความรู้ด้วยวิธีการเรียนการสอน		
สารสนเทศ	ให้คำตอบสำหรับคำถามเกี่ยวกับสารสนเทศต่างๆ		

6. มาตรฐานเกี่ยวกับประสิทธิผล (Standards of Effectiveness) ของโปรแกรม.....

ประเภทของโปรแกรม	มาตรฐานเกี่ยวกับ ประสิทธิผล	ประเภทของของการศึกษา	
		การศึกษา นอกระบบโรงเรียน	การศึกษาตาม อัธยาศัย
พัฒนา	เกณฑ์ประสิทธิผล คือ คุณภาพในการแก้ปัญหาและระดับของการแก้ปัญหาเป็นของบุคคลกลุ่ม และชุมชน		
สถาบัน	เกณฑ์ประสิทธิผล คือ ผู้เรียนมีความเชี่ยวชาญด้านเนื้อหาสาระหรือสมรรถภาพในด้านต่างๆ		
สารสนเทศ	เกณฑ์ประสิทธิผล คือ จำนวนประชาชนที่ได้รับสารสนเทศและปริมาณของสารสนเทศที่ได้เผยแพร่		

นายสมศักดิ์ จัตตุพรพงษ์ เกิดวันที่ 10 สิงหาคม พ.ศ.2503 ที่อำเภอท่ายาง จังหวัด เพชรบุรี สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี เศรษฐศาสตรบัณฑิต วิชาเอกเศรษฐศาสตร์ การเกษตร จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง ในปี พ.ศ. 2527 สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท พัฒนการบริหารศาสตรมหาบัณฑิตทางพัฒนาการเศรษฐกิจ สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเงิน ในปี พ.ศ. 2538 และเข้าศึกษาต่อหลักสูตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ โรงเรียน ภาคศึกษานโยบาย การจัดการ และความเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ภาคการศึกษาต้น ปีการศึกษา 2543 ปัจจุบันรับราชการในตำแหน่ง นักวิชาการศึกษา 6 ว. สำนักวิจัยการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย